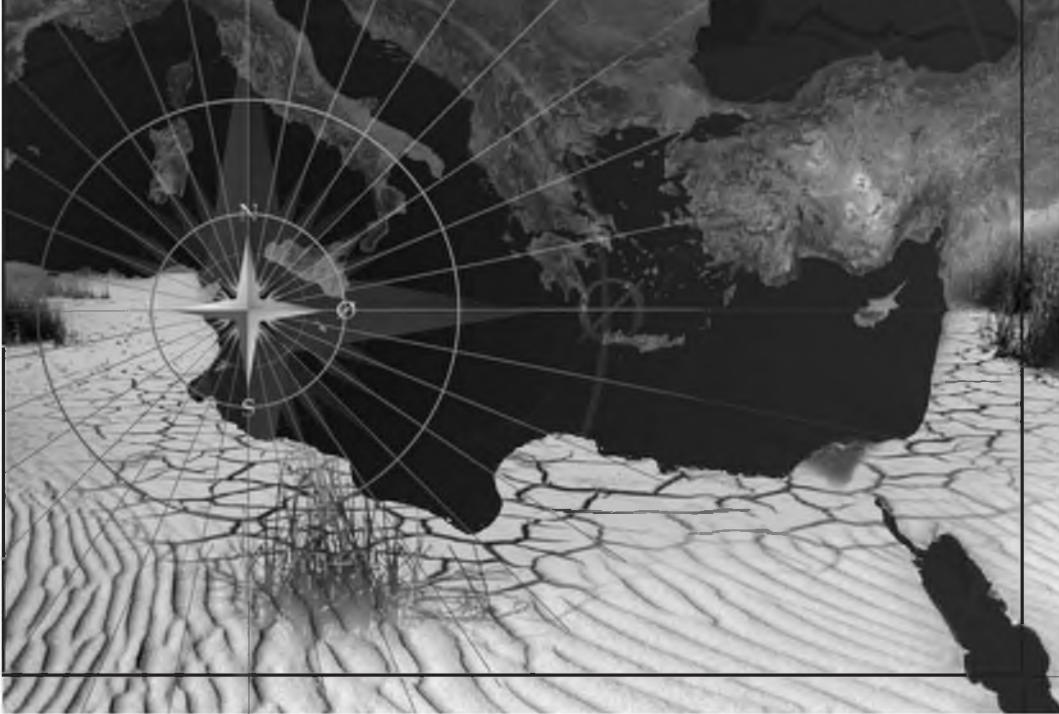

Dursun YILDIZ

Tarihi Geçmişi, Stratejik nemi ve
Su Sorunu Açısından

AKDENİZ'İN DOĞUSU

İÇİNDEKİLER

AKDENİZ	XV
AKDENİZ MOZAYİĞİ	XV
AKDENİZ VE KİTAP ÜZERİNE.....	XVII
SUNUŞ.....	XXI

BÖLÜM I

HER ŖEY 120.000 YIL ÖNCE BAŖLADI	1
İlk Modern İnsan Yola Çıkıyor.....	1
Buzullar Eriyor.....	3
Tarih Öncesinde Suyun Rolü	4
Karadeniz: Çölün Ortasındaki Vaha.....	5
Mini Buzul Çağı	7
Sonun BaŖlangıcı.....	7
Büyük Göç.....	9
DOĞU AKDENİZ TARİHSEL ARKA PLANINA MAVİ YOLCULUK.....	11
Tarihin Miladına Kadar Doğu Akdeniz’de Tarih.....	14
AKDENİZ GÜNEŖİ DOĞU AKDENİZ’DEN DOĞAR.....	16
Doğu Akdeniz Tarihinin İlk Sayfaları.....	16
İlk Deniz SavaŖı Doğu Akdeniz’de	20
Uygarlığın Doğu Akdeniz Üzerinden Batıya Yolculuğu	21
DOĞU AKDENİZ’DE DİNLER TARİHİ.....	24
DOĞU AKDENİZ’İN TİCARET ÜÇGENİ VE TARİHSEL STRATEJİK LİMANLARI	25
İskenderun Körfezi	25
Tarsus Limanı.....	28
İskenderiye Limanı	29

AKDENİZ'İN DOĞUSU

Doğu Akdeniz'in Gizemli Aynası; İskenderiye Feneri.....	30
DOĞU AKDENİZ'DE RÜZGÂRA BAĞLI	
YOLCULUKLAR	32
Doğu Akdeniz'de Ticaret Gelişiyor	36
Hareket Doğu Akdeniz'den Başlıyor	37
Akdeniz Dünyası'nın Yaratıcısı: Roma	42
Doğu Akdeniz'de Buharlı Gemi ve Modern	
Savaş Gemileri Dönemi.....	48
I. BÖLÜM - DİPNOTLAR VE KAYNAKÇA.....	52

BÖLÜM II

DOĞU AKDENİZ'İN ÖNEMİ VE GÜVENLİK	55
AKDENİZ'DE TİCARETİN TARİHSEL ÖNEMİ.....	58
JEOSTRATEJİK ÖNEMİ.....	60
Tarihsel Süreçteki Önemi	60
Doğu Akdeniz'in Yakın Geçmişi.....	61
Yakın Geçmişte Aslında Ne Oldu?.....	64
Stratejik İlgilerin Merkezinde Bir Bölge: Doğu Akdeniz.....	66
Doğu Akdeniz Kıyılarında Yeni Dinamikler	67
Doğu Akdeniz'in Türkiye İçin Önemi	68
Türkiye, Doğu Akdeniz ve Su.....	69
Doğu Akdeniz'in ABD, İngiltere ve Fransa İçin Önemi.....	74
Doğu Akdeniz'in AB İçin Önemi.....	78
Doğu Akdeniz, Rusya Federasyonu ve NATO	78
NATO'nun Yeni Görev Alanı Büyük Ortadoğu mu Olacak?	80
Doğu Akdeniz'de Mevcut Güç Dengesi ve Gelişmeler.....	81
Küresel Paylaşımın Merkezi; Doğu Akdeniz	81
Küresel Güç Merkezlerinin Yeni Müdahale Alanı;	
Doğu Akdeniz.....	83

Doğu Akdeniz’de Petrol Yatakları İddiası!.....	85
İddialar Gerçek mi Oluyor!.....	87
Kıbrıs Adasındaki Hızlı Silahlanma Kime Karşı?.....	91
BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE DOĞU AKDENİZ	92
ABD’nin Rakiplerinin Petrol Kaynaklarını Kontrol Etme İsteğinin Projesi: BOP	96
BOP VE DOĞU AKDENİZ İLİŞKİSİ	97
BOP ve Türkiye’nin Su Kaynakları.....	99
BOP ile İsrail Daha Büyük Oluyor.....	100
KÜRESEL PAYLAŞIMIN MERKEZİNDEKİ ADA: KIBRIS	101
Doğu Akdeniz’in Kontrolü İçin Kıbrıs Gündemde	101
Kıbrıs’ın Annan Planlı Yakın Geçmişi	103
Tarihte Kıbrıs Üzerinden Hegemonya Kurma Çabaları.....	106
Yakın Geçmişte Kıbrıs’ta Ne Oldu!.....	108
Doğu Akdeniz’e Kıyıdaş Ülkelerin Kıbrıs Stratejileri	110
Türkiye Baskı Altında!	111
Kıbrıs, Küresel Teknik Takip İçin ‘Echelon’ Üssü mü Oluyor?.....	112
KÜRESEL GÜVENLİK ALGILAMALARININ MERKEZİNDEKİ DOĞU AKDENİZ VE KIBRIS	114
Genelkurmay Başkanı Orgeneral Büyükanıt Uyarıyor!.....	115
Doğu Akdeniz’de Dünyayı Besleyen Enerji Terminallerinde Artış.....	116
Bölgenin Enerji Terminalleri Türkiye ve İsrail’de	117
Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı	117
Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı	117
Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı	118
Mısır-Ceyhan Boru Hattı.....	118
Kerkük-Hayfa Petrol Boru Hattı	118
Musul-Hayfa Petrol Boru Hattı.....	118

AKDENİZ'İN DOĞUSU

Rumeyla-Hayfa Petrol Boru Hattı.....	118
Ceyhan-Aşkelon Petrol Boru Hattı.....	119
Aşkelon-Hayfa Petrol Boru Hattı	119
Trans Arabian Petrol Boru Hattı.....	119
Türkiye-İsrail İşbirliği ile Kuzey'in Petrol ve Doğalgazı Güneye Akacak!.....	119
Fransa'dan Akdeniz İçin Yeni Denemeler!.....	120
Türkiye'yi Doğu Akdeniz'e Sıkıştırma Çabaları.....	121
II. BÖLÜM - DİPNOTLAR VE KAYNAKÇA	124

BÖLÜM III

DOĞU AKDENİZ'DE SU	129
Ticaret ve Savaş Gemilerdeki Tatlı Suyun Rolü ve Önemi	129
Suyun Taşınması	132
DOĞU AKDENİZDEKİ TARİHİ SU YAPILARI	134
KUTSAL KİTAPLARDA SU	135
DOĞU AKDENİZ HAVZASI'NIN ANA TATLI SU KAYNAKLARI	136
Fırat	137
Dicle	137
Nil	137
Ürdün-Şeria	138
Litani.....	138
Bölgedeki Derin Yeraltı Suları Necef Akiferi	140
Doğu Akdeniz'e Boşalan En Stratejik Nehir; Nil Nehri	141
Ürdün-Şeria	144
Litani ve Su Sorunu.....	146
Doğu Akdeniz Ülkelerinde Mevcut Su Kullanımı ve Artan Sorunlar	147

Su Sıkıntısı, Su Kıtlığı Tanımları, Minimum Su İhtiyacı Kıtık İndeksi ve Su Yoksulluk Ölçütü.....	148
Minimum Su İhtiyacı ve Tarımsal Sulama	152
Su Potansiyeli ve Sektörel Kullanım	154
Su Kullanım İndeksleri	155
Su Verimli Kullanılıyor mu?	157
Nüfus Artışı, Kentleşme ve Turizm'in Yarattığı Baskılar	158
Havzanın Kritik Dengesini Etkileyebilecek Önemli Bir Unsur;“Dış Su Kaynaklarına Bağımlılık”	159
Doğu Akdeniz’de İleriye Dönük Su Sorunu	160
Alternatif Kaynakların Durumu	162
Deniz Suyu Arıtımı Çözüm Olabilir mi?	164
Büyük Hacimlerde Tankerle Su Taşınması, Gerçekçi Bir Alternatif mi?	166
Tankerle Su Taşıma	166
Deniz Suyu Arıtımı.....	167
Su Dışalımını	167
Orta Doğu Akdeniz’de Yangının Büyüdüğü Bölge; Filistin.....	168
Dünyanın Kişi Başına Düşen Su Miktarı En Düşük Olan Bölgelerinden Birisi; Filistin Gazze Şeridi	169
Özerk Filistin Yönetimi’nin Su Kaynakları	170
Gazze Şeridi Su Potansiyeli ve İçme Suyu Temini	171
İçme Suyu Temini.....	172
Su Üzerindeki İsrail Denetimi Sorunu Ağırlaştırıyor	174
Doğu Akdeniz’in Susuz Şeridi: Gazze	175
Gazze Şeridi İçin Çözüm Var mı?.....	176
Acil Çözüm İçin Ne Yapılabilir?	177
Gazze’deki Yangın Nasıl Söndürülebilir	180
Doğu Akdeniz Adalarında Su Sorunu.....	183
KIBRIS ADASI’NDA SU SORUNU	184

AKDENİZ'İN DOĞUSU

KKTC'de Durum	184
GKRY'de Durum	185
III. BÖLÜM - DİPNOTLAR VE KAYNAKÇA.....	187

BÖLÜM IV

DOĞU AKDENİZ'DE SUYUN GELECEĞİ VE BÖLGENİN HİDROPOLİTİĞİ.....	191
Doğu Akdeniz Bölgesi'nin Hidropolitiği.....	194
Bölgenin Karakteristik Özellikleri	194
Doğu Akdeniz'de Anlaşmazlık Yaratan Su Kaynakları.....	196
Ülkeler Arasındaki Anlaşmazlıklar.....	196
SURİYE-TÜRKİYE	196
SURİYE-IRAK.....	197
TÜRKİYE-SURİYE-IRAK.....	197
Ortadoğu Akdeniz'in Temel Su Sistemi	
Ürdün Nehrinde Durum.....	198
Ürdün Havzasındaki Su Sorunları	198
Sorunun Geçmişi de Var!	199
Sorunun Çözümü İçin Girişimler Yapıldı.....	201
Ürdün Havzası Bazında Su Yönetimi ve Öneriler	202
Ortadoğu Akdeniz Bölgesinde Su Kullanımında	
Ortaya Çıkan Sorunlar.....	203
Ortadoğu Barış Sürecinde Su	204
Doğu Akdeniz Ülkeleri Arasında, Su Konusunda İkili İlişkiler.....	204
İSRAİL-ÜRDÜN.....	204
ÜRDÜN-SURİYE.....	205
İSRAİL-SURİYE	205
İSRAİL-LÜBNAN	206
İSRAİL-FİLİSTİN.....	207

Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından

İsrail-Filistin Su Anlaşması (Oslo II).....	208
İsrail'in Su Kullanım Projeksiyonları.....	210
Bölge İçin Öneriler ve Ek Su Kaynaklarının Geliştirilmesi	211
İsrail-Filistin İlişkilerinde Su Paylaşımı.....	213
Yakın Geçmişteki Anlaşmalar ve Sonuçları.....	214
Yapılması Gereken Diğer Çalışmalar.....	216
DOĞU AKDENİZ'DE	
SU İLETİMİ İÇİN PROJELER	217
Sonuç ve Değerlendirme	220
DOĞU AKDENİZ'İN STRATEJİK	
SİYAH ALTINI: PETROL.....	222
Petrolün ve Doğalgazın Ömrü Uzuyor mu?	222
DOĞU AKDENİZ'DEKİ SİYAH ALANLAR.....	224
Petrol Arama Platformları.....	224
DOĞU AKDENİZ'DE PETROL	
SUYU TAŞIYAMIYOR!.....	225
SU KİTLİĞİ'NDAN H₂O BOLLUĞUNA DOĞRU	226
IV. BÖLÜM - DİPNOTLAR VE KAYNAKÇA.....	229
EKLER.....	231

AKDENİZ'İN DOĞUSU

Bundan 3000 yıl önce Akdeniz'in doğusunun daha sıcak olan sularından batıya doğru yola çıkan gemiler, hem masmavi uçsuz bucaksız bir denizin bilinmeyenine hem de bugünkü Akdeniz'in renkli tarihinin oluşumuna doğru yelken açmışlardı.

Bu renkli tarihi,
Doğu Akdeniz'den başlatmışlardı...

AKDENİZ

Masmavi gökyüzü, mavi yeşil deniz, altın sarısı güneş, kollar ve renkler, kıyılar, limanlar, kumsallar, denizciler, adalar, akıntıları, mağaralar, fenerler, balıkçılar, martılar, küfürler, ölçsüzlükler, tanrılar, kutsal kitaplar, efsane deniz seferleri, palmyeler, zeytin ağaçları, turuncgiller, şatafat ve sefalet, zeytinyağı, şarap, batan gemiler ve öyküleri, liman kentlerinde sarhoş denizciler ve yosmalar, tekne sintinesi, tersane katranı kokusu, kanlı deniz savaşları, yaşam ve düş...

AKDENİZ MOZAYİĞİ

Avrupa, Mağrip ve Doğu Akdeniz
Musevilik, Hıristiyanlık ve İslam
Tevrat, İncil, Kuran
Atina ve Roma
Kudüs, İskenderiye ve İstanbul
Venedik ve Cenova
Yunan Diyalektiği, Roma Cumhuriyeti
Osmanlı Egemenliği, Arapların Bilimi
Provence ve Katalonya Şiiri
Endülüs'te Raks
İtalya'da Rönesans

AKDENİZ VE KİTAP ÜZERİNE

Ünlü Akdeniz uzmanı Braudel, büyük bir ustalıkla ve belki de başka bir araştırmaya gerek bırakmayacak şekilde tarihi ve kültürel açıdan araştırmış olsa bile,

Tarihçi Henri Pirenne, Akdeniz Dünyası Birliği'nin oluşumunda etkisi olan koşulları araştırıp çok detaylı analizlerle ortaya koymuş olsa bile,

Ernle Bradford, Akdeniz'in tarihini kucaklayan bütünsel bir portreyi titiz bir çalışma ve sıcak bir üslupla "Akdeniz" adlı, tarihsel klasik değeri olan yapıtına sığdırmış olsa bile,

Pryor, bölgenin coğrafyası ile teknoloji ve savaş ilişkisini kapsamlı bir tarihsel inceleme çalışmasında ele almış olsa bile,

Doğrusu bu deniz havzasının etrafında yükselen uluslar, sanatlar ve kültürlerin her boyutuyla ilgili çok değerli yüzlerce kitap yazılmış olsa bile, ...

Yine de Akdeniz hakkında yazmak için sayılamayacak kadar çok neden vardır.

Çünkü Akdeniz, içinden binlerce yeni Akdeniz'i çıkaran başlı başına bir dünyadır. Mitoz bölünen bir canlı organizmadır. Tekdüzeliliği reddeden bir birliktir. Çünkü Akdeniz Dünyası, hem birliğin hem de çoğulluğun, çoksesliliğin aynı anda var olmasına izin veren karmaşık bir sistemdir.

Akdeniz tarihi, gelişmenin ve karşı duruşun, Doğu'ya karşı Batı'nın, Kuzey kıyısına karşı Güney kıyısının, Avrupa'ya karşı Afrika'nın, inanca karşı batıl inancın, Hıristiyanlığa karşı İslam'ın, Katolikliğe karşı Ortodoksluğun, büyük

kentlere karşı küçük kolonilerin, gerçeğe karşı mitolojinin, adalet, bilim ve sanata karşı karanlığın tarihi olmuştur. Bu kadar yoğun karşıtlığın yarattığı dinamik, Akdeniz'i başlı başına bir dünya kılmıştır. Bu hareketli dünya belki de bu nedenle geçmişte dünyanın merkezi olarak görölmüştür.

Aslında Akdeniz, karalarla çevrili bir deniz olmaktan çok denizle sarılmış özgün bir kara olarak yaşar. Bu sınırları çizilemeyen kara parçasında halklar ve ırklar dünyanın bir başka bölgesinde görölmemiş bir şekilde ve sürekli olarak birbirlerine karışmış, yaşamış ve çatışmıştır. Akdeniz'de tarih hareketsiz bir dönemi yazarken çok zorlanır. Akdeniz'in olağanüstü dönemleri, hareketin azaldığı çok kısa periyotlardır. Akdeniz'de hareket ve çatışmalar sadece yeni ve daha büyük bir çatışmaya hazırlık yapmak için durur. Sonra yeniden yola koyulur.

Bu denli hareketin, çatışmanın ve ilişkinin olduğu Akdeniz'in kültürleri, yalnızca ulusal kültürler değildir. Bu kültürel oluşum ve birikim, bugün de ülkelerin diğer bölgelerindeki kültürden farklı olarak, Akdeniz kıyılarında kendi özgün karakterini ortaya koyan bir yaşam biçimi de yaratmıştır.

Akdeniz'in herhangi bir limanından rasgele seçtiğiniz bir gemiyle çıktığınız Akdeniz seferinden dönüşte, çevrenize farklı gözlerle bakacağınızdan ve hatta değerlendirmelerinizin bile farklılaşacağından emin olabilirsiniz. Ancak bu yolculuğu antikçağda yapabilmek için Akdeniz'in doğusundaki limanlardan birinde beklemeniz gerekecekti.

Aslında Akdeniz'i anlamak için çıkılacak tarih öncesi bir deniz yolculuğu mutlaka Doğu Akdeniz'den başlar. Bu yolcu-

luk için Fenike limanlarından birinde beklenmelidir. Çünkü bu yolculuklara en erken başlayan meraklı ve cesur Akdenizliler Fenikeliler olmuştur. Heredot'un Doğu Akdeniz'e yaptığı uzun deniz yolculuğu sırasında gördüğü ve üzerinde "bütün denizler ve ırmaklar" yazan bakır levhalar, Fenikelilerin bu yolculuklar için yaptıkları hazırlıkların kanıtıdır.

Akdeniz'e bakıp da açık deniz seferleri için plan yapan denizcilerin bu planlarını uygulamaya koymaları uzun zaman almıştır. Çünkü ilk zamanlar Akdeniz'in uçsuz bucaksız enginliği, bilinmeyene yönelik bir korku da yaratıyordu. Bu nedenle denizciler bir dönem rotalarını kıyıdan çok uzaklaşmadan ve karayı sürekli görüp gitmek üzerine çizmişlerdi.

Bilinmeyen korkusu ve geri dönüş belirsizliği uzun bir dönem etkili oldu. Ancak uzaklara ve orada yaşayanlara karşı duyulan merak ve onlarla ticaret yapma düşüncesi açık denizlere açılma isteğini dayanılmaz kıldı. Bu istek, geri dönüş belirsizliği ve bilinmeyen korkusuna baskın çıktı. Umutlar endişelerin önüne geçti. İlk gemiler biraz maceracı, meraklı ve cesur kaptanların yönetiminde, Doğu Akdeniz'in limanlarından demir almaya başladı. Onları yolcu edenler de endişeli gözlerle ufuktan kayboluşlarını izledi.

Akdeniz'e ilk açılan Fenikeliler için Akdeniz "Büyük Deniz"di. Milet'li Hekateos da aynı adı kullanırdı. Bu Büyük Deniz'in tarihi Doğu Akdeniz'den deniz yolu ile yola çıkıyordu. Akdeniz'de güneş önce doğuyu aydınlatıyor, ancak karanlığın ilk bastığı yer de yine burası oluyordu...

Akdeniz tarihinde deniz yolculuğu öyküleri önemli bir yer tutar. Bu öykülerin kutsal kitabı, geçen yüzyılın sonunda

yayınlanan Nils Adolf Erik Nordaskiöld'ün "Periplus" adlı yapıtıdır. Bugün çıkılacak bir Akdeniz yolculuğunda bu eseri yanlarına alanlar, tarihsel bir Akdeniz turu atma olanağını yakalarlar.

Akdeniz'i araştıranlar, Akdeniz'in medeniyetler, dinler, kültürler gibi yaşamın her alanındaki doğurganlığının tarih boyunca sürdüğüne tanık olurlar. Bu doğurganlığın başlangıcı yine Doğu Akdeniz'de olmuştur.

Bence bu doğurganlığından dolayı, Akdeniz kendisi için daha yazılmamış olan eserlerin özlemi içindedir ve bu bekle-yişi hep yaşayacaktır.

Dursun YILDIZ
Eylül-2007/Ankara

SUNUŞ

Dünya haritasını önümüze açıp haritanın ortasında yer alan bölgeye baktığımızda, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'yu birlikte görürüz. Dünya'nın anakarasının merkezi olarak ortaya çıkan bu bölge aynı zamanda jeopolitik olarak da Dünya'nın ortasıdır. Bazı literatürlerde, Mediterranean'ın Dünya'nın merkezi anlamına geldiği de ileri sürülür. Akdeniz, halen dünya deniz ticaretinin yaklaşık altıda birini barındıran çok önemli bir deniz ulaşım bölgesi ve kesişme noktasıdır.

Aslında Dünya'nın ortası tanımına uygun olarak bir kavşak noktası olan ve öne çıkan Akdeniz'de, tarih boyunca hiç kesintiye uğramadan süren mücadele ve hegemonya savaşlarının sadece aktörleri değişmektedir. Yüzyıllar boyunca dünya ve Avrupa ticaretini besleyen denizler, aynı zamanda büyük deniz ve kara savaşlarını da beslemiştir. 20. yüzyılın başlarında petrolün yaşantımıza girmesi ile Doğu Akdeniz'i önemli kılan konular arasına bu kez petrol yollarının ulaşım kavşağı oluşu girmiştir. 21. yüzyılın başında ise bölgenin önemini arttıran faktörler arasına doğalgaz dâhil olmuştur. Hattın güzergâhı konusundaki büyük tartışmalardan sonra Azeri petrolü de dünyanın en büyük denizcilik koridorunun doğusuna, yani Doğu Akdeniz'e boşalmaya başlamıştır.

Aslında çok hareketli bir tarihe ve jeostratejik öneme sahip olan Akdeniz, bu tarihi ve coğrafyayı tek başına taşıyamamıştır. Çeşitli strateji uzmanları bu denizi, coğrafi mevki açısından üç bölgeye ayırmıştır. Cebelitarık-Malta Adası arasına Batı Akdeniz, Malta Adası ile 27°. boylam arasında kalan bölgeye Orta Akdeniz, bu boylamın doğusunda kalan bölgeye de Doğu Akdeniz denmiştir. Bu durumda

Doğu Akdeniz bölgesinde; Türkiye, Suriye, İsrail, Lübnan, Filistin Gazze Şeridi, Filistin Batı Yakası, Mısır, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve Ürdün yer almaktadır.

Bu deniz koridorunda bir günde her an seyir halinde olan yük ve ticaret gemilerinin sayısı 3000-4000 civarındadır. Son 20 yıldır boğazlardan bir yıl içinde sadece Rusya'ya ait 35 000-40 000 civarında ticaret gemisi Akdeniz'e geçiş yapmıştır.

Gerek 21. yüzyılın en az yarısı boyunca hâkim enerji kaynağı olarak etkili olmaya devam edecek olan doğalgaz ve petrol kaynaklarının ulaşım kavşağı oluşu, gerekse kıt su kaynakları ile yakın gelecekte gündemdeki yeri daha ön plana çıkacak olan bölgenin adı; Doğu Akdeniz'dir. Çağdaş yaşamın enerji kaynağı olan petrolün, dünyaya dağıldığı bu bölgede, diğer bir yaşamsal kaynak olan su açısından artan bir sıkıntı yaşanmaktadır.

Artan talep nedeniyle, küresel güç merkezlerinin petrol tüketiminde ve dolayısıyla bu stratejik kaynakta dışa bağımlılığında beklenen kaçınılmaz artış, bölgenin sürekli denetimini de kaçınılmaz kılmaktadır. Dünyanın stratejik değere sahip en önemli bölgelerinden birisi olan Akdeniz'in doğusunda yakın bir gelecekte suların daha da ısınması olasılığı yüksektir.

Bu ısınmanın tek nedeni; küresel iklim değişiminin bu bölgeye yansımaları olmayıp küresel güçler arasındaki hegemonya savaşları olacaktır.

Dünyanın tüm büyük savaşları yüzyılların diplomasisine sahip olan Doğu Akdeniz ile doğrudan ya da dolaylı olarak

bağlantılıdır. Ancak, artık Doğu Akdeniz tek bir gücün mutlak hegemonyasına girmeyecek kadar önemli bir bölge durumuna gelmiştir. Çünkü bu durum birçok devletin ekonomik özgürlüğü için tehdit oluşması anlamına gelir ki bu tehdit ya da engeller çoğu kez sıcak çatışmayı davet eder.

Akdeniz'in doğusunun çok savaşlı tarihinde de bunun önemli bir etkisi olmuş ve Akdeniz'de tek bir gücün mutlak hegemonyası sürekli olarak kırılmaya çalışılmıştır.

Dünyada tespit edilmiş petrol rezervlerinin %68'ine, doğalgaz kaynaklarının ise % 41'ine sahip Ortadoğu coğrafyasının sıcak denizi olan Doğu Akdeniz, aynı zamanda Büyük Ortadoğu Projesi'nin de çekirdek bölgesi durumundadır.

Esas olarak petrol ve doğalgaz boru hatlarının kavşak noktasında olan Doğu Akdeniz'e, hem kendi enerji güvenliğini sağlamak, hem de rakiplerinin bağımlı olduğu kaynakların denetimini elinde bulundurmak isteyen küresel gücün ilgisi artarak devam edecektir.

Diğer bir deyişle "Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri Projesi" içinde ana unsur olan "petrol ve doğalgaz alanlarının taşıma yollarının kontrolü" amacı için, denetim altında tutulması gereken öncelikli bölge Doğu Akdeniz'dir. Doğu Akdeniz, hem kuzey-güney hem de doğu-batı istikametindeki stratejik intikal bölgesi olma özelliğini koruyacak, bu özelliği de bu bölgeyi küresel güçlerin sürekli ilgi alanında tutacaktır.

Aslında tıpkı diğer enerji kaynaklarında olduğu gibi yakın bir gelecekte, bu bölgede su kaynaklarını yönetmek ve denetlemek, bölge dengelerini korumak ve bozmakla eşdeğer hale gelecektir.

Ortadoğu güvenlik dengesinin kurulmasında, “Doğu Akdeniz güvenlik mimarisi” temel belirleyicidir. Bu bölgede Filistin, Ortadoğu iç siyasi dengesi açısından, Kıbrıs Adası ise Akdeniz koridor güvenliği açısından önemli alanlardır. Her iki ülkenin ortak karakteristik özelliği ise hızla artan bir su sorunu yaşıyor olmalarıdır.

Büyük Ortadoğu Projesi tasarımının odak noktalarında petrol, doğalgaz ve su bulunmakta, bu projenin odağında da Doğu Akdeniz yer almaktadır.

Bu nedenle Doğu Akdeniz’de suyun yönetimi, bölgenin ve global ölçekteki yeni imparatorluk düşlerinin belirleyici unsuru olacaktır.

Bu önemin farkında olan ABD, AB, İsrail, Rusya Federasyonu, Türkiye, bölge ülkeleri, hatta Çin, 21. yüzyılın en stratejik kavşağı olacak olan Doğu Akdeniz’de etkinlik kurmaya çalışmaktadır. Bu nüfuz mücadelesinin en şiddetlisi de AB ile ABD arasında yaşanmakta ve Doğu Akdeniz bugün adeta bir hegemonya savaşına sahne olmaktadır.

İnsanlığın bitmeyen jeopolitik güç ve egemenlik mücadelesinin, hayati öneme sahip deniz yolları etrafında yoğunlaştığı bilinmektedir.

Tarihin her döneminde büyük güçler tarafından rekabet alanı olarak algılanan ve ciddi çatışmalara sahne olan Doğu Akdeniz, yakın gelecekte yine birçok açıdan dünyanın gündemine gelecek ve 21. yüzyılın en keskin hesaplaşmasının yaşanacağı bölge olacaktır.

Tüm bu nedenlerle bu yayında Doğu Akdeniz’in geleceğinde etkili olacak doğal kaynaklar olan petrol ve su ile ilgili bir inceleme yapmaya çalıştım. Tarihsel geçmişi, stratejik

AKDENİZ'İN DOĞUSU

önemi ve su sorunları açısından Doğu Akdeniz'i ele aldım. "Akdeniz Havzasında Su Sorunları ve Türkiye" kitabımla başladığım Akdeniz yolculuğumu, geçmişten bugüne ve geleceğe doğru sürdürmek istiyorum. Bu yayın, bu yolculuğun ürünlerinden biri olarak elinizde bulunmaktadır.

Konuya ve Akdeniz'de böyle bir yolculuğa ilgi duyanlara yararlı olacağı inancıyla...

Dursun YILDIZ
Eylül 2007-Ankara

BÖLÜM I

HER ŞEY 120.000 YIL ÖNCE BAŞLADI

"... Her şey 120 000 yıl önce başladı. O zamanlar yeryüzünde günümüze benzer iklim koşulları hüküm sürüyordu; en azından küresel deniz seviyesi bugünkü seviyeyle neredeyse aynıydı. Ancak bundan sonraki 100 000 yıl boyunca okyanuslardaki su sürekli buharlaştı. Buharlaşan sular rüzgârlarla arktik bölgelere taşındı ve kar şeklinde yeryüzüne düştü. Yavaş yavaş biriken kar, kuzeyde kimi yerlerde 3 kilometre kalınlığa varan buzullara dönüştü. 20 000 yıl önce-sine gelindiğinde okyanuslardaki su öylesine azalmıştı ki, küresel deniz seviyesi bugünkü seviyenin neredeyse 120 metre altındaydı. Dev buzullar, Kuzey Amerika'nın bütünüyle kuzeyini, tüm İskandinavya'yı, kuzey Avrupa'yı ve Avrasya'nın kuzey ucunu kaplamıştı.⁽¹⁾ Yaklaşık 100 000 yıl önce Afrika'dan dünyaya yayılan modern insan (Homo sapiens) nihayet 35 000 yıl önce Avrupa'ya girmişti. Modern insanlar buzul çağının zorlu koşullarıyla mücadele etmek zorundaydı. Avcı-toplayıcı olan bu insanların yaratıcılıkları ve buluş yetenekleri onların bu zorlu koşullarda hayatta kalmalarına izin verdi.

İlk Modern İnsan Yola Çıkıyor

Paleontolojik, genetik ve anatomik bulgular incelemeler ve genel kabul gören tez, bugünkü insanların Afrika kökenli tek bir evrim çizgisi üzerinde geliştiğini ve bunun da ancak 200 000 yıllık bir geçmişi olduğunu ortaya koymaktadır.⁽²⁾

Tarihçilerin birçoğu tarafından kabul gören ve teoriye göre fazla kalabalık olmayan ilk modern insan grubu bundan yaklaşık 100 000 yıl önce, kara kıtadan karalarlı adımlarla kuzeye doğru yola çıkmışlardı. Bunlardan bir kısmı Doğu Akdeniz kıyıları üzerinden Avrupa'ya, diğerk kısmı ise Asya'ya doğru ilerlediler. Birkaç on bin yıl içinde dünyayı fethettiğı ve kendisinden önceki öncü insanları haritadan sildiğı iddia edilen bu yayılma teorisi tek değildir. Son zamanlarda ortaya atılan "Out of Africa" teorisi, diğerk tezi çürütecek delillere ulaşamamış olmasına rağmen tartışma yaratmıştır. Bu kurama göre insanlık iki göç dalgasıyla dünyaya yayılmıştı. Homo Erectus'tan sonra Homo Sapiens de, Afrika'dan yola çıkıp diğerk kıtalardaki ilkel insan türlerini yenerek dünyaya hakim olmuşlardı...

Bir diğerk deyişle; Çokmerkezli Evrim Kuramı'na göre insan, dünyanın birçok bölgesinde günümüz insanı Homo Erectus'un yerel toplumlarının evrimleşmesi ile ortaya çıkmıştır. Bunun karşıtı olan kurama göre ise, günümüz insanının atası olan ilk biçimler ilk kez yaklaşık 200 000 yıl önce Afrika'da ortaya çıkmış ve sonra da dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmıştır.⁽³⁾

Afrika kökenli tek bir evrim çizgisi teorisini kabul etmeyen bilim adamları, Asyalı ve özellikle Çinli paleoantropologlar, Asya insanının bağımsız bir evrim çizgisi üzerinde geliştiğini iddia etmektedirler. Yine konu ile ilgili bilim adamları araştırmalar sürdükçe ve yeni bilgiler toplandıkça farklı hipotezlerin birbirine yaklaşacağını ileri sürüyorlar.

Konunun bizi, daha doğrusu Doğu Akdeniz'i ilgilendiren tarafı; bu yolculuğun dünyanın çeşitli bölgelerine yayılış noktasıdır. Bugün genel kabul gören teoriye göre insanlık

Afrika'dan bu uzun yolculuk için yola çıktığında, önce Doğu Akdeniz kıyılarına ulaşıyor, Mezopotamya topraklarında mola veriyor ve on binlerce sene süren yolculuğunun yönüne karar verip bu bölgeden dünyaya yayılıyordu. Bilim adamları tarafından oluşturulan modern insanın göç haritalarında, Doğu Akdeniz bölgesi yine önemli bir işlev üstleniyor ve 150 000 yıl önce insanoğlunu dünyanın çeşitli yerlerine dağıtan kavşak oluyordu.⁽⁴⁾

Doğu Akdeniz ve Kuzey Afrika bu dağılma merkezi olmanın dışında, ilk insanın evriminin bir bölümünü tamamlamış olduğu bölge olarak da ortaya çıkmaktadır. Tarih öncesinde böyle bir evrim ve dağıtımda önemli bir rol oynayan Akdeniz, bu özelliğini tarih boyunca da devam ettiriyordu.

Akdeniz'in doğusunun tarih boyunca önemli bir kavşak olacağı sanki yüz binlerce yıl öncesinden ilk modern insanlar tarafından tespit ediliyordu.

Buzullar Eriyor

20 000 yıl önce buzullar yavaş yavaş erimeye başladı. Rusya'nın kuzeyindeki buzulların erimesiyle beslenen akarsular, Rusya bozkırlarını keserek güneye doğru akmaya başladılar ve ardından bir göl halinde olan Karadeniz'e döküldüler. Buzullardan eriyen su, Karadeniz'in seviyesini yükseltti. Gölün suları Sakarya Nehri'nin yatağını işgal ederek Anadolu'nun içlerine doğru ilerledi; Sakarya'yı önce bir haliçe ardından dar bir boğaza dönüştürdü. Karadeniz Gölü'nün suları, Sakarya Boğazı üzerinden Marmara Denizi'ne, ardından Akdeniz'e (Ege Denizi'ne) dökülmeye başladı. Bu dönemde

Karadeniz, insanlar ve hayvanlar için içilebilir bir tatlı su kaynağı haline dönüştü.⁽⁵⁾

Aynı dönemde kuzeyde yaşayan modern insanlar, kuzeye doğru geri çekilen buzulları izleyen mamut ya da daha büyük başka otobur sürülerini avlamakla uğraşıyordu. Hayvan derileriyle kendilerine elbise ve bot dikiyorlardı. Etleri donmuş toprağın altına gömüyorlardı.

Avrupa ile Asya'nın daha ılıman bölgelerinde yaşayan insanlar ise oltayla ya da ağlarla balık avlıyordu. Ok ile yayı, mızrağı icat ettikleri için avcılık yetenekleri artmıştı. Ama hayatta kalmak onlar için yine de çok güçtü.

Bu zorlu koşullar modern insanların yaratıcılık yeteneklerini oldukça geliştirdi. Fransa ve İspanya'daki mağara duvarlarındaki çok renkli buffalo, geyik, mamut resimleri, sanat anlayışının o dönemde doğduğunu işaret ediyordu.

Tarih Öncesinde Suyun Rolü

15 000 yıl önce çok büyük bir hızla erimeye başlayan buzullar, Kuzey Amerika ve Avrasya'daki dev akarsuları milyonlarca ton suyla besledi. Buzulların inanılmaz ağırlığı, yer kabuğunun üzerinde -tıpkı yumuşak bir şiltenin üzerine konulmuş bir ağırlık gibi- bir çukurluk ve çukurluğun çevresinde bir hendek oluşturmuştu.

Buzullardan eriyen sular bu hendeklerde hapsolüyordu. Kuzey yarıkürede, güneydeki bölgeler kuzeye oranla daha sıcak olduğu için, dev buzulların önce güney uçları erimeye başladı. Buzullar eriyerek kuzeye doğru geri çekildikçe, buzulların güney sınırındaki hendek, kuzeye doğru ilerliyordu.

Bu hendek yüzünden buzullardan eriyen sular güneye doğru değil; buzula paralel olarak batıya, Kuzey Denizi'ne doğru akmaya başladı. Okyanusların seviyesi hızla yükseliyordu. Ama M.Ö. 13 000 yılına gelindiğinde buzullardan gelen sular artık Karadeniz'e ulaşamıyordu.

Karadeniz: Çölün Ortasındaki Vaha

12 500 yıl önce, Avrupa'ya binyıl sürecektir yeni bir buzul çağı iklimi hâkim oldu. Sıcaklık düştü; Batı Asya'da, Avrupa'da ve Afrika'da yağışlar azaldı. O dönemin insanları yaşadıkları mağaraların duvarlarına çizdikleri hayvan resimleriyle "buzul çağı mağara sanatı" konusunda zengin bir kültür oluştuyorlardı. Tarihin ilk mağara sanatçıları hayvan başları ve hayvan bedenlerini 10-15 000 yıl öncesi için şaşırtıcı bir estetik anlayışla mağara duvarlarına resmederken, yerleşim bölgesi manzara resimlerinin çizimini ise yaklaşık 6000 yıl sonra yaşayacak torunlarına bırakıyorlardı.

Bu dönemde Afrika ile Anadolu'daki göller buharlaştı. Karadeniz'de yağış azaldı. Kuzeydeki akarsularla da bağlantısı kesildiği için Karadeniz Gölü'nün su seviyesi hızla düşmeye başladı. Bir süre sonra su seviyesi, Karadeniz'den Akdeniz'e tatlı su akışını sağlayan Sakarya Boğazı'nın altına düştü. Göl daralmaya başladı; eskiden gölün altında kalan kıyı bölgeleri, içinde barındırdıkları canlılarla birlikte şimdi kızgın güneşin altında kavruluyordu. Toprak çatladı. Kıyı şeridi boyunca yeni akarsu vadileri oluştu. Akarsular getirdikleri alüvyonlarla yeni deltalar meydana getirdi. Bölge, insanlar için yeniden yaşanabilir bir duruma geldi.

O dönemde Yakın Doğu'daki insanlar yerleşik bir düzene geçmişlerdi: sabit köylerde yaşıyor, aynı bölgelerde avlanıyor ve balık tutuyorlardı. Meyve ile yemiş, hatta daha sonra ekip biçmeyi öğrenecekleri yabani buğday ve arpa topluyorlardı. Ancak tüm dünyada hüküm sürmeye başlayan buzul çağına bağlı soğuk ve kurak iklim yüzünden, tüm bu kaynaklarını bir anda kaybettiler. Ukrayna ve Güney Rusya'nın ovaları yarı çöl haline geldi. Böylece kabileler, suyun bol olduğu Karadeniz gibi verimli vahalara göç etti. Buradaki deltalarda, akarsu taraçalarında, lagünlerin kıyılarında tohum ekmeyi öğrenerek tarımın ilk adımlarını attılar. Daha sonra Akdeniz'de de olacağı gibi, Karadeniz Gölü'nün çevresindeki insanlar birbirleriyle yiyecek, eşya ve fikir alışverişinde bulunmaya başladı.

11 400 yıl önce buzul çağına bağlı kurak iklim sona erdi. İnsanlar bu vahalardan başka bölgelere göç etmeye başladı. Burada öğrendikleri ilk tarım deneyimlerini beraberlerinde götürdüler. Anadolu'ya, Doğu Akdeniz'e ve Kuzey Mezopotamya'ya; bereketli vadilere yayıldılar. Eriha, Çatalhöyük...

M.Ö. 6000 yıllarında tarihçiler tarafından neolitik çağın en önemli yerleşme merkezlerinden biri olarak kabul edilen Çatalhöyük'teki kayalara, tarihin ilk manzara resmi sanatçısı tarafından, bir manzara resmi çiziliyordu. Resimdeki patlayan dağın, bölgenin volkanik özelliğini oluşturan yanardağlardan birisi olması gerekiyordu. Çatalhöyük'ten bakıldığında ise, uçsuz bucaksız Konya Ovası'nın doğu ucunda heybetli bir dağ görünüyordu. 3628 m yüksekliğindeki Hasandağ...

Ünlü İngiliz Arkeolog James Mellaart'ın "Çatalhöyük, Anadolu'da Bir Neolitik Kent" adlı kitabında yer alan bu manzara resminde, yanardağın önünde teraslar halinde sık

biçimde inşa edilmiş dörtgen yapılardan oluşan kent figürü, ilk yaşam bölgeleri açısından yazılı olmasa da çizili bir belgenin tarihe miras bırakılmasıydı...

Mini Buzul Çağı

M.Ö. 6200'de yalnızca kuzey yarıkürede hüküm süren minyatür bir Buzul Çağı ile dünyadaki bu huzurlu ortam yeniden bozuldu.⁽⁶⁾ Avrupa'nın güneybatısına; Ukrayna ile Güney Rusya'ya yeniden bir kuraklık dalgası yayıldı. Anadolu'nun, Güneydoğu Asya'nın ve Güneydoğu Avrupa'nın akarsu ve gölleri hızla daralmaya başladı. Anadolu'da ve Mezopotamya'da tarımla geçinen birçok köy terk edildi. Şimdi çoğunluğu çiftçilikle uğraşan bu insanlar, Karadeniz'deki sulak bölgelere; burada hâlâ akmakta olan birkaç akarsu vadisine geri döndüler.

Karadeniz'in seviyesi hâlâ İstanbul Boğazı seviyesinin altındaydı. Karadeniz, çevresinden yalıtılmış bir göl halindeydi. Bu denizin kıyılarına yerleşen insanlar, bu kez akarsu vadilerinde ve deltalarda ekip biçen çiftçilerdi. Bu insanlar yeniden, gölün kıyısında yaşayan diğer insanlarla (bu kez küçük teknelerle) ticaret yapmaya başladılar; obsidiyen, deri, çanak çömlek, şifalı otlar ve esanslar alıp satıyorlardı.

Sonun Başlangıcı

Bu mini buzul çağı, M.Ö. 5800 civarında sona erip yağmur yağmaya, hava ısınmaya; iklim normale dönmeye başlayınca, bu büyük gölün kıyısında yaşayan insanların bir kısmı bölgeyi terk etti.

M.Ö. 5600 yılında okyanus ve Akdeniz'in seviyesi, İstanbul Boğazı'nın 150 metre altında yer alan Karadeniz'e saldırıya hazırlanırcasına yükselmişti. Akdeniz'in suları İstanbul Boğazı'ndaki doğal toprak barajın üzerinden Karadeniz'e doğru sızmaya başladı. Önce bir ırmak halinde akıyordu; daha sonra iyice kuvvetlendi. Akdeniz'den gelen sular aktığı kanalı iyice kazmış, birkaç gün içerisinde bu küçük ırmak, çevresindeki her şeyi yutan dev bir akarsu haline dönüşmüştü. Boğaz'dan akan dev akarsu vadisini genişletip derinleştirdikçe daha da hızlı akmaya başladı. Sonunda, İstanbul Boğazı'ndaki doğal baraj yıkıldı ve Akdeniz'in azgın suları 200 tane Niagara Şelalesi'nin taşıdığı kadar su miktarıyla Karadeniz'e boşalmaya başladı. Karadeniz gölünün tatlı sularında yaşayan balıkların bir kısmı hızla ölüyordu. Gölün seviyesi günde 15 santimetre yükseliyordu. Akarsu vadileri ve deltalar hızla Akdeniz'den gelen suların altında kalıyordu.

Gölün kıyısında yaşayan insanlar ekip biçtikleri toprakların sular altında kalışını dehşetle izliyorlardı. Genç, yaşlı; çoluk çocuk yanlarına alabildikleri her şeyi alarak yüksek yerlere kaçmaya başladılar. Tabii, göl kıyısında öğrendikleri tarım tekniklerini, yeni fikirleri ve teknolojileri de beraberlerinde götürdüler.

Bir yıl boyunca, Karadeniz'in seviyesi 54 metre yükselene dek, azgın sular Boğaz'dan Karadeniz'e doğru akmaya devam etti. Ancak deniz seviyesi yükseldikçe Boğaz'daki azgının çağlayan, şiddetini kaybetmeye başladı. Sonraki bir yıl boyunca su seviyesi 30 metre daha yükseldi. Yükselen deniz seviyesi, daha önce gölün kıyısında güneş altında kavrulan çalılıkları, küçük ağaçları, çöl kumunu ve deniz kabuklarını sular altında bıraktı. Su öylesine hızla yükseliyordu

ki dalgalar yeni denizin kıyısında kumsallar oluşturacak kadar vakit bulamadı.

Bu yabancı sular Akdeniz'den yeni göçmen canlılar da getirmişti. Tufanla sular altında kalan çamurlu sığ sularda, Akdeniz'den gelen Cardium Edule adlı bir istiridye türü, İstanbul Boğazı'ndan geçerken hayatta kalmayı başardı; burada bir süre yaşadı ve öldü. (7600 yıl sonra bir sondaj gemisi onların ölü bedenlerini gün ışığına çıkaracaktı.) Karadeniz'in bütün çevresinde tuzlu su, karanın iç kısımlarına doğru ilerliyordu. İki yılın sonunda, Karadeniz'in seviyesi 100 metre yükseldiğinde, tuzlu su önce Kerç Boğazı'nı (Ukrayna), ardından Azak Ovası'nı işgal etti. Azak Denizi'nin oluşması için birkaç yıl daha geçmesi gerekecekti.

Bir süre sonra İstanbul Boğazı'ndaki akıntı sistemi bugünkü halini aldı: Karadeniz'in daha hafif olan tatlı suyu yüzeyden güneye doğru, Akdeniz'in daha ağır olan tuzlu suyu ise dipten Karadeniz'e doğru akmaya başladı.

Büyük Göç

Kerpiç evlerde yaşayan, işlemeli çanak çömlekler yapan Vinca adlı çiftçiler, Tuna Nehri boylarına ve Bulgaristan'a yerleştiler. Diğer mülteciler Karadeniz'i aşarak Ege'ye gittiler ve Girit, Semendirek gibi adalara yerleştiler; bazıları Damaçya kıyılarına kadar uzaklara gitti. Başka bir grup ise Dinyester nehri boyunca hareket ederek kuzey Avrupa'nın batısından Paris havzasına göç etti. Buradaki avcı-toplayıcı insanları barış yoluyla ya da kuvvet kullanarak yurtlarından uzaklaştırdı. Hint-Avrupa dillerini konuşan göçmenler, Dinyeper, Volga nehirleri vadileri boyunca kuzeye göç etti. Başka

bir grup, Volga nehri boyunca güneydoğuya giderek Hazar Denizi'ne kadar ulaştı.⁽⁷⁾

Sami dillerini konuşanlar ise Karadeniz'in güneyindeki tepeleri aştı ve Anadolu Platosu boyunca dağlara ve derin vadilere yayıldı. Doğu Akdeniz'de terk edilmiş köylerde yaşam yeniden başladı; ileri tarım tekniklerine sahip yabancılar Mısır'a, Nil Deltası'na yerleşti.

Sami lehçelerini konuşan, Doğu Anadolu'dan güneye doğru göç eden insanların bir kısmı ile Karadeniz'in doğusundan güneye doğru hareket eden, Kafkas dillerini konuşan insanlar, Mezopotamya'nın doğusundan güneye doğru ilerleyerek Zagros Dağı'nın eteklerine yerleştiler. Onlar da tarımla uğraşıyorlardı.⁽⁸⁾

Daha sonra Sümerler olarak anılacak bu insanların bir kısmı, güney Mezopotamya'nın ortalarına hareket etti. Buradaki yıllık yağış miktarı çok az olmasına karşın, Fırat ile Dicle akarsularının arasındaki bölgenin inanılmaz bereketli bir toprağı vardı. Sulamayı bilen ve büyük olasılıkla hafif sabanlar kullanabilen bu insanlar için bölgede sulama kanalları yapmak pek zor olmamıştı.

Olağanüstü bereketli topraklar ve sulama için gerekli sınırsız su kaynakları, zenginliği de beraberinde getirdi. Sonunda dünyanın en büyük uygarlıklarından biri olan Sümer uygarlığı ortaya çıktı. M.Ö. 3000 yılında yazıyı bulan bu insanlar, kil tabletlerin üzerine çivi yazısıyla günlük olayları kaydettiler; kendi söylencelerini, dini inançlarını ölümsüzleştirdiler.

Özellikle de Mezopotamya'ya göç eden insanlar bu dönemi kuşaktan kuşağa anlattılar. Öykü, Mezopotamya'da neredeyse her yıl gerçekleşen akarsu taşkınlarıyla daha da önem kazandı.

DOĞU AKDENİZ TARİHSEL ARKA PLANINA MAVİ YOLCULUK

Bundan tam 4500 yıl önce Mısırlı denizciler kıyıdan çok fazla ayrılmamaya çalışarak Byblos'a ulaştıklarında, Akdeniz tarihinin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynayacak büyük bir başlangıç adımı attıklarından habersizlerdi.

Bu adımdan sonra bu büyük su kütlesi, başlangıçta kıyıyı takip ederek de olsa, diğer kıyılardaki insanlara ulaşmak için artık bir engel değil, bir yoldu. Ancak bunun için, o güne değin genellikle nehir ulaşımında ve taşımacılıkta kullanılan yüzen araçların, biraz daha geliştirilmesi ve daha güvenli hale getirilmesi gerekiyordu.

Akdeniz'e çıkışta, bu ilk cesur ataktan yaklaşık 1000 yıl sonra deniz yolculukları, artık kürek mahmuz ve omurgası olan daha güvenli teknelerle yapılmaya başlanmıştı. Siklat yelkenlileri adı verilen bu teknelerin, yelkenlerini şişiren rüzgârların gücü ile Doğu Akdeniz artık daha hızlı keşfedilmeye başlanacaktı.

Uzun süre Akdeniz'in ufuklarına çekingen bir şekilde bakan Giritliler Akdeniz'le ilgili hayallerinden ve isteklerinden vazgeçmeyeceklerdi. Bu amaçla geliştirdikleri daha güvenli teknelerle, çekingenliklerini üzerlerinden atıp denize açıldıklarında varacakları yer konusunda hiçbir şey bilmiyorlardı.

Açık denizde önce birkaç gün, güneşin doğduğu yöne doğru yol aldılar. Sonra güneş sol yanlarına düştü ve bir süre de yolarına böyle devam ettiler. Bu sabırları neticesinde, 5 gün sonra görünen kara parçasına ulaşmayı başaran

ilk kişiler oldular. Ancak ne bunu ne de ulaştıkları yerin neresi olduğunu biliyorlardı. Nil Nehri'nin deltasındaydılar...

Aynı tarihte bu nehirde taşımacılık yapan nehir kayıklarından tekâmül ettirilmiş Mısır gemileri, cesur denizcilerle birlikte Akdeniz tarihinde ön plana çıkmaktaydı.

Bundan 4500 yıl önce, Nil Nehrinde taşımacılık ile kazanılan deneyim, Mısırlı denizcilerin Suriye ve Lübnan kıyılarına sefer yapar duruma gelmesinde önemli bir rol oynamıştı. Bu gelişmelerle Doğu Akdeniz'in kıyılarında yaşayanlar artık birbirlerini tanımaya başlamıştı.

Tarihçiler, Neolitik yerleşimlerin ilk örneğine bundan 9000 yıl önce Eriha ve Çatalhöyük'te rastlandığını ve bu ilkel kentlerin çağın düzenleyici merkezleri olduğunu söyleseler bile, uygarlığın asıl birikim yerlerinin Aşağı Mezopotamya ve Mısır olduğu kabul edilmektedir.⁽⁹⁾

Akarsular; uygarlığın bu bölgelerde gelişmesinde olduğu kadar, başka yörelere taşınmasında da aynı derecede önemli rol oynuyorlardı. Fırat, Dicle ve Nil nehirlerinde, ulaşım ve taşımacılık için kullanılan nehir kayıklarının daha gelişmiş olanları ile eşya, mal ve teknik ilerlemeler, Kızıl Deniz, Basra Körfezi ve Doğu Akdeniz'in sularına yelken açıyorlardı...

Nil Nehrindeki taşımacılıkla gelişen Mısır gemileri ise Doğu Akdeniz tarihine ağırlığını koymak üzere açık denize doğru yelken açıyordu...

Yaşamak için Doğu Akdeniz kıyılarını mekân seçen toplumların denize mağlup olmamaları gerekiyordu. M.Ö. 2000'lerde Ege adaları ve Lübnan kıyılarında yaşayan ve Fe-

nikelilerin ataları olan Suriyeli ve Lübnanlılar, gemi yapımında çok ustalaşmışlar ve iyi denizci olmuşlardı.

Bu dönemde, masrafları Mısır tarafından karşılanan ve bu usta gemi yapımcıları tarafından inşa edilen teknelerle yapılan ticaret resimlere de konu olmaktaydı. Teb kentinde bulunan M.Ö. 1500'e ait bir resimde, özgün giysili Lübnanlıların (Kenanlılar) gemilerinden, Mısır'a mal boşalttıkları görülmektedir.⁽¹⁰⁾

M.Ö. 2000'in başlarında ortaya çıkan yelkenli ve omurgalı yeni tip gemilerle, hem Akdeniz ticareti hem de Akdeniz tarihi renkli, çatışmalı ve hoyrat bir tarihe doğru hızlanmaktaydı. Resim, uzun bir dönem boyunca uygarlığın bugüne aktarılmasının yegâne aracı oluyordu. Çünkü, sadece resmin var olup yazının olmadığı dönem, oldukça uzun bir dönemdi.

Tarih aktıkça ticaret gelişiyor ve bölgedeki ilk ekonomik birlik bundan tam 5000 yıl önce oluşturuluyordu.

Mısır, Mezopotamya, Hitit, Suriye ve Lübnan'ın kıyı kentleri arasındaki ilişkiler ise, Doğu Akdeniz'in kozmopolit kültürünün oluşmasının ilk adımları oluyordu. Girit ve Miken uygarlıklarının da katkılarıyla bu kültür daha da renkli bir hale geliyordu. Bu kültürün oluşmasının en önemli etkeni, dönemin enerji gücü olan rüzgâr gücüydü. Helenistik çağda, uygun rüzgâr bulunması durumunda Rodos'tan yola çıkan gemicilerin, İskenderiye Limanı'na varması sadece 4 günlerini alıyordu.

Akdeniz coğrafyası için, köklü bir tarihi geçmiş ve kıyılarında ulusal kültürlerin evrensel bileşkesiyle yoğrulmuş, çok renkli bir yaşam tarzını yaratacak süreç başlıyordu...

Tarihin Miladına Kadar Doğu Akdeniz’de Tarih

M.Ö. 671 yılında, Asurluların Mısır’ı almasıyla Akdeniz’in doğusunda birlik kurma konusunda ilk başarılı girişim gerçekleşmiştir. İkinci girişim ise, Pers’lerden gelmiş ve Pers’ler M.Ö. 525’te Mısır’ı ele geçirmiştir. Çok geniş bir alana yayılan Pers ülkesine Kartaca’nın yayılma alanı da eklendiğinde, bugünkü İslam ülkelerinin sınırlarının belirlendiği bir coğrafya oluşmuştur.

Akdeniz havzası tarihinde; İonia denizinden Mısır’a ve yakın doğunun geri kalan bölümlerine kadar olan bölgede, M.Ö. 12. yüzyıldan başlayarak yaklaşık 500 yıl boyunca hüküm süren karanlık dönemler, Akdeniz tarihi’nin önemli dönemleri olarak kabul edilir.⁽¹¹⁾ Bu dönemde Küçük Asya’nın Hitit İmparatorluğu ortadan silinmiş, Miken Sarayları tahrip edilmiş, Mısır denizden gelen saldırılara uğramış ve Akdeniz’in ticareti uzun süre duraklamıştır. Diğer bir deyişle yangınlar, büyük insan kayıpları, yıkılan kaleler, yerleştirilen kentler, yağmalanan siteler, sonuçta Akdeniz’de ticaret hayatının durmasına yol açmıştır.

Akdeniz M.Ö. 12. yüzyılda tarihin sıfır noktasına veya onun çok yakınına dönmüştür.⁽¹²⁾ Bu dönemde bu havzada ticaret durmuş, imparatorluklar çok sönük bir döneme girmiş, Mısır kendi içine kapanıp iç çatışmalarına dalmış ve sonuçları belirsiz sürekli işgaller altında ezilmiştir. Mezopotamya ise nedeni pek anlaşılamayan karışıklıklara sahne olmuştur.

M.Ö. 1200’lerde, Myken Krallığı’nın gücünü yitirmesi sonucunda, Doğu Akdeniz’deki kargaşa, Anadolu’ya yansımış, yüzyıllardır Hitit egemenliğinde yaşayan çok sayıda yerli Anadolu kavmi harekete geçmiştir. Anadolu’da bu ka-

rışıklık sonucu, yaklaşık 450 yıl sürecek yoksul bir dönem başlamış ve özellikle Orta Anadolu'da M.Ö. 1200-750 yılları arasına tarihlenecek önemli kültür kalıntılarına rastlanılmamıştır. “Karanlık Çağ” adı verilen bu dönemdeki yerleşmelerin nüfusu az ve uygarlık düzeyi son derece düşük olduğundan, kalıntılar da o derece önemsizdir.⁽¹³⁾

“Demir Çağ” diye adlandırılan ve Karanlık Çağları da içine alan M.Ö. 1200-750/700 yılları arasında, Anadolu'daki çöküşe karşın, Güneydoğu Anadolu ile kısmen Kuzey Suriye'de yaşayan Geç Hitit Krallıkları, Anadolu Tunç Çağı'nı ve Hitit Kültürü'nü devam ettirmişlerdir. Diğer taraftan M.Ö. 860-580 yılları arasında, Gordion merkez olmak üzere, Orta Anadolu'da Frigler, Doğu Anadolu'da Urartular, Batı Anadolu'da yine aynı tarihlerde Lydia, Karia ve Lykia ile Ege'de İonlar üstün nitelikli uygarlıkları ile Hellen Uygarlığı üzerinde büyük ölçüde etki yapmışlardır.

Havzada, bu karanlık dönemin ortasında yaşanan devrim niteliğinde iki büyük gelişme, dönemin en belirgin özelliklerini oluşturmuştur. Bunlardan ilki; uzun yıllar Hititlerin tekelinde kalan, çeliklenmiş demirin karbonla sertleştirilmesinin, Hitit İmparatorluğu'nun parçalanması ile yayılmaya başlamış olması, diğeri ise yazıda ve alfabenin basitleştirilmesindeki ilerlemelerdir. Bu dönemde Mısır'da Hiyeroglif, Küçük Asya'da çivi yazısı, Girit'te ise çizgisel A ve çizgisel B yazıları kullanılıyordu. Alfabeyi basitleştiren ilk devrim M.Ö. 1400 ile 1000 yılları arasında Suriye'de gerçekleştirildi. Ugarit, çivi yazısı kullanılan 31 harfli bir alfabe, Byblos (Gublo) ise 22 harfli çizgisel bir alfabe yaptı. Daha sonra Fenikelilerin bu alfabeyi Yunanlılara öğrettikleri ve onların da bunu kendi dillerine uyarladıkları görüldü.⁽¹⁴⁾

Artık insanlığın yaşantısında ve bırakacağı kültürel mirasta resimden sonra yazı da vardı...

AKDENİZ GÜNEŞİ DOĞU AKDENİZ'DEN DOĞAR

Doğu Akdeniz Tarihinin İlk Sayfaları

Üç kıtayla çevrilip sanki koruma altına alınan bu kavşak noktasının, renkli ve çatışma dolu tarihi doğudan başlar. Tarihin ilk dönemlerinde, kültür ve uygarlıklarının gelişme ve yayılma merkezi olarak Doğu Akdeniz, Akdeniz'in hemen hemen hiç durmadan çalışan kalbi olmuştur.

Akdeniz, kendisini keşfetmeyi tutku haline getirmiş ve bazılarının bütün bir ömrünü buna vakfettikleri araştırmacı ve yazarların kalemlerinden hak ettiği tüm haklı övgüleri alan bir denizdir.

Bu yazarlardan Ernie Bradford "Akdeniz Bir Denizin Portresi" kitabında bu bölge için düşüncelerini şöyle yazıya dökmüş⁽¹⁵⁾;

"Akdeniz sahillerinde fışkıran ve Akdeniz'in neredeyse gelgit-siz sularını geçip birbirlerini çapraz dölleyen kültürlerin ve uygarlıkların sayısıyla dünyada boy ölçüşecek başka hiçbir yer yoktur."

İşte bu kültür ve uygarlıkların doğuş ve yayılışında Akdeniz'in doğusu önemli bir rol oynamıştır. Güneş, Akdeniz kavşağına doğudan doğmuş ve gökkuşağı kadar renkli, sanat, ticaret, kültür ve uygarlık ışıkları olarak Akdeniz çanağının tüm karanlıklarına yayılmıştır.

Gemi yapan insanın gelişi ile de, bu büyük denizin kültürleri çaprazlanmıştır.

Bundan 3000 yıl önce, Akdeniz'in doğusunun daha sıcak olan sularından batıya doğru yola çıkan gemiler, Akdeniz'in kültür ve uygarlık tarihinin oluşmasında bu denli önemli bir rol oynayacaklarını bilemezlerdi. Doğu Akdeniz tersanelerinde usta eller tarafından inşa edilen bu gemiler, hem uçsuz bucaksız bir denizin bilinmeyenine hem de bugünkü Akdeniz'in renkli tarihinin oluşumuna doğru yelken açtılar. Ege'den İskenderiye'ye ve Kıbrıs'a kadar tüm doğu Akdeniz'de yaz ayları boyunca düzenli esen meltem rüzgârları da denizin keşfedilmesine uygun bir deniz ortamı sağlamaktaydı.

Doğu Akdeniz, Akdeniz ailesinin cesur, sıcakkanlı, meraklı ve haşarı çocuğu olmaya, tarih öncesi dönemlerde başlamış ve bu belirleyici özgün karakteri bugüne kadar gelmiştir. Akdeniz'de son yüzyıldaki sıcak askeri çatışmaların en yoğun olduğu bölge yine Doğu Akdeniz olmuştur.

Bölgenin kaderine sanki ilk günden beri hareket ve çatışma yazılmıştır. Bu durum nerdeyse kronik bir hal almıştır. Kısaca; Doğu Akdeniz, tarih öncesi dönemden taşıdığı hareket ve savaş yoğun tarihini devam ettirmeye mecburmuş gibi görünmektedir.

Avcılık ve toplayıcılıktan sonra Antik çağda hayat her zaman her yerde köklerini tarıma bağlamıştır. Bunun doğal sonucu olarak da, siyasi güç tarımsal temellere sahip unsurlar çevresinde toplanmıştır. Aslında bu gücün gerçek unsuru, tarımsal üretim için gerekli olan su kaynaklarıdır. Doğu Akdeniz'de, Dicle ve Fırat ile Nil nehirlerinin suları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu dönemlerde ilkel

barajlar ve su toplama alanları oluşturularak çiftçiler ekinlerini sulamış, büyüyen nüfusun gıda ihtiyaçları bu yolla karşılanabilmiştir. Ancak M.Ö. 500'e kadar, Akdeniz'de siyasi kurumlar tam olarak şekillenmemiştir. Bu nedenle Mısır ve Suriye dışındaki ülkelerde bir başka su kütlesini, Akdeniz'i kontrol altına almak ve ondan faydalanmak bir hayal olarak kalmıştır.⁽¹⁶⁾

M.Ö. 4. bin yılda, gemi yapımında kullanılan Lübnan'ın değerli sedir ağaçları, Mısır ile Suriye arasında sürekli bir ilişkinin temel nedeniydi. Ortaya çıkartılan çivi yazılı tabletler, M.Ö. 3. bin yılın sonunda, Ur'dan kalkan gemilerin Dilmun (Bahreyn), Magan ve Meluha'ya gittiklerini yazmaktadır.

M.Ö. 2. bin yıl boyunca, Akdeniz'de mallar, insanlar hatta fikirler hareketli bir ticaret ağının içinde sürekli olarak yer değiştirmeye başlamışlardı bile. Hatta M.Ö. 721-705 arasında Asur Kralı II. Sargon'un, Mısır ile ticari ilişkileri geliştirmeye çalıştığı görülmektedir.⁽¹⁷⁾

Bu çabalar sonunda, Mısır kendi sınırlarındaki, ticareti önleyici engelleri kaldırmış belki de Doğu Akdeniz ticaretinin ilk serbest ticaret anlaşması ortaya çıkmıştır.

Bu dönemin başında, Girit'in yerli halkı, kültürel açıdan Suriye prensliklerini örnek alan uygar yerleşimleri kuracak kadar ileriydiler.

Anadolu kıyıları, Rodos, Kıbrıs, Suriye ve Mısır'ın bazı bölgelerinde, Doğu Miken yerleşimlerinin ve Miken mallarının varlığı, bunun karşılığında Teb'de bulunan Babil Mühürleri gibi doğu mallarının da Yunanistan'da ortaya çıkması, Doğu Akdeniz'deki hareketliliğin başladığı dönem için de bir fikir vermektedir.

Dönemin seyir kılavuzları arasında en güvenilir olan Kuzey Yıldızı ve Polarisin sürekli pırıltısına bakarak yollarını tayin etmeye çalışan gemiciler, çekingenliklerini üzerlerinden attıkları ve Doğu Akdeniz adaları ve kıyıları arasında gidip gelmeye başladıkları zaman, bundan yaklaşık 5000 yıl önce idi.

Doğu Akdeniz'de Kutup Yıldızı tepeye yükselip serenlerde durunca, Karadeniz'e doğru gidiliyor demektir. Çobanyıldızı direk başından aşağı inince ve Küçükayı ufka yaklaşınca, gemi bir Suriye limanına doğru yaklaşıyor demektir. Kuzeye giden gemilerde, Kutup Yıldızı ana direktteki uzun seren cundasının yukarısına çıkıyor, doğuya doğru gidilirken ise alçalıp ufuk çizgisine yaklaşıyordu. Cesur gemicilerin bu tespitleri yaparak yollarını daha rahat bir şekilde bulmaları çok uzun bir zaman almadı.

Nil nehrinde ulaşımı sağlayan Mısırlı gemiciler, buradan kazandığı deneyimin cesaretiyle Doğu Akdeniz'e açılmaya başlamışlar ve 5000 yıl önce eski krallık zamanında, askerleri Filistin'e deniz yolu ile taşımışlardı. Firavun III. Tuthomosis (M.Ö. 1450) zamanında, Mısır bütün Suriye limanlarını kontrol ediyordu. Bu dönemde Doğu Akdeniz sahillerinin tek egemeni olan Mısır'a kimse karşı koyma cesareti göstermiyordu.⁽¹⁸⁾

Mısır'da 18. sülalenin Firavunları, bundan 3500 yıl önce komşu denizleri siyasi ve askeri amaçları için kontrol altında tutmak istiyor ve bu açıdan Doğu Akdeniz tarihinde bir başlangıç sayfası açıyorlardı. Bundan sonra, Doğu Akdeniz gerek kıyı ülkeleri gerekse havza dışındaki ülkelerce ekonomik, siyasi ve askeri amaçlarla kontrol altında tutulmaya çalışılacaktı.

İlk Deniz Savaşı Doğu Akdeniz’de

Anadolu’daki Hitit egemenliğini sona erdiren istilacıların bir kısmı, Suriye sahillerini kara ve deniz yoluyla takip ederek Mısır’a kadar ulaştıklarında M.Ö. 1200 yıllarıydı. Mısır kayıtlarında “Deniz Kavimleri” olarak adlandırılan bu istilacılar, III. Ramses’in cesur gemi savaşçıları ile göğüs göğse savaştılar. Ramses’in Medinet Habu’daki tapınağının duvarlarına da resmedilen bu savaşın galibi Mısırlılardı.⁽¹⁹⁾

Bu savaşla, Doğu Akdeniz’in sıcak suları tarihte bilinen ilk deniz muharebesinin yapıldığı sular olmuştı...

Akdeniz tarihi boyunca, deniz gücü, üzerinde var olduğu deniz gibi her yere sokulabildiğinden, kara gücünden daha etkili bir rol oynamıştır. Bu nedenle; Akdeniz tarihi boyunca, bu deniz üzerindeki düşman deniz güçlerini ortadan kaldırma savaşları çok kanlı olmuştur. Akdeniz öyle kanlı deniz savaşlarına sahne olmuştur ki, bunlar dönemin en şiddetli kara savaşlarını bile geride bırakmıştır. Örneğin İnebahtı deniz savaşı (1571) bu özellikteki en kanlı savaşlardan birisidir.

Türklerin iki yüz elli kadirga ve çok sayıda küçük teknesi ile Haçlı donanması için toplanan 200 kadirga, 8 adet büyük ve çok sayıda küçük teknenin kanlı savaşı tarihe İnebahtı savaşı olarak geçecekti.⁽²⁰⁾

Haçlı kuvvetlerinin Başkomutanı Don Juan’ın muharebe kayıtlarında savaş ile ilgili şu cümleler yer almaktadır;⁽²¹⁾

“Uluç Ali Paşa’nın kadirgasının üzerindeki çarpışma tam bir saat sürdü. İki kez birliklerimiz Türk gemisinin ana direğine ulaştı. Fakat adamlarımız Müslümanlar tarafından teknenin ön kısmına sürüldü ve geri çekilmek zorunda bırakıldı. Ancak bir buçuk saat

sonra, Tanrı bize zaferi bahsetti. Paşa, beş yüz Türk'le birlikte ele geçirildi. Ana direğe bağ çekildi"

Don Kişot'un yazarı Miguel de Cervantes de bu savaşta, İspanyol teknesi Marquesa'nın güvertesinde çarpışmış, bu çarpışmada göğsünden iki mermi yarası almış ve sol kolunu da kaybetmiştir.⁽²²⁾

İnebahtı Savaşı, Akdeniz tarihinin en kanlı deniz savaşlarından birisi olmuştur. Oluk gibi kan akan bu savaşta; 190 Türk gemisi batmış veya haçlıların eline geçmiş, 20 000 şehit verilmiştir. 3845 denizcinin esir olduğu savaşta Uluç Ali Reis 30 gemisiyle birlikte Haçlı donanmasının elinden kurtulmayı başarmıştır.

Akdeniz'in bu en kanlı savaşında Haçlı donanması ise 8000 ölü ve 16 000 yaralı vermiştir.⁽²³⁾

Uygarlığın Doğu Akdeniz Üzerinden Batıya Yolculuğu

Nasıl Orta Amerika Yeni Dünya'nın beşiği ise Akdeniz kıyılarından Basra Körfezi'ne kadar uzanan bölge de, günümüzden üç dört bin yıl önceki eski dünya için "neolitik devrim" in beşiği olmuştur. Yerleşik düzene geçişin ilk belirtileri olan köyler, ilk kez burada görülmüştür. Belli başlı hayvan türleri, M.Ö. 9000 yıllarında koyun, 5'inci bin yıla doğru keçi, domuz ve nihayet sığır burada evcilleştirilmiştir. Tahıl üretiminin sistemli bir şekilde yapılmasına da burada başlanmış, buğday, arpa, üzüm ve zeytin gibi bitkiler ve bunlarla birlikte kuru tarım teknikleri de burada doğmuştur. Evcilleştirilen hayvanlar buradan çıkarak bütün Akdeniz havzasına, sonra tüm Avrupa'ya, daha sonra da Yeni Dünya'ya yayılmıştır.

Çömlekçiliğin 7'nci bin yılda, Orta Fırat bölgesinde ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Bu zanaatın deniz kıyısına ulaşması yaklaşık bin yıl almıştır. Ancak kıyıya ulaşır ulaşmaz da çok hızlı bir şekilde, Suriye'den Büyük Sahra'ya, Anadolu'dan Balkanlara daha sonra da bütün Batı Akdeniz'e yayılmıştır. Böylelikle ilk seramikler daha 6'ncı bin yıldan önce İtalya'da, Fransa'da ve İspanya'da görülmeye başlamıştır. Ancak bu yeni teknik, bütün bu ülkelerde özgürce yeniden yaratılır gibi daha farklı bir tarzda ortaya çıkmıştır.⁽²⁴⁾

Mezopotamya'da biriken uygarlığın batıya açılışında, Fenike çok önemli bir rol oynamıştır. Akdeniz'de Batı'ya doğru gelişmenin öncülüğünü yapmış olan Fenike, günümüzdeki Lübnan ve Suriye ile İsrail'e ait bitişik toprakların bir bölümünü kapsayan, dağlara yaslanmış yarımadalar ve adalar üzerine yerleşmiş, savunma olanakları çok sağlam olan küçük limanların meydana getirdiği bir kıyı şeridi olup, doğanın denizi kullanmak zorunda bıraktığı bir ülkeydi. Fenike, kendisinde olmayan gıda maddelerini dışarıdan satın almak ve dış ticaret dengesini tutturmak için kendi endüstri mallarını dışarıya satmak zorundaydı.⁽²⁵⁾ Bu Fenike kentlerinde; zanaatçılar, demirciler, kuyumcular, gemi yapımcıları bulunurdu. Yünlü kumaşları ve deniz kabuğundan ürettikleri boyları da ünlü olan Fenikelilerin ticaret ağı, bütün Doğu ülkelerini içine alıp Kızıl Deniz'e ulaşarak, Hint Okyanusuna kadar sarmıştır. Batı keşfedildikten sonra, bu ağ Cebelitarık'a dek uzanarak Atlantik'e doğru yönelecektir. Kutsal Kitaplarda (Tevrat, İncil), Kral Süleyman'ın donattığı bir geminin, Fenikelilerin filosuna katılarak İspanya'da Tartesso'ya dek gidip üç yıl sonra geri döndüğü yazmaktadır. Bu dönemde denizcilikte bu başarıların kazanılmasında, denizcilerin cesaret ve ustalığı kadar, Lut gölünden alınan "zift" in, teknelerin kala-

fatında kullanılması da önemli bir rol oynamıştır. M.Ö. 8. yüzyıl Doğu Akdeniz'in geniş anlamda batıya açılışı açısından önemli bir tarihtir.⁽²⁶⁾

M.Ö. 8. yüzyıldaki hareketli dönemde, Fenike ve Yunan liman siteleri de hareketlenmiş ve denizciler gemileriyle Batı Akdeniz'e doğru açılmışlardır. Bu kolonizasyon hareketleri sonunda, Akdeniz tarihi Doğu'dan Cebelitarık'a kadar uzanmıştır. Bu dönemde, Akdeniz havzasında Batı'ya doğru gelişen bu hareket, tarihte 1492'den sonra Avrupa'dan Amerika kıtasına doğru gelişen kolonizasyon akımları ile kıyaslanmaktadır. Batıya doğru bu gelişmede öncülüğü ise Küçük Ayı'ya bakarak yollarını çizip gece bile yollarına devam eden Fenikeliler yapmışlardır.

Bu dönemde, Fenike Sur kenti ile İspanya arasındaki gidiş gelişlerde, Kartaca uzun süre sadece bir durak noktası olmuştur. Ancak Fenike'nin Metropol olduğu bu sistem M.Ö. 7. yüzyılda bozulmuştur.⁽²⁷⁾

Bu dönemde Fenikeliler, Asurlular ve Babil Krallığı arasındaki savaşlar, Akdeniz'deki ticari ilişkileri tekrar bozmuş ve Kartaca'nın başına buyruk olmasını da beraberinde getirmiştir. Fenike'deki yaşam, her iki Akdeniz'in birleşme noktası denilebilecek Kartaca'ya kaymış ve Fenike Uygarlığı burada devam etmiştir. Çeşitli kavimlerin yaşadığı Kartaca, kısa sürede hareketli yaşamı ile dünyanın her köşesinden denizcileri, zanaatçıları ve çıkarıcıları bir araya getiren, kozmopolit bir kent olmuştur.

Uygarlığın Doğu Akdeniz üzerinden batıya doğru yolculuğuna başladıktan uzun bir dönem sonra, bu bölgenin karakteristik kokuları da batıya doğru yayılmaya başlamıştır. Mısır ve Fenike'nin kokulu merhem kutuları, Anadolu'nun

pudraları, Suriye ve Asur'un kokulu yağları, güzellik ürünleri ve baharatları XV. yüzyıl'dan itibaren, Doğu Akdeniz'den batıya, dinlerin izlediği yollardan pazaryerlerine taşınmaya başlanmış ve böylece Doğu Akdeniz, batının estetiğinin gelişmesinde de etkili olmuştur.

Uygarlığın Doğu Akdeniz'den batıya doğru yola çıktığı, hatta Avrupa'nın bir anlamda Akdeniz tarafından doğrulduğu, antikçağ söylencelerinde de yer almıştır. Bir antikçağ söylencesine göre; Zeus, Fenikeli Tır Kralı Agenor'un Avrupa adlı kızını denizin öte yakasına, Girit'e kaçırmış ve orada onunla evlenmiş, Girit'in batısında kalan topraklara da onun adı verilmiştir.⁽²⁸⁾

DOĞU AKDENİZ'DE DİNLER TARİHİ

Doğu Akdeniz Havzası tarihi, aynı zamanda "Dinlerin Doğuşu ve Gelişmeleri tarihi"dir. Örneğin; Roma için sıfır noktası İsa'nın doğuşu, İslam için sıfır noktası ise Hz. Muhammed ve onun Mekke'den Medine'ye 622'deki hicretidir. Akdeniz, kendisini çevreleyen ovalar, dağlar, kentler ve çöllere kadar, tanrıları da barındırmıştır.

Akdeniz'de, çok tanrılı dönemde öteki tanrıları alt edecek bir tanrının yardımını güvenceye almak, onu sitenin koruyucusu ilan etmek, bu arada rakip tanrılara tapınmayı da gözardı etmemek gerekiyordu.⁽²⁹⁾ Grekler, Homeros'un İlyada'sından başlayarak Tragedyacılar'a kadar bize bu anlayışı yansıtan yapıtlar bırakmışlardır. Grek düşüncesinin tektanrı kavramına doğru yol alışı, sitelerin dinsel inanışlarındaki farklılıklardan ötürü uzun süre gecikti. Sonra, İbraniler ve

Yahudi tektanrıcılığı, daha sonra Yahudiliğin içinde doğan Hristiyanlık ve İslam, kendisine Ortadoğu Akdeniz havzasını mekân seçmiştir. Bu üç büyük tektanrıcı dinle birlikte, Akdeniz havzasının tarihine dinsel motiflerle süslü mozaikler de eklenmiştir. Böylece, Akdeniz insanının hareketliliğinde, bu dinlerin geliştiği kutsal yerlerin yanı sıra hacı olmak için Roma'yı, Mekke'yi ve Filistin'deki kutsal yerleri ziyaretler de önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

DOĞU AKDENİZ'İN TİCARET ÜÇGENİ VE TARİHSEL STRATEJİK LİMANLARI

Doğu Akdeniz'de, tarih sürekli olarak bazı kentleri öne çıkartmıştır. Bunlardan Mersin-Tarsus, İskenderun limanları geçmişte olduğu gibi bugün de ticari aktivite ve bölgesel güvenlik açısından önemini devam ettirmektedir.

İskenderun Körfezi;

İran ve Hindistan'dan gelen malların, buradan deniz yolu ile Akdeniz'in diğer limanlarına taşınmasını sağlamak amacıyla, sahilde kurulan küçük bir liman kenti olan İskenderun'un 32 km güneyindeki Arsuz, Antik dönemlerde Doğu Akdeniz'in en önemli liman kentlerinden biriydi ve "Rhous" "Rhosopolis" "Port-Panel" adları ile anılıyordu.

Mezopotamya; Suriye ve Mısır'ın, Anadolu ile Avrupa kıtasına bağlantısını sağlayan kavşakta bulunan İskenderun; Doğu Akdeniz'in doğu kıyısındaki jeostratejik konumu nedeniyle, Hititler'den Bizans'a, Osmanlı'ya, Ruslara, İngiliz-

lere ve nihayet Amerikalılara kadar, büyük güçlerin oyun alanı olmuştur.

Son dönemde, Ortadoğu'ya yerleşme planlarını İskenderun üzerinden yapan ülkelerin arasına ABD'de dâhil olmuştur. ABD askerlerinin çıkmaya çalıştığı bu bölgeye, 1918 yılında İngilizler çıkmaya çalışmış ve Fransa'yı bilgilendirmiştir. Ancak Çanakkale yenilgisi ve İskenderun'un stratejik önem ve özelliği, İngilizlerin çekinmesine neden olmuş ve onları hedef küçülterek, Mısır ve Süveyş'in savunmasına yöneltmiştir.

İskenderun Limanı; savunması konusunda, Mustafa Kemal ile Saray arasında anlaşmazlık yaratan bir bölge olmasıyla da ünlüdür. Mondoros Mütarekesi'nin gizli hükümlerine göre elden çıkartılacak yerler arasında, İskenderun'un olduğunu gören Mustafa Kemal, buna izin vermemek için, Yıldırım Orduları Grubu'na ve Musul cephesindeki 6. Ordu kıtalarına Antakya-Belen hattının korunması emrini veriyordu. Ancak Saray, Mustafa Kemal'e Suriye'deki İngiliz Ordu komutanına, İskenderun limanından faydalanabileceklerini bildirmesini istiyor, Mustafa Kemal ise Saray'a "Emrindeki birliklere İskenderun'a çıkacak İngilizlere ateş edilmesi emrini verdiğini" bildiriyordu. Bunun üzerine, Doğu Akdeniz'in doğusunun en stratejik limanını savunan Yıldırım Orduları lağvediliyor, birlikler bölgeden ayrılıyor, Mustafa Kemal de İstanbul'a dönüyordu. 12 Kasım 1918'de, Fransızlar İskenderun'a asker çıkartıyordu.

15 Kasım 1918'de ise, İngilizler bu stratejik kenti, yine yakın gelecekte çok stratejik bir kent olacak olan Musul'a karşılık Fransızlara bırakıyordu. Bu değişimi yapan İngilizler çok büyük bir olasılıkla Musul'daki petrol varlığından haberdardılar.

Osmanlı topraklarında ilk petrol, bugün bir petrol savaşının ilk basamağı olan İskenderun'da bulunmuştu. 1887 yılında, İstanbul'da yapılan tahlillerde İskenderun'da petrol bulunduğu kesinleşti. Ahmet Necati Efendi adında bir kişi, ruhsat almak ve petrolü işletmek için devlete başvurdu. Yapılan incelemelerden sonra, 23 Haziran 1889'da İskenderun'da petrol gazı işletme imtiyazı verildi. Daha sonra bir anonim şirkete devredilen kuyulardan verim sağlanamadığı iddia edilerek, petrol çıkarma faaliyeti durduruldu. Petrol arama imtiyazı da 1916 yılında, yani işgalden iki yıl önce iptal edildi. İşin ilginç yanı, bu tarihten 80 yıl sonra İskenderun'a gelen Batılı petrol arama şirketleri, körfezde petrol aramaya başladı. Doğu Akdeniz'deki Amerikan savaş gemileri, İskenderun'a gelirken, Avrupa ve Amerikan şirketlerinin petrol platformlarının yanından geçerek körfeze demir attılar.

Tarihin garip bir cilvesi olarak; 80 yıl sonra Amerikan savaş gemileri, İskenderun Limanını zorlayıp Osmanlı'da ilk petrolün çıktığı yerden petrol savaşını için sevkıyat yaptılar.

Ünlü casus Lawrence'in, İskenderun'u işgal projesinin gerçekleşmesi için o zamanlar verdiği aşağıdaki bilgiler, Doğu Akdeniz'in bu limanı ile ilgili önemli ipuçları vermektedir;

"İskenderun, Doğu Akdeniz'in anahtarıdır. Bağdat hattının başı olacak olan İskenderun, Mezopotamya ve Kuzey Suriye'nin tabii bir çıkış yeridir. Kilikya ve Küçük Asya'dan, Asya içlerine gidilebilecek en kolay yol İskenderun'dur. İskenderun'u ele geçiren Fransızlar, her zaman için Mısır'a denizden hücum edebilecekleri bir üsse kavuşacaklar. Suriye'yi elinde tutacak olan Fransa'nın, savaşın ilanından itibaren 12 gün içinde, 100 bin insanı Süveyş Kanalı'na ulaştırabileceği dikkate alındığında, İskenderun daha da önem kazanacaktır."⁽³⁰⁾

12 ülkenin temsilciliği bulunan İskenderun ilçesi, 1952'den bu yana Doğu Akdeniz'deki ABD gücünün en önemli ikmal, petrol, yağ ve depolama merkezidir. 1945'ten bu yana da, Amerikan istihbaratının ikinci vatanı durumunda olan İskenderun'un Körfezi, bu günlerde yılda toplam 120 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahip iki petrol boru hattına ev sahipliği yapmaktadır.

Bu günlerde, ABD'nin yeni üssü olma özelliği kazanmaya başlayan İskenderun Limanına, 1 Mart tezkere krizinde ABD ordusu tarafından önemli ölçüde yığınak yapılmış fakat tezkere'nin meclisten geçmemesi ile limana yapılan yığınaklar ile birlikte ayrılmak zorunda kalınmıştır. Ancak 60 000 Amerikan askerinin konuşlandırılacağı söylenen, Doğu Akdeniz'in bu en stratejik kenti için görüşmelerin sürdüğü çeşitli kaynaklarca ileri sürülmektedir.

Tarsus Limanı;

Tarihi geçmişi; Tarsus'un Doğu Akdeniz'in renkli ve önemli bir limanı olduğunu ortaya koymaktadır. M.Ö. 47'de, Tarsus'a gelip bu kentin ihtiyaçları ve yönetimi konusundaki toplantıya katılan İmparator Caesar'ın, aynı yıl öldürülmesinden sonra doğu bölgesinin yönetimini üstlenen Marcus Antonius da, bu Doğu Akdeniz kentine gelmişti. Daha sonra Doğu Akdeniz'in bu tarihi liman kenti, Antoinus ve Mısır Kraliçesi VII. Kleopatra'nın bu bölgede güç birliği toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Kleopatra, muhteşem gemisiyle Tarsus limanına girdiğinde, güç birliğinin yanı sıra bir gönül birliğinin de başlayacağını bilen yoktu. Ancak bu görüşme, antikçağ ve Tarsus tarihinin en çok ilgi çeken olaylarından

birini başlatıyordu. Antonius ve Kleopatra arasında 7 yıl süren, renkli, romantik ve ihtiraslı bir aşk başlıyordu. Tarsus limanında başlayan bu renkli yaşam hikâyesi, çiftin M.Ö. 30'da İskenderiye'de ölmesi ile sona eriyordu.

Daha sonraki Roma İmparatoru Octavianus Augustos da Tarsus'u Kilikya'nın özgür metropolisi ilan ediyordu. Bu dönemde Doğu Akdeniz'in kuzey kıyılarında Silifke, Anamur, Aydınçık kentleri ortaya çıkıyordu. M.Ö. 6. yüzyıldan beri var olan bu liman yerleşimleri, iç bölgelerden gelen yolların denize bağlantılı olduğu ve güney rüzgârlarına karşı korunaklı koylara kurulmuştu.

İskenderiye Limanı;

Doğu Akdenizde; Tarsus, İskenderun ve İskenderiye limanlarından oluşan ticaret üçgeninin en güneydeki noktası olan bu liman, tarih öncesi dönemde, kısa sürede dünyanın en hareketli ticaret merkezlerinden biri haline gelmiştir. M.Ö. 332 yılında, Büyük İskender tarafından kurulduktan sonra, Yunan-Roma dünyasının ekonomik ve politik merkezi olan bu kentte ulaşılan entelektüel düzey, zaman zaman Atina'dakinin çok üzerine çıkmıştır.⁽³¹⁾ Kentin bir özelliği de; Yahudi nüfusunun en kalabalık olarak bulunduğu yerleşim birimi olması idi. M.Ö. 1. yüzyılın sonlarına doğru, İskenderiye'deki Yahudilerin nüfusunun 1.000.000'a ulaştığına dair bulgular vardır.⁽³²⁾

Dinlerinin farklı olmasından dolayı, İskenderiye Yahudileri, Yunanlılarla aynı vatandaşlık haklarına sahip olamıyorlardı. Bununla birlikte, kentin kuruluşundaki katkıları göz önünde tutularak, yabancı statüsüne de indirgenmiyorlardı. İskenderiye'de kendi cemaatlerini kurmalarına ve yönetme-

lerine izin verildi. İskenderiye böylece; bugün Doğu Akdeniz politikasının en önemli aktör uluslarından birisi için önemli bir merkez oldu.

Atina'nın gerilemesi, İskenderiye'nin parlamasına yol açtı. Sürekli savaşlarla zenginliğini yitiren ve güçsüzleşen Perikles'in başkenti, uluslararası ticaretin kendisine yüz çevirdiğine ve İskenderiye'nin olağanüstü bir gelişme gösterdiğine tanık oldu. Dâhi şehirci Dinokrates'in M.Ö. 300'e doğru inşa ettirdiği bu yepyeni şehir, havuzlara, rıhtımlara, doklara, atölyelere sahipti.⁽³³⁾ Hükümdarlarının cömertliği sayesinde (Müze denilen) büyük bir üniversiteye ve zengin bir kütüphaneye sahip olduğu ve tekniği geniş mali imkânlarla desteklendiği için, dünyanın en büyük bilginleri bu şehre akın etmeye başladılar. Bir süre sonra İskenderiye hem entellük-tel birikimin hem de Doğu Akdeniz ticaretinin, güneydeki vazgeçilmez kapısı oldu.

M.Ö. 3. yüzyılda, Öklit geometri üzerine araştırmasını bu kentte yaptı, Eratosthenes dünyanın çevresini burada hesapladı. Kleopatra Sezar'ı bu kentte baştan çıkardı ve kendi canına bu kentte kıydı.⁽³⁴⁾

Romalıların yönetiminde politik merkez olma özelliğini yitiren ancak Hıristiyanlığın merkezi olarak kalan bu kentte, bilge kişiler uzun süre çok çeşitli konular üzerine tartışmalarını sürdürdüler.⁽³⁵⁾

Doğu Akdeniz'in Gizemli Aynası; İskenderiye Feneri

Mısır'daki İskenderiye Limanı'nın karşısındaki Pharos Adası'na yapılan fener, denizciler için sağ salim eve dönmek,

mimarlar için dünyanın en yüksek yapısı, bilim adamları için ise ışığı 70 kilometre öteye taşıyabilen gizemli bir ayna anlamını taşıyordu.

Büyük İskender öldükten sonra Mısır'ın hakimiyetini alan İskender'in komutanı Ptolemy Batlamyus idaresinin Yunanlılar ile yaptığı deniz ticaretinin zorunlu bir ögesi olarak ortaya çıkan fener, o dönemde de İskenderiye'nin Doğu Akdeniz deniz ticaretindeki önemini ortaya koymaktaydı.

Milattan önce 285-246 arasında inşa edilen ve şimdiye kadar yapılmış en yüksek deniz feneri olan 135 metrelik binanın tunç aynası; geceleri 70, gündüzleri 35 kilometre uzaklıktan görülebiliyormuş. Önce ayna kırılmış, sonra 356'daki depremde üst kısmı yıkılmış. 1302'de ve 1323'de yaşanan iki depremde, orta kısmı da yıkılmış ve 1500'lerde tamamen yok olmuş.⁽³⁶⁾ Üstünde bulunduğu adadan dolayı "Pharos" olarak anılan fener sayesinde, İspanyolca, Fransızca ve İtalyancada deniz fenerine Pharos denmektedir. Deniz fenerlerinin tasarımı o günden beri hâlâ değişmemiştir.

Doğu Akdeniz limanları, verdikleri hizmetleri zamanla sınırlandırmamış ve tüm tarihe yaymışlardır. Böyle bir kavşak noktasında, bu hızlı ve hareketli yaşamdan ve hizmet sunumundan nasibini almamış Doğu Akdeniz limanı çok azdır. Bu limanlardan 2600 yıllık bir tarihe sahip olan Aydıncık Limanı, o gün olduğu gibi bugün de bu bölge için yine çok önemli bir işlevi yerine getirmektedir. KKTC'ne su torbaları ile taşınan su, bu limandan yüklenmektedir.

Daha önce, belki de Doğu Akdeniz'deki ticaret gemilerinin ve askeri donanmaların içme suyu ihtiyacını karşılayan bu limandan, şimdi yedeğindeki su torbaları ile Kıbrıs Ada-

sına doğru hareket eden motorlar yola çıkmaktadır. Bunun yanı sıra yine Doğu Akdeniz tarihini en iyi bilen kentlerden Anamur ise KKTC'ye boru ile taşınacak suyun başlangıç noktası olmak için geri sayıma devam etmektedir. Ceyhan Limanı neredeyse bir petrol ticareti merkezi olmuştur. Akdeniz tarihine tanıklık yapmış limanlardan, bugün bölgenin iki stratejik hammadde petrol ve suyun sevkıyatı başlamıştır. Doğu Akdeniz'deki ticari aktiviteler, stratejik doğal kaynaklar üzerinden devam etmektedir. Doğu Akdeniz'in liman kentlerinin önemi hiçbir zaman azalmamakta ancak bu kentlerin limanlarından alınan yükler değişmektedir.

DOĞU AKDENİZ'DE RÜZGÂRA BAĞLI YOLCULUKLAR

Akdeniz için; “kıyılarında yaşayan farklı halkları bir araya getiren benzersiz bir yaklaşımcı güç” olduğu kadar, aynı zamanda “onları birbirinden ayıran temel uzaklaştırıcı öge” olduğu da söylenmiştir. Ancak Akdeniz tarihi incelendiğinde, bu denizin ayrılıktan daha çok yaklaşımcı bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır.

Bu bölgede ortaya çıkan uygarlıkların gelişmesi ve yayılmasında, deniz ulaşımı ve deniz ticaretinin etkisi büyük olmuştur. Bir an, bu bölgedeki suların çekilip bölgenin bir kara parçası olarak kaldığını düşünelim. Bölgeye ait karakteristik özelliklerin büyük bir bölümünün, birdenbire yok olduğunu görürüz. Bu nedenle; antikçağda deniz yollarını kullanmak isteyenlere geçit vermeyen ve bu yüzden de halkları birbirinden ayıran deniz olduğu tezi bence Akdeniz'e haksızlıktır. Akdeniz; hâkim rüzgârları, akıntıları, iç deniz-

leriyle, yüzyıllardır uygarlıkların gelişmesine ve büyük değişimlere ortam yaratmış, yardımcı olmuştur. Akdeniz ilk dönemlerde de büyük engin bir deniz olarak insanoğlunun doğaya karşı verdiği savaşa sahne olmuş ve bu kültürün oluşmasında yararlı bir işlev görmüştür.

Uzun bir dönem boyunca, Akdeniz tarihinde en önemli rolü oynayan itici kuvvet, insan kası ve rüzgâr gücü olmuştur. Bu nedenle hâkim rüzgârların yönü, gemilerin demir alma ve demirli kalma tarih ve sürelerini de belirlemiştir. Akdeniz'de Doğu rüzgârı Mayıs sonuna kadar estiğinden, İlkbahar seferleri Nisan ortalarında başlamaktaydı. Güz yolculukları da, gündoğusunun yeniden esmeye başladığı ekim ortalarından itibaren başlıyordu. Doğu Akdeniz kıyılarından batıya gidecek yelkenli gemiler, yola çıkmak için Ekim-Mayıs arasında etkili olarak esen rüzgârları beklerlerdi. Doğu Akdeniz'e doğru yola çıkacak yelkenli gemiler ise Nisan ayının ilk günlerinde demir alırdı. Bu sefer, ortalama dört altı hafta sürer geri dönüş yolculuğu ise Mayıs ortalarında başlardı.⁽³⁷⁾

Akdeniz rüzgârları, ilkbaharda Batı'ya gidecek yolcuları beklemek zorunda bırakırdı. Bu bekleyiş Batı'dan gelen gemilerin dönüş hazırlıklarını tamamlamasına kadar sürerdi. Sonbaharda ise, Batı'ya sefer iki aydan uzun sürer ve kış fırtınaları nedeni ile Kasım ayından sonra ticari sefer yapılmazdı.

Ancak Akdeniz'de kürekli ve yelkenli gemiler döneminde, seyrüsefer üzerinde hâkim rüzgârların yanı sıra karadan ve denizden esen günlük meltemlerin ve akıntıların da güçlü bir etkisi oluyordu. Akdeniz Havzası'nda her şey karşıtı ile var oluyor ve bu karşıtlıklar, Akdeniz dinamiğini bir anlamda sürekli kılıyordu. Örneğin; Akdeniz gölünde saat ib-

resinin tersi yönünde hareket eden akıntı sistemleri özellikle hâkim rüzgârlara karşı kuzeye ya da Batı'ya doğru yelken açmaya kalkan gemilere çok yardımcı oluyordu. Bu gemiler hem akıntılardan hem de kıyılara yakın bazı kesimlerde hâkim rüzgârlardan daha da etkili olabilen, kara ve deniz meltemlerinden yararlanarak kıyı seyri yapıyorlardı.⁽³⁸⁾

Akdeniz'deki coğrafya ve hava koşulları, Antik Çağ'dan 16. yüzyıla kadar, ticaret gemileri rotalarını adalar ve kuzey kıyıları boyunca çizmelerine neden olmuştur. Doğudan batıya yapılan yolculuklarda ana rotalar; İskenderiye-Sur-Beyrut-Antalya-Likya'dan batıya ya da Kıbrıs'ın Güney kıyılarından Rodos-Karpathos-Girit'ten batıya şeklinde olmuştur.⁽³⁹⁾

İster yelkenli gemi, ister kürekli kadirga olsun Bizans, Müslüman ve Hristiyan Batı, gemicilik için gereken temel malzemeleri (demir, zift, yelken için pamuk, yelken bezi, donanım ipi vb.) ve stratejik hammaddeleri, yasaklara rağmen elde edebiliyorlardı. Bu hammaddeler yasaklara rağmen sınırları aşıyor ve bütünleşmiş bir Akdeniz ekonomisinin ilk adımları atılıyordu. Akdeniz'de stratejik hammaddeler için sınır koymak zordu ama doğal koşullar bölgeler arasındaki sınırları koyuyor gibiydi.

Aslında; Akdeniz'de Kuzey-Güney kıyıları arasındaki farklılık, antikçağ öncesinden itibaren başlıyordu. Güney kıyılarının coğrafyası, kürek ya da yelkenle yol almaya çalışan gemiler için uygun değildi. Kuzey kıyılarında deniz tabanı derin, kıyı şekilleri belirgin, gemilerin sığınabilecekleri körfez ve koylar mevcut olup, bu özellikler gemiler için güvenli bir kıyı seyri rotasıydı. Böylece yüzyıllar boyunca, ana rotalar olarak Kuzey Kıyı Hattı işlemiştir. Artan denizcilik de-

neyimi, gemi yapımındaki gelişmeler ve Kuzey Kıyı Hattı gibi belirlenen rotalar, deniz yolculuklarının hızını arttırmıyordu. Ancak bu hız, rüzgâr gücünün yanı sıra kas gücü ile de ilişkiydi. Birçok yazılı belgeden elde edilen bilgiler, kürekli kadirgalarda, kürekçilerin canı pahasına çıkılacak hızın 20 dakikada 7-10 knot civarında olduğunu ortaya koymuştur. Gün boyunca ortalama hız ise 2-3 knot dolayında olmakta ama gece kürekçiler dinlenmekteydi. Kürekçiler 24 saat iki vardiya çalıştığında, hız da 1,5 knot'a düşerdi.⁽⁴⁰⁾

Yelkenli gemilerin ise elverişli koşullardaki hızı 6-10 knot arasında değişirdi. Ancak yelkenlilerin 24 saat kesintisiz bir şekilde gidebilmeleri oldukça zordu.

Literatürlere göre, 12. ve 13. yüzyılda, orta büyüklükte bir gemi ile Venedik'ten İskenderiye'ye gidiş 23 gün almış ama Beyrut'tan Venedik'e geri dönüş ise 42 günde olmuştur. 15. yüzyılda 2200 millik Venedik-Yafa-Venedik seferlerinin ortalama 35-64 gün arasında tamamlandığı kayıtlarda yer almaktadır.⁽⁴¹⁾

14. yüzyılda Ceneviz-İskenderiye arasında, ilkbahardaki seferler 25-35 gün alırken, Beyrut'tan Ceneviz'e güz dönüşü 53 gün almıştır. Bu süreler genellikle uğranılan limanlarda geçirilen süreleri de içerdiğinden, kesin seyahat süresi olarak kabul edilememelerine rağmen, seyahat süreleri konusunda bir mertebe ortaya koymaktadır. Bu süreler konusunda en yalın açıklama, Ludolph Von Suchem tarafından yapılmıştır.

“Gemi her zaman batıdan doğu'ya giderken elverişli bir rüzgârla kanatlandığından genelde batıdan doğuya yelken açanlar yanlarına elli günlük yiyecek alırken doğu'dan batı'ya gidecekler yüz günlük yiyecek alırlardı.”⁽⁴²⁾

Seyir tekniği ve gemi tasarımındaki gelişmeler, açık denizi daha güvenilir duruma getirene değin, çok uzun dönem kıyı rotasının çekiciliği devam etmiştir. Aslında; Luca di Maso delgi Albizzi'nin "Seyir Defteri" uzun mesafeli seferlerde kıyı yollarının yeğlenmesinin nedenini, açık deniz seyri için yetersizliklerden daha çok kıyıdaki limanların ticaret ve ikmal açısından sunduğu olanaklar olarak açıklamıştır. Kıyıların sunduğu coğrafi ve ekonomik avantajlar, bu limanlardaki ticareti geliştirmiş, bu gelişme de kıyı rotalarını sürekli kılmıştır. Böylece coğrafi zorunluluk nedeniyle tercih edilen kıyı rotası, ticaret ve ekonomi açısından kalıcı hale gelmiştir. Öyle ki; 1447 yılında Floransa'nın büyük kadırgalarının, İskenderiye rotası üzerinde uğrayacakları resmi limanlar bile yayınlanmıştır. Bu rotada Gaeta, Napoli, Salerno, Palermo, Messina, Siracusa, Modon, Rodos, İskenderiye, Yafa, Beyrut, Kıbrıs, Sakız adası ve Girit (Kandiye) limanları uğrak limanlarıydı.⁽⁴³⁾

Kıyıyı takip eden bu rotalara yakın olan stratejik limanlar, bölgenin gelişme merkezleri oluyordu ancak bu rotalar üzerinde değişik güzergâhların kesiştiği bölgelerde, korsanların uğrak yerleri ve barınakları yer almaktaydı. Örneğin 12. yüzyılda Anadolu'nun Akdeniz kıyılarındaki bazı yerler gibi, Antalya körfezinin batı ucundaki Finike limanı da Pisalı korsanların uğrak yeriydi.⁽⁴⁴⁾

Doğu Akdeniz'de Ticaret Gelişiyor

Doğu Akdeniz bu dönemde fırtına ve korsanlık riskini göze alan herkese açıktı. Akdeniz'de korsanlığın varlığı M.Ö. 2000 yıl için doğrulanabiliyor ancak fırtınaların tarihi çok daha eskilere gidiyordu...

M.Ö. 1000'den hemen sonraki birkaç yüzyılda, Akdeniz tarihi istila ve iç çekişmelerin yarattığı karanlık bir döneme giriyordu. M.Ö. 8. yüzyılda atlatılan bu karanlık tarih döneminden sonra, hızlı ancak kontrollü bir gelişim süreci yaşanmaya başlıyordu. Denizde hareketlilik artıyor, Akdeniz kıyıları yine doğudan başlayarak, ticari ve kültürel açılardan hızla bütünleşiyordu. Doğuda Fenike, batıda Yunan kolonizasyonları havzada önemli değişimler yaratıyordu.⁽⁴⁵⁾

Hareket Doğu Akdeniz'den Başlıyor

M.Ö. 1000'lerde daha çok soylular arasındaki hediye değişimleri olarak görülen ilişkiler, bundan 300-400 yıl sonra kâr için yapılan bilinçli bir ticarete dönüyordu. Bu dönemde, Fenikeli tüccarlar Ege kıyılarındaki limanlarda oldukça mutlu ve meşgul görünüyordu. Aslında, artık Akdeniz'e açılmanın fırtınaların dışında bir başka ciddi riski daha vardı; Korsanlar. Doğal olarak Akdeniz'e açılan gemicilerin bu riskleri karşılayacak bir kazanç beklentileri de olmalıydı. Ticari ilişkiler artmıştı. M.Ö. 600'lerde, Yunan şehirleri Lidyalıların icad olan değerli metalden damgalı ve bir örnek küçük parçalar kullanmaya başlamışlardı. Bunlar kısa sürede kolonilere de yayılarak kolayca hesaplanabilen standart bir değer ölçüsü ortaya çıkaracaklardı. Ve kısa bir dönem sonra artık gümüş sikkeler basılmaya başlamış, Doğu Akdeniz para ile tanışmıştı.⁽⁴⁶⁾

M.Ö. 500'lerde Doğu Akdeniz ve Ege dünyasındaki gelişimde, aralarında hububatın da bulunduğu çeşitli malların deniz üstünden ticareti önemli bir rol oynuyordu. İyi organize olmuş ada ve şehir devletlerindeki (Polisler'e) Doğu Akdeniz limanları, liman vergi ve harçları sayesinde zenginleşiyordu.

Doğu Akdeniz’de Fenike sahillerinin önce Asurluların sonra Perslerin eline geçmesiyle, Batı Akdeniz’deki yerleşimler başıboş kaldı. Pers kralları, Fenike’nin deniz gücünden faydalandılar. Yunan şehirlerinin bir iki savaş gemisinin olduğu M.Ö. 500’lerde, Perslerin elinde 200 gemiye yakın önemli bir deniz gücü oluşmuştu. Mısır’ı aldılar ve Kartaca’ya doğru yelken açtılar. Aslında denizci bir halk olmayan Persler, bu dönemde Doğu Akdeniz’in tek sahibi olmuştu. Bu egemenlikleri Kral Kserkses’in M.Ö. 480’deki Yunanistan istilasına kadar rakipsiz kalacaktı.⁽⁴⁷⁾

Perslerin Yunanistan’ı istila niyetleri, Salamis Deniz Savaşı’nda (M.Ö. 480) Atina ve Sparta’ya yenilip 200 savaş gemisini kaybettiklerinde sona eriyor ve Kral Kserkses çadırını toplayarak hızla Anadolu’ya dönüyordu...

M.Ö. 500’e kadar, Atina denizlerde önemli bir rol üstlenmemişti. Bu dönemde Doğu Akdeniz’de Persler, Batı Akdeniz’de ise Kartacalılar tek hâkim güç olarak görünüyordu.

Ancak Atina’nın Doğu Akdeniz’de deniz üstünlüğünün artması, zenginliği arttırıyor ve bölgedeki yaşamı çok renkli hale getiriyordu.

Tarihçiler, M.Ö. 530-500 arasında Atina’da yaklaşık 10 000 kişinin yaşadığını ve bu nüfusun M.Ö. 5. yüzyılın sonunda 100 000’e çıktığını yazıyorlar.⁽⁴⁸⁾

Bu hızlı nüfus artışı sonunda Atina artık; gemi mühendisleri, müteahhitleri, kereste, zift, kenevir, keten tüccarları, hancılar, hayat kadınları, korsan çetelerinin de barındıkları renkli ve hareketli bir kentti. Kentin bu durumu bazı yaşlı düşünürler tarafından; “gücünü donanmasına borçlu bu şehirde kölelerimizin kölesi olduk” şeklinde tanımlanıyordu.⁽⁴⁹⁾

Daha sonraları ise Atina, iki milyon kişiyi barındıran 179 adet şehri doğrudan yöneten bir güç olacaktı. Bu şehirlerden alınan vergiler, bu gücü oluşturan ve imparatorluğu ayakta tutan donanmaya harcanıyordu.

Atina, Sparta ve müttefikleri ile girdiği 27 yıllık, uzun Peloponnesos savaşında güçlü donanmasının etkisini görüyordu. Ancak Sparta'nın kara gücü de, Perikles'in bütün nüfusu Atina'nın surları içine çekmesini gerektirecek kadar etkiliydi. Akdeniz dünyasında büyük yaralar açan bu savaşta, büyük bir kara gücü ile büyük bir deniz gücü karşı karşıya geliyor ve Doğu Akdeniz'de büyük savaşlar tarihi başlıyordu.⁽⁵⁰⁾

Perikles M.Ö. 429'da Atina'da baş gösteren veba salgını sırasında ölüyor, M.Ö. 413'te Sparta yeniden Atina ile savaşa giriyor, Atina ekonomisi hızla kötüleşiyordu. Bu dönemde kendisine bağlı şehirlerin başkaldırıları ile Atina'nın İmparatorluğu sallanmaya başlıyordu.

Sparta, büyük Atina donanmasını M.Ö. 405'te ele geçiriyor ve akabinde Atina'yı uzun süre abluka altında tutup koşulsuz teslim alıyordu. Atina'nın Akdeniz tarihine ismini yazdıran o ünlü ve görkemli donanması, Sparta'lılar tarafından sadece 12 gemiyle sınırlandırılıyordu. Sparta bir süre için Ege'nin tek hâkimi oluyordu. M.Ö. 394'te Fenike donanmasını ele geçiren Perslerle yapılan Knidos deniz savaşında yenik düşüyor ve gücü azalıyordu. Bölgede artık Pers İmparatorluğu hâkimiyeti başlıyor ve bu durum Makedonya'nın yükselişine kadar sürüyordu.⁽⁵¹⁾

Makedonyalıların artık Akdeniz tarihi sahnesinde yer alma zamanları gelmişti.

M.Ö. 4. yüzyılın ortasında Yunanistan birliğini geçici olarak da olsa sağlayanlar, tanıdık Atinalılar veya Spartalılar değildi. Bunlar, Thessallia'nın kuzeyinde Thermai Körfezi kıyılarında yerleşen; çok içki içen, kaba saba ve savaşkan insanlardı. Bu insanlar dağlık yurtlarının ormanlarında ayı ve kurt peşinde koşmakta ve hala uygarlığın Homeros zamanı evresinde yaşamaktaydılar. Güneyli Yunanlılarca, taşralı sayılan bu halk Makedonyalılardı...⁽⁵²⁾

Makedonya'nın ileri görüşlü kralı Philippos M.Ö. 336'da Küçük Asya seferine çıkacağı günün arifesinde öldürüldü.

"Kralın adından başka hiçbir şey değişmedi" diyen yeni Makedonya Kralı İskender, birleşik bir Yunan ordusunun başında, babasının Anadolu'yu fethetme planını uygulayacağını açıklıyordu. 20 yaşındaki bu altın saçlı genç Apollon, Perslerin deniz gücü ile baş etmek için, savaşı denizde değil, karada yapmak gibi zekice bir karar alıyordu. Bu planı uygulamaya koyup, Doğu Akdeniz kıyıları boyunca Mısır'a kadar ilerleyerek karşısına çıkan her Pers limanını ele geçiriyordu.⁽⁵³⁾

İskender'in doğuyu fethi, kültür ve yaşam tarzı alışverişini hareketlendirmişti. Pers, Suriye'li ve Mısır'lı yöneticilerin ve soyluların lüks alışkanlıkları, İskender'in imparatorluğunda türeyen Yunan Krallıklarının yöneticileri tarafından hızla benimseniyordu. Aslında İskender'in doğu macerası, bu denizdeki tüm yaşamı zenginleştirmişti. Akdeniz'de savaşlardan sonra yenilen taraftan alınan, on binlerce köle, dili ve düşünceleri ile yer değiştiriyordu. Akdeniz'de zorunlu olarak yaşanan bu ilk kütleli insan göçleri, kültürel etkileşim tarihini de başlatıyordu.⁽⁵⁴⁾

İskender'in Babil'de, M.Ö. 323'te genç yaşta ölmesinin ardından, naibi Antipatros Yunanistan'da genel bir isyan ile karşılaşılıyor ve isyanı bastırıyordu. Bundan bir yıl sonra ise topladığı Fenike filosu ve Atina donanmasıyla yaptığı Amargos savaşından galip çıkıyordu. Bu galibiyetin Doğu Akdeniz için önemi ise; bütün zamanların en dikkat çekici kültürel sıçramalarından birisinin doğmasına ve korunmasına yardım eden, iki yüz yıllık Atina deniz gücünün sona ermiş olmasıydı. Denizdeki gelecek, İskender İmparatorlğundan doğan devletlerin elindeydi artık.⁽⁵⁵⁾

Aslında Hindistan ve Arabistan'dan gelen lüks malların artışı ile birlikte, Akdeniz limanlarının kontrolünün sağlayacağı avantajlar da artmaktaydı. Akdeniz, doğusundan başlanarak artık güçlü olanın kontrol etmeye çalışacağı bir sıcak deniz coğrafyası oluyordu. Bu güçler savaşı, o günden bu güne hiç ara vermeden, ancak şekil değiştirerek taşınmaktı.

Akdeniz'in kontrolü önemini arttırırken, bu arada Makedonya-Mısır gerginliği de artmaktaydı. Ancak bu gerginliğin çatışmaya döndüğü savaşların galibi ise yine Makedonya oluyordu. Makedonya, Doğu Akdeniz tarihine damgasını vuruyordu.

Bu bölgenin kontrolü için yaşanan çatışma sürecinde, Doğu Akdeniz'de deniz seviyesinin üzerinde kalan bazı kara parçaları artan bir öneme sahip oluyordu. M.Ö.2. yüzyıla kadar Rodos Doğu Akdeniz'de denizleri ticarete açık tutmak gibi etkin ve önemli bir görev üstleniyordu. Bu görevini de başarı ile yerine getiriyordu.

Akdeniz Dünyası'nın Yaratıcısı: Roma

M.Ö. 3. yüzyılda, Roma 90 000 vatandaşı ile Akdeniz'in en büyük şehirlerinden biriydi. Cumhuriyetle yönetilen bir şehir devleti olan Roma'nın gemileri, bu dönemde Akdeniz sularına yelken açabiliyorlardı. Kısa zamanda bu İtalya şehrinde büyük bir imparatorluk doğacak ve Akdeniz tarihinin önemli ve renkli süreçlerinden biri daha yaşanacaktı. Akdeniz büyüyen ve hızla gelişen Roma ile birçok açıdan hareketleniyordu.⁽⁵⁶⁾

M.Ö. 1. yüzyılın başlarında Roma, denizleri silahsızlandırmak istedi ve bunu 20. yüzyıldaki benzer çabalara örnek teşkil edecek şekilde başardı. Kendi donanmasının altyapısını çürümeye terk etti. Ancak Akdeniz kendi haline bırakılmayacak kadar zenginliklerin hareket halinde olduğu bir denizdi. Bu nedenle bu denizde geri çekilen Roma gücünün yerini şiddetli bir korsanlık dalgası alıyordu. Girit ve özellikle Kikya'nın kayalık limanları korsanlar tarafından mesken tutulmuştu. Bir kaynağa göre bir keresinde; bin kadar korsan gemisi dört yüz kıyı şehrini yağmalamıştı.⁽⁵⁷⁾

Tahıl akışı, korsan tehdidi altında tehlikeye girene kadar Roma bu duruma müdahil olmadı. Sonunda M.Ö. 67 yılında korsanların üzerine Pompeius'la gitti ve denizin 25 ayrı bölgesinde başlattığı baskı ile korsanları bertaraf etmeyi başardı. Bundan sonra da korsanlık daha dağınık bir şekilde varlığını sürdürecekti.

Bu dönem, Romalılara Akdeniz'in başıboş bırakılmaması konusunda önemli bir ders vermişti. Akdeniz tarihi ise, Akdeniz'in artık başıboş bırakılmayacak kadar büyüyüp geliştiğini yazacaktı.

Roma İmparatorluğu gelişmiş ve Akdeniz'in tek hâkimi durumuna gelmişti. Sezar'ın öldürülmesinden sonra evlatlığı Octavianus, Antonius ile birlik olarak Sezar'ın katillerini Makedonya'da yenilgiye uğrattı. Bundan sonra Antonius doğuyu (ve Kleopatra'yı), Oktavianus da batıyı aldı. M.Ö. 35 yılında bazı bilgelere göre, Kleopatra tarafından büyülenmiş olan Antonius, Octavianus ile savaşa girdi. Bu deniz savaşını Oktavianus kazandı. Daha önce Kleopatra ile birlikte Yunanistan'a gelen Antonius, savaşı bırakarak Kleopatra'nın peşinden Mısır'a gitti.⁽⁵⁸⁾

Yunanistan'da egemenliğini sağlamlaştıran Octavianus üstün kara ve deniz gücü ile Mısır'a doğru yola çıktı. Antonius ve Kleopatra intihar etti ve M.Ö.31'de Octavianus Iskenderiye'ye girdi.⁽⁵⁹⁾

Octavianus, 33 yaşında ölen İskender'in mumyalanmış vücuduna bakarken, o'nun hayata tartışmasız tek kral olarak başladığını, kendisinin ise hayata sadece ondan iki yaş genç bir çocuk olarak başladığını düşündü. Ama şimdi bütün Akdeniz Dünyası'nın hâkimi kendisiydi.

Roma Oktavianus'tan önce sadece özel nedenler için deniz kuvveti bulundurmayı yeğliyordu. Oktavianus (Caesar Augustus) bu politikayı terk ediyor ve Aktion savaşında, Antonius'un 300 gemisini de ele geçirerek 700 gemilik büyük bir deniz gücüne ulaşıyordu. Bu güçlü Roma Donanması, 200 yıl boyunca Akdeniz'de bir direniş ile karşılaşmıyordu.⁽⁶⁰⁾

Akdeniz dünyasını Akdeniz yapan; Roma'nın "farklılıklar için de bir kültürel birlikteliği yaygınlaştırarak pekiştiren bir imparatorluk" oluşudur.

Roma, Akdeniz'in önce batı yakasına egemen olarak gücünü pekiştirdi sonra da doğu yarısını ele geçirdi. Roma bu iç denizi karadan kuşattı ve böylece tarihte ilk kez tüm Akdeniz tek bir imparatorluğun sınırları içinde yer aldı.

Denizin kullanımı ve kontrolü dünya tarihinde büyük bir etken olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Tarihsel olarak Doğu Akdeniz'in kontrol altına alınması olarak başlayan denizlere hâkim olma mücadelesi, 2500 yıl sonra yine Doğu Akdeniz'de en etkili şekilde kendisini gösteriyordu.

Roma İmparatorluk donanmasının etkisi ile M.S. 3. yüzyıla kadar Akdeniz'de düzenli korsanlık faaliyetlerinden söz eden herhangi bir kaynak yoktur. Aslında bunda Roma donanmasının yanı sıra ulaşılan refah seviyesinin siyasi, sosyal, ekonomik bozukluklardan doğan korsanlığı yok etmesi de önemli bir rol oynamıştı.⁽⁶¹⁾

M.S. 160-180 arasındaki İmparator Aurelius döneminde içerde ve dışarıda sorunlar su yüzüne çıkmaya başlamış, imparatorluğun nüfuzu azalmış, alt ve üst tabakalar arasında büyük bir uçurum oluşmuştu. Hazine eriyor, şehirlerin refah seviyesi düşüyordu.

M.S. 3. yüzyıl boyunca veba salgınının da içeren birçok felaket imparatorluğu zayıflatmıştı. Roma'nın doğusu ve batısı arasındaki iktisadi ve kültürel farklılıklar artmıştı. Liman kentleri ve ekonomi, doğuda daha gelişti. Kölelik ise doğuda seyrek, batıda yaygın idi. Doğuda Yunanca, batıda Latince egemenliği ile özdeşleşen kültürel farklar oluşmuştu.

Sonunda Roma İmparatorluğu bu çizgi boyunca kırıldı.

M.S. 370'de anonim bir yazar kaleme aldığı broşürde imparatorlara nasıl tutumlu olunacağı ve askeri savunmanın

hangi tedbirlerle geliştirileceği hakkında önerilerde bulunuyordu. Uzun süredir kötüye doğru giden Roma İmparatorluğunda çöküş, M.S. 476 yılında geldi.⁽⁶²⁾

Böylece Roma İmparatorluğunun Akdeniz tarihine koyduğu çok büyük katkı sona eriyordu. Doğu Akdeniz; önce Bizans, sonra Anadolu kıyılarında kurulan Gazi beyliklerinin etki alanına giriyordu. Bu dönemden sonra ise, uzun bir dönem Akdeniz bütününde Osmanlı hâkimiyeti hüküm sürecekti. Akdeniz, İslam donanması ile Haçlı donanmasının bu denizde egemenlik kurmak için giriştiği kanlı savaşlara tanıklık yapacaktı.⁽⁶³⁾

Bundan tam 800 yıl önce, Selçuklu Türklerinin Antalya'yı alması ve Akdeniz'i sevmesi ile Akdeniz ile ilgili yayınlarda, Türk gemi ve denizcilerinden söz edilmeye başlanmıştır. Denizcilikle ilgili kültürel bir mirası olmayan bu Müslüman Türkler, kısa süre içinde Akdeniz'in ve Akdeniz'de ticaretin önemini kavrayarak bu bölgenin tarihinde etkili olmaya başlıyorlardı. Alanya'da büyük bir tersane yaptıran Türklerin tüccar gemileri, bir dönem sonra Kıbrıs ve Mısır limanlarında görülmeye başlıyordu.

Selçuklular'dan sonra ortaya çıkan Gazi Beylikleri, Akdeniz'deki nöbeti de devralıyor, Türk korsan gemileri 1300'de Sakız Adası'nı yağmalyordu. Deniz yollarının kontrolü Küçük Asya'nın batısı ve güneyinde üsleri bulunan Gazi Beyliklerine geçmişti. Konstantinopolis ve Karadeniz'den Girit ve Doğu Akdeniz'e yelken açan Bizans ve batı gemilerini, bu üsleri kullanarak kolayca vurabiliyordu.⁽⁶⁴⁾

Bu dönemde, Doğu Akdeniz'in stratejik adaları Kıbrıs ve Girit, Bizanslıların egemenliği altındaydı. Ancak kıyılardaki

Türk varlığı Doğu Akdeniz'deki stratejik ve lojistik üstünlük açısından avantaj sağlıyordu. Türk Gazi Beyliklerinin bu saldırıları, bir yandan da deniz sigortasının kullanımını yaygınlaştırıyordu. Bugün Doğu Akdeniz'de seyreden gemilerin çeşitli risklere karşı sigorta işlemi o dönemde yerleşiyordu.

Sonra bu egemenlik Kutsal Haçlı İttifakları ile Ceneviz, Venedik ve Rodos Şövalyelerinin lehine el değiştiriyordu. Adaları ele geçirememiş olan Gazi Beylikleri, sonunda deniz ticaret yollarındaki denetimlerini yitiriyordu. Bölgedeki adaların deniz yollarının denetimindeki önemi ve bu adalara sahip olanların bölgenin güvenliğindeki etkileri tarihsel olarak ortaya çıkıyordu.⁽⁶⁵⁾

Aslında Akdeniz kıyılarındaki Anadolu kentleri (Antalya, Balat, Ayasoluğ), Gazi Beyliklerinin saldırılarına rağmen batılı tüccarların koloniler kurdukları yerler oluyor, bu bölgede bugün olduğu gibi ticaret, savaş ve saldırılarla birlikte yürüyordu. Alanya ve Antalya kentleri, Anadolu ve Mısır ticaretinin merkezi oluyordu.

Gazi Beyliklerinden sonra, Osmanlılar da aynı stratejiyi izliyor ve Avrupa'nın topraklarında ticaret yapmalarına izin vermeyi sürdürüyordu.⁽⁶⁶⁾

Genişleme döneminde, Osmanlı İmparatorluğu'nun deniz kuvvetinin güçlenmesi zaman almıştı. Osmanlı deniz egemenliğinin giderek Doğu Akdeniz'de pekişmesi, açık deniz savaşlarıyla değil, ulaşımı denetleyebilecekleri yolun üzerindeki üs ve adaları kazanmaya yönelik uzun çabaların sonunda başarılmıştı. 16. yüzyılda Kıbrıs Adası'nı fetheden Osmanlı deniz ulaşımı denetimi açısından rahatlamıştı. Doğu Akdeniz'de, tek önemli batılı merkez Girit Adası kalmıştı. Bu dö-

nemde Doğu Akdeniz'de stratejik limanların ve kalelerin fethiyle bir Osmanlı deniz düzeni kurulmuştu.

Geç Ortaçağ'da, Hristiyan Batı'nın Akdeniz'deki deniz ulaşımı tekeli kırılmıştı. Doğu Akdeniz'deki ticaret, artık doğrudan Osmanlı Padişahları ile barışa bağlı idi. Bu dönemde özellikle Venedik, bilinçli olarak Osmanlı'nın karşısında yer almamaya özen göstermişti.⁽⁶⁷⁾

Osmanlı, Doğu Akdeniz'de sahip olduğu lojistik avantajlarla ticaret filosunu hızla büyüttü. Ünlü tarihçi Braudel, Osmanlıların 16. yüzyılın sonunda Akdeniz'deki en büyük ticaret filosuna sahip olduğunu yazmıştı.

Ancak bu dönemde Doğu Akdeniz deniz ticareti, batı için riskli hale gelmiş, denizde güvenlik yitirilmişti. Ticari seferler azalmış, Doğu Akdeniz'e seferler özel sefer olarak yapılmaya başlanmıştı.

Bunun tek nedeni güvenlik problemi değildi. Bu dönemde Portekiz ve İspanya, Okyanus ötesi keşiflerde bulunuyor, Fransa deniz ticaretinde güçleniyor, Kuzey Afrika Osmanlı İmparatorluğu'na katılıyordu. Bu durgunlukta, bu gelişmelerin etkisinin olduğunu söylemek de mümkündü.

Bundan 500 yıl önce, Osmanlı Doğu Akdeniz ticaretine ağırlığını koyduğunda, öncelikle Osmanlı tebaasındaki Museviler, Rumlar ve Ermeniler Venedik'in Doğu Akdeniz'deki ticaretine sızmaya çalıştılar. Karadeniz'i, İstanbul'u, Küçük Asya'yı ve Mısır'ı bağlayan eski ana rota, Mısır'ın 1517'de Osmanlı tarafından fethinden sonra çok canlandı. Doğu Akdeniz ticaret yollarına egemen olan Osmanlı, bu stratejik üstünlüğü kullanarak ticaretini geliştirdi.⁽⁶⁸⁾

Doğu Akdeniz ticareti hareketlenmiŖti. Daha önce Bizans'ı yağmalayıp Antakya'yı ele geçirip kutsal topraklarda bir süre tutunan Haçlılar, daha sonra bölgeye Osmanlı ile arasını sürekli düzgün tutan Ceneviz ve Venedik ticaret kolonileri ile giriyordu.

Akdeniz ticareti 17. yüzyıl krizi ile sekteye uğrayınca, Doğu Akdeniz de bu durumdan etkilenmiŖti. Bu dönemde Akdeniz dünyası bir süre kabuğuna çekildi. Doğu Akdeniz'deki bu kısa durgunluk, Napolyon'un Mısır seferi ile birlikte hareketlendi. Doğu Akdeniz'in Hindistan yolu üzerindeki stratejik önemi keşfedildi. Bu keşif, Doğu Akdeniz'in stratejik önemindeki artış yolunda önemli bir kilometre taşıydı. Bu keşif ile birlikte, Kuzeyliler Doğu Akdeniz'de kendilerine tutunacak bir yer edinme çabasına girdiler.

Sanayi devrimi ile güçlenen ülkeler, Akdeniz için stratejik planlar yapmaya başlıyordu. İngiltere, Süveyş kanalında yer tutuyor, Fransa ile birlikte Anadolu ve Ortadoğu, Akdeniz bölgesi için kolonizasyon planları yapıyordu.

Doğu Akdeniz'de Buharlı Gemi ve Modern Savaş Gemileri Dönemi

Büyük İskender'in Hindistan'a doğru uzanan imparatorluk düşünün başlangıç noktası olan Doğu Akdeniz'in tarihinde; İskenderiye, Antalya, Rodos üçgeni özellikle iktisadi bir çekim alanı olarak sürekli öne çıkmıştır.

Bu bölge günümüzde de önemini korumaktadır. Ancak gemilerin yükleri farklılaşmış, o dönemin stratejik yükü olan baharat, bu dönemde yerini stratejik bir doğal kaynağa bırakmıştır.

Akdeniz'deki yaşam; 1800'li yılların başında buharlı motorun gemilerde de kullanılmaya başlanmasıyla, hem askeri hem de ticari açıdan büyük oranda etkilenmişti. Akdeniz'in denizci tarihinde kürekler yelkene, yelken buhara boyun eğmiş ve 1870'lere gelindiğinde ahşap da yerini demire bırakmıştı. Akdeniz'de hızlanan gemiler ile birlikte projeler de hızlanmıştı. Bu gelişmeler Akdeniz'i Kızıldeniz'e bağlayan kanalın yapımını ve böylece Doğu Akdeniz'in stratejik önemindeki artışı da tetiklemişti.

Sanayi çağı ve buharlı geminin gelişile, denizle ilişkili her alanda büyük bir değişim ve dönüşüm yaşanmaya başlamıştı. Bu yüzyılda, Avrupa'nın büyükleri, Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerle ilgili planlarını uygulamaya başladılar. Bu dönem; Fransa ve İtalya'nın, Akdeniz kıyılarındaki ülkelerde hem nicel hem de nitel ağırlıklarının arttığı bir dönem oldu.

Ancak tarihçilerden Ernle Bradford, bu dönemi; “*M.S. ikinci yüzyıldan beri Akdeniz Havzası, ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında sahip olduğu türden bir barışa ve refaha tanık olmamıştı*” diye tanımlar. Aslında, belki de bu dönem, Birinci Dünya Savaşının fırtınalı havasından önceki sessizlik dönemiydi. Birinci Dünya Savaşında; Çanakkale'ye, Selenik'e ve Mezopotamya'ya yapılan seferler için onbinlerce insan, Akdeniz üzerinden Doğu Akdeniz kıyısındaki çatışmalara taşındı.

20. yüzyılın başında Mısır ile Süveyş Kanalı odaklı gelişmeler, bu denizin doğusunu yine ön plana çıkartıyordu.

Bu dönemde, İngiliz ve Fransızların, Akdeniz'deki filo ve üsler konusundaki üstünlükleri, bu denizin geçmişteki kanlı çatışmalar tarihine benzer bir süreç yaşamasını engelledi.

1918’de Osmanlı İmparatorluğu’nun yenilgiyi kabul etmesi Akdeniz için de önemliydi. 500 yıl boyunca Doğu Akdeniz tarihine yön veren bir egemenlik daha sona eriyordu. Osmanlı etkisi çok önemli bir tarihi miras bırakarak ortadan kalkıyordu. Tarihçilerden bazıları bu durumu: “Akdeniz’in tarihinde, 1453’te İstanbul’un düşürülüşünden beri bu kadar büyük sonuç doğuran bir altüst oluş yaşanmamıştı” diye tanımlıyordu.

Bu dönemde Doğu Akdeniz, bölgenin kaderini tümüyle etkileyecek tarihsel bir oluşuma sahne oluyor; Kasım 1917’de İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, savaşın zor bir anında dünya yahudilerinin desteğini almak için, Diaspora’nın geri dönüşünü kabul ediyordu.

“Majestelerinin hükümeti, Filistin’de Yahudiler için ulusal bir yurt kurulmasını destekler ve bu amaca ulaşmak için elinden geleni yapacaktır.”

Bu açıklama ile Ortadoğu, Akdeniz’in kıyıları için çok önemli bir gelişme oluyor, Roma İmparatorluğu’nun Yahudileri dağıtan fermanı, yüzyıllar sonra, İngiliz İmparatorluğu’nun fermanıyla yürürlükten kalkıyordu. Böylece İsrail Devleti’nin, Filistin topraklarında kurulmasına uzanan bir süreç başlıyor ve Ortadoğu Akdeniz’in çatışma yoğun tarihini daha yoğun bir duruma getirecek bir aktör ülke daha ortaya çıkıyordu; İsrail.

Doğu Akdeniz’in stratejik öneminin ortaya çıktığı ve belki de bu yüzden çok fazla hırpalandığı bir dönem ise; İkinci Dünya Savaşı dönemi idi.

Akdeniz’in savaşlarla dolu tarihinde, hiçbir zaman bu iç denizin birçok bölgesi aynı anda savaşa bulaşmamıştı. Bu

durum, İkinci Dünya Savaşı süresince gerçekleşecekti. Tarihinde olduğu gibi, bu savaş boyunca da Akdeniz adaları çok önemli lojistik ve stratejik roller üstlenecekti. Savaş bittiğinde, Kuzey Afrika'da harap kentler, Yunanistan, Girit, Sicilya ve İtalya'da harabe halindeki köyler ve denizin altında yatan yüzlerce kadırga ve yelkenli gemiye ek olarak, pas tutmaya başlayan yüzlerce destroyer ve denizaltı demir yığını bırakmıştı bu soğuk dönem.

İkinci Dünya Savaşı'nın sis bulutları dağıldığında, Akdeniz Kıyılarında yeni devletlerin oluştuğu görüldü.

1960'lara gelindiğinde, Kuzey Afrika kıyı şeridinin tamamı, bağımsız Müslüman devletlere bölünmüştü. Ortadoğu Akdeniz kıyısının en yeni stratejik devleti İsrail kurulmuştu. Ortadoğu Akdeniz bölgesi bir anlamda sürekli çatışmalı bir kadere mahkûm olmuştu.

I. BÖLÜM - DİPNOTLAR VE KAYNAKÇA

(1) Amerikalı iki ünlü yerbilimci Walter Pitman ile William Ryan, jeolojik kanıtları inceleyerek (1993-1997), Karadeniz’de geçmişte büyük bir tufanın yaşandığını öne sürdüler. Onlara göre bu büyük doğa olayı, kutsal kitaplardaki ve söylencelerdeki tufan öykülerinin de kaynağı. Hatta Karadeniz’in çevresinde tufandan kaçan insanların, Mezopotamya’da ilk uygarlığı kuran Sümer öncesi insanlar olabileceklerini öne sürüyorlar. Kaynak: PİTMAN, Walter; ve RYAN, William. 2003. “Nuh Tufanı” Tarihi Değiştiren Olaya İlişkin Yeni Bilimsel Keşifler Çev. Dursun Bayrak. Arkadaş Yayınları 2003.

(2) Bugünkü İnsanın (Homo Sapiens) kökenine yönelik çalışmalara yenilerde geliştirilmiş bilimsel yöntemlerin de eklenmesiyle konuyla ilgili noktalar daha belirgin bir biçimde tanımlanır olmuştur. Kaynak: LEWİN, Roger. 1998. “Modern İnsanın Kökeni”. Çev: Nazım Özüaydın. TÜBİTAK Yayınları. Ankara. Ocak 1998.

(3) a. g. e.

(4) Bazı yeni bulgular bugünkü insanın (Afrika’dan çıkış modelinde varsayıldığı gibi) Doğu ya da kuzey Afrika’da evrimleşmiş olabileceği anlamına mı geliyor? Benimsenmiş güncel tarihlere bakılırsa, evet. Bu, aynı zamanda Ortadoğu’nun da olası bir köken yeri olarak düşünülmesi gerektiği anlamını taşıyor. (LEWİN, Roger. (1998)).

(5) PİTMAN, Walter; ve RYAN, William. (2003).

(6) Son buzul çağında dünya topraklarının 55 milyon km² si buzlar altındaydı. Bugün ise 15 milyon km² buzlar altındadır. FEYZİOĞLU, Yücel. 2000. “Tarih Boyunca Dünyayı Sarsan Doğal Felaketler”. Pencere Yayınları. İstanbul. Eylül 2000.

(7) BRAUDEL, Fernand. 1995. “Akdeniz İnsanlar ve Miras”. Çev: Aykut Derman. Metis Yayınları. İstanbul. 1995.

(8) a. g. e.

(9) FREEMAN, Charles. 2003. “Mısır, Yunan ve Roma-Antik Akdeniz Uygarlıkları” Çev: Suat Kemal Angı. Dost Kitabevi Yayınları. 2003.

(10) YILDIZ, Dursun. 2003. “Akdeniz Havzasında Su Sorunları ve Türkiye”. TMMOB İMO Ankara Şubesi Yayını. Ankara. Mart 2003.

(11) BRAUDEL, Fernand. (1995).

(12) BRAUDEL, Fernand. 1989. “Akdeniz ve Akdeniz Dünyası”. Birinci Cilt. Çev: Mehmet Ali Kılıçbay. Eren Yayıncılık. İstanbul. 1989.

- (13) a. g. e.
- (14) BRAUDEL, Fernand. (1995).
- (15) BRADFORD, Ernle. 2004. "Akdeniz, Bir Denizin Portresi". Çev: Ahmet Fethi. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul 2004.
- (16) STARR, G. Chester. 2000. "Antik Çağda Deniz Gücü". Çev: Gürkan Ergin. Homer Kitabevi. İstanbul. 2000.
- (17) BRAUDEL, Fernand. (1995).
- (18) FREEMAN, Charles. (2003).
- (19) a. g. e.
- (20) BRADFORD, Ernle. (2004).
- (21) a. g. e.
- (22) a. g. e.
- (23) a. g. e.
- (24) BRAUDEL, Fernand. (1995).
- (25) BRAUDEL, Fernand. (1989).
- (26) a. g. e.
- (27) PRYOR, H. John. 2004. "Akdeniz'de Coğrafya Teknoloji ve Savaş - Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler". Çev: Füsun Tayanç, Tunç Tayanç. Kitap Yayınevi. İstanbul. 2004.
- (28) BRADFORD, Ernle. (2004).
- (29) BRAUDEL, Fernand. (1995).
- (30) LAVRANCE, T. Edward. 2001. "Bilgeliğin Yedi Sütunu" Çev. Bilal Çölgeçen. Chivi Yazıları. Ankara. 2001.
- (31) Son buzul çağında dünya topraklarının 55 milyon km² si buzlar altındaydı. Bugün ise 15 milyon km² buzlar altındadır. (FEYZİOĞLU, Yücel. (2000)).
- (32) FREEMAN, Charles. (2003).
- (33) FEYZİOĞLU, Yücel. (2000).
- (35) a. g. e.
- (36) a. g. e.
- (37) PRYOR, H. John. (2004).
- (38) a. g. e.

- (39) a. g. e.
- (40) 1 knot=1.852 km/saat, 0,514 m/sn. (a. g. e.)
- (41) a. g. e.
- (42) LUDOLPH, Von Suchem. "Description of the Holly lands 1350". s:12. A. Stewart. Plaestine Exploration Fund.
- (43) PRYOR, H. John. (2004).
- (44) STARR, G. Chester. (2000).
- (45) BRADFORD, Ernle. (2004).
- (46) PRYOR, H. John. (2004).
- (47) STARR, G. Chester. (2000).
- (48) BRADFORD, Ernle. (2004).
- (49) a. g. e.
- (50) STARR, G. Chester. (2000).
- (51) BRADFORD, Ernle. (2004).
- (52) a. g. e.
- (53) a. g. e.
- (54) BRAUDEL, Fernand. (1995).
- (55) STARR, G. Chester. (2000).
- (56) a. g. e.
- (57) PRYOR, H. John. (2004).
- (58) BRADFORD, Ernle. (2004).
- (59) a. g. e.
- (60) a. g. e.
- (61) STARR, G. Chester. (2000).
- (62) a. g. e.
- (63) a. g. e.
- (64) PRYOR, H. John. (2004).
- (65) a. g. e.
- (66) a. g. e.
- (67) STARR, G. Chester. (2000).
- (68) PRYOR, H. John. (2004).

BÖLÜM II

DOĞU AKDENİZ'İN ÖNEMİ VE GÜVENLİK

Akdeniz coğrafi mevki açısından çeşitli strateji uzmanlarına göre üç bölgeye ayrılmaktadır. Cebelitarık-Malta Adası arası Batı Akdeniz, Malta Adası ile 27. boylam arasında kalan bölge Orta Akdeniz, bu boylamın doğusunda kalan bölge de Doğu Akdeniz olarak adlandırılmıştır. Bu durumda Doğu Akdeniz bölgesinde Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin Gazze-Batı Yakası, Mısır, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Güney Kıbrıs Rum Kesimi ve Ürdün yer almaktadır.

Doğu Akdeniz; Süveyş Kanalı, Ümit Burnundan geçen Avrupa-Uzakdoğu yolunu 7000 mil kısaltıyor, Kıbrıs Adası gibi stratejik bir adaya sahip olması ve Ortadoğu Ülkelerine sahil teşkil etmesi özellikleri ile tarih boyunca jeostratejik önemi olan bir bölge olmuştur. Son yıllardaki gelişmelerle bu önemi hızla artan Doğu Akdeniz'in güvenliği de önem taşıyan konular arasına girmiştir. Doğu Akdeniz'in güvenliği aşağıda verilen konularla doğrudan ilişkilidir.

1. Enerji ulaşım ve dağıtım koridoru oluşu,
2. Ortadoğu'ya sahil oluşu,
3. Kıyıdaş ülkelerin genel güvenliği,
4. Dünya güç merkezlerinin bölge üzerinde politikaları,
5. Ticari ve askeri trafiğin kavşak noktası olması.

Avrupa'nın petrol ikmalinin %70'inin ve ticaretinin %40'ının geçtiği ve Birleşik Devletler Topluluğu'nun ithalatının % 60'ının ve ihracatının %50'sinin yapıldığı bölge

olan Akdeniz'in güvenliği, Doğu Akdeniz'in güvenliği ile bir bütündür. Bu nedenle; Doğu Akdeniz'in kontrol ve güvenliğinin sağlanması, küresel güç merkezlerinin ajandalarında sürekli yer alan bir konu olmaya devam edecektir.

Akdeniz'in parlak güneşı, masmavi gökyüzü, bereketli toprakları ve sürekli hareket halinde olan insanları, bu bölgede hareketli yaşamı zenginlik ve bolluğu da beraberinde getirmiştir. Akdeniz'den geçenler, bu ortamın çekim gücüne kapılıp kalıcı olmuşlar ve Akdeniz mozaığının renkli taşlarını oluşturmuşlardır. Çeşitli ırkların ve kültürlerin bölgeye yerleşmesi ve semavi dinlerin bölgede ortaya çıkması ile bu zenginlik ve hareketlilik sürekli artmıştır. Akdeniz, bölgede bugünkü hareketliliği oluşturan kültürel ve dini motiflerin de şekillendirdiği bir tarihin içinden gelir. Bu tarih ise daha çok Akdeniz'in doğusunda şekillenmiş ve Batı'ya doğru hareketlenmiştir.

Ancak 15. yüzyılda, Yeni Dünya'nın keşfi ve zenginleşen Avrupa'nın gölgesinde kalıp önemi kısmen azalmaya başlayan Doğu Akdeniz, bu dönemi çabuk atlatmıştır. Tarihçiler Doğu Akdeniz için "sessiz ve hareketsiz olarak uzun bir dönemin yaşandığı bölge" şeklinde başlayan cümleler kuramamıştır. Nitekim Süveyş Kanalı açılmış ve bölgenin önemi neredeyse kalıcı hale gelmiştir. Çünkü batının doğu ile ticaretinin en kısa yolu açılmıştır. Böylece gemi trafiğine bir iç deniz yolu olanağı yaratan Akdeniz, artık transit geçişleri de kabul etmeye başlamıştır. Bölgede yoğunluk ve karmaşı artmıştır.

Ancak, Akdeniz'in Doğusunun önemini arttıracak gelişmeler bu kadarla bitmeyecektir. 20. yüzyılın başında, belki de bölgeyle birlikte Doğu Akdeniz'in yazgısını tümüyle de-

ğıştiren en önemli gelişme olmuştur. Petrolün yaşamımıza girmesiyle, Doğu Akdeniz, Dünya petrol rezervlerinin %65'ine sahip olan Ortadoğu'nun petrol taşımacılığında batıya açılan deniz yolu olmuştur. Bu gelişmelerle, bölge enerji taşıma koridoruna dönüşmüştür. Bu önem günümüzde de artarak sürmekte, bu kez Hazar'dan gelen petrol boru hatları bu koridora boşalmaktadır. Son dönemde, parlak Akdeniz güneşinin altındaki masmavi denizde, ambarlarında bu vazgeçilmez kaynağı taşıyan tankerlerin artmasıyla, Akdeniz'in önemi de artmıştır. 2010'lu yıllar için planlanan Samsun-Ceyhan by-pass petrol boru hattı, bu gemilerin sayısını ve bölgenin önemini daha da arttıracığa benzemektedir.

Doğu Akdeniz'de artan bu gemi trafiği, bölgeye üzerine savaş uçakları inip kalkan binlerce kişinin yaşadığı yüzen adaları davet etmiştir. Akdeniz'in masmavi sularında bayrak gösteren bu süper güç bandralı yüzen adalar, Akdeniz hâkimiyetinde önemli rol oynayan araçlar olmuştur. Bu süper güç göstergeleri, ikmal için Doğu Akdeniz kıyılarına sık sık ziyaretler gerçekleştirmiştir. Doğu Akdeniz'de; Türkiye 915 km ile en uzun kıyısı olan ülkedir. Daha sonra 840 km ile Mısır gelmektedir. İsrail, Doğu Akdeniz'de 206 km'lik bir kıyı şeridine sahiptir. Bu ülkeyi 172 km ile Lübnan izlemektedir. Doğu Akdeniz'e en az kıyısı olan ülke ise 153 km ile Suriye'dir.

Aslında bir başka açıdan bakıldığında, Doğu Akdeniz iki ayrı kıtada kıyısı bulunan bir kara parçası gibidir. Doğu Akdeniz tarihi, denizlerdeki hegemonyanın karaları önemli ölçüde etkilediği bir tarihtir. Ancak bu denizde etkili olmak isteyenler de, M.Ö. 4. yüzyıldan başlayarak karadaki mücadeleyi de kazanmak zorunda olmuşlardır.

İlk Çağlardan bu yana sahip olduğu ulaşım yolu özelliği ile Doğu Akdeniz aslında daha çok iki kıtanın arasına girmiş bir su yarımadası karakteri göstermiştir. Ancak trafiği çok yoğun olan ve diğer kara parçalarından daha çok hâkimiyet mücadelesine konu olan bu bölgede, ticaret yolları ve ticaret her zaman önemli olmuştur. Bu da, bu ulaşım yolunun işlevini daha farklı ve özgün kılmıştır. Bu işlev, bugün daha stratejik bir özgünlüğe kavuşmuştur.

Günümüzde, Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı bu bölgedeki trafiğe yıllık 24 milyon tonluk ilave bir yük getirmiştir. GAP'ın devreye girmesi ile yılda ortaya çıkacak olan 10 milyon tonluk yeni ihracat potansiyeli, Doğu Akdeniz'deki limanlarımıza yönelik gemi trafiğini iki misline çıkartacaktır.

2010'lu yıllarda özellikle Karadeniz'e ulaşacak büyük hacimlerdeki Rus ve Kazak kaynaklı petrolün, Doğu Akdeniz üzerinden tüketici pazarına ulaştırılması için yapılan projenin gerçekleşmesi durumunda, bölge bir enerji ticaret merkezine dönüşecektir.

Bu gelişmeler açıkça Doğu Akdeniz'in stratejik intikal bölgesi olma özelliğini koruyacağını ve stratejik bakımdan önemini arttıracaklarını ortaya koymaktadır.

AKDENİZ'DE TİCARETİN TARİHSEL ÖNEMİ

Akdeniz öncelikle ipek yolu ticaretini batıya aktaran özelliği ile başlangıçtan bu yana ticarette çok önemli bir rol oynamıştır. Akdeniz'de çağlar boyunca amforalar, variller ve damacanalarda içindeki şarap, tuz ve zeytinyağını bir kıyıda diğerine taşıyan denizciler, çağlar boyu sürecek ticari ilişki-

lerin öncüleri durumunda olduklarını tahmin bile etmeden durmadan çalışmışlardır.

Tüm tarihi boyunca, Akdeniz'deki ticaret yollarının sürekli açık olması, ticari bir zorunluluktan daha çok Akdeniz organizmasının nefes alması için bir zorunluluk gibi görünmektedir. Akdeniz'in ticari ilişkiler olmadan yaşayabileceğini düşünmek çok zordur. Bu nedenle fethedilen limanların deniz harekâtları için üs görevi görme kapasiteleri yok edilirken, ticaret merkezi kimliklerine dokunulmuyordu.⁽¹⁾ Akdeniz'de ticaret, ipek yolu ile birlikte çok çeşitli malların pazara çıkarıldığı bir ortam durumuna gelmişti. Örneğin; Doğu Akdeniz'de Antik çağlarda lavanta, tarçın, tütüsü kokulu reçinelerin satıldığı özel tezgâhlar olurdu. Bu tezgâhlardan yayılan ağır koku, bu kıyılardan geçerken hala duyulmaktadır.

Doğu Akdeniz üzerindeki ana rotaların takip ettiği kıyılardaki egemenlik el değiştirdiğinde bile limanlardaki ticaretin etkinliği azalmıyordu. Örneğin; Doğu Akdeniz'in Anadolu kıyılarında 13. yüzyılın başlarında Selçuklu rüzgârı esmeye başladığında, Selçuklular denizde cihat ilan etmek yerine, batılı tüccarları ve gemileri Akdeniz limanlarını ziyaret etmeye özendiren ekonomik gelişmeye ve ticari ilişkilere daha fazla önem vermişti. Bu başlangıçtan sonra, Doğu Akdeniz'in Anadolu kıyılarında kurulan Gazi Beylikleri, Hristiyan gemilerine saldırıdan vazgeçmemişlerdi ama 14. yüzyılda batılı tüccarlar Antalya, Balat gibi pazarlara hızla girmişlerdi. Buralarda ticaretin büyük bir bölümü batılıların elindeydi. İbni Battuta Antalya Kaleiçi'nde Hristiyan tüccarlar olduğunu yazar.⁽²⁾

Akdeniz tarihi boyunca savaş, korsanlık, deniz akıncılığı ve barış zamanında deniz ticareti uygarlıklar arasındaki ilişkilerde her zaman yan yana olmuşlardır.

Çağlar boyunca Akdeniz’de insanın doğa ile savaşında deniz ön plana çıkmıştır. Akdeniz insanının kullandığı teknoloji, bu savaş için yeterli olmasa, arzularını gerçekleştirebileceği bir düzeye erişememiş olsa bile, bu mücadelenin sürekliliği hiç bozulmamıştır. İşte Akdeniz’in maddi kültürü bu sürekli ve renkli mücadelenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Akdeniz tarihinin genel evriminde etkili olan faktörlerin en önemlilerinden birisi de, Akdeniz halklarının sürekli hareketinden etkilenen düşünce sistemi olmuştur.

Aslında Akdeniz uygarlığı yalnızca deniz seferleri, ticaret, Akdeniz’in konumu ve iklim özellikleriyle değil, aynı zamanda semavi dinlerin kültürü ve tapınma simgeleriyle de şekillenmiştir. Dünyanın başka hiçbir yerinde semavi dinlerin bu denli içiçe ve iletişim içinde olduğu bir bölge yoktur. Bu da Akdeniz’in zenginliğini büyük ölçüde artırmaktadır.

JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Tarihsel Süreçteki Önemi

Doğu Akdeniz kıyıları, Pers İmparatorları, Büyük İskender ve Sezar’a kadar tüm imparatorların, Akdeniz üzerindeki hâkimiyetleri için öncelikle kara savaşları ile ele geçirdikleri kıyılar olmuştur. Doğu Akdeniz kıyıları, bugün olduğu gibi tarihsel olarak da jeostratejik öneme sahip olmuştur. Aslında bu önem Akdeniz’in tanımında da yatmaktadır.

“Karalarla çevrili bir deniz-Denizlerle sarılmış bir kara!”

Doğu Akdeniz'in Yakın Geçmişi

Jeopolitik ve Jeostratejik açıdan tarih boyunca önemli bir coğrafya olan Doğu Akdeniz'in bu önemi, son dönemde enerji kaynaklarının kontrol edilebileceği bölge özelliğini kazanması nedeniyle daha da artmıştır. Bu bölge üzerinden, Ortadoğu ve Hazar bölgesinin yeni enerji kaynakları yanı sıra, üç kıtanın kesiştiği alandaki birbirine yakın bölgeler de kontrol altına alınabilir.

Kısaca son dönemde, Hazar Bölgesi petrol ve doğalgazının dünya pazarlarına ulaştırılmasında, Doğu Akdeniz'in stratejik değeri öne çıkmıştır. Dolayısıyla söz konusu bölgedeki petrol ve doğalgaz trafiğinin kontrol altına alınması ve güvenceli duruma getirilmesi, Ortadoğu için bu misyonu üstlenen güçler tarafından öncelik taşımaktadır. Bu nedenle; Doğu Akdeniz'de bu yöndeki gelişmeler sürpriz olmayacaktır. Ortadoğu'daki deneyimler, Doğu Akdeniz bölgesi için de kullanılacaktır.

İskenderun Körfezi'nde sona eren yeni petrol ve doğalgaz boru hatları, bu bölgenin uluslararası enerji pazarındaki önem ve önceliğini arttırmıştır. Doğal olarak bu gelişmeden, jeostratejik önem bakımından öncelikli olarak Doğu Akdeniz de etkilenmiştir. Bu gelişmeler Doğu Akdeniz'in tam ortasındaki bir diğer kara parçasının da stratejik değerini belirgin bir şekilde arttırmıştır. Bölgede her yöne hâkim bir doğal kontrol kulesi durumunda olan bu coğrafyanın önemi, Doğu Akdeniz'in kontrolünün öneminin artmasıyla doğru orantılı olarak artmıştır. Kıbrıs Adası, jeolojik yapısı itibarıyla Anadolu'dan kopma bir toprak parçasıdır. İskenderun Körfezinden Doğu Akdeniz'e doğru uzanmış Toroslar'ın deniz içinde yükselmiş bir bölümü olan bu kara parçası, Ana-

dolu'nun anahtarı olup, Anadolu'nun ikmal yollarının açık tutulması açısından da hayati öneme sahiptir.

Tarihsel olarak da bilindiği gibi, Dünya siyasetinde ağırlık kazanmanın en etkili yolu; ulaşım, ticaret ve taşıma yolları ile enerji merkezlerini kontrol altında tutmaktır.

Üç kıtanın ana karasına yönelik ulaşım ve ticari tüm faaliyetleri ve enerji merkezlerini kontrol etme açısından son derecede önemli bir bölge olan Doğu Akdeniz'de, suların sürekli sıcak olması kadar doğal bir şey yoktur. Suyu diğer bölgelere nazaran zaten sıcak olan bu bölgede, jeopolitik hâkimiyet savaşının sıcaklığı da, daha çok uzun bir dönem hissedilecektir.

Doğu Akdeniz üzerindeki hegemonya kurma istekleri biter ise, açıktan şu yorum yapılabilir;

- Dünya'da petrol ve doğal gaz ile ilgisiz bir başka enerji kaynağı geliştirilmiş ve yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır;
- Dünya ticaretinde, deniz yolunun dışındaki alternatif yollar ön plana çıkmıştır;
- Süveyş Kanalı ve Güneydoğu Asya'nın ekonomik potansiyeli önemsiz hale gelmiştir.

Ancak gelişmeler, Doğu Akdeniz'in dünya siyaseti üzerinde etkili olma açısından stratejik değerinin hiç değilse önümüzdeki 50 yıl için azalmayacağını, hatta artacağını göstermektedir.

Bu konuda uzmanlar arasında büyük bir görüş farklılığı bulunmamaktadır. Ancak Doğu Akdeniz'deki mevcut dengelerin süreç içerisinde nasıl değişeceği ve bu bölgedeki kontrolün el değiştirmesinin, dünya siyasetindeki mevcut den-

geleri nasıl etkileyeceği, detaylı bir şekilde değerlendirilmesi gereken bir konu olarak masada durmaktadır.

Bölgedeki hegemonik güç olarak halen en etkili konumda olan ülke ABD'dir. Ancak küresel ve bölgesel ölçekte öne çıkmaya çalışan AB, Güney Kıbrıs Rum Yönetimini, yaşanacağı bilinen birçok soruna rağmen, tam üye yaparak bölgede çok önemli bir atak yapmıştır. AB, Doğu Akdeniz'i kontrol ederek çok geniş bir coğrafyada politik, ekonomik ve askeri açılardan avantaj sağlamaya çalışmaktadır. AB'nin bu konuda coğrafi konum avantajının yanı sıra, 1995'ten bu yana uygulamaya çalıştığı, Avrupa Akdeniz İşbirliği Programı da bulunmaktadır. Bu program, daha çok AB'nin Doğu Akdeniz'le olan ilişkisinin politikasını oluşturmanın önemli bir aracı durumundadır.

Bölgede halen ABD ile AB arasında (Fransa'nın önderlik yaptığı bir grup AB üyesi ülke) daha derin çelişkili olan konularda, her gün biraz daha su yüzüne çıkan ciddi bir nüfuz mücadelesinin işaretleri görülmektedir.

Bölgedeki nüfuz mücadelesinin diğer bir aktörü ise, enerji ihtiyacı her geçen gün artan Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Bu ülkenin Orta Doğu'ya ilişkin politikası, İran ile geliştirdiği stratejik ilişkiler, Doğu Akdeniz'e ilişkin gelişmelerde bu ülkeyi de öne çıkartacak gibi gözükmektedir.⁽³⁾

GKRY'ndeki ciddi Rus varlığı ve etkisi, Doğu Akdeniz ülkelerindeki Sovyetler döneminden kalma etki ve esintiler, bu bölgenin geleceğine ilişkin değerlendirmelerde Rusya Federasyonu'nun da bir aktör olarak dikkate alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Doğu Akdeniz'e ilişkin muhtemel gelişmeler Rusya Federasyonu'nun ulusal çıkarlarını etkileyerek, bu ülkeyi harekete geçirebilecektir.

Yakın Geçmişte Aslında Ne Oldu?

1990'lı yıllara bakıldığında iki eksenli küresel stratejik güç dengesi sona erdi ve ABD'nin tek süper güç olarak kaldığı, Rusya Federasyonu, Çin, AB ve Japonya'nın diğer büyük güçleri oluşturduğu yeni bir dönem başladı.

Bu dönemin en belirgin ve ilk bakışta göze çarpan özellikleri ise;

Yeni ve tam bağımsızlığını kazanan devletlerin, sorunları ile birlikte ortaya çıkması ve uluslararası pazarlara yeni enerji merkezlerinin dâhil olması olarak özetlenebilir.⁽⁴⁾

Bu yeni dönemde küresel ölçekte enerjiye olan ihtiyaç da arttı. Bu durum doğal olarak, özellikle enerji konusunda büyük oranda dışa bağımlı ülkelerin enerji merkezlerine olan ilgisini de arttırdı.

Giderek artan enerji ihtiyacı ve bu alanda giderek artan dışa bağımlılık, küresel ve bölgesel stratejik güç dengelerinin enerji ile olan bağlantısını arttırmıştır.

İşte 1990 sonrası bu koşullar dikkate alındığında, Doğu Akdeniz'in öneminin artmasının küresel ölçekteki nedenleri ortaya çıkmaktadır.

Zaten Doğu Akdeniz, üç kıta arasındaki ulaşım/geçiş yollarının üzerinde olması nedeniyle de stratejik önemi tarih boyunca fazla olan bir bölge olmuştur.

Doğu Akdeniz'in coğrafi konumuna bakarken ulaşım/geçiş yolları için hayati önem taşıyan üç ayrı boğaz (Süveyş, Cebelitarık ve Çanakkale Boğazları) göze çarpmaktadır. İşte Doğu Akdeniz'in tüm bu özellikleri ile Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu üçgeninin kontrol edilmesi mümkün gözükmemektedir.

Bölgesel stratejik güç dengeleri üzerinde çok etkili olan Doğu Akdeniz'de iki eksenli dönemde, ABD ve SSCB'nin nüfuz arttırma çabaları açıkça görülüyordu. ABD bu bölgede SSCB'nin tarihi emellerine ulaşabilmek için yaptığı her manevrayı dikkatle izliyor ve boşa çıkartmaya çalışıyordu. Örneğin Doğu Akdeniz'i çevreleyen Türkiye, Yunanistan, Mısır ve İsrail, ABD'den ekonomik ve askeri yardım alıyor ve ABD politikalarına yakın duruyorlardı.

Ancak, SSCB de boş durmayarak Mısır ve Suriye ile olan ilişkilerini önemli ölçüde geliştirdiyordu. Hatta Doğu Akdeniz için önemli ülke Yunanistan, bir ara NATO'nun askeri kanadından çekiliyor ve güvenlik alanında SSCB ile ilişkilerini geliştirdiyordu. Bölgede dikkat çeken diğer önemli politik gelişmelerden birisi ise, ABD ile ilişkili olduğu ileri sürülen Türkiye ve Yunanistan'daki askeri darbeler tarihi oluyordu.

Özetle, Doğu Akdeniz'deki güvenlik ortamına bakıldığında, bu bölgeyi çevreleyen ülkelerin hemen hemen hiçbirinde istikrarlı bir ortamın kurulamadığı; Kıbrıs Adası ile ilgili denizaşırı planların da istikrarsızlık yarattığı görülmektedir. Bu durumda, bu bölgenin ABD 6. filosuna bağlı uçak gemileri ile SSCB'ye ait gemilerin bayrak gösterdiği bir alan olması hiç de şaşırtıcı olmamıştır. Bir diğer deyişle, bölgede uzun yıllardır kronik duruma gelen kriz ve gerginlikler, denizaşırı güçlerin bölgedeki varlığına meşruiyet kazandırma işlevine aracılık etmektedir. Bu nedenle, genellikle Doğu Akdeniz ülkelerinde krizler, istikrar ile ulusal kalkınma ve gelişmeyi amaçlayan politikalara baskın çıkmıştır.

Stratejik İlgilerin Merkezinde Bir Bölge: Doğu Akdeniz

20 yıl önce politika yapıcılar ve stratejiler için çevresel bir ilgi odağı olan Akdeniz güvenliği, bugün sadece Avrupa'da değil aynı zamanda Washington'da da stratejik tartışmaların merkezinde yer almaktadır.

11 Eylül saldırıları ile birlikte, Irak Savaşı, ilgiyi Avrupa Birliği'ndeki gelişmelerden Orta Doğu güvenliğine doğru kaydırmıştır. Sonuç olarak, bölgede Atlantik'in iki yakasının Doğu Akdeniz'e olan ilgilerinin birbirlerine doğru yaklaştıkları görülmektedir. Bu ilgi, stratejik olarak sadece Akdeniz'e değil, aynı zamanda onun Mağrep'ten Karadeniz'e ve Körfeze kadar uzanan çevresine doğru yaklaşan ilgidir.

İşte bu yeni çevrede Doğu Akdeniz çok özel bir bölge olarak ortaya çıkmaktadır. 1990'ların başında Cezayir'deki kriz ile başlayan Kuzey Afrika'daki gelişmeler ve bunun Avrupa üzerinde potansiyel etkileri, ilgiyi Akdeniz'e ve dolayısıyla Barcelona süreci ve NATO'nun Akdeniz diyaloguna yönlendirmiştir.

Son 10 yıl boyunca, Akdeniz jeopolitiğinin ağırlık merkezi Doğu Akdeniz'e doğru kaymıştır. Aslında kuzey-güney güvenlik diyalogu için en aktif ve etkili partnerlerin Orta ve Doğu Akdeniz'de yer alıyor olması da bu merkezin yer değiştirmesinde önemli rol oynamıştır.

Bölgedeki güvenlik problemlerinin birçoğu, Avrupa iklimine yayılma potansiyeli taşıyarak Körfez ve Doğu Akdeniz sahillerine toplanmıştır. Doğu Akdeniz'deki bu güvensiz ortamın aşağıda sayılan birçok nedeni bulunmaktadır.

Uzun yıllardır çözülemeyen bölgesel ve ülkeler arası sorunlar, terörizm ve politik şiddete uygun bir ortam, bölgede

bulunan ve üretilmeye çalışılan kitle imha silahları, organize suçlar, kontrolsüz göç, çevresel ve sağlık riskleri, enerji güvenliği, hızla artan nüfus ve su kaynaklarının kıtlığı.

Doğu Akdeniz ve çevresi, şimdi geçmişten daha fazla değiştirilmeye çalışılan bir bölge durumundadır. Batı ve daha çok ABD, Büyük Ortadoğu Projesi Kapsamında toplumu ve bölge politikalarını ve sonuçta bölgenin siyasi haritasını değiştirmeye çalışmaktadır. Bazı analistler, bölgede 6-7 adet bağımsız ülke oluşacağını ileri sürmekte, gelişmeler ise ülke sayısının değil ama siyasi haritanın mutlaka değişeceği savını haklı çıkartacak şekilde sürmektedir.

Doğu Akdeniz'deki problemler, artık çevresel etkilerden kaynaklanan problemler değil, bölgesel ve Atlantik ötesi müzakerelerin sonuçları olup, geçmişe nazaran daha itilaflı duruma gelmiştir.

Kısaca Akdeniz jeopolitiği, Atlantik'in her iki yakasındaki ülkelere güvenlik açısından çok önemli bir konuma gelmiştir. Bu önemli jeopolitiğin asıl merkezi de Doğu Akdeniz olarak ortaya çıkmaktadır.

AB'nin ve ABD'nin bölge üzerinde birbirine yaklaşacak veya uzaklaşacak olan politikaları, Doğu Akdeniz'in geleceğini şekillendirecek en önemli husus olacaktır.

Doğu Akdeniz Kıyılarında Yeni Dinamikler

Bu bölgede uygulanan Amerikan Stratejisi, Doğu Akdeniz'in güvenlik çevresindeki değişimin motor gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bölge içerisindeki gelişmeler de aynı zamanda bu çok bilinmeyenli denklemin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Başta körfez krizi ve Irak'a ABD

ve müttefiklerinin müdahalesi ile başlayan, İsrail'in Lübnan'a girmesi ile devam eden sürecin, bölgede yeni oluşumlar yaratma ve böylece yeni güçler ve kontrol sistemleri kurma çabasına yönelik olduğu görülmektedir.

Başta İsrail olmak üzere Suriye, Lübnan, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Filistin, Doğu Akdeniz'deki yeni dinamikler için kendilerine aktif olarak yeni roller biçilen ülkeler olarak ortaya çıkmaktadır.

Bölgede Doğu Akdeniz'le de doğrudan ilgili olarak yeni dinamikler yaratılma süreci başlamış olup, bu süreç orta vadede, bölgede siyasi haritaların değişeceği bir sonuca doğru ilerlemektedir.

Doğu Akdeniz'in Türkiye İçin Önemi

Doğu Akdeniz'deki tüm gelişmeler her açıdan Türkiye'yi en üst seviyede etkilemektedir. Doğu Akdeniz hilalinde yer alan ülkeler arasında, bu denize en uzun kıyısı olan ülke Türkiye'dir. Diğer taraftan GAP'ın tam olarak devreye girmesi ile oluşacak ilave ihracat ve ithalat faaliyetleri, İskenderun Körfezi'ni ve bu körfez üzerinden Doğu Akdeniz'in Türkiye için önemini arttıracaktır.

Doğu Akdeniz'i kara, deniz ve havadan en iyi şekilde kontrol edebilecek bir coğrafi avantaja sahip olan ülke olan Türkiye, bölgenin anahtar ülkesi durumundadır.

Türkiye'nin bölgede nüfuz alanı yaratmasının önünde çok ince planlarla durmaya çalışan iki ülke, Yunanistan ve Mısır'dır. Yunanistan, Balkanlarda ve Ege'de olduğu gibi, Doğu Akdeniz'de ekonomik, politik, kültürel ve askeri nüfuzunu

genişletme ataklarına devam etmektedir. Ancak bu politika-sına en büyük engel olarak da Türkiye'yi görmektedir.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Doğu Avrupa ve Bal-kanlarda Ortodoks Dünyasını birleştirmeye soyunan Yuna-nistan, Doğu Akdeniz'deki gelişmeleri bölgede istikrar ve işbirliği için değil, daha çok Türkiye karşıtı politikasının aracı olarak kullanma gayreti içinde görünmektedir.

Türkiye'nin geliştirdiği Manavgat Çayı Su Temin Projesi, KKTC'ye Boru ile Su Taşıma Projesi ve Barış Suyu Pro-jesi'nin her biri, Doğu Akdeniz'deki gelişmelerden etkilene-ceği gibi, bu bölgedeki gelişmeleri ve ülkeler arasındaki işbirliğini de etkileyebilecek ve geliştirebilecek projelerdir. Nitekim Manavgat Projesi, bölgenin istikrarsız durumun-dan da etkilenerek artık öncelikle iç pazara yönelik hizmet verecek bir proje olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Doğu Akdeniz'in sürekli yüksek tansiyonlu karışık organiz-ması, ihtiyacı olsa da dışarıdan su naklini bugünkü koşullar itibarıyla reddetmektedir. Doğu Akdeniz'i kontrol etme açı-sından en avantajlı coğrafi konuma sahip olan Türkiye, bu konumunu bölgede yaşanan su sıkıntısına kısmi çözüm ge-tirebilecek ataklarla ve uygulanacak dikkatli ve gerçekçi hid-ropolitikalarla daha da güçlendirilebilir.

Türkiye, Doğu Akdeniz ve Su

Uzun dönemdir yaşadığı ekonomik ve siyasi istikrarsız-lıkların da etkisiyle, Türkiye'nin kısa vadede Akdeniz Hav-zası'nın tümünü kapsayacak etkili bir politika geliştire-bilmesi güç görünmektedir. Akdeniz Havzası, Batı ve Doğu Akdeniz olarak ele alındığında, Batı Akdeniz'in bugüne

kadar kurulan ilişkiler ve coğrafi yakınlık avantajları nedenleri ile gelecekte de, AB'nin etki alanında kalmaya devam edeceği görülmektedir. Bunun yanı sıra, benzer ihrac ürünleri ile aynı pazara yönelmiş ülkeler arasında ekonomik işbirliği kurulması güç olduğundan, Türkiye'nin ilişkilerini Doğu Akdeniz'e yönelik olarak geliştirmesi daha reel bir dış politika stratejisi olarak ortaya çıkmaktadır.⁽⁵⁾

Soğuk Savaş döneminde politikaların belirlenmesinde "Petropolitik" kavramı önemli bir yer tutmakta iken, 21. yüzyılda bu politikaları belirleyecek olan argümanlardan en önemlileri ise, petrolün dışında doğalgaz ve su olarak ortaya çıkmaktadır.⁽⁶⁾ Bu durumda, Türkiye doğalgaz yolunun üzerinde olan ve hidropolitik açılımlar yapabilecek bir ülke olarak, hem Ortadoğu'da hem de Akdeniz Havzası'nda önemli bir konum kazanmaktadır. Türkiye uzun bir süredir suyu "ekonomik ve stratejik değeri olan bir işbirliği aracı" olarak algılamaktadır. Bölgede yaşanan gelişmelerle suyun siyasilleşmesi, Türkiye'ye diğer ulusal politikalarını da destekleyecek şekilde, bölge barışı ve istikrarına katkıda bulunma ekseninde bir hidropolitik izleme olanağı sunmaktadır. Türkiye, bu olanağı değerlendirerek Doğu Akdeniz bölgesi için bazı hidropolitik ve stratejik açılımlar geliştirmeye başlamıştır.

Ancak Türkiye, Manavgat Su Temini Projesi'nden İsrail'e su satışının gerçekleşmemesi sonrasındaki durumu tekrar değerlendirmeli ve suyu bir işbirliği aracı olarak gördüğünü ve özellikle Doğu Akdeniz Havzası'nda bu alanda yaşanabilecek gerilimleri azaltmaya ve bölge barışına katkıda bulunmaya çalıştığını açıklayıcı yaklaşımlara, daha iddialı bir şekilde devam etmelidir.

Ancak, ABD'nin Irak'a fiilen yerleşmesi ile Türkiye'nin bölgedeki çok bilinmeyenli su denkleminin içine çekilme olasılığı artmıştır. Bu nedenle; Türkiye, Akdeniz Havzası Hidropolitiğini oluştururken havzadaki uluslararası güç dengelerinin geleceğini ve AB sürecini de dikkate almalıdır. AB ile olan ilişkileri geliştikçe, Türkiye, AB'nin Akdeniz Havzası'ndaki ortak güvenlik ve dış politikalarını da değerlendirmeye almak durumunda olacaktır.⁽⁷⁾

Aslında AB, bölgedeki su kaynaklarının kullanımı ile ilgili görüş ve önerilerini Türkiye İlerleme Raporlarında belirtmeye başlamıştır. Bu süreç de dikkatlice izlenmesi gereken bir tabloyu ortaya çıkartmıştır.

Bölgenin ve dolayısıyla Doğu Akdeniz'in su denklemi, AB'nin doğrudan ilgi alanında yer almaya başlamıştır. Çünkü, AB'nin ilgilenmeye başladığı Dicle ve Fırat nehirlerinin yönetiminin uluslararasılaşması, bölgenin tüm su denklemiyle doğrudan ilişkili bir durum ortaya çıkartmaktadır.

AB'nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin üyeliği konusunda izlediği politika, Kıbrıs konusunu Doğu Akdeniz'de çözümü zor bir denklem haline getirmiştir.

Akdeniz Havzası'nın özellikle doğusunun stratejik önemi hızla artmaya devam etmektedir. Türkiye, bölgede daha etkili bir anahtar ülke konumuna sahip olabilmek için öncelikle karar vermek zorundadır. Türkiye, AB'nin orijin ülkeleri ile ABD arasındaki güç mücadelesini, AB içerisindeki dış politika kırılmalarını, jeostratejik konumundan gelen avantajları ulusal faydaya çevirme konusundaki çabalarının sonuçlarını, geçmişteki deneyimleri ile birlikte dikkatli bir şekilde değerlendirebilir. Jeopolitik ve jeostratejik konu-

munu yeniden tanımlayabilir. Bu değerlendirme sonrasında öncelikle “bölgede güçlü bir ülke olmak” veya geçmişte olduğu gibi “bölgede süper güce dost ve müttefik bir ülke olarak kalmak” tercihleri arasında bir karar vererek, politikalarını bu eksen üzerinde belirleyebilir. Yani Türkiye’nin öncelikle bir bölgesel güç olup olmama, bölgesinde meydana gelen değişim ve gelişmelerde belirleyici tavır takınıp takınmama yönünde karar vermesi gerekmektedir. Bölgede bir güç olmak isteyen Türkiye, Doğu Akdeniz’e yönelik dış politika stratejileri içinde dikkatli bir şekilde tespit edilmiş ulusal kimlikli hidropolitikaları etkili bir araç olarak kullanabilir. Ancak, Türkiye’nin su kaynaklarının sağladığı stratejik üstünlüğe rağmen sadece su kozunu kullanarak bölgede etkili bir konum kazanması zordur. Bu zorluk, Manavgat’tan su satışı konusunda yaşanan olumsuz süreçte de ortaya çıkmış bulunmaktadır. Türkiye dış politika hedefleri doğrultusunda, bölge ülkeleri ile ekonomik ilişkilerle desteklenmiş geniş ve kapsamlı ilişkiler ağı kurabildiği ölçüde yeni açıklılar yaratabilir.

Türkiye, Doğu Akdeniz Havzası hidropolitliğini, zamana yayılan ve Avrupa-Akdeniz Ortaklığındaki gelişmeleri izleyen, değerlendiren ve birbirini tamamlayan adımlar atarak, tespit ettiği hedefe doğru yürüyen bir stratejiye oturtabilir. Türkiye, bugüne kadar olduğundan farklı bir şekilde akılcı ve gerçekçi politikalar izleyerek, suyu bölgedeki işbirliği ve bölge istikrarının anahtarı veya aracı olarak kullanıp, güç ve konum kazanabileceği sürecin kapılarını açabilir. Ya da bu stratejik avantajını kullanamayıp, emperyal güçlerin Akdeniz Havzası’ndaki stratejilerine su sağlayan marjinal kazançlı bir ülke konumuna düşebilir.⁽⁸⁾

Son 10 yılda, Manavgat suyunun yılda 50 milyon m³'lük bölümünün, 20 yıl boyunca İsrail'e satışı ile ilgili üst düzey görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Ancak, Türkiye İsrail'le gerçekleştirilen görüşmelerden elde ettiği deneyimler ışığında, su satış anlaşmaları konusunda uzun vade için teknik, ekonomik ve stratejik analizler yapamamıştır. İlgili kurumların daha organize, sürekli ve etkili bir koordinasyonu ile yapılacak teknik ve politik hazırlıklar, projeden beklenen nihai faydanın elde edilebilmesi açısından çok önemli olmasına rağmen gerçekleştirilememiştir. Aslında Doğu Akdeniz gibi bir bölgeye, su gibi stratejik bir maddenin satılmaya çalışılacağı bu süreç, teknik, ekonomik ve politik açılardan birçok değişkene bağlı dinamik özellik taşıyan bir süreç olmuş ve Türkiye bu sürece ayak uyduramamıştır. Türkiye, projeden beklediği nihai faydaya ulaşabilmek amacıyla birbirini tamamlayan adımlar atabilmek için, gerektiğinde daha esnek alternatif ulusal politikalar üretememiştir. Ayrıca, Türkiye su satışının tümüyle ekonomik bir amaç değil aynı zamanda stratejik bir araç olduğu kabulü ile hareket edememiştir.

Sonuç olarak; su sorunu Doğu Akdeniz'de uluslararası ilişkileri etkileyen ve etkilemeye devam edecek unsurlardan biri olarak öne çıkmaktadır. Sorunun çözümü veya hafifletilmesi için, ülkeler arası ve bölgesel ölçekte işbirliği programları önem taşımaktadır. Ancak, çoğu kez planları küresel ölçekte yapılan bu programların çözüme katkıları analiz edilirken, şu hususlar da göz önünde bulundurulmalıdır.

Su sorunu konusundaki çözümlerde, öncelikle havza veya bölgenin özgünlük ve özellikleri dikkate alınmalıdır. Aksi takdirde çözüm adı altında küresel düzeyde dayatmacı politikalar ortaya çıkmaktadır. Bu sorun, zaman zaman "savaş se-

naryoları” üretilerek, çoğu zaman da “uluslararası işbirliği” adı altında ele alınarak yeni hegemonyacı politikalara altyapı hazırlanmakta ve ortam yaratılmaktadır. Diğer bir deyişle, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşanan su sorunlarına çözüm arayışları, uluslararası işbirliği adı altında, yeni güç politikalarının aracı haline getirilmeye çalışılmaktadır. Bu nedenle ülkelerin sorunun yaşandığı bölgede, emperyal güçlerin belirlediği stratejilerden bağımsız olarak ortaya koyabilecekleri teknik, ekonomik, politik işbirliği arayışları, sorunun çözümüne veya hafifletilmesine gerçek katkıda bulunabilecek en önemli adımlar olacaktır. Bunun gerçekleşebilmesinin en temel koşulu ise; havza ölçeğinde veya tekil olarak su sorunu yaşayan ülkelerin izleyecekleri dış politikalarla, bu sorunu uluslararası güçlerin küresel ölçekli ve hegemonyacı politikalarının malzemesi haline getirmemeleridir. Akdeniz Havzası’ndaki sorunun böyle bir düzleme daha fazla kaymaması için, sorun yaşayan ülkelerin bu alandaki politikalarını dikkatli bir şekilde oluşturmaları önem taşımaktadır.

Doğu Akdeniz’in ABD, İngiltere ve Fransa İçin Önemi

BOP ile Doğu Akdeniz’i de içine alan geniş bir coğrafyayı yeniden şekillendirmeye çalışan ABD’nin, Doğu Akdeniz’deki çıkarları hayati çıkarlardır. Enerji ihtiyacı hızla artan ABD “Ulusal Güvenlik Stratejisinde” bu ihtiyacın güven içinde ve makul fiyatlarla karşılanmasını hedef olarak koymuştur. Ancak, Doğu Akdeniz sadece kendi enerji ihtiyacı için değil aynı zamanda enerji merkezlerini kontrol ederek küresel güç dengesi içindeki güçlü konumunu sürdürmek açısından da ABD için çok önemli bir bölgedir.⁽⁹⁾ Doğu Akdeniz’de egemen bir ABD, enerji ihtiyaçlarını bu bölgedeki

enerji merkezlerinden karşılayan ülkeler üzerinde de dolaylı olarak etkili olma ve bu ülkeleri de kontrol etme olanağı bulunmaktadır.

Soğuk savaş döneminde, 6. Filosuyla Akdeniz'in sahibi olarak dolaşıp bölgede Sovyetler Birliği'ne karşı güvenlik sağlayan ABD, bugün de askeri varlığının yanı sıra politik ve ekonomik girişimlerle, Akdeniz'de etkin bir güç olduğunu kabul ettirmiştir. ABD'nin Doğu Akdeniz Stratejisi, son dönemdeki Büyük Ortadoğu Projesi ile de iç içe geçmiş ve ölçek değiştirmiştir.⁽¹⁰⁾ ABD'nin Doğu Akdeniz'e özgü temel stratejisini; ekonomik çıkarlarının ve stratejik ilişkilerinin devamı ile Ortadoğu ve Avrupa'daki güç dengelerini kendi lehinde tutma çabaları oluşturmaktadır.

Doğu Akdeniz, bölgede ABD ile birlikte hareket eden İsrail ve diğer bazı Arap ülkelerinin güvenliğinin sağlanması açısından da ABD için büyük önem taşımaktadır.

Doğu Akdeniz, Orta Doğu'ya hâkim konumu ile ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarının korunması açısından da bu ülke için önem taşımaktadır. Diğer taraftan, ABD'nin dış politikalarından hoşnut olmadığı rejim devletlerin bazı- larının, Doğu Akdeniz'in hemen çevresinde yer alması, bu bölgeyi ABD açısından öne çıkartmaktadır.

Doğu Akdeniz'de önce Süveyş'i, arkasından da Kıbrıs Adası üzerindeki egemenlik hakkını kaybederek tarihsel bir geri çekiliş süreci yaşayan İngiltere, Irak Koalisyonunda ABD'nin en sadık müttefiki olarak durup, ABD politikaları üstünden dolaylı kazanımları kabul etmiş gözükmektedir.

Akdeniz'in geri plandaki, ancak değişmez aktörlerinden olan "Dolaylı Strateji Uzmanı Ülke" İngiltere, birinci ve

ikinci dünya savaşında Akdeniz'e iki kez gönderdiği silahlı kuvvetlerini öne sürerek bu bölge ile ilgili anlaşmalarda kazanımlar sağlamaya çalışan bir ülkedir. Ortadoğu'daki büyük politik çıkarları, İngiliz Uluslar Topluluğunun üyeleri Hindistan ve Pakistan'a giden en kısa yolun Doğu Akdeniz'den geçmesi, bu bölgenin İngiltere için önemini arttırmaktadır.⁽¹¹⁾ Bölgede Kıbrıs, Süveyş Kanalı ve Sudan'da nüfuz alanı oluşturan İngiltere, bu alanları daha çok kendi çıkarlarını ön plana alarak koruma çabası içindedir. Örneğin, Kıbrıs'taki Agratur İngiliz üssü, adadaki tüm yabancı askerlerin çekilmesini öngören Anan Planı kapsamındaki yabancı askeri güç tanımını içinde yer almamaktadır.

1947 yılından itibaren, Ortadoğu'daki sorumluluklarını ABD'ne devreden İngiltere, bugün ABD Koalisyonunun sadık vurucu gücü olarak Ortadoğu'da yeniden varlık göstermektedir.

NATO içindeki en sıkı ABD muhalifi ve ABD'nin ilişki ağı dışındaki bazı Ortadoğu ülkelerinin gizli partneri Fransa, Doğu Akdeniz'de ABD ve İngiltere ikilisiyle anlaşmazlık ve rekabet içinde görülmektedir.

AB içinde İngiltere-ABD ittifakına ve ABD'nin Irak işgali ile Ortadoğu'da aleyhine değişen dengelere karşı Fransa, son Lübnan krizini de kullanarak Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki hâkimiyetini arttırma çabasına girmiştir. Fransa Savunma Bakanı M. Alliot Marie, Fransız vatandaşlarının Lübnan'dan Larnaka yolu ile tahliye operasyonunu denetlemek üzere Güney Kıbrıs'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyarette Fransa'nın Doğu Akdeniz'de bir denge unsuru olma ve Ortadoğu'daki çıkarlarını koruma planları kapsamında GKRY ile bir savunma anlaşmasının geliştirilmesi de konu-

şulmuştur.⁽¹²⁾ Bu anlaşmanın temelinde, Fransa'nın Kıbrıs Adasında stratejik öneme sahip hava ve deniz üslerine sahip olma isteği vardır.⁽¹³⁾

KKTC eski Ankara Büyükelçisi Dr. A. Zeki Bulunç'a göre; ABD Dışişleri Bakanı'nın, Yeni Ortadoğu yaratılacağı ve bunun zamanının geldiğinden söz etmesi, Fransa'nın stratejik çıkarlarına öncelik veren girişimlere aciliyet kazandırmıştır.⁽¹⁴⁾ Fransa, ABD'nin ve İngiltere'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki hesaplarına karşı kendi hesaplarını yapmaktadır. Bu hesabın bir bölümü de, Kıbrıs üzerinden yapıldığı için, Fransa; Yunanistan ile birlikte, GKRY'nin bütün Kıbrıs'ı temsil ederek AB üyesi olmasına öncü olan ve sürükleyen ülke olmuştur. Emekli Büyükelçi Kılınç'ın konuyla ilgili olarak *"AB dışında kalacak bir Kıbrıs'ın ya da sadece Güney Kıbrıs'ın AB üyesi olduğu bir durumda, Fransa'nın Kıbrıs'ta askeri avantajlar elde etmesi mümkün olur muydu?"* sorusu önem kazanmaktadır.⁽¹⁵⁾ Fransa'nın Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Büyükelçisi'nin yaptığı açıklamalar⁽¹⁶⁾, sürecin ilerlemesi ile ilgili bilgiler verirken, bunun yanı sıra Türkiye'nin taraf olduğu 1959 Zürih, Londra ve 1960 Garanti ve İttifak anlaşmalarının geçerliliğini zorlayan bir ortam yaratılmaya çalışıldığına da işaret etmektedir.

Yukarıda sözü edilen anlaşma 1 Mart 2007 tarihinde, Fransa ile Güney Kıbrıs Rum Kesimi arasında imzalamıştır. Bu anlaşma, Washington Times Gazetesinde; Fransa'nın NATO'dan bağımsız hareket ettiği ve Doğu Akdeniz'de basacak bir yer bulduğu yorumu yapılmıştır.⁽¹⁷⁾

Tüm bu gelişmeler, Fransa'nın ABD'ye ve İngiltere'ye, Doğu Akdeniz'de ve Ortadoğu'da "ben de varım" dediğini ortaya koymaktadır. Fransa'nın Kıbrıs üzerinden yaptığı po-

litika, bu bölgede gelişen olaylara müdahale yeteneğini arttıracak ve Fransa'yı her yönüyle Ortadoğu'da muhatapları karşısında stratejik bir taraf durumuna getirecektir.

Doğu Akdeniz'in AB İçin Önemi

AB'nin güvenliği ve gelişmesinin, Akdeniz'in Güneyindeki durumdan bağımsız olmadığını anlayan AB ülkeleri, 1995 yılında imzaladıkları Barcelona Deklerasyonu ile Avrupa-Akdeniz İşbirliği Programını başlatmıştır. GKRY'nin AB'ye dâhil olması ile adanın güneyinde uzun zamandır hızla geliştirilen askeri alt yapı ve yetenekler, AB'ye tahsis edilmiştir.⁽¹⁸⁾ Böylece AB'nin ada üzerinden Doğu Akdeniz'i kontrol etme olanağı artmıştır. Bu kontrol avantajına bir an önce sahip olmak için, AB Kıbrıs konusundaki mevcut uluslararası anlaşmaların hükümlerini görmezlikten gelmiş ve GKRY'ni tek başına birliğe üye yapmıştır. AB bu üyelik sürecinde Doğu Akdeniz'de elde edeceği kazanımların cazibesine kapılarak hareket etmiştir. Halen Türkiye aleyhine işleyen bu politika ve Kıbrıs, Türk dış politikasının en yumuşak karnı haline getirilmiştir.

Doğu Akdeniz, AB için de yukarıda sayılan tüm nedenlerden dolayı önemli olup, Birliğin ABD ile kapalı ve dolaylı nüfuz çatışmaları yaşadığı bir bölgedir.

Doğu Akdeniz, Rusya Federasyonu ve NATO

Eski Sovyetler Birliği döneminden bu yana Akdeniz'in sıcak sularına olan ilgisini devam ettiren Rusya Federasyonu, toparlanmaya çalıştığı bu dönemde de açık olarak dile

getirmese de Akdeniz'den vazgeçmediğini ortaya koyan bazı dış politika atakları içine girmektedir. Rusya Federasyonu, Doğu Akdeniz'deki güç dengesi ile yakından ilgili olacağının işaretini, Anan Planı konusunda Güney Kıbrıs Rum Kesiminde etkili olduğu siyasi partiler kanalıyla izlediği politika ve BM Güvenlik Konseyindeki veto kararıyla göstermiştir. Rusya Federasyonu, Doğu Akdeniz'deki güç mücadelesini bırakmayacağını zamanı geldiğinde ortaya koymaktadır.⁽¹⁹⁾ Rusya Federasyonu'nun bu güç mücadelesini engelleyen en önemli faktör olan coğrafya'da Türkiye Cumhuriyeti yer almaktadır. Bu nedenle, çarlık Rusya'sından bu yana bir dünya devleti olmayı hedefleyen Rusya Federasyonu için Türkiye, Akdeniz'e inen yolda bir engel yerine bir köprü olması için ilişkilerin daima sıcak tutulması gereken bir ülke durumundadır. NATO içinde askeri prestiji ve gücü çok yüksek olan Türkiye, Rusya için sıcak ilişkiler içinde olunması açısından, önemli bir ülke durumundadır.⁽²⁰⁾ Aynı zamanda Karadeniz'e de kıyısı olan Türkiye, Rusya Federasyonu'nun Doğu Akdeniz stratejisi için aşılması değil, anlaşılması gereken bir ülke pozisyonundadır. Her iki ülke bu durumu fark etmiş olup, ilişkileri bu çerçevede geliştirmeye çalışmaktadır.

Akdeniz'de kıyısı olan 4 üye ülkeye sahip NATO'nun güney kanadının Doğu Akdeniz'deki kalesinin ismi Türkiye'dir. Türkiye NATO için gerek hazır askeri güç açısından gerekse Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'nun kontrol noktası olarak çok önemli bir ülkedir.

Soğuk savaş sonrası tehdit ve tehlike konseptini yeniden ele alıp değiştiren NATO'da strateji, kuvvet ve komuta yapısı da değişmiştir. Yeni stratejiye göre, küresel ve potansi-

yel tehdit, yerini belirsizlik ve risklere bırakmıştır. İttifaka yönelik risklerin NATO güney bölgesinde yoğunlaştığı ve Rus askeri gücünün tehdidinin devam ettiği değerlendirilmektedir. Bu durum, NATO'nun güney bölgesinde, Doğu Akdeniz ve Türkiye coğrafyasında hassasiyetin devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Yeni NATO stratejisi kapsamında reaksiyon kuvveti olarak Atlantik ve Akdeniz için oluşturulan iki deniz kuvvetinden Akdeniz Kuvvetine, Türkiye'de bir Fırkateyn ile katılmıştır. "NATO Akdeniz Daimi Deniz Kuvveti" ile, bu denizde sürekli varolan kuvvetler arasına NATO da katılmıştır.⁽²¹⁾

Doğu Akdeniz'in güvenliği, Akdeniz, NATO ve Avrupa Güvenliği Mimarisi'nin kilit taşı olup, bu güvenlik içinde NATO önemli bir görev ve sorumluluk üstlenmiştir.

NATO'nun Yeni Görev Alanı Büyük Ortadoğu mu Olacak?

Afganistan'da görev alan NATO'nun yeniden yapılandırılmasında, Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) gibi alan dışı bölgelerde kullanılması ön plana çıkarılmış, kuvvet yapısı buna uygun olarak geliştirilmiştir. NATO'nun, BOP bölgesinde kullanılacak bir askeri güç haline getirilmeye çalışıldığı ve ABD kuvvetlerinin de bu projeye destek verecek şekilde aynı paralelde konuşlanmakta olduğu görülmektedir. Bu durumda, Doğu Akdeniz'de NATO'nun etkinliği artacaktır.

Doğu Akdeniz'de Mevcut Güç Dengesi ve Gelişmeler

Halen Doğu Akdeniz'de büyük ölçüde ABD lehine bir güç dengesi mevcuttur. BOP içerisinde yer alan Doğu Akdeniz'de bu projenin uygulanmasının sonrasında, ABD lehine olan güç dengesinin daha da artacağı beklenmektedir.

Hâlihazırda ABD etkisine tümüyle açık olan Doğu Akdeniz'de, dengeleri ABD aleyhine etkileyebilecek gelişmeler bölgede çok ciddi sorunları beraberinde getirebilecektir.

Bölgedeki mevcut dengeler, ABD'nin ulusal çıkarları ile uyumlu olup, bu dengelerde değişiklik belirsizliği de beraberinde getirecektir. Bu nedenle, ABD bölgede yaşanan sürece tüm gücü ile müdahale etmektedir. Bölgenin yeniden dizaynında belirleyici olup, İsrail'in dışında yeni stratejik bağimli ve ortak ülkeler yaratmaya çalışmaktadır. Aslında Irak bataklığından kurtulmaya çalışan ABD, bu ülkeyle birlikte topyekun kontrolü bu strateji ile bölge üzerindeki hâkimiyetini arttırarak sağlamaya çalışacaktır.

Bölgede NATO'nun lehine bir denge mevcuttur. Bölgede eski Sovyetler Birliği tehdidinin kalktığı savıyla, AB bölge için NATO'dan ayrı bir savunma ve güvenlik yapılanması oluşturmaktadır.⁽²²⁾ Daha çok Kuzey-Güney olası çatışma eksenini için oluşturulduğu söylenen bu 60.000 kişilik Hızlı Müdahale Gücü'nün gelecekte bir görev bölgesi olacaksa, bunun Doğu Akdeniz olması kuvvetle muhtemel gözükmektedir.

Küresel Paylaşımın Merkezi; Doğu Akdeniz

ABD'nin dünyayı tek başına denetleme planını uygulamaya koyması ve küresel iktidarın ve kaynakların yeniden paylaşıl-

ması yönündeki süreç, Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da adeta bir meydan muharebesine dönüşmüş durumdadır.

Doğu Akdeniz'in Kıbrıs'ı, bu küresel paylaşımın merkezinde bulunmaktadır.⁽²³⁾

Amerika'nın, Afganistan ve Irak işgalleri sonrasında, Kuzey Afrika-Orta Asya Güvenlik Bandını dizayn edici ve kontrol etmeye ayarlı stratejisi, Kızıldeniz, Doğu Akdeniz, Basra Körfezi ve Malaka Boğazı'nı denetim altına almaya yönelik girişimlerini arttırmasına neden olmuştur. Buna paralel olarak da Kıbrıs'ta çözüm yolunda geçmişten çok daha kararlı bir süreç başlatılmıştır.⁽²⁴⁾

On yıldır devam eden 21. yüzyıla yönelik bu Anglo-Amerikan müdahale, Fas'tan Endonezya'ya uzanan ve yeryüzünün orta kuşağını oluşturan İslam coğrafyasını yeniden tanımlamayı, kaynaklarını denetim altına almayı, ekonomik ve askeri açıdan stratejik noktalara ABD'nin askeri gücünü yerleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu durum, özellikle Hazar Havzası'nı, Basra Körfezi'ni ve Doğu Akdeniz'i, yeni küresel dengenin oluşumuna yönelik mücadelede dünyanın en tehlikeli bölgeleri haline getirmiştir.⁽²⁵⁾

ABD tarafından yeni yüzyıla yönelik ilk kez somut biçimde Büyük Ortadoğu olarak tanımlanan ve başlatılan süreç, Doğu Akdeniz merkezli bir çatışmanın zeminini hazırlamaktadır. Küresel güç merkezlerinin Doğu'ya ve Güney'e yöneldiği bir dönemde, hem Amerika hem de Avrupa için Akdeniz, özellikle de Doğu ve Güney Akdeniz, 21. yüzyılın en keskin hesaplaşmasının yaşanacağı bölgedir. ABD ve AB'nin yanı sıra, Rusya ve bölge ülkelerinin de etkin biçimde yer aldığı bir Akdeniz-Ortadoğu paylaşımı giderek daha da somutlaşmaya başlamıştır.

Küresel Güç Merkezlerinin Yeni Müdahale Alanı; Doğu Akdeniz

Doğu Akdeniz'de stratejik güç dengelerindeki değişim, küresel güç dengelerini de etkileyecek bir değişim olacaktır. Bu değişimin yönü, Doğu Akdeniz'in Slav-Ortodoks ekse-
nine dâhil olması şeklinde olabilir. İki kutuplu dünyanın
sona ermesinden sonra, Slav-Ortodoks kültürüne yönelerek
aynı kültüre sahip bölge ülkeleri ve Rusya Federasyonu ile
yakın ilişkilere girmiştir.⁽²⁶⁾

Aslında Doğu Akdeniz'de, Batı için karşılaşılması muh-
temel en önemli sorun; Karadeniz ve Ege Denizi ile birlikte
bu denizin de Slav-Ortodoks kültürünün kontrolü altına gir-
mesi olarak değerlendirilmektedir.

Bölgede Kıbrıs'tan başlayıp Girit, Yunanistan anakarası
ve Bulgaristan üzerinden Rusya Federasyonu'na uzanan bir
Slav-Ortodoks hattının oluşturulabileceğinden söz edilmek-
tedir. Bu durumda Katolik ve Protestan Avrupa'nın, doğuya
doğru açılma yolları kapanmış olacaktır. Bu durum, Doğu
Akdeniz'i kontrol etmenin tüm jeostratejik avantajlarının
Slav-Ortodoks kültürüne mensup ülkelere geçmesi anlamına
gelecektir ki, bunun anlamı; bölgedeki stratejik güç denge-
lerinin değişmiş olmasıdır. Rusya Federasyonunun, bölge ül-
keleri ile kurduğu sıcak ilişkiler üzerinden bu veya benzeri
uzun vadeli stratejik bir planın hesapları içinde olabileceği
ileri sürülmektedir. Son dönemdeki ABD-İran ve ABD Su-
riye arasındaki gerginlikler, bölgedeki kartların yeniden ka-
rılması esnasında, Rusya Federasyonuna söz ve manevra alanı
açabilir. Doğu Akdeniz'deki dengelerin, Doğu Akdeniz çev-
resinde değişen dengelerden etkilenecek bir değişim sürecine
girebilme olasılığı vardır.

Ancak daha önce de söz edildiği gibi, Doğu Akdeniz’de stratejik güç dengelerindeki büyük bir değişim, küresel güç dengeleri ile doğrudan bağlantı içinde olduğu için kolay gözükmemektedir. Diğer taraftan, 1990 sonrasının koşulları, Doğu Akdeniz’i büyük güçlerin yeni mücadele alanı durumuna getirmiştir. Bölgenin stratejik öneminin artışı ile Doğu Akdeniz’de oyuna katılan aktörlerin sayısı artmıştır. Bu sayının artışıyla bölgenin kontrol edebildiği hassas bölgeler ve enerji merkezlerindeki artış önemli rol oynamıştır.⁽²⁷⁾

2006 yılında işletmeye açılan Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattından sonra, 2010 yılında tamamlanması planlanan Samsun-Ceyhan ham petrol boru hattı projesinin tamamlanması ile Doğu Akdeniz’e günde 1,5 milyon varil ham petrol daha akacaktır. Proje, Rusya ve Hazar bölgesinde üretilen ham petrolün 550 km’lik bir hatla, çevreye duyarlı ve ticari açıdan rekabetçi bir şekilde pazarlara ulaştırılmasını hedeflemektedir. Böylece, Rusya’nın tarihi boyunca sıcak denizlere inme özlemi, bugün petrol boru hatlarındaki Rusya petrolü ile gerçekleşme yolundadır.

Tüm bu koşullar, Doğu Akdeniz’de stratejik bir güç dengesi oluşturmayı ve mevcut dengeyi sürdürmeyi, geçmişten daha zor hale getirmiştir.

Özetle; Doğu Akdeniz büyük güçlerin yeni müdahale ve nüfuz alanı durumunda bir coğrafyadır. Bu coğrafyada mevcut dengeyi değiştirici gelişmeler, çevrede zincirleme bir dizi gelişmelere bağlı gözükmemektedir. Çevredeki gelişmelerin de, Doğu Akdeniz’de petrol arama ve su sorunlarından etkilenme olasılığı yüksektir. Ancak şurası kesindir ki; hangi sebeple gerçekleşirse gerçekleşsin, Doğu Akdeniz stratejik dengelerinde radikal bir değişim, küresel ölçekte zincirleme bir dizi gelişmeyi de beraberinde getirecektir.

Doğu Akdeniz'de Petrol Yatakları İddiası!

“Amerikalı petrol şirketinin yetkilileri geldi bana. Rezerv tespit ettiklerini, buna talip olduklarını söylediler. Çıkarılacak petrol-den yüzde 50 pay vereceklerini anlattılar... Ben, Türkiye ile anlaşmamız olduğunu, Ankara’yla konuşmam gerektiğini söyledim. Bu cevabı sevmедiler... Ankara lafını duyunca, gittiler. Bir daha gelmediler.”⁽²⁸⁾ Bu sözler Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş’a ait. 2003 yılının sonunda KKTC’deki Demokrat Parti’nin (DP) Genel Başkanı, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Serdar Denktaş, bir basın toplantısıyla, bölgenin geleceğini çok yakından ilgilendiren bir iddiayı ortaya attığında çok fazla ilgi çekmemişti.

Babasının anlattıklarını teyiden oğul Denktaş, Kıbrıs Adası’nın etrafında dünyanın en zengin petrol rezervleri olduğunun tespit edildiğine işaret ederek şöyle diyordu; *“Avrupa Birliği’nin ve ABD’nin gözü petrol yataklarımızda... Petrol, toprağımızda değil, karasularımızda... Bu yüzden Annan Planı derhal imzalatılmak isteniyor. Çünkü Annan Planı, Ada’ya ait tüm doğal kaynakları, ‘ortak devlet’in denetimine bırakıyor...”*⁽²⁹⁾

Yaptığı açıklamada; Annan planında, tüm doğal kaynakların “ortak devletin” denetimine verildiğini, Kuzey Kıbrıs’ta akan derelerin dahi ortak devletin kontrolünde olacağını belirten Denktaş, Kıbrıs Türklerinin, AB’ye uyum çalışmasını yapmadan, acele AB’ye alınmak istenmesinin arkasında yatan en önemli unsurun bu olduğunu söylüyordu.

Yaptığı bu açıklama ile Serdar Denktaş yaklaşık dört yıl önce, Kıbrıs’ın kuzeyinde Girne-İskenderun arasında ve güneydoğuda; Kıbrıs-Suriye-Lübnan-İsrail-Mısır arasındaki bölgede, dünyanın en zengin gaz ve petrol yataklarının olduğunun ortaya çıktığına dikkat çekiyordu. Serdar Denktaş’a

göre, Türkiye de bunları yakından biliyor ve Rum kesimi ile Mısır arasında bu konuda imzalanan anlaşmaya, Mısır'a nota vererek tepkisini ortaya koyuyordu. Bunun dışında; Türkiye, bölgeye bir sismik araştırma gemisi gönderiyordu. O dönemde çok fazla gündem yaratmayan bu açıklamalar, bugünkü gelişmeler sonrasında önem kazanıyor, Türkiye bu kez bölgeye sismik araştırma gemisi değil, savaş kruvazörleri göndermek durumunda kalıyordu.

Denktaş'ın açıklamaları devam ediyor;

“Bu tespitler ışığında iddiamız şu: AB ve ABD, Kıbrıs Adasının tümünü AB'nin içine almak suretiyle, Doğu Akdeniz'deki petrol ve gaz rezervlerimizin tümünü kontrol altına almaya çalışıyor. Bunu yaparken iki hususu göz önünde bulunduruyorlar; birincisi Türkiye'yi bu rezervlerin uzağında tutabilmek, ikincisi de başlatmış oldukları çalışmalara uluslararası hukuk kılıfı uydurmaya çalışmak.

Uluslararası deniz hukukuna göre; petrol ve gazın bulunduğu bölgeyle ilgili herhangi bir siyasi sorunun bulunmaması lazım. Bu bölgede şu anda bir siyasi sorun var ve bu siyasi sorun devam ettiği sürece burada hiçbir araştırma yapılamaz. Doğu Akdeniz'de bulunan bu petrol ve gazın bulunduğu bölge, bizim karasularımız içine girdiği içindir ki, Türkiye bir buçuk yıl kadar önce Sismik-1 araştırma gemisini göndermek ve Mısır'a nota vermek suretiyle bu işi durdurabilmiştir.”⁽³⁰⁾

“AB'nin bu kaynağa ulaşmasının tek yolunun; KKTC'ni ortadan kaldırarak ve Annan Planını derhal imzalatılarak, Kıbrıs Türklerini de AB'nin içine almak” olduğunu ifade eden Serdar Denktaş, böylece, petrol kaynaklarının Rumların ve Yunanistan'ın da üye olduğu AB'nin kontrolüne gireceğini

belirtiyor ve Doğu Akdeniz'deki bu stratejik plana dikkat çekiyordu.

İngiltere'nin, Kıbrıs'ta iki egemen askeri üssü olduğunu belirterek, İngiltere'nin bu üslerin karasularını, 3 milden 12 mile çıkarmaya çalıştığına dikkat çeken Serdar Denktaş, İngiltere ile Rum tarafı arasında bu konuda “kavga” olduğunu da açıklıyor ve bir anlamda bu bölge üzerindeki egemenlik çabalarının sürdüğünü ortaya koyuyordu. Bu yıl şirketlere petrol araması için izin verilen bölgelerin, bu iki İngiliz üssünün hemen açığında yer alması, bu egemenlik çabalarını bugün daha anlamlı kılmıştır.

Doğu Akdeniz'deki olası petrole kimin sahip olacağı bir yana, Serdar Denktaş'ın iddia ettiği gibi bölgede verimli petrol yataklarının bulunma olasılığının artması bile, bölgenin önemi ile birlikte gerilimini de büyük ölçüde arttıracak bir faktör olacaktır. Bu nedenle; Doğu Akdeniz'deki olası petrolün sahibi olmaya çalışacak aktörlerin zamana yayılmış ve dengeleri çok dikkatli bir şekilde ele alan bir politika izleyeceklerini düşünmek mümkündür.

İddialar Gerçek mi Oluyor!

Günümüzden yaklaşık dört yıl önce ortaya atılan iddiaların, 29 Ocak 2007 tarihinde basında yer alan haberlerle gerçeklik payı taşıdığı ortaya çıkmıştır.

Bu haberlere göre; Kıbrıs Rum Yönetimi, 2001'de Norveç ile yaptığı bir anlaşmayla, Northern Access araştırma gemisine, Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı araştırması yapması için yetki vermişti. Gelişme üzerine Türkiye, sorunun “sıcak çatışmaya kadar uzanabileceğine” işaret eden bir tepki gös-

termiş ve bölgeye savaş gemisi göndererek Norveç gemisini uzaklaştırmıştı. O dönemde, Türkiye ve Yunanistan arasında gerilim yaratmasın diye kamuoyundan gizlenen bu olaydan sonra, Rum lider Papadapulos'un Mısır ve Lübnan'la "Kıbrıs'ın münhasır ekonomik bölgesinde" gizli petrol arama anlaşması yaptığı ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra bazı haber merkezlerinden, İngiliz Donanması'na ait Enterprises isimli denizdibi araştırma gemisinin, 2006 yılının Şubat ayında, önce Limasol Limanı'na demirlediği, sonra denize açılarak, Ağrotur ile Episkopu üsleri arasındaki bölgede dip taraması yaptığı haberleri yayılmıştır. Bu haberlerin doğru olduğu bugün ortaya çıkmıştır. Bu yıl şirketlerle petrol arama anlaşması yapılacak olan yerlerin, 1960 yılında yapılan anlaşma ile belirlenen İngiliz üslerinin hemen açıklarında yer alması düşündürücüdür.

Doğu Akdeniz'deki kıyıdaş ülkelerden Suriye, Lübnan, Türkiye, KKTC, İsrail, Filistin, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ve Mısır arasında kıta sahanlığının paylaşılması anlaşması yapılmadan, bir oldubitti yaratma çabası, ortamın yeniden gerginleşmesine neden olmuştur. Bu durum, 29 Ocak 2007'de başına "*Kıbrıs Rum Kesimi lideri Tasos Papadopoulos'un, KKTC karasuları da dâhil, adanın çevresini 13 petrol bölgesine ayırma kararı alarak, petrol ve doğalgaz yataklarından yararlanma amacıyla, Lübnan'la ortak ekonomik bölge sınırlandırma anlaşması imzalaması, Ankara'yı harekete geçirdi. Ankara, Lübnan'a çok sert ifadelerin yer aldığı bir nota verdi*" şeklinde yansımıştır.

Bu notada; Akdeniz'in yarı kapalı bir deniz olması nedeniyle, kıyıdaş tüm ülkelerin deniz yetki alanlarının kullanılması konusunda bir işbirliği gerektiği vurgulanmış ve hakkı ihlal edilmek istenen ülkeler arasında ilk sırada

KKTC'nin yer aldığı, Türkiye'nin de Kıbrıs konusundaki hassasiyetinin tüm dünya tarafından bilinmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Türkiye, Doğu Akdeniz'de mali büyüklüğü 400 milyar dolar olduğu söylenen⁽³¹⁾ petrol rezervlerini çıkarma konusunda, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin işbirliği yapmaya çalıştığı Lübnan ve Mısır'ı ikna edememiştir. Mısır, 2003'teki anlaşmayla Rumlarla işbirliğine gitmişken, Lübnan'ın da bu anlaşmanın benzerini imzalaması 2007 Ocak ayında Ankara'yı harekete geçirmiştir. Türkiye Beyrut'a "Doğu Akdeniz'de çıkabilecek bir krizin parçası olursunuz" şeklinde sert bir uyarıyla protesto notası vererek, bölgede varlığını ortaya koymuştur.⁽³²⁾

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Meclisi, 2007'nin Ocak ayının başında petrol yataklarını arama, araştırma ve çıkarmayı düzenleyen yasayı kabul ederek, 15 Şubat'tan itibaren çalışmaların başlayacağını duyurmuştu. Rum Dışişleri Bakanı Yorgos Lillikas'ın, 17 Ocak'ta Lübnan'la 'münhasır ekonomik bölgeleri sınırlandırmaya dönük anlaşmayı' imzalaması, bardağı taşırmış ve Ankara'nın protesto notasını getirmiştir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin, 2001 yılında başlattığı petrol arama girişimine, bölgeye bir firkateyn göndererek seyirci kalmayacağını gösteren Türkiye, bu konuda atılan son adımla ilgili olarak aşağıdaki açıklamaları yapmıştır;

- Kıbrıs, uluslararası bir sorun olarak BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet misyonu kapsamındadır. Rum Kesimi, adanın tümünü temsil etmiyor. Hiçbir devletin, meşruluğu tartışmalı bir yönetimle böyle bir anlaşma imzalaması doğru değildir.

- Doğu Akdeniz, coğrafik yapısı nedeniyle yarı kapalı bir denizdir. Ekonomik zenginliklerin çıkarılıp işlenmesi için, tüm kıyıdaş ülkelerin genel bir çözüm bulması gerekmektedir.
- Rum yöneticilerinin, petrol gelirlerini Kıbrıs Türk tarafıyla paylaşmama ısrarı, dikkat çekici olup böylesi bir girişim kabul edilemez.

Bu gelişmeler karşısında deniz hukuku uzmanları ise; *“Doğu Akdeniz’de kıyıdaş devletlerle yapılmış kıta sahanlığı paylaşım anlaşması yok. Ortak alanda, o devlet yetki veremez. Söz konusu bölge, GKRY’nin kıta sahanlığı olamaz. Burası ya Türkiye’nin ya da KKTC’nin kıta sahanlığı olabilir. Kıta sahanlığı hakkı, devletin devlet olmasından kaynaklanan bir haktır”* yorumunu yapmıştır.

Türkiye, kendini Doğu Akdeniz’de Antalya Körfezi açıklarında dar bir deniz alanına mahkum edebilecek gelişmeler karşısında, bölgenin kaderini olayların akışına terk etmeyeceğini gösteren faaliyetlerini arttırmıştır.⁽³³⁾

Bu kapsamda Türkiye’nin attığı en önemli adım, 9 Ağustos 2007 tarihli Resmi Gazete ile gelmiştir. Türkiye bu Resmi Gazete ile Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’nın dört bölgedeki ruhsat ve petrol arama izni taleplerini ilan etmiştir. Bu ilanla, Türkiye ilgili bölgelerde kıta sahanlığı haklarına sahip olduğunu üstü örtülü olarak resmen uluslararası kamuoyuna bildirmiştir. Böylece Doğu Akdenizdeki Türk kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgesinin sınırları, üstü örtülü ama resmen çizilmiştir.

Tüm bu gelişmeler, Doğu Akdeniz’de petrol olasılığı iddialarının ciddiyetini ortaya koymakta ve bu bölgenin sadece pet-

rol tankerlerinin geçiş yolu değil, Petrol Platformlarının yer alacağı alan olabileceğini göstermektedir. Bu durum, bu bölgenin önem katsayısı kadar güvenlik riskini de arttırmaktadır.

Kıbrıs Adasındaki Hızlı Silahlanma Kime Karşı?

GKRY'nin son yıllarda hızlı ve planlı bir şekilde silahlanmalarının, mevcut statüko'nun devamının getirdiğı bir zorunluluk olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu durumda; GKRY'nin, bölgede önemli bir değişimin veya geçmişten farklı bir konjonktürün vuku bulması halinde kendisini çok daha güvende hissetmek ve güç gösterisinde bulunmak amacıyla silahlandığını söylemek daha inandırıcı gelmektedir. Bu çerçevede, GKRY, elindeki AMX-30 B2 tanklarına ek olarak, son yıllarda Rusya Federasyonundan 41 adet T-80U tankı almıştır. Bunun yanı sıra MI-35 taarruz yetenekli helikopterler ve TOR-M1 ve Skyguard hava savunma sistemleri ile hava gücünü de arttıran GKRY, AB'ni de arkalarına alarak bölgede stratejik ataklara başlamıştır.⁽³⁴⁾ Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin silahlanma hırsı, bölgede Yunanistan'ı da içine almış bulunmaktadır.

Ada çevresinde 8 milyar varil olduğu söylenen petrol rezervinin değerinin 400 milyar doları bulması, Yunanistan'ın da ulusal duygularını harekete geçirerek, GKRY ile bütünleşen bir milli politka çizgisine çekmiştir. Bu kapsamda son bir yıl içerisinde, Yunanistan'ın silahlanma hızının da arttığı dikkat çekmiştir.⁽³⁵⁾ Yunanistan, geçen yıl hava kuvvetleri için F-16 Blok 52+ ve Fransız Mirage 2000 savaş uçakları siparişı vermiştir. Bunun yanı sıra, son günlerde uçaktan karaya atılan 250 km menzilli Fransız yapımı Sclap füzeleri si-

parişi verdiği söylenmektedir. Güney Kıbrıs Rum Kesiminde ve Yunanistan'da birlikte hızlanan silahlanma çabaları dikkat çekicidir. Şimdi bu silahların hangi konjonktürel değişiklikte gerekli olabileceği ve hangi gerekçeyle kime karşı kullanılmasının hedeflendiği sorusunun yanıtının aranması gereklidir.⁽³⁶⁾

KKTC'nin bir devlet olarak tanınmaması ve Kıbrıs Adasının tamamen Rum egemenliğine geçmesi durumunda, karasularının aşamalı olarak 6 ve 12 mile çıkması, Rumların bölgedeki petrol rezervlerine ortak istememe politikasının bir sonucu gibi durmaktadır.

Kıbrıs Adasında ve Yunanistan'daki hızlı silahlanma, geleceğe dönük kararlı duruşun bir aracı olarak gerçekleştiriliyor ise, bu duruşun gösterilmeye çalışılacağı adres bellidir. Bu durumda, Adanın hemen çevresinden çıkartılan ve yakındaki İskenderun Körfezindeki terminallerle de dünyaya dağıtılacak olan petrol zenginliği planlarının, Doğu Akdeniz sularını ısıtması kaçınılmaz olacaktır.

BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE DOĞU AKDENİZ

ABD, 1980'lerde Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da harekât yapabilecek ve yığınaklarının kapasitesini arttıracak gelişmeleri sürdürmüş ve karargâhı Florida'da olan ve CENTCOM (Merkezi Harekât Alanı) olarak adlandırılan komutanlığın sorumluluk alanını, Ortadoğu ve Afrika olarak belirlemiştir. 1998'de Başkan Bill Clinton döneminde "21. yüzyılı şekillendirme düşüncesi" adı altında bir stratejik yaklaşımı gelişt-

tirmiştir. Bu yaklaşım, George Bush tarafından daha da geliştirilmiş ve 11 Eylül saldırısı da bu politika ve stratejinin tetikleyicisi olmuştur.

“Büyük Ortadoğu” kavramının, klasik Ortadoğu’yla birlikte bağımsızlığını yeni kazanmış Orta Asya ve Kafkasya ülkelerini de kapsayacak biçimde, akademik düzeyde kullanılışı, 1990’ların ortalarına rastlamaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP)’nin siyasal düzleme taşınması çabaları ise 2000’de başlamıştır. ABD’de yapılan G-8 toplantısına, “Kuzey Afrika ve Genişletilmiş Ortadoğu Girişimi” adıyla sunulan BOP’a ilişkin ilk somut bilgiler, Londra merkezli Arapça yayın yapan El Hayat gazetesinin 13 Şubat 2004 tarihli sayısında yer almıştır.⁽³⁷⁾

ABD kaynakları, 27 ülkenin ilk planda BOP çerçevesinde değerlendirildiğini vurgulamaktadırlar. Bu ülkeler şunlardır: “Afganistan, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Cıbuti, Fas, Filistin Özerk Yönetimi, Irak, İran, İsrail, Katar, Kuveyt, Komor Adaları, Lübnan, Libya, Mısır, Moritanya, Pakistan, Somali, Suudi Arabistan, Sudan, Suriye, Tunus, Türkiye, Umman, Ürdün ve Yemen.” Genişleme halinde, bu alana Kafkasya ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile Endonezya ve Malezya’nın da dâhil edilebileceği belirtilmektedir.

2002 tarihli BM Arap İnsani Gelişme Raporu’nda yer alan ve bu alandaki halkların son derece kötü koşullarda yaşadığını ortaya koyan veriler BOP’a dayanak için kullanılmıştır. Buna göre, tüm yetişkin Arapların %40’ı okuma-yazma bilmemektedir; Arap ülkelerinin 2010’da 50 milyon, 2020’de de 100 milyon yeni istihdam alanı yaratmaları gerekmektedir; Ortadoğu halklarının üçte ikisinin günlük kazancı 2 dolardan azdır. Bölgede yapılan yıllık yayın sayısı, tüm dünyada

yapılanın sadece %1,1'ini oluşturmaktadır; kadınlara ayrımcılık yapılmaktadır; demokratik kurumlar ya hiç yoktur ya da zayıftır; bölge halklarının sadece %1,6'sının internet erişimi vardır; 22 Arap ülkesinin toplam GSMH'sı, tek başına İspanya'ninkinden düşüktür.⁽³⁸⁾

Genişletilmiş Ortadoğu Projesi ise, bu durumun mevcut sorunların ortaya çıkışındaki en önemli etken olduğu varsayımına dayanmaktadır.

Tüm bu meşruiyet yaratma çabalarının dışında, BOP'un bir anlamda silah üreticileri, petrol devleri ve finansal şirketler koalisyonunun bir eseri olduğu ortaya çıkmaya başlamıştır. Aslında projenin ana amacı; ABD'nin hâkim olmayı planladığı yörelerdeki doğal kaynakları emniyete almasıdır. Bunun yanı sıra, ABD, IMF ve Dünya Bankası'nın desteğiyle serbestleşme politikalarını uygulayarak ilgili ekonomileri, çokuluslu ABD şirketlerine açmayı hedeflemektedir.

ABD Savunma Bakanlığının danışmanlığını da yapmış olan Prof. Barnett'e göre dünya; küresel düzene entegre olmuş, işleyen bölgeler ile entegre olmamış, terörizme açık veya gri bölgeler olarak ikiye ayrılmaktadır.⁽³⁹⁾ Eski Yugoslavya, Kafkaslar, Hazar Denizi'nden Afganistan ve Pakistan'a uzanan Orta Asya, Ortadoğu, Afrika'da Büyük Göller yöresi ve Amerika kıtasında And Dağları bölgesi, gri bölgelere örnek olarak verilmektedir.

Bu iki bölgeyi birbirine yapıştıran bölgedeki ülkeler, aynı zamanda fay hattı üzerinde yer alan ülkeler olarak değerlendirilmektedir. Örneğin, Latin Amerika'da Brezilya, Meksika; Asya'da Endonezya, Güney Kore; Avrupa ve Yakındoğu'da Ukrayna'dan başlayan, Türkiye ve Azerbaycan, Kuzey Afri-

ka'da Mağrip ülkeleri ve Mısır'ı kapsayan kuşak, bu fay hattı kuşağıdır.

Bush'un ulusal güvenlik danışmanlığından, dışişleri başkanlığına terfi eden Condoleezza Rice'ın "*BOP, siyasi ve ekonomik coğrafyayı değiştirmeyi amaçlıyor*" şeklindeki açıklaması, amaçlanan hedefi açıkça ortaya koymaktadır.

Aslında BOP, petrol üreten ülkeleri, ABD'ne daha fazla ve uygun şartla petrol satmaya ikna yöntemi olarak çok önemli bir işlev üstlenecektir.

ABD Ulusal Enerji Politikası Geliştirme Grubu'nun, 17 Mayıs 2001'de yayımladığı raporda, ABD'nin yabancı petrole bağımlılık oranının 2001'de yüzde 52 iken, 2020'de yüzde 66 olacağı öngörülmüştür.⁽⁴⁰⁾ Toplam tüketimin artmasına bağlı olarak, ABD'nin 2020'de mevcut duruma göre ithalatını yüzde 60 arttırması söz konusu olacaktır. Bunun anlamı, günlük 10,4 milyon varillik ithalatın, 16,7 milyon varile ulaşmasıdır. Bu nedenle, petrol ihraç eden ülkeleri üretimlerini arttırmaya ve ABD'ye daha fazla petrol satmaya ikna etmek gerekli görülmektedir. Bu doğrultuda, dünya enerji rezervlerinin üçte ikisine sahip olan Körfez ülkelerinin ve özellikle Suudi Arabistan'ın, ABD şirketlerinin modernizasyon çalışmalarını sağlamaları için ikna edilmesi gereklidir. Ayrıca, ABD petrol ithalat kaynaklarının bölgesel olarak çeşitlendirilmesi de gereklidir. Bu doğrultuda, ABD şirketleriyle işbirliği yapılarak, Hazar yöresi (özellikle Azerbaycan, Kazakistan), Sahra Altı Afrika (Angola, Nijerya) ve Latin Amerika'dan (Kolombiya, Meksika, Venezüella) ithalatın arttırılması önerilmektedir.⁽⁴¹⁾ Dikkat edilecek olursa, bu yöreler istikrarlı yöreler olmayıp, yöre halkları genelde ABD karşıtıdır. Bu durumda sürekli askeri güç bulundur-

manın yanında, yöredeki ülkelerin siyasal ve ekonomik olarak yeniden yapılandırılmaları gerekli gözükmektedir. Bu yeniden yapılandırma, yeni sömürgecilik anlayışına uygun olarak tasarlanmaktadır.

ABD'nin Rakiplerinin Petrol Kaynaklarını Kontrol Etme İsteğinin Projesi: BOP

Dünya hâkimiyeti için Avrasya'yı, Avrasya hâkimiyeti için de Büyük Ortadoğu'yu kontrol etmenin zorunluluğunu hisseden ABD, bu yolda stratejik bir madde olan petrol ve ona ulaşım yolları üzerinde egemenlik tesis ederek, rakipleri karşısında stratejik üstünlük sağlamayı amaçlamaktadır.⁽⁴²⁾ Böylece, petrol ve doğalgaz rezervleri olmayan veya kısıtlı olan, kendisine “rakip ekonomiler” durumundaki AB ülkeleri, Japonya, Çin ve Avrasya Birliği ülkelerinin ekonomik büyümelerini kontrol altına alabilecek, Euro veya başka bir para biriminin dünya ticaretine hâkim olmasını önleyecek ve esasen altın olarak karşılığı tam olmayan, sadece ABD'nin baskı ve askeri gücü ile ayakta durabilen ABD Doları, dünya ticaretine hâkim olabilecektir.⁽⁴³⁾ Irak harekâtının en önemli nedeninin de; Irak'ın OPEC üyesi olarak Kasım 2000'den itibaren petrolünü, Euro'yu referans alarak satmayı kararlaştırması ve diğer OPEC ülkelerine de bu hususta çağrı yapması olduğu unutulmamalıdır. Dünya kullanılabilir petrol rezervlerinin yüzde 65'i ve doğalgaz kaynaklarının yüzde 41'i Ortadoğu'dadır. Son on yılda saptanan rezervlerin ise yüzde 90'ı yine bu bölgededir. 2020 yıllarına gelindiğinde, bu bölgenin dünya petrol talebinin yüzde 40'ını karşılayacağı öngörülmektedir.⁽⁴⁴⁾ Ancak, ABD'nin enerji kaynakları ve sevk yollarını kontrol etmek istemesinin tek

nedeni, kendi petrol ihtiyacını karşılamak veya dünyayı birlikte yönetmeyi planladıkları “ulus ötesi şirketlerin” petrol ticaretini sürdürmelerini güvence altına almak değildir. ABD; ihtiyacının büyük bir bölümünü çok verimli kendi kaynaklarından, geri kalan ihtiyacının önemli bir bölümünü Meksika, Venezüella ve Kuzey Denizi’nden (Norveç) karşılamakta, belirli bir bölümünü de Ortadoğu ülkelerinden almaktadır. Dolayısıyla, bölgeyi denetim altına almak istemesinde, kendi ihtiyacını garanti altına almak amacıyla ilgili hesaplar olmasıyla birlikte, esas amaç; dünya üzerindeki rakiplerinin çok büyük ölçüde bu kaynaklara bağımlı olmasıdır. ABD’nin rakipleri üzerinde ekonomik baskı kurabilmesi için, sadece Ortadoğu’daki petrol ve doğalgaz kaynaklarını denetim altında bulundurması yeterli olmamaktadır. Komşu bölgelerde bulunan enerji kaynaklarının, erişim ve sevk yollarının da kontrolü gerekmektedir. Bu stratejiler, ABD için, Ortadoğu coğrafyasının yanında, stratejik önem taşıyan diğer yakın bölgelerin de kontrol altına alınması gereğini ortaya çıkarmaktadır.

BOP VE DOĞU AKDENİZ İLİŞKİSİ

Anadolu, coğrafi konumu nedeniyle, asırlardır Doğu ile Batı arasında köprü görevini görmüştür. Petrol ve doğalgaz genelde üretim ve tüketim bölgeleri arasında, boru hatları ile ilişkilendirilmektedir. Mesafe ve coğrafi yapı şartları, bu ilişkilendirmenin, bazen boru hatları ve kütle taşıma birleşimiyle olmasını zaruri kılmaktadır. Petrol, genelde boru hatları ile pazar oluşmasına uygun deniz kıyılarına sevk edilmekte ve buradan nihai pazarlara tankerler ile ulaştırılmaktadır. Do-

ğalgaz ise; boru hatları ile sevk edilmekte, çok özel hallerde, basınçlandırılmış veya sıvılaştırılmış olarak özel tankerler ile pazara ulaştırılmaktadır.

Jeopolitik konumu itibarıyla, Batı ile Doğu arasında doğal bir enerji köprüsü oluşturan Türkiye, dünyanın küreselleşme ve entegrasyona doğru yöneldiği bu dönemde, arasında dil, din birliği ve kültürel yaklaşmanın olduğu Türk Cumhuriyetleri ile doğal olarak, enerji projelerinde birliktelik içindedir. Enerji kaynaklarındaki ve bu kaynakların uluslararası pazarlara çıkarılmasındaki kısıtlar, bu kaynakların optimal kullanımını zaruri kılmaktadır. Orta Asya bağımsız Türk devletleri içerisinde Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan petrol ve doğalgaz kaynakları zengin ülkelerdir. Azerbaycan ve Kazakistan belirlenmiş büyük petrol rezervlerine, Türkmenistan ise doğalgaz rezervlerine sahiptir. Rusya Federasyonu'nun Batı Ural bölgesinde üretilen ham petrolün en kısa ve önemli çıkış noktası da Karadeniz Novorossiysk Limanı'dır. Ancak, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarındaki gerek iç trafik gerekse coğrafi kısıtlar, bu petrolün uluslararası piyasaya çıkışını zorlamakta ve Türkiye üzerinden Ege Denizi veya Akdeniz'e çıkacak transit boru hattı projeleri önem ve öncelik kazanmaktadır.

Yine, Kazakistan Üstyurt platosu petrol sahalarının ve Türkmenistan Nebitdağı yataklarının, uluslararası pazarlara direkt çıkışı yoktur. Bu enerji kaynaklarının da, Atlantik piyasasına ulaştırılmasında en ekonomik yol, Türkiye geçişli rotalardır.⁽⁴⁵⁾ Türkiye; mevcut Irak-Türkiye petrol boru hattı ve 2006 yılında işletmeye giren Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı dışında, İran (dolaylı olarak Türkmenistan) doğalgazını Ankara'ya getiren ve ana hat itibarıyla, Batı'da Bul-

garistan sınırına bağlayan doğalgaz boru hattı; Azerbaycan, Mısır, Irak, Suriye doğalgazını Türkiye ana hattına ve yine dolaylı olarak batı hattına bağlanmasına imkân verecek boru hattı projeleri üzerinde çalışmaktadır.⁽⁴⁶⁾

Bunun yanı sıra, Rusya ve Hazar ham petrolünü Doğu Akdeniz'e taşıyacak olan Samsun-Ceyhan petrol boru hattı projesinin anlaşması yapılmış olup 2010 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Tüm bu enerji kaynaklarına geçiş veya sevk yolu durumunda olan Türkiye, gerek miktar, gerekse stratejik yönlerden önemli enerji kaynaklarının geçiş yolu olma konumundadır. Bu durum "Geniş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri Projesi" içine, "petrol alanlarının ve petrol taşıma yollarının kontrolü" amacına uygun olarak, Türkiye'nin de katılımını zorunlu kılmaktadır. Türkiye olmadan, projenin başarılı olması veya tamamlanabilmesi mümkün değildir. Doğu Akdeniz'in önemli ülkesi Türkiye'nin konumu, proje kapsamı içindeki bölgelerde, petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip herhangi bir ülkeden çok daha stratejik önemi haizdir. O nedenledir ki, projenin odağında olan Doğu Akdeniz ve Türkiye, "olmazsa olmaz" konuma sahiptir.

BOP ve Türkiye'nin Su Kaynakları

Ortadoğu'da su, yaşanmış ve yaşanan birçok çatışma ve savaş atmosferinin örtülü nedenidir. Türkiye'nin terörle mücadelesinde su, GAP üzerinden yürütülen bir stratejinin tayin edici unsurları arasında tutulmuştur. Proje kapsamında, baraj yapımlarında dış finansman desteklerinde sıkıntılar yaşanması, su tutma ve aktarımında yaratılan uzlaşmazlıklar, bölücü terörün bölgeye odaklanması, bölge-

nin su denkleminde Türkiye'nin güvenliğine yansıyanlardır.⁽⁴⁷⁾ Türkiye, bölgenin su konusundaki ihtilafli ülkelerinin gözünde kaynak ülkedir. Fırat ve Dicle'ye odaklanan bu yaklaşım, Irak'taki gelişmelere bağlı olarak yeni bir "su güvenlik alanının" yaratılmasından yanadır. BOP ve onunla önemli paralellikler taşıyan "Büyük İsrail Projesi" gibi İsrail stratejileri, bölgenin "su denklemini" yeniden oluşturma amacındadır. Buna göre, Türkiye'nin mevcut Suriye ve Irak özelinde görülen su sorununa yeni boyutlar ve aktörler eklenecektir. İsrail'in, genişletilmiş Ortadoğu ölçeğinde belirleyici rol üstlenmek istediği yeni su denklemi, Irak'ın kuzeyinden başlayarak Fırat ve Dicle havzalarının bütünlüğünü içeren, suya dayalı yeni güvenlik alanı yaratacaktır.⁽⁴⁸⁾ İsrail-Suriye görüşmelerinde, Golan Tepeleri'nin su kaynaklarına ilişkin pazarlıklarda, Türkiye'ye vurgu yapılmış ve anlaşmazlıkların giderilmesi için Türkiye'nin su kaynakları denkleme dâhil edilmeye çalışılmıştır. Görünen odur ki; tıpkı petrol ve diğer enerji kaynaklarında olduğu gibi, bölgede suyu yönetmek ve denetlemek, bölge dengelerini korumak ve bozmakla, dolayısıyla bölge ekonomi-politiğini elinde tutmakla eşdeğer hale gelecektir. BOP, Türkiye'nin sınır aşan su kaynakları üzerine yapılan planların en geniş kapsamlısını içermekte olup, bölgedeki petrol ve su vanalarının kontrolünün aynı merkezden yapılmasına yönelik hedeflere sahip bir projedir.

BOP ile İsrail Daha Büyük Oluyor

İsrail'in Araplar tarafından kuşatılmaktan kurtarılması ve bu amaçla İsrail'e bölgesel dostlar bulunması gerekmektedir. ABD, bu bölgeyi ve çevresindeki enerji merkezlerini kontrol

altına alabilmek için bölgedeki “dost ve müttefiklerini” arttırmaya çalışmaktadır. İran ile artan gerginlik, ABD’yi bu alanda hareketlendiren bir diğer etmendir. Bu nedenle hem İsrail’e yakın bir bölgede Kürt oluşumuna sıcak bakmakta hem de Türkiye’nin İsrail’le yakınlaşmasını desteklemektedir. Önümüzdeki 10-15 yıl içinde İsrail, Batı Şeria ve Gazze Şeridi ile birlikte ele alındığında, Yahudiler azınlık duruma düşeceklerdir. İsrail, 2001’de başlattığı bir proje ile etnik bakımdan kendisine en yakın toplumları tespit etmektedir. Yahudilerin geçmişte muhtelif bölgelerde birlikte yaşadığı toplumlarda, DNA araştırması ile en yakın akraba toplumları tespit edilmiş bulunmaktadır. Bunlar; birinci derecede Kürtler, ikinci derecede Ermeniler olarak ortaya çıkmıştır.⁽⁴⁹⁾

KÜRESEL PAYLAŞIMIN MERKEZİNDEKİ ADA: KIBRIS

Doğu Akdeniz’in Kontrolü İçin Kıbrıs Gündemde

Tarihsel olarak da Doğu Akdeniz’in en stratejik adası olan Kıbrıs, bugüne değin bu bölgedeki tüm gelişmelerin odağında yer alan ve üzerinde sürekli stratejik planlar yapılan bir kara parçası olmuştur. Bu planlar sürmekte olup, hegemonik güçlerin Kıbrıs üzerinden Akdeniz’de konum kazanma ve konum sürdürme çabaları devam etmektedir.

Bu aktörlerden birisi olan AB’nin Kıbrıs konusundaki kararlılığı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kıbrıs konusunda Avrupa Birliği’nin gösterdiği kararlılığın temel nedenlerinin birincisi jeopolitik diğeri ise tarihi-kültürel nedenlerdir.

Brüksel'in jeopolitik kararlılığı, AB'nin Kıbrıs Adasını içine alarak, bir Ortadoğu gücü haline dönüşme konusundaki kararlılığını ifade etmektedir.

Doğu Akdeniz'in bu sorun yumağı adasını, AB tam üyesi yapmanın başka türlü açıklanması mümkün değildir. Kıbrıs'ın ekonomik, politik, kültürel veya sosyal alanlarda AB'ye en ufak bir katkısı olmamasına rağmen, Brüksel bu adayı sorunlarıyla birlikte tam üye yapmaya karar vermiştir. Kıbrıs, AB için Doğu Akdeniz'den Ortadoğu'ya güç projeksiyonu aracı olarak düşünülmektedir. Ancak bunun yanı sıra, Kıbrıs'ın enerji merkezlerini kontrol eden jeostratejik konumu da göz ardı edilmemektedir. AB'nin 2030 yılında petrole %90 oranında bağımlı olacağı düşünüldüğünde, Ada'nın AB için önemindeki artış şaşırtıcı olmamaktadır.⁽⁵⁰⁾

Doğu Akdeniz'de hareketliliğin başladığı binlerce yıl öncesinden bu yana, Kıbrıs'ı Kıbrıslılardan çok, Doğu Akdeniz'de hâkim olan güç yönetmiştir. Gelecekte de bunun değişmesi için bir neden yoktur. Bu çerçevede AB, Kıbrıs'ta gelecek binlerce yılın ilk efendisi olma yolunda ilk adımını atmıştır. AB'nin Kıbrıs'tan Türkiye'yi çıkarma konusundaki kararlılığı, bu planın bir gereği olarak sürmektedir. 17 Aralık 2004, AB açısından Kıbrıs ile ilgili jeopolitik ve tarihi-kültürel taleplerin Avrupa lehine çözülmesine yönelik çok önemli bir aşamayı oluşturmaktadır.

Rum tarafının mevcut Annan Planı'nı kabul etmemesinden sonra, Rumlara yeni tavizler veren bir anlaşmanın oluşturulmasının zorluğu görülmüştür. Bu nedenle, Türkiye'nin iknası için her türlü yol denenmekte ve Türkiye AB müzakereleri sürecinde çeşitli yöntemlerle bu tavizi vermeye zorlanmaktadır.

Kıbrıs'ın Annan Planlı Yakın Geçmişi

Yakın geçmişte yaşanan ve aşağıda verilen olaylar, Kıbrıs üzerine oynanan oyunları ana hatlarıyla açıklamaktadır.

Annan Planı Kıbrıs'taki her iki kesim tarafından tartışılırken, BM Genel Sekreteri Kofi Annan, Kıbrıs'taki durumu açıklayan bir rapor sunmuştur. Bu rapor çerçevesinde, adada yeni bir BM Barış Gücü kurulmasını öngören ve silah ambargosu getiren karar tasarısı, aynı zamanda diplomatik önlemlerin yetersiz kalması durumunda, Güvenlik Konseyi'nin hava, deniz veya kara güçlerini kullanarak harekete geçebileceğini düzenlemektedir.

Kofi Annan'ın Ada'daki halkın cesaretlendirilmesi amacıyla gündeme getirdiğini iddia ettiği bu talep, İngiltere'nin hazırladığı ve ABD'nin de desteklediği bir karar tasarısını ortaya çıkarmıştır. Karar tasarısında atıf yapılan bu maddeler, Annan Planı'nın işlerliğinin ve uygulanabilirliğinin garanti edilmesini sağlamak amacını aşmakta ve Türkiye garantörlüğünü bu maddeler doğrultusunda etkisizleştirmektedir.

Karar tasarısı; Türkiye'nin 1959 tarihli Londra ve Zürih Antlaşmaları ile kazandığı garantörlük hakları ve yükümlülüklerinin, BM Barış Gücü askerlerine devredildiğini, birleşmenin sağlanmasından önce kesinleştirmektedir.

Hazırlanan karar tasarısı, 15 üyeden oluşan BM Güvenlik Konseyi'nde görüşülmüş ve 14 üye tarafından uygun görülmüştü. Ancak, Konseyin veto hakkına sahip 5 daimi üyesinden biri olan Rusya'nın kararı veto etmesi ise, Kıbrıs konusundaki karar tasarısının reddedilmesine sebep olmuştur. Rusya, referandumdan önce BM Güvenlik Konseyi'nce böyle bir kararın alınmasını, referandumun sonucunu etkileyici bir müdahale olacağı gerekçesiyle veto ettiğini açıklamıştır.⁽⁵¹⁾

Özellikle, ABD'nin Çeçenistan konusunu Rusya'nın içişleri olduğunu kabul eden yaklaşımları nedeniyle Rusya, 1994'ten bu yana ABD tarafından kabul gören kararları veto etmemektedir. Bu nedenle, Kıbrıs konusundaki karar tasarısını veto edeceği beklenmekteyse de bunu hangi gerekçeyi göstererek yapacağı merak edilmekteydi. Yapılan açıklamalar ve gösterilen nedenler, esasen tatmin edici olmasa da, Rusya'nın diplomasi sanatını iyi kullanarak, politik bir söylemi tercih ettiği görülmüştür.⁽⁵²⁾

Rusya'nın veto nedeni hakkında birçok değerlendirme ve yorum yapmak mümkün olsa da, bunların en başında söylenmesi gereken, Kıbrıs konusunda kendisini söz sahibi olarak görmesi ve kendi toprakları ile ilgili duyduğu kaygılar olacaktır.

Rusya ile GKRY arasındaki ekonomik ilişkileri sıcak tutan Ortodoksluk bağının dışında, Kıbrıs için böylesi bir karar tasarısının kabul edilmesi halinde, benzer tasarıların Rusya'nın toprakları açısından da gündeme getirilmesinin önü açılmış olacaktır. Rusya hem bu kapının açılmasını engellemiş hem de Doğu Akdeniz'de var olacağını belirtmiştir. Öte yandan, Rusya karar tasarısını veto etmekle, ABD ve AB birlikteliğinin karşısında olduğunu göstermiştir.

Estonya, Letonya ve Litvanya'nın 29 Mart 2004'te resmen ABD güdümündeki NATO'nun üyesi yapılmasından rahatsızlık duymuş olan Rusya, Büyük Ortadoğu Projesi'nin bir boyutunun da kendisinin çevrelenmesi olduğunun farkındadır. Bu nedenle, Kıbrıs konusundaki karar tasarısını veto etmekle, BOP'nin önemli ayaklarından birisi olan Kıbrıs'ın kısa sürede ABD askeri üssü haline getirilmesine karşı olduğunu da ifade etmiştir. Aslında bu kararlı çıkışla Rusya, Av-

rasyacı bir yaklaşımla Atlantikçi genişlemenin önünü kesme niyetini ortaya koymuş bulunmaktadır.⁽⁵³⁾

Rusya'nın vetosunun engellediği BM Güvenlik Konseyi garantisi, AKEL'in Annan Planı'na dönük kararının "hayır" yönünde netleşmesine sebep olmuştur.

Kıbrıs Türklerinin durumunun belirlenmesinde, KKTC'nin ve Türkiye'nin rolü, küresel ve bölgesel güçlerin rolünün yanında küçük ve anlamsız kalmaktadır. KKTC'nin tanınması veya ekonomik gelişiminin önünün açılması, özellikle ABD'nin girişimlerine bağlı durumdadır. Bu anlamda, BM Güvenlik Konseyi, referandumdan hemen sonra, Kıbrıs Türklerinin durumunun iyileştirilmesi amacıyla toplanmıştır.⁽⁵⁴⁾

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell: "*Türk tarafı referandumda evet demekle büyük ve tarihi bir adım atmıştır. Bundan sonra çözüm için ve KKTC'nin dışlanmaması için desteğimizi sürdüreceğiz*" derken, ABD'nin Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'taki hegemonya planlarının Türkiye üzerinden devam edeceğinin mesajını vermiştir.

ABD'nin, Ada'nın kuzeyine yerleşme girişimine önümüzdeki dönemde fiilen başlama olasılığı çok yüksektir. BM kararlarına saygılı davranıp, Annan Planı'na evet diyerek. Dünya gözünde haklılığını kanıtlamış bir KKTC'nin, ekonomik ve siyasi ilişkilerini dünya ile başlatması ise ABD'nin gelecek tasarımında Ada'ya biçtiği rolü hayata geçirmesinde bir kolaylık ve meşruiyet sağlayacaktır. Diğer taraftan KKTC'nin ortadan kaldırılarak, Kıbrıs'ın tümüyle AB egemenliğine girmesi ise, ABD açısından tercih edilen bir durum olmayacaktır.

Doğu Akdeniz ve Kıbrıs üzerine uygulanan yakın ve sıcak politikalar bu doğrultuda ele alındığında, Rusya'nın Atlantik

ötesi koalisyonun Akdeniz hâkimiyetinin önüne geçebilmesi, en azından bu süreçte pek mümkün görünmemektedir.

Tarihte Kıbrıs Üzerinden Hegemonya Kurma Çabaları

Roma İmparatorluğu döneminde, dünyanın bakır gereksinimini karşılayan bu adanın adı, Latince bakır anlamına gelen “Cyprus” sözcüğünden gelmektedir.⁽⁵⁵⁾ Şimdi bakır madeninin hiç kalmadığı bu eski bakır ülkesi. Anadolu’ya kırk, Suriye’ye altmış kilometre yakın, Mısır’a iki yüz kırk kilometre uzaklıkta olan Kıbrıs’ın Yunanistan’a olan uzaklığı ise tam bin yüz kilometredir.

Dünya egemenliğine soyunan bütün emperyalist güçler, dünyanın jeopolitik merkezi olan Ortadoğu’ya girmek istedikleri zaman, Kıbrıs’ı öncelikle ele geçirmeye çaba göstermişler ve bu adayı kullanarak Ortadoğu’da kendi çıkarları doğrultusunda yapılanmaya yönelmişlerdir.

Romalılar Doğu Akdeniz’e yayılırken, Kıbrıs’tan bir üs olarak faydalanmışlar, Osmanlılar da Ortadoğu ve Doğu Akdeniz’e yöneldiklerinde Kıbrıs’ı ele geçirmişler, Osmanlılar sonrasında İngilizler Ortadoğu planını uygulamaya yöneldiklerinde, önce Kıbrıs’ı işgal etmişlerdir.⁽⁵⁶⁾

İngilizler Kıbrıs’ı bir uçak gemisi olarak kullanmışlar ve bu ada üzerinden karşı kıyı olan Filistin’e girmişler daha sonra da Mezopotamya ile Arap Yarımadası’nı işgal etmişlerdir.

Tüm Akdeniz için en akıllı ve sürekli hegemonya planları İngiltere tarafından yapılmıştır. Bunun sonucu olarak, Akdeniz’in batı çıkışında Cebelitarık Boğazında ve doğu çıkı-

şında ise Kıbrıs'taki iki İngiliz üssünde, uzun dönemdir İngiltere bayrağı dalgalanmaktadır.

Kıbrıs, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da emperyalist işgalin merkezi olmuş ve tam bir uçak gemisi olarak kullanılmıştır. Adada var olan İngiliz üsleri, günümüzde de bu işlevi yerine getirmektedir.

Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da ABD'nin en sıkı müttefiki olan İngiltere, üsleri bir dönem ABD kullanımına devretmiştir. Bu dönemde, İngilizlerden Amerikalılara geçen adanın uçak gemisi olarak kullanılma fonksiyonunu, bu kez Avrupa Birliği gündeme getirmiştir. Yeni Dünya Düzeni süreci içerisinde, Ortadoğu'da gündeme getirilen yeniden yapılanma sürecinde, bu kez Avrupa Birliği Kıbrıs'ı kendi içine almak istemiştir.⁽⁵⁷⁾

Kıbrıs, tarih boyunca bir anlamda Doğu Akdeniz ya da Ortadoğu egemenliğinin anahtarı olmuştur. Bu anahtarı ele geçiren emperyalist güç, yine anahtar konumundaki Kıbrıs'ı kullanarak dünyanın merkezinde yayılma ve egemen olma yollarını araştırmıştır.⁽⁵⁸⁾ Kıbrıs'ta kendi istediği düzeni kurabilen güçler, stratejik önemi yüksek olan Doğu Akdeniz'de yayılabilme şansını elde etmişlerdir. Kıbrıs'ın elden çıktığı aşamada ise, Doğu Akdeniz'deki egemenlik, başka emperyalist güçlere geçmiştir. Dünyada, Doğu Akdeniz ve Kıbrıs tarihi bunun çeşitli örnekleri ile doludur.

Günümüzde yine benzer bir süreç yaşanmaktadır. AB'nin Ortadoğu ile ilgili planlarına hız verdiği bu aşamada, Türkiye'nin üyelik sürecinin ilerlemesinde sorunlar yaratacağını bile bile, Kıbrıs'ın Avrupa Birliği'ne üyeliğine öncelik tanımıştır. Bu nedenlerle, Kıbrıs yine gündemin ilk sıralarına

taşınmış olup, bu konunun uzun süre gündemde kalma olasılığı yüksektir.

Ortadoğu'da Mezopotamya sonrası dönemdeki bütün egemenlikler, Kıbrıs'a öncelik vermişlerdir. Hitit egemenliğinden Mısır yayılmacılığına, Roma İmparatorluğu'nun fethinden Bizans egemenliğine, Arap yayılmacılığından, Venedik egemenliğine, Osmanlı'nın fethinden, İngiliz işgaline sürekli bir paylaşım kavgası altındaki Kıbrıs Adasının, yirminci yüzyıla girişi, İngiliz işgali altında olmuş ve iki dünya savaşı süresince, İngiltere Kıbrıs üzerindeki yönetimini sürdürmüştür. Kıbrıs'ın yakın geçmişine kadarki tarihi, uygarlıklar da dahil, her türlü ekonomik, politik ve güvenlikle ilgili gelişmelerden etkilenmiş bir tarihtir.⁽⁵⁹⁾

Yakın Geçmişte Kıbrıs'ta Ne Oldu!

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, bütün sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanıp Birleşmiş Milletler'e üye olmaya hak kazandıkları bir dönemde, İngiltere adadan çekilmiş ve Kıbrıs Adası da bağımsız birer devlet statüsü kazanmıştır. Ne var ki; Megaloidea ve Enosis gibi ırkçı saplantılardan beslenen Yunan emperyalizminin, adada çok geçmeden terör başlatması ve adanın yerlisi olan Türklere karşı bir etnik temizlik operasyonuna kalkışması sonrasında, Türkiye adaya müdahale etmiştir.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, Ada'da sürüp giden katliamlar karşısında, Türkiye harekete geçmek zorunda kalmış ve Kıbrıs'ta bir Rum darbesi gerçekleşince bunu gerekçe göstererek, "Barış Harekâtı" adı ile adaya askeri bir çıkarma yapmıştır. Aslında Rum darbesi, o dönemde muhtemel bir

Sovyet darbesini önlemek üzere yapılmıştır. Sovyetler Birliği kuzeyden güneye inmek isterken, Doğu Akdeniz'in bir uçak gemisi olan Kıbrıs'ı, bir sol darbe ile ele geçirmek istemiştir.⁽⁶⁰⁾ Akdeniz'in en güçlü komünist partisi olan AKEL'in öncülüğünde bir Sovyet darbesi hazırlanırken, bunu haber alan batılı gizli servisler, adanın batı bloğunun denetiminde kalabilmesi için, Nikos Sampson adlı maceracının Rum darbesine destek vermişlerdir.⁽⁶¹⁾

Türkiye, Kıbrıs'ta önce uluslararası hukuku denemiş ama bu yoldan sonuç alamayınca, bu kez de güç politikası uygulayarak garantör devlet konumunun getirdiği hakları kullanmış ve böylece adadaki çatışmayı önlemiştir.

Doğu Akdeniz'in bu batırılamayan uçak gemisinde şimdilerde bir Avrupa problemi yaşanmaktadır. Türkiye'den, Avrupa Birliği ile müzakerelerin devamı için, Kıbrıs'taki haklarından vazgeçmesi talep edilmiştir. Türkiye'nin Londra ve Zürih gibi uluslararası antlaşmalardan gelen garantörlük haklarından ve son çeyrek yüzyılda kazanmış olduğu tüm haklarından vazgeçmesi, hukuka aykırı bir biçimde resmen talep edilmektedir. Türkiye, AB sürecinde uyguladığı taviz politikasının ve attığı imzaların sonucunda, Avrupa Birliği'nin uluslararası hukuka aykırı talepleri ile karşı karşıya kalmıştır.

Avrupa, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'ya giriş için Kıbrıs'ı bir üs olarak seçmiştir. Tıpkı Roma ve İngiliz emperyalizmlerinin Kıbrıs üzerinden bölgeye girdiği gibi, Avrupa da Kıbrıs'ı bir Avrupa eyaleti yaparak, ABD ve İsrail'e karşı dünyanın merkezinde yer almak istemektedir. Dünya konjonktüründe uluslararası sürecin kesişme noktası olarak ortaya çıkan Kıbrıs'ta, emperyalist bloklar Türkiye üzerinden oyunlar oynamaktadır.⁽⁶²⁾

Doğu Akdeniz'e Kıyıdaş Ülkelerin Kıbrıs Stratejileri

Doğu Akdeniz'e kıyısı olan bütün ülkeler açısından, Kıbrıs'ın alacağı yeni statü yaşamsal önem kazanmaktadır. Bu süreç, Türkiye kadar İsrail, Suriye ve Mısır için de önem taşımaktadır. Doğu Akdeniz'e kıyısı olan bütün ülkeler, gelecekteki güvenlikleri için Kıbrıs'ta kendi aleyhlerine olabilecek herhangi bir oluşum istememektedirler.⁽⁶³⁾ Doğu Akdeniz'in iki önemli ülkesi Suriye ve Mısır, adanın Hristiyan bir Avrupa emperyalizminin eline bütünüyle geçmesine karşı çıkmaktadırlar. Bölgenin en küçük ülkesi olan İsrail açısından ise, Kıbrıs son derece yaşamsal bir öneme sahip bulunmaktadır.

Üç tarafı Müslüman ülkelerle çevrilmiş olan İsrail için, dış dünyaya açılan tek kapı Kıbrıs Adasıdır. Bu durumda, İsrail'in Ortadoğu'da güvenliği açısından, Kıbrıs'ın geleceği önem kazanmaktadır. Bu nedenle; Kıbrıs'ın bütünüyle bir ülkenin ya da tek bir dinin eline geçmesini İsrail doğal olarak istememekte ve gelecekte, bu ada üzerinde tam anlamıyla egemen olana kadar, Kıbrıs üzerindeki ihtilafın devamını istemektedir.

Doğu Akdeniz'in güçlü lobisi ve ABD desteğine sahip olan pivot ülkesi İsrail, Kıbrıs üzerinde kendisine tehlike yaratacak bir siyasal inisiyatifin oluşmasını engelleme çabası içerisinde. İsrail, kendini çevreleyen Müslüman ülkelere karşı Türkiye-Kıbrıs ve Mısır üçgeni ile denge kurmaktadır.

Bu politika ile İsrail aynı zamanda Kudüs merkezli bir büyük Ortadoğu yaratma planını uygularken, Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'de kendisine karşı kullanılmasına karşı önlem almaktadır. İsrail, Yunanistan'a, Hristiyan dünyasına ve Av-

rupa Birliği'ne karşı, Türkiye'yi adada desteklemekte, gelecekte ise Türkiye'yi kullanarak adaya egemen olmanın planlarını yapmaktadır. Artık, Kıbrıs'ta yalnızca Türkiye ve Yunanistan değil, aynı zamanda İsrail de dolaylı bir taraf olarak vardır. Ancak AB, Kıbrıs'ın geleceğinde, İsrail'in etkin olmasını önlemeye çalışmaktadır. Dünyanın çeşitli adalarında iki devletli yapı olduğuna göre, Kıbrıs'ta da iki devletli bir siyasal yapı devam edebilir. Ocak 2007'de yapılan bir kamuoyu yoklaması, KKTC'de yaşayanların yarısından fazlasının, Annan Planı oylamasından sonra geçen süreçte görüşlerini bu yönde değiştirdiklerini ortaya koymuştur. Tüm bu gelişmelere karşın, Avrupa Birliği, Kıbrıs'ı sorun olarak Türkiye'nin önüne taşımaktadır. Rum tarafı, Türklere kabul ettiremedikleri isteklerini, Avrupa Birliği'nin talepleri imiş gibi gündeme getirmekte ve Türkiye'ye dayatmaktadır.

Türkiye Baskı Altında!

Avrupa Birliği, küreselleşme çağında, ABD'nin karşısına yeni bir küresel oyuncu olarak çıkarken, Doğu Akdeniz'in en stratejik noktası Kıbrıs'ı tümüyle hâkimiyeti altına almak istemektedir. Bu nedenle Kıbrıs sorunu artık bölgesel, dinsel ve küresel aktörlü bir sorun haline gelmiştir.

AB, bugüne kadar uyguladığı yanlış politikaların yanı sıra, uluslararası anlaşmalar ile uluslararası hukuka aykırı olarak aldığı kararlarla, Kıbrıs uyuşmazlığında açmazlar yaratmıştır. AB, Kıbrıs konusunda tüm tarafların kabul edeceği bir anlaşma sağlanmadan Güney Kıbrıs'ı üyeliğe kabul ederek, yeni bir sorun alanı yaratmıştır. Daha sonra Türkiye Kıbrıs'taki bu oldubittinin kabulü için baskı altına alınmıştır.

Dünyanın en stratejik bölgesinde çekişme ve çatışmalar arasında kalan Kıbrıs Adasının alacağı biçim, bir anlamda dünya dengelerinin yeniden kurulmasına yol açacaktır. Bu çerçevede; Türkiye, bölgede dengeyi kendi lehlerine çevirmek isteyen emperyal güçlerin, son dönemde artan ciddi baskısı altında bulunmaktadır.

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz’de etkin olmaya çalışan emperyal güçler, bu aşamada Kıbrıs konusuna öncelik tanımışlardır. Her kesim ya da merkez, kendine uygun bir yaklaşımı, Kıbrıs sorununun çözümünde bir yol olarak önermekte ve bu doğrultuda tarafları baskı altına almaktadır. Türkiye, bütün bu yaklaşımları dikkatle izledikten sonra, kendi güvenliğini doğrudan doğruya ilgilendiren Kıbrıs sorununda, ulusal çıkarlarına en uygun düşen çözüm tarzını ortaya koymak zorundadır. Çünkü Kıbrıs; Mersin ve İskenderun bölgesine çıkan petrol boru hatları, Anadolu’nun ihracat ve ithalat limanlarını kontrol etmesi ve Doğu Akdeniz’deki merkezi konumunun diğer ülkelere sağlayacağı askeri, ticari ve teknolojik avantajlar nedeniyle, Türkiye için her zaman stratejik önemini devam ettirecektir.⁽⁶⁴⁾

Kıbrıs, Küresel Teknik Takip İçin ‘Echelon’ Üssü mü Oluyor?

Stratejik önemi tarih boyunca devam eden Kıbrıs, bugün aynı zamanda emperyal güçlerin teknik takip politikaları için de önemli bir coğrafi konum taşımaktadır. Bu özelliği nedeniyle, ABD’nin Doğu Akdeniz ve Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında, Dünyanın en gizli ve en etkili istihbarat toplama sistemi olan ECHELON’un⁽⁶⁵⁾ Kıbrıs’tan koordine edi-

leceği söylenmektedir. Bu sistem Ortadoğu, Orta Asya ve tüm Kafkaslar'ı, Kıbrıs merkezinden tarayan bir sistemdir.

Ada'da var olan İngiliz üslerinden sonra, tüm Dünyayı dinleyen Echelon dinleme sistemleri için Kıbrıs, bilinen üç yerden biri olarak ele alınmaktadır. Milyarlarca dolarlık yatırımlarla yapılan uydu sistemlerinden bile daha başarılı olan bu sistemin komuta merkezlerinin üzerindeki iyonosfer tabakasının, belli özelliklere sahip olması gerektiği belirtilmektedir. Uzmanlar, Kuzey Avustralya ve Pasifik Okyanusu'ndaki takımadalarla birlikte, bu sistemin en iyi işleyeceği üçüncü yer olarak Kıbrıs'ı göstermektedir.

Annan Planı'nın didik didik edilerek tartışıldığı dönemde, Adadan tüm yabancı askerlerin çekilmesi şartına rağmen, İngiliz üslerindeki askerlerin hiçbir şekilde yabancı asker kapsamı içerisinde değerlendirilmemesi, dikkatleri çekmiştir. Kıbrıs'taki İngiliz üslerinin dokunulmaz ve tartışılmaz olmasının en büyük sebebi, aslında Amerikan üsleri gibi hizmet vermeleri ve Echelon dinleme sisteminin önemli bir parçası olmalarıdır. Asia Times gazetesinde, 10 Nisan 2005 tarihinde çıkan 'US Seeks major military base on united Cyprus' (Amerika Birleşik Devletleri, Kıbrıs'ta büyük askeri üs oluşturmak peşinde) başlıklı yazıda; ABD'nin şu anda, Ada'daki en yüksek tepe olan Trodos Dağı'nda bulunan Echelon sisteminin, kapasitesinin çok daha artırılarak, yeni dünya düzenini oluşturma içinde büyük görev üstlenmesine çalışılacağı vurgulanmıştır.

Küresel güçlerin, Kıbrıs'ı merkeze almalarının Arap dünyası ve İsrail için de anlamı çok büyük. Kıbrıs'ın en yüksek tepesi olan Trodos Dağı'nda, 50 yıldan bu yana, Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkaslar'ı izleyen, elektronik ve radyo sinyal-

lerini tarayan, askeri, ticari ve diplomatik iletişime müdahale eden bir Amerikan üssünün kapasitesinin daha da genişletilmesi söz konusu. Lefkoşa'da, ABD Büyükelçiliği'ne yakın bir başka ABD üssü, Arap dünyasını izliyor ve ABD'ye aktarıyor. ABD, şimdi bu merkezleri Ortadoğu'daki en büyük askeri üslerden birine dönüştürmek istiyor.

Türk bölgesindeki İngiliz dinleme üssünü de kullanan ABD, Kıbrıs birleştiğinde, bu üsleri Echelon sistemiyle birleştirmeyi planlıyor. Kıbrıs, erken uyarı istasyonları ile batı savunma sistemi içinde kritik bir rol üslenecik. ABD için Kıbrıs, Basra Körfezi ve Kuzey Afrika kadar önemli. Kıbrıs'ın yeni NATO'nun ve ABD'nin Akdeniz merkezli en büyük dinleme üssü olma planları, bu bölgedeki hegemonya savaşını da tetikleyen etkenlerden birisi olarak ortaya çıkıyor.

KÜRESEL GÜVENLİK ALGILAMALARININ MERKEZİNDEKİ DOĞU AKDENİZ VE KIBRIS

İki kutuplu dünya düzeninin yıkılmasından sonra; Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya ve Ortadoğu bölgelerinde ortaya çıkan güç boşluğu, küresel belirsizliği artırmış ve bu bölgelerde jeopolitik boşluk alanlarının oluşmasına neden olmuştur.

İki kutuplu dünya düzeninin ortadan kalkması aynı zamanda küresel merkezin doğuya doğru kaymasını getirmiş ve böylece Türkiye yeni güvenlik algılamalarının merkezine oturmuştur. Bu durumla birlikte Doğu Akdeniz ve Kıbrıs'ın artan önemi bu bölgedeki istikrar ve güven ortamının sürdürülmesini zora sokmuştur.

Türkiye Kıbrıs sorununun BM parametreleri içinde çözümünü yönündeki vizyonunu korumasına rağmen, gelişmeler Türkiye'nin süreçten dışlanması yönünde seyretmektedir.

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Büyükanıt Uyarıyor!

Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt, 16 Mart 2007 tarihinde Harp Akademileri'nde yaptığı konuşmada; Fransa ile GKRY arasında savunma alanında imzalanan bu işbirliği anlaşmasından da söz ederek, bu anlaşmanın; *“Rum tarafını, Ada'yı çözümsüzlüğe mahkûm eden politikalarını sürdürme yolunda cesaretlendirmekten ve Doğu Akdeniz'deki istikrar ve güvenliğe tehdit teşkil etmekten başka bir işe yaramayacağını, BM çerçevesindeki kapsamlı çözüm çabalarını da olumsuz yönde etkileyeceğini”* belirtmiştir.

Aynı konuşmasında Orgeneral Büyükanıt; *“Orta Asya ve Ortadoğu petrollerinin Batılı ülkelere taşınmasında önemli bir istasyon konumunda bulunan Türkiye, uluslararası enerji güvenliğini sağlamak için Kıbrıs'la ilgilenmek zorundadır”* diyerek Kıbrıs'ın Türkiye için önemine özel bir vurgu yapmıştır. Keza “1959-1960 anlaşmalarıyla Kıbrıs Adası'nda ve Doğu Akdeniz'de oluşturulan hassas dengenin ilgili ülkelerin garantörlük haklarıyla teminat altına alındığını” belirten Büyükanıt, GKRY'nin petrol konusu dahil son dönemdeki tutum ve eylemleriyle Kıbrıs sorununu giderek Doğu Akdeniz'e doğru genişletmekte olduğuna ve bunun da bölge için istikrarsızlık kaynağı olmaya devam ettiğine dikkat çekmiştir.

Doğu Akdeniz’de Dünyayı Besleyen Enerji Terminallerinde Artış

ABD ve AB gibi küresel güçler arasında petrol ve doğalgaz rezervlerinin Doğu Akdeniz’den dağılması konusunda bir görüş birliği bulunmaktadır. Bu durum hem sanayileşmiş ülkelerin enerji tüketimi yoluyla kontrol altına alınmasını hem de Petrol ve Doğalgaz üreten ülkelerin Akdeniz’e bağımlı kılınmasını sağlamaktadır. Örneğin Çin’in yıllık petrol tüketimi 600 milyon ton olup bu miktar dünyadaki petrol tüketiminin %15’ine karşılık gelmektedir. Çin bu tüketiminin 400 milyon tonluk büyük bir bölümünü dışarıdan karşılamaktadır. Uzmanlar Çin ve Japonya gibi ülkelerin Rusya’nın Uzakdoğu petrol boru hattı projesinden petrol ve doğalgaz alabilmesinin önünde Rusya’nın ticari kaygıları ve tarihi engeller bulunduğunu belirtmektedir.⁽⁶⁶⁾

Enerji hammaddelerinin Doğu Akdeniz’e toplanmasıyla Orta Doğu; Rusya petrollerinden sonra 21. yüzyılı şekillendireceği söylenen Orta Asya, Kafkasya petrolleri de bu tarihi havzaya bağımlı duruma gelmiştir. Bir diğer deyişle enerji tüketen ve üreten ülkelerin kontrolü kolaylaşmıştır.

Bu nedenle; gelecekte dünya sanayisini, ekonomisini ve teknolojisini kontrol edebilecek olan Doğu Akdeniz’deki petrol vanalarının işletilmesi bu bölgedeki su vanalarının işletilme planları ile birlikte analiz edilmelidir. Çünkü küresel güçlerin, bu kaynaklardan herhangi birinin kontrolünden vazgeçme lüksü yoktur. Bu nedenle; Ortadoğu Akdeniz’deki petrol vanalarının, çıkarlara uygun şekilde açık tutulması için, su vanalarının da kontrol altında tutulması gerekmektedir.

Bölgenin Enerji Terminalleri Türkiye ve İsrail'de

Tarih boyunca Doğu Akdeniz'in önem kazanmasında en büyük rolü oynayan Anadolu Lübnan ve İsrail kıyılarındaki limanlar, bugün de aynı coğrafyada sadece Akdeniz için değil artık dünya için önemli duruma gelmişlerdir. Dünyayı besleyecek olan enerji rezervleri, enerji hatları ile Doğu Akdeniz'in iki terminal ülkesi İsrail ve Türkiye'nin limanlarına akmakta ve buradan da dünya'ya dağılmaktadır. Aşağıda verilen bölgede mevcut ve yapımı planlanmış boru hatları, bir yandan bölgenin önemini arttırırken diğer taraftan küresel güçlerin bölge ile ilgili planlarını da arttırmaktadır.

Çünkü yapılan projeksiyonlar 2030 yılında ABD'nin %62 oranında, AB'nin ise %90 oranında petrole bağımlı olacağını ortaya koymaktadır.

Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı:

Bu hat Temmuz 2006 da işletmeye açılmış olup Azerbaycan petrollerini Akdeniz'e ulaştırmaktadır. Bu hattın halen 50 milyon ton civarında olan kapasitesinin Kazakistan petrollerinin de katılımıyla iki misline çıkartılması beklenmektedir. Bu hatta Azerbaycan'ın doğal gazı da dâhil edilmiş olup Kazakistan doğal gazının da iletilebilmesi için hattın Hazar Denizi'nin doğusuna doğru uzatılması beklenmektedir.

Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı:

29 yıldır işletmede olan bu hat ile Kerkük petrolleri Adana'nın Yumurtalık iskelesinden Doğu Akdeniz'e akıtılmaktadır. Halen yılda 100 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahip olan hattın kapasitesinin iki misline çıkartılmasının uygun olduğu belirtilmektedir.

Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı:

24 Nisan 2007 tarihinde temeli atılan bu Trans Anadolu Ham Petrol Boru Hattı Projesi ile Rus petrollerinin boğazlardan geçirilmeden Akdeniz'e ulaştırılması planlanmıştır. Kapasitesi yılda 70 milyon ton olan bu hat aynı zamanda Rusya'nın doğal gazını da Akdeniz'e nakletmek için kullanılacaktır. Bu hattın alternatifi olarak planlanan Burgaz-Dedeağaç boru hattı projesi için de değerlendirmeler sürmektedir.

Mısır-Ceyhan Boru Hattı:

Bu hat ile Mısır Ürdün Suriye Ceyhan güzergâhı kullanılarak ilk etapta yılda 4 milyon ton Mısır doğal gazı Ceyhan'a nakledilecektir. Bu hattın Ürdün kısmı tamamlanmış olup Suriye bölümü inşa halindedir.

Kerkük-Hayfa Petrol Boru Hattı:

Bu hat, yaklaşık 30 yıldır çalışmamaktadır. Hattın Ağustos 2003 yılında başlayan onarım çalışmaları sürmektedir.

Musul-Hayfa Petrol Boru Hattı:

Bu hat da yaklaşık 30 yıldır çalışmamaktadır. Hattın Ağustos 2003 yılında başlayan onarım çalışmaları sürmektedir.

Rumeyla-Hayfa Petrol Boru Hattı:

Bu hat ile Irak'ın güneyindeki Rumeyla bölgesinden Hayfa'ya petrol taşınacaktır. İnşa halinde olan bu hattın kapasitesi yılda 50 milyon ton olarak bilinmektedir.

Ceyhan-Aşkelon Petrol Boru Hattı:

Bakü-Tiflis-Ceyhan veya Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hatları ile Ceyhan'a gelen petrolün İsrail'in Aşkelon limanına akıtılmasının planlandığı bir hattır.

Aşkelon-Hayfa Petrol Boru Hattı:

Yılda 50 milyon ton kapasiteli bir hat ile İsrail'in Aşkelon ve Hayfa limanları arasında petrol sevkıyatı planlanmaktadır.

Trans Arabian Petrol Boru Hattı:

2. Dünya Savaşı sırasında ABD ordusunun desteği ile açılan bu hat ile Suudi Arabistan petrolünün Hayfa'ya akıtılması planlanmaktadır. Yılda 100 milyon ton petrol taşıma kapasitesine sahip olan ve Arap-İsrail savaşları sırasında işletmeye kapatılan bu hatta halen onarım çalışmaları devam etmektedir.⁽⁶⁷⁾

Türkiye-İsrail İşbirliği ile Kuzey'in Petrol ve Doğalgazı Güneye Akacak!

Türkiye ve İsrail arsında 15 Aralık 2006 tarihinde yapılan "Enerji Anlaşması", uzmanlar tarafından Hazar Denizi ile Kızıldeniz birleştirmeye yönelik bir anlaşma olarak değerlendirilmektedir. Kızıldeniz üzerinden esas olarak Hazar ile Atlas ve Hint Okyanusunu birleştiren bu strateji kapsamında Hazar Denizi-Karadeniz-Akdeniz-Kızıldeniz güzergâhından geçen ve 610 km uzunluğunda olan boru hattı için fizibilite çalışmaları başlatılmıştır. 2011 yılından itibaren işletmeye

alınması planlanan bu hattan petrolün yanı sıra doğalgaz, su ve elektriğin de nakledilmesi düşünülmektedir.

Bu proje ve strateji kapsamında Doğu Akdeniz'in iki terminal ülkesi Türkiye ve İsrail bu kez de Hazar Denizi'ni Kızıldeniz ve Hint Okyanusu'na bağlayacak çok önemli bir stratejik boru hattı için geçiş ülkesi olarak önemli bir rol üstlenecektir. Bu hattın gerçekleşmesi ile Doğu Akdeniz'deki iki terminal ülkenin, petrol ve doğalgaz dağıtımında koordinasyon ve işbirliğini arttıracakları görülmektedir. Bu ülkelerin küresel güçler tarafından stratejik partner olarak değerlendirilmesi rastlantı değildir. Bunun temel sebepleri arasında; bu projelerin geçeceği coğrafyanın Dünya Enerji Pazarı için de vazgeçilmez bir coğrafya olması yer almaktadır.

Fransa'dan Akdeniz İçin Yeni Denemeler!

Fransa'nın yeni Cumhurbaşkanı Nicholas Sarkozy'nin seçimin hemen ardından yaptığı açıklamalar, bu ülkenin Akdeniz'i asla unutmayacağını ve buradaki etkinliğini yeniden kazanmaya çalışacağını en önemli kanıtı olmuştur. 20.Yüzyılın son çeyreğinde Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'de ABD ve İsrail'e bıraktığı etkinliğini özleyen Fransa, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi üzerinden ve "Yeni Akdeniz Birliği Projesi" ile ortaya çıkmıştır. Fransa Yeni Akdeniz Birliği Projesini G-8 örneğinde olduğu gibi düzenli olarak zirve toplantıları yapan Strazburg merkezli Avrupa Konseyi benzeri bir Akdeniz Konseyi oluşumu olarak açıklamaktadır.⁽⁶⁸⁾ AB ile ortak kalkınma ve yatırım projelerinde işbirliği yapacak bu birliğin kilit ülkeleri ise Türkiye, Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Kıbrıs olacaktır.

Akdeniz’de 1995 yılında Barselona Deklarasyonu ile başlatılan Akdeniz Havzası Serbest Ticaret Alanı süreci sorunlu ve yavaş da olsa işlemektedir. Fransa bu yeni atakla Doğu Akdeniz ile Ortadoğu’yu daha rahat kontrol edebilmek üzere önderliğini üstleneceği bir birlik oluşturma çabası içinde görünmektedir. Böylece kontrol merkezi Strazburg’a taşınacak ve diğer ülkelere göre Fransa bu birliktelikten ticari olarak da kârlı çıkacaktır. Ancak bu yaklaşımın önünde somut adımlar atarak ilerleme güçlüğü çeken AB Akdeniz İşbirliği Projesi örneği bulunmaktadır. Diğer taraftan Akdeniz’de henüz belirlenebilmiş münhasır ekonomik bölge dahi olmadığı düşünülürse Fransa’nın bu çabasının bölgede kendisini göstermeye yönelik bir ön alma çabası olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bu değerlendirme Fransa’nın bu bölgede etkili olma özlemini gerçekleştirmeye çalışacağı tespiti ortadan kaldırmamaktadır.

Türkiye’yi Doğu Akdeniz’e Sıkıştırma Çabaları

Prof. Dr Sertaç H. Başeren’e göre; “Doğu Akdeniz’de son zamanlarda ortaya çıkan gelişmeler aslında buz dağının su üstünde görülen kısmıdır. Buz dağının su üstündeki büyük kitlesi ise 1990’ların sonu ile 2000’lerin başından itibaren oluşmaya başlamıştır”.

Özellikle Kıbrıs adasının güney ve güney doğusunda zengin petrol yatakları bulunduğu iddialarından sonra daha da hassas duruma gelen bu bölgenin kıyı oluşturularak sahiplenilmesi çabalarının arttığı görülmektedir. Bu durumda Türkiye’nin bu bölgedeki dar bir deniz alanına hapsolması riski ortaya çıkmaktadır. Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile Yunanis-

tan'ın Akdeniz'de kıta sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge uygulamalarının Türkiye'yi Anadolu karasına hapsedme amacına yönelik olduğu iddiaları bulunmaktadır. Prof. Dr. Sertaç H. Başeren'e göre⁽⁶⁹⁾ "Bu hedef doğrultusunda adımlar atan ikili belli ölçüde amaçlarına ulaşırken, Türkiye geç kalmış durumda"dır.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin bu bölgede petrol arama faaliyetlerine yabancı şirketleri de dâhil ederek Türkiye'nin tepkisini dengelemeye çalıştığı ileri sürülmektedir. GKRY Cumhurbaşkanı Tasos Papadapulos'un Rum basınına verdiği bir demeçte ihaleye girecek şirketlerin seçimi sırasında hem siyasi hem de ekonomik davranacaklarını altını çizerek ifade etmesi bu anlamda dikkat çekici olarak görülmektedir.

Doğu Akdeniz'de petrol aranması konusundaki faaliyetler hızlı bir şekilde devam etmektedir. 22 Mart 2007 tarihli Fileleftheros Gazetesi ve 12 Nisan 2007 tarihli Rusya kaynaklı RBC Daily'de Exxon-Mobil, BP, Shell, Total ve Lukoil şirketlerinin birer buçuk milyon dolar ödeyerek şartname ve sismik verileri satın aldıkları belirtilmektedir.

Bu durum ABD, İngiltere, Hollanda, Fransa ve Rusya merkezli dev petrol şirketlerinin ruhsat alıp Türkiye kıta sahanlığına tecavüz eden sahalarda arama yapmaya başlayacakları düşüncesinin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Ancak pratikte böyle olmamış açılan ihaleye yukarıda sözü edilen büyük petrol devlerinden kimse katılmamıştır. Aslında, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs Adası açıklarında Petrol arama platformları üzerindeki satranç masasında hamleler başlamıştır.

Bu sahanın siyasi ve hukuki açıdan problemsiz olmadığı biline biline, GKRY tarafından bu strateji ile manevra alanı

yaratılmaya çalışılmaktadır. Bu stratejinin asıl amacı petrol-den elde edilecek ekonomik getiri değildir. Asıl amacın Türkiye'nin bölgedeki Ekonomik Münhasır Alanı'nı daraltıp Türkiye'yi Doğu Akdeniz'in doğusuna kendi karasularının içine hapsetmektir.

Yapılan ekonomik analizler, bu bölgede petrol çıkartılmasının maliyetinin çok yüksek olduğunu ve projenin şu anda rantabl olmadığını ortaya koymaktadır.

II. BÖLÜM - DİPNOTLAR VE KAYNAKÇA

- (1) PRYOR, H. John 2004. "Akdeniz'de Coğrafya Teknoloji ve Savaş. Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler" Çev: Füsün Tayanç, Tunç Tayanç. Kitap Yayınevi. İstanbul 2004.
- (2) a. g. e.
- (3) ÖZTÜRK, M. Osman Prof. 2003. "Stratejik Açidan Doğu Akdeniz ve Kıbrıs." Altinküre Yayınları. Ankara. 2003.
- (4) a. g. e.
- (5) YILDIZ, Dursun. 2000. "Akdeniz Havzasının Su Potansiyeli ve Hidropolitliği" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. Temmuz 2000.
- (6) a. g. e.
- (7) YILDIZ, Dursun. 2006. "Doğu Akdeniz ve Manavgat Çayı Su Temin Projesi". TMMOB İMO Su Politikaları Kongresi 21-23 Mart 2006 Bildiriler Kitabı. İMO. Ankara. 2006.
- (8) YILDIZ, Dursun. 2003. "Akdeniz Havzasında Su Sorunları ve Türkiye". TMMOB İMO Ankara Şubesi Yayını. Ankara. Mart 2003.
- (9) YILDIZ, Dursun. (2006).
- (10) LESSER, O. İan. 2005. "Security and Strategy in the Eastern Mediterranean". Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP). Athens. Greece. Dec. 2005.
- (11) a. g. e.
- (12) BULUNÇ, Ahmet Zeki. 2007. "Kıbrıs Satranç Tahtası Gibi." Cumhuriyet Strateji. Ankara. Ocak 2007.
- (13) Aslında Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile Rum lideri Tasos Papadopoulos arasında, Kasım 2005 tarihinde bir gizli anlaşma yapıldığı ve bu anlaşma çerçevesinde Andreas Papandreu Baf Hava Üssü'nün, Fransa'nın emrine verildiği ileri sürülmektedir. Güney Kıbrıs'ta yayınlanan Politis Gazetesi, anlaşma ile ilgili son ayrıntıların 2006 yılının Temmuz ayının ikinci yarısında, Güney Kıbrıs'ı ziyaret eden Fransa'nın Avrupa konularından sorumlu bakanı Koloma ile Rum Dışişleri Bakanı Yorgo Lillikas tarafından tamamlandığını yazmıştır. Böylece iki ülke arasında askeri alandaki mevcut işbirliği bir sisteme bağlanmıştır. Politis Gazetesi'ne göre GKRY'nin temel askeri alt yapılarını, Fransız savaş uçaklarının gemilerinin kullanımı için Fransa hükümetinin hizmetine vermesi konusunda anlaşmaya varıldığı haberini vermiştir. Yine aynı

AKDENİZ'İN DOĞUSU

gazete, anlaşmanın Baf Askeri Hava Üssü'nün ve Rum limanlarının kullanma hakkını içerdiğini yazmıştır (AB Haber 7 Ağustos 2006).

(14) BULUNÇ, Ahmet Zeki. (2007).

(15) a. g. e.

(16) Fransa'nın Güney Kıbrıs Büyükelçisi Hadelin de la Tour-du-Pin, Rum Basınına yaptığı açıklamada, Güney Kıbrıs ile terörle mücadele ve bilgi alışverişi gibi birçok anlaşma imzalandığına işaret ederek "Şimdi de savunma alanında bir anlaşma imzalamayı planlıyoruz" demiştir. Büyükelçi bu anlaşmanın 25 AB üyesi ülkeyi bağlayan Avrupa Savunma Güvenlik Politikası (AGSP) kapsamında yer aldığını ve bunun AGSP'ye uygun olduğunu ifade etmiştir (AB Haber 11 Ağustos 2006).

(17) Washington Times Gazetesi, Fransa'nın geçen hafta Kıbrıs Rum Kesimiyle yaptığı askeri anlaşmanın Türkiye'yi sıktığını belirtti. Türkiye'nin de, Fransa'nın da NATO üyesi olduğunu hatırlatan gazete, buna rağmen Paris'in NATO'dan bağımsız bir adım attığını vurguladı. Fransa'nın Kıbrıs Rum Kesimi'yle yaptığı askeri anlaşma çerçevesinde, Doğu Akdeniz'de askeri olarak "ayak basacak bir yer" bulunduğu değerlendirilmesi yapılan haberde, söz konusu anlaşmanın, Fransa'nın NATO müttefiki Türkiye tarafından tepkiyle karşılandığı kaydedildi. Haberde, Kıbrıs Rum Kesimi Dışişleri Bakanı Yorgo Lillikas ile Fransa Savunma Bakanı Michele Alliot-Marie arasında imzalanan anlaşma da "Fransa'da baharda yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde, hükümetin yaptığı muhtemelen son büyük eylem" olarak değerlendirildi (AB Haber 05.03.2007 Brüksel).

(18) SOYLU, S. M. 2000. "Doğu Akdeniz'in Stratejik Yapısına, Bakü Ceyhan Petrol Boru Hattının Etkilerinin Değerlendirilmesi" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi. İstanbul. 2000.

(19) a. g. e.

(20) Doğu Akdeniz'in Güvenliği 1994 "Doğu Akdeniz Ülkeleri Arasındaki Problemler ve Politik, Askeri, Ekonomik İşbirliği Esasları" Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1994.

(21) SOYLU, S. M. (2000).

(22) Doğu Akdeniz'in Güvenliği (1994).

(23) ÇEÇEN, Anıl. 2005. "Kıbrıs; Dünyanın Ortasında Bir Uçak Gemisi". Aydınlanma 1923 Dergisi. Sayı: 39. 2005.

(24) a. g. e.

(25) a. g. e.

- (26) SOYLU, S. M. (2000).
- (27) a. g. e.
- (28) Aksiyon. "Denktaş: ABD'liler Petrolün Yarısını önerdi. Haftalık haber Dergisi. Sayı:543. İstanbul. 02.05.2005.
- (29) a. g. e.
- (30) a. g. e.
- (31) HERGÜNER, Mustafa Doç. Dr. "Doğu Akdeniz Enerji Merkezi" Cumhuriyet Strateji Yıl: 3 Sayı: 143 26 Ankara. Mart 2007
- (32) 2005 yılının Mayıs ayında Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Dışişleri Bakanı Nicos Rolandis bir konuşmasında Kıbrıs adasının çevresindeki petrol yataklarında Umman'daki rezervlere eşdeğer rezerv var deyiverir. Bu arada rezervin ekonomik büyüklüğünün 400 milyar dolar civarında olduğu söylentileri de ortada dolaşmaya başlamıştır. Kaynak: KÜLEBİ, Ali 2007. "Kıbrıs Petrolüyle Gündemde". Cumhuriyet Strateji. Yıl:3 Sayı: 138. Ankara. 19 Şubat 2007.
- (33) Son beş senedir ağırlıklı olarak Ege Denzinde yapılan "Deniz Kurdu" planlı tatbikatı bu sene ilk olarak ve gerçek mermilerle Doğu Akdeniz'de yapılmıştır. Özellikle 2-5 Mayıs 2007 tarihleri arasında yapılan tatbikata katılan Türk gemilerinin faaliyetleri Larnaka ve Limasol'dan izlenebilmiştir. Kaynak: BAŞEREN, Hami Sertaç Prof. Dr. 2007. "Doğu Akdeniz'de Petrol Gerilimi Tırmanıyor" Cumhuriyet Strateji. Yıl: 3 Sayı: 150. Ankara. 14 Mayıs 2007.
- (34) KÜLEBİ, Ali 2007 "Kıbrıs Petrolüyle Gündemde". Cumhuriyet Strateji. Yıl:3 Sayı: 138. Ankara. 19 Şubat 2007.
- (35) a. g. e.
- (36) a. g. e.
- (37) ERHAN, Çağrı. Doç Dr. "Ortadaki Büyük Oyun: BOP". Işık Kansu. Yazı Dizisi. Cumhuriyet Gazetesi. 22-25 Haziran 2004.
- (38) a. g. e.
- (39) SÖNMEZ, Sinan Prof. Dr. 2004. "Ortadaki Büyük Oyun: BOP". Işık Kansu. Yazı Dizisi. Cumhuriyet Gazetesi. 22-25 Haziran 2004.
- (40) a. g. e.
- (41) a. g. e.
- (42) GÖKNEL, Mete. 2004. "Ortadaki Büyük Oyun: BOP". Işık Kansu. Yazı Dizisi. Cumhuriyet Gazetesi. 22-25 Haziran 2004.

(43) a. g. e.

(44) a. g. e.

(45) a. g. e.

(46) a. g. e.

(47) HACISALİHOĞLU, Yaşar Doç Dr. 2004. "Ortadaki Büyük Oyun BOP". Işık Kansu. Yazı Dizisi. Cumhuriyet Gazetesi. 22-25 Haziran 2004.

(48) a. g. e.

(49) CÖMERT, Servet Tuğ. Gen. (E). "Ortadaki Büyük Oyun BOP". Işık Kansu. Yazı Dizisi Cumhuriyet Gazetesi. 22-25 Haziran 2004.

(50) "Efendiler, Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için çok mühimdir" M.Kemal Atatürk

"Kıbrıs yoksa, petrol ikmalimizi sağlayacak belli tesislerden de yoksun kalırız. Petrol olmazsa, İngiltere'de açlık ve işsizlik ortaya çıkar. Mesele bu kadar basit." İngiltere Başbakanı Antony Eden (1897-1977)

M. Kemal Atatürk'ün Kıbrıs ile ilgili ifadesi, Akdeniz'in üçüncü büyük adası olan Kıbrıs'ın Türkiye için jeopolitik ve stratejik önemini ortaya koymaktadır. İngiltere Başbakanlarından Antony Eden'in sözleri ise, Ada'nın uzun yıllar egemenliğini elinde bulunduran ve halen de Kıbrıs'da iki üs sahibi olan İngiltere açısından da aynı öneme işaret etmektedir. Kaldı ki, yalnız İngiltere değil, askeri ve siyasi bakımdan Akdeniz'de üstünlüğü elinde tutmak isteyen tüm güçler, önemli ticaret yolları ile enerji merkezlerini kontrol eden stratejik bir konumda bulunan Kıbrıs üzerinde, tarihin her döneminde hâkimiyet kurma mücadelesi yürütmüşlerdir. Kaynak: KANDEMİR, Nuzhet. "Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Ve Çıkarları Açısından Kıbrıs". 17 Aralık Sonrası KKTC, Türkiye ve AB Konulu Panel Konuşmasından 22.12.2004. DP Bilgi İşlem Müdürlüğü. Ankara. 2004.

(51) Rusya Federasyonu'nun Birleşmiş Milletler Daimi Temsilcisi Büyükelçi Gennadiy Gatilov, vetonun politik değil teknik bir içerik taşıdığı şeklinde açıklama yapmıştır. Rusya, Annan Planı'na güvence verilmesi ile ilgili olarak hazırlanan karar tasarısını "veto" ettiği gibi, yukarıda bahsi geçen nedenler çerçevesinde ambargoların kaldırılması ile sonuçlanacak bir sürece daha başından karşı çıkmıştır.

(52) YAŞİN, Kılıç Gözde. 2004. "Rusya'nın Kıbrıs'a Bakışı". TÜRKSAM Arşivi. 2 Mayıs 2004. <http://www.turksam.org/tr/yazilar>.

(53) a. g. e.

- (54) a. g. e.
- (55) ÇEÇEN. Anıl. (2005).
- (56) STARR, G. Chester. 2000. "Antik Çağda Deniz Gücü". Çev: Gürkan Ergin. Homer Kitabevi. İstanbul.2000.
- (57) ÖZTÜRK, M. Osman Prof.(2003).
- (58) ÇEÇEN. Anıl. (2005).
- (59) ÖZTÜRK, M. Osman Prof.(2003).
- (60) a. g. e.
- (61) ÇEÇEN. Anıl. (2005).
- (62) a. g. e.
- (63) ÖZTÜRK, M. Osman Prof.(2003).
- (64) ÇEÇEN. Anıl. (2005).
- (65) Echelon sistemi, özet olarak telefon, faks, telsiz, internet, e-mail vs. gibi tüm iletişim araçlarını dünya çapında dinleme ve kaydetme kapasitesine sahip, çok gelişmiş bir sistemdir. Yani her cep ve normal telefon konuşmanızı, yazdığınız her maili, her mesajı, her klavye dokunuşunuz, her girdiğiniz site vs, eğer dinleyenlerin risk ölçütlerine uyan kelimeler içeriyorsa kayıt edilir. Bu sistemde, ses analizleri yapma ve dinleyenlere göre sakıncalı olan kelimeleri tarama kapasitesine sahip, çok gelişmiş bilgisayarlar kullanılır.
- (66) HERGÜNER, Mustafa Doç. Dr. 2007. "Doğu Akdeniz Enerji Merkezi". Cumhuriyet Strateji. Yıl: 3 Sayı: 143 26. Ankara. Mart 2007.
- (67) a. g. e.
- (68) GÜRER, Mahmut. 2007. "Fransa'dan Akdeniz'e Yeni BOP Önerisi-Sarkozy Bölgeyi Gözüne Kestirdi-Cumhuriyet Strateji Yıl: 3 Sayı: 150. Ankara. 14 Mayıs 2007.
- (69) BAŞEREN, Hami Sertaç Prof. Dr. 2007. "Akdeniz Türkiye'ye Kapatılmak İsteniyor". Cumhuriyet Strateji. Yıl: 4 Sayı: 164. Ankara. 20 Ağustos 2007.

BÖLÜM III

DOĞU AKDENİZ'DE SU

Ticaret ve Savaş Gemilerdeki Tatlı Suyun Rolü ve Önemi

Akdeniz'in bugün daha çok doğu ve güney kıyılarında yaşanan su sıkıntısı, antik çağlarda bu kıyılarda dolaşan ticaret ve savaş kadirgalarının da en büyük sıkıntılarından biri idi. Akdeniz tarihinde çok önemli roller oynayan Akdeniz gemilerindeki tatlı su ihtiyacının karşılanması, kapitanların en önemli işleri arasında yer alırdı.

Kadirgaların hızları kadar cephane, yiyecek ve içecek su depolama kapasiteleri de bu hıza bağılı olarak denizde kalma sürelerini belirleyen unsurlar olarak ortaya çıkardı.

O dönemde, bir filonun su almadan, denizde geçirebileceği süre; en çok 7 ile 9 gün arasında olup, su depolama kapasiteleri düşük olan gemiler, zorunlu olarak sık sık karaya çıkma ihtiyacı duyardı.⁽¹⁾ Bu nedenle, donanma komutanları gemilerdeki su tüketimi yönetimini çok iyi yapmak zorunda idiler. Aksi durumda; su için karaya çıkmak zorunda kalırlardı ki bu durum çeşitli riskler de taşırdı. Örneğin; 1123'te Kudüs Krallığı kıyılarına saldırarak üzere İskenderiye'den denize açılan Fatimi donanmasının suyu, Beyrut açıklarında tükenince denizciler "Aşkelon'un limansız kıyılarından" su almak için karaya çıkmak zorunda kalmış ve ciddi şekilde hırpalanmıştır.⁽²⁾ O dönemde de yüzey suyunun olmadığı bu bölgede, su ihtiyacı kuyulardan sağlanmaktaydı. Bu nedenle;

bu kıt kaynaklar, bu büyük donanmanın suyunun Aşkelon'dan karşılanmasına olanak tanımıyordu. Ancak; donanmasının büyüklüğüne güvenen Mısırlı komutanın, o dönemde de böyle bir kıt kaynağı zorla alma çabası başarısız kalıyordu.⁽³⁾ Doğu Akdeniz'deki su sıkıntısının azalması için, Manavgat suyunun taşınacağı Aşkelon limanı, o dönemde de su fakiri bir kentin limanıydı. Bu örneklerden birisinde de, bir Ceneviz filosu bir kuşatmayı suyunun kalmaması nedeni ile kaldırmak zorunda kalmıştı.

Akdeniz'in uzun ve sıcak yaz günlerinde, çalışan mürettebatın günlük su gereksinimi 1,9 litre olarak (1/2 Galon) tespit edilmişti. Bu miktar, kürekçilerin kaybettikleri su miktarı dikkate alındığında çok yetersizdi.

Su, bu dönemde kadirgaların hiç durmadan gidebilecekleri menzili belirlediğinden, küçük çapta da olsa stratejik bir önem taşıyordu. Kadirgalarda, Akdeniz sıcaklığı altında ahşap varil, amfora ve deri içinde duran suyun çok uzun bir süre bozulmadan kalabilmesi zordu. 16. yüzyılda tipik bir Batı hafif kadirgasının taşıyabileceği su miktarının, iki haftadan çok dayanmayacağı ileri sürülmektedir.⁽⁴⁾

Tüm ortaçağ boyunca batıda kürekçiler hep gönüllülerden oluşmuştur. Bu nedenle de, bu mürettebat yeterli su olması konusunda hep ısrarcı davranmışlardır. Bu durum, 16. yüzyılda kürekçi olarak köleler ve mahkûmların kullanılmaya başlamasına kadar devam etmiştir.

Mürettebatı, 144 kürekçi ve 30-40 kadar savaşçı gemici ve zabitten oluşan tipik bir 16. yüzyıl hafif kadirgasının su gereksinimi, günde 90 galon (340 litre) olarak belirlenirdi. 20 günlük bir sefer için gerekli su miktarı 1800 galon

(6800 litre) olarak hesaplanırdı. Yani; 100 adet, 68 litrelik varil.⁽⁵⁾

14. ve 15. yüzyılda kadırgaların 3000-5700 lt arasında su depoladıkları tahmin edilmektedir. Bu yüzyıllarda kadırgaların demirbaş defterlerinde 50-70 varil arasındaki kayıtlara rastlanmıştır.⁽⁶⁾ 1 Ceneviz varili (barillium) 74,23 lt, Venedik varili ise 64,38 lt su almakta⁽⁷⁾, gemiye yüklenecek su miktarı ise; yapılacak yolculuğun niteliğine, gemideki yolcu ve mürettebata ve kadırganın büyüklüğüne göre farklılık göstermekteydi. O dönemdeki savaş ve korsan kadırgalarının, ticari kadırgalara göre daha uzun süre yetecek su depoladıkları bilinmektedir.

Örneğin, Kâtip Çelebi'ye göre; Barbaros Hayrettin, 1539'daki Herceg Novi seferine katılan 155 gemisi için 25.428 varil su almıştır. Gemi başına ortalama 164 varil su düşmüştür.

Araştırmacılar, 16. yüzyıldaki kadırgaların su ikmali yapmadan, denizde en uzun iki-üç hafta kalabildiklerini belirlemişlerdir.

Su, bu dönem boyunca kendi ikmal noktalarından uzak bölgelerde harekât yapan donanmalar için stratejik önemi yüksek olan bir kaynak olmuştur. Bu nedenle; geçmişte de, Akdeniz üzerinde egemenlik kurulmasında dolaylı da olsa, önemli bir etkiye sahip olmuştur.

Suyun Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki kara savaşlarındaki etkisi ve bir su biriktirme yapısının savaş aracı olarak kullanılması çok eskilere dayanır.

Babil, suyla birlikte doğduğu bilinen bir kenttir. Ünlü Hamurabi yasalarında, baraj ve kanalların kullanımına ilişkin

kanun ve düzenlemeler yer almış olmasına rağmen, Babil için sona giden yol da sudan geçmiştir. Asma bahçeleri ve etrafındaki sulama kanalları ile ünlü olan bu tarihi kentin ortaya çıkıp gelişmesinde, su ne kadar etkili oldu ise, yerle bir olmasında da aynı şekilde etkili olmuştur.⁽⁸⁾

Doğu Akdeniz tarihinin en başarılı baraj kurucu krallarından olan Asur Kralı Sennacherib, M.Ö. 689'da Babil'e saldırmıştır. Yazılanlar Asur Kralı'nın bu yeteneğini, kenti tamamen yağmalamak ve yerle bir etmek için kullandığını ortaya koymaktadır.

Babil'i ele geçirmek isteyen Kral Sennacherib, önce Fırat nehri üzerine bir baraj kurdurmuş, sonra bu barajı yıktırarak barajda biriken suları Babil üzerine bırakmıştır. Babil yerle bir olmuştur. Yapay olarak yaratılan sel, kenti yerle bir etmiş, kentin molozları Fırat'a dökülmüştür.

Böylece; bu bölge tarihte bir başka ilke de imza atmıştır. Tarihte ilk kez bir baraj, savaş aracı olarak kullanılmıştır.

Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da, bugün bir savaş nedeni olacağı ileri sürülen su, o dönemde yıkıcı bir silah olarak kullanılmıştır.

Bu eylem yazıtlara aşağıdaki şekilde geçmiştir;

"Gelecekte kentin yerini, tapınaklarını ve tanrılarını kimse hatırlamasın diye, su baskınından da mükemmel biçimde kenti yıktım. Baştan aşağı suyla kapladım ve otlak haline getirdim."⁽⁹⁾

Suyun Taşınması

Antik dönemde, su ve her türlü sıvının taşınmasında "amfora"lar kullanılırdı. Daha sonra, batıda Ortaçağ başla-

rında amfora'nın yerini varil almıştır. Kereste sıkıntısı olan Kuzey Afrika'da ise, daha çok deriden yapılmış kaplar ve top-rak kaplar kullanılmıştır.⁽¹⁰⁾

Literatürlerde Akdeniz'de, özellikle yaz aylarında normal bir kadırganın suyunun en çok iki veya üç hafta yettiği belirtilmektedir. Akdeniz sıcağı altında, ahşap varil, amfora ve deri kaplar içerisinde duran suyun özellikle yaz aylarında tükenmesinin yanı sıra, yosunlanma ve bozulma olasılığı da bulunmaktaydı.

Pryor H; "Akdeniz'de Coğrafya, Teknoloji ve Savaş" adlı kitabında⁽¹¹⁾, o dönemde donanma komutanlarının daha uzak mesafelere gidebilmek için kadırgalara eşlik edecek su taşıyan yelkenlileri neden kullanmadıklarına bir açıklama bulunamadığını belirtmektedir. Böyle bir geminin donanma yedeğine alınması, su ve erzak sorununu çözecek iken, bunun düşünülmemiş olması mümkün değildir. Ancak bu dönemin tümünde, kadırgalardan oluşan bir donanmaya eşlik eden, su taşıyan ikmal gemilerinden söz eden bir kaynağa da rastlanmamıştır. Böyle bir çözüme kimsenin başvurmamasının nedenlerinden biri; yelkenli gemilerin seyir hızlarının kadırgalardan daha yavaş olduğu şeklinde açıklanabilir. Ancak tek başına bu yeterli değildir. Bunun yanı sıra, orta büyüklükte bir kadırganın su yükü, yaklaşık 7 tondur. Bu yük varil ya da amforaların ağırlığı ile yaklaşık 9 tona çıkmaktadır.

13. yüzyıl ortalarında, yelkenlilerin yük taşıma kapasiteleri yaklaşık 800 ton olarak bilinmektedir. Bu durumda, 50 kadırgadan oluşan bir donanmaya su taşıyan ikmal gemisi, en az 450 tonluk bir yükü donanmayı takip etmek durumunda kalacaktı. Bu da özellikle, rüzgâr gücünün kesildiği

veya terse döndüğü durumlar için, donanma ve ikmal gemisi arasındaki bağlantının kopması anlamına gelirdi ki bu durum büyük bir soruna neden olurdu.

Yukarıdaki nedenden dolayı; böyle bir gemi ile oluşacak zaman kaybı, seyirde yavaşlık getirecek, savaşta ise korunması ihtiyacını ortaya çıkartacaktır. Seyir ve savaş düzeninin bozulması, bu geminin kaybedilmesi halinde tüm lojistik desteğin kesilmesi riski ve savaşta öncelikli hedef teşkil etmesi gibi nedenler, böyle bir çözümün uygulamaya konmasını engellemiş olabilir. Bu çözümüm aksine, su ve erzakı kendi ambarlarında taşıyan gemiler ise, saldırı ve savunmada daha bağımsız hareket edebilmekte ve yüksek manevra kabiliyetine sahip olmaktadır.

DOĞU AKDENİZDEKİ TARİHİ SU YAPILARI

Güneydoğu Akdeniz’de, M.S. ilk iki yüzyılda, Roma döneminden kalma, Suriye’de Şam’ın 150 km kuzeydoğusunda 21 m yüksekliğindeki Harbaqa Barajı kalıntıları bulunmaktadır. İsrail’de, Necef’te Petra (Siq) kentini taşkından koruyan baraj ile Kurnub Barajı, dönemin önemli su yapılarından bazıları olarak bilinmektedir.⁽¹²⁾

Suriye’de Nehr el Abrak, Irak’da Samarra gibi bazı tarihsel barajların M.S. 1. yüzyılın ikinci yarısında yapıldıkları belirtilmektedir.

Doğu Akdeniz’deki tarihi su yapılarının büyük bir bölümü de; Helenistik, Roma, Bizans dönemlerinde inşa edilen ve Türkiye’nin, Ege ve Akdeniz Bölgelerinde yer alan su yapılarıdır.

KUTSAL KİTAPLARDA SU

İnsanlığın medeniyete doğru yola çıkışının kavşak noktası olan Doğu Akdeniz ve Ortadoğu, aynı zamanda semavi dinlerin de beşiği olmuştur. Dicle, Fırat, Nil nehirleri civarında gelişen medeniyetler, sulamaya dayalı ekonomik yaşam nedeniyle “su medeniyetleri” olarak tanımlanmıştır.

Bu medeniyetlerin gelişmesinde önemli bir rol oynayan su, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu kökenli tek tanrılı üç büyük din olan Musevilik, Hıristiyanlık ve Müslümanlık için de oldukça büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle; bu üç dinin kutsal kitaplarında, suyun kullanımından paylaşımına kadar birçok ayet yer almaktadır.

Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’da yer alan ırmaklar, aynı zamanda çok eski dönemlerden beri insanlığın kaderini etkileyen kutsal ayetlerde yer alıp, dini motiflerle süslenmiş su kaynaklarıdır.

Örneğin; Tevrat’ta g’mara’ya göre “Bir kaynaktan su çekmenin zevkini tatmayanlar yaşama sevincini tatmamış demektir” denmektedir.⁽¹³⁾

Bölgede kıt bir kaynak durumunda olan suyun, her üç dinde de çok hassas bir tema olarak işlendiği görülmektedir.

Tevrat’da, Âdem ile Havva’nın bulunduğu Aden bahçesini sulayan ırmak hakkında aşağıdaki açıklamalar yer alır;

“Bahçeyi sulamak için Aden’den bir ırmak çıktı. Orada bölünerek dört kol oldu. İlkini adı Pişon’dur ve kendisinde altın bulunan bütün Havila diyarını kuşatır. İkinci ırmağın adı Gihon’dur. Bütün kuş diyarlarını kuşatır. Üçüncü ırmağın adı Dicle’dir ve Asur’un önünde akar. Dördüncü ırmak Fırat’tır.”

Pişon ve Gihon ırmaklarının nerede olduğu bilinmemektedir. Ancak, Tevrat'taki bu açıklamalar Dicle ve Fırat'ı tarihin çok eski dönemlerinden beri öne çıkartmaktadır. Bu iki ırmak, o dönemden bu yana öneminden bir şey yitirmemiş, hatta daha da önemli hale gelmiştir.

Özetle; bu iki ırmak insanlığın kaderini etkileyen kutsal kitaplarda yer alan önemli iki ırmaktır.

Kuran-ı Kerim'de, su kelimesi (ma) 60 kez geçmektedir. Nehir kelimesinin 50 kez, deniz (bar) kelimesinin ise 40 kez geçtiği Kuran-ı Kerim'de, su sıkça işlenen bir temadır.

Su, İslam Hukuku'nda da çok önemli bir yer tutmaktadır. İslam hukukçularının çoğu, suyu satılamaz ve özel mülkiyete geçirilemeyecek bir varlık olarak görür. İslam hukukunda su, ihtiyacı olan herkese tahsis edilmesi gereken ortak bir maldır. Suyun ticari bir ürün olarak görülmesi, ahlak ve adetlerle bağdaşmaz. Çünkü; su insan emeğinin bir ürünü olmayıp, Allah'ın lütfettiği bir üründür.

Kuran'ı Kerim'in 21. Enbiya suresinde "biz her şeyi sudan yarattık." Târik suresinde "atan sudan yaratıldı" ifadeleri ile suyun özel durumu vurgulanmıştır.

DOĞU AKDENİZ HAVZASI'NIN ANA TATLI SU KAYNAKLARI

Doğu Akdeniz tarihinde su, bugün olduğu gibi tarihsel olarak da önemli bir rol oynamıştır. Doğu Akdeniz tarihine yön veren ilk su kaynakları; Kadirga ve yelkenli savaş gemilerinde taşıyabilecek miktarda ambarlara depolanan suyun alındığı kaynaklar olmuştur. Taşıma konusundaki zorluklar nedeniyle

kısıtlı miktarda alınabilen bu suyun ve bu suyu kısıtlı olarak kullanmak zorunda olan denizcilerin, Akdeniz tarihinin yazılmasındaki rolleri küçük değildir. Akdeniz tarihinin yazılmasında, tuzlu sular üzerinde, tatlı su ihtiyacı çok kısıtlı olarak karşılanan denizciler önemli bir rol oynamıştır.

Fırat

Tarih boyunca bölgede önemli roller oynamış Fırat Nehri; Türkiye'den kaynaklanıp Suriye'den geçerek, Irak'ta Dicle ile birleşip "Şattülarap" adını alır. 200 km sonra ise Basra Körfezine dökülür. Yılda 35 milyar m³ su taşır. Kıyıdaşlarının su katkısı: Türkiye: % 88,7 (31,58 milyar m³); Suriye: % 11,3 (4 milyar m³). Toplam alanı 444.000 km² olan Fırat Havzası'nın %28'i Türkiye'de; %17'si Suriye'de; %40'ı Irak'ta yer almaktadır.⁽¹⁴⁾

Dicle

Dicle de Fırat gibi Türkiye'den doğar, Fırat'la birleşerek Basra körfezine dökülür. Yılda 48,7 milyar m³ su taşır. Kıyıdaşlarının su katkısı: Türkiye: % 51,8 (25.24 milyar m³); Irak: % 48,2 (23,48 milyar m³). Dicle havzasının %12'si Türkiye'de; %54'ü Irak'ta; %0,2'si Suriye'de; %34'ü ise İran ve diğer ülkelerdedir.⁽¹⁵⁾

Nil

Burundi, Ruanda, Uganda, Kongo, Tanzanya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Etiyopya, Sudan ve Mısır topraklarından geçer. 6.825 km²'lik uzunluğuyla dünyanın en uzun ırmağıdır. Yılda, 3 milyon km²'lik bir havza alanından topladığı,

85 milyar m³ su taşır. Nil'in önemli iki kolu olan Beyaz ve Mavi Nil, Sudan'da birleşerek Nil'i oluştururlar. Nehrin büyük bölümü (%85) Etiyopya'dan kaynaklanır. Mısır'ın nehre katkısı aşağı yukarı hiç olmamakla birlikte, yılda 55 milyar m³ ile bu nehirden en fazla yararlanan ülkedir.

Ürdün-Şeria

Ortadoğu'da bulunan önemli ve tek bölgesel ırmaktır. Yılda 1,5 milyar m³ su taşır. Ürdün nehri havzası 11.500 km²'lik bir alanı kapsar. Bu havzanın %54'ü Ürdün'de; %29,5'i Suriye'de; %10,5'i İsrail; %6,0'sı Lübnan'da yer alır.⁽¹⁶⁾

Litani

Ortadoğu bölgesinin önemli ve tek ulusal ırmağı olan Litani Irmağı, Lübnan topraklarından doğar ve aynı ülke sınırları içinde Doğu Akdeniz'e dökülür. 1982'de İsrail'in Güney Lübnan'ı işgal etmesi ve daha sonra çekilmesine rağmen, orada oluşturulan güvenlik bölgesi nedeniyle, bu nehir uzun yıllar fiilen İsrail'in de kullanımında kalmıştır. Bugünlerde kısa bir süre Lübnan'a giren İsrail ordusunun egemenliğinde kalan bu bölgeden İsrail çekilmiş ve bölge, BM Barış gücünün denetimine girmiştir.

Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da su sorununun tarihten günümüze aldığı biçimleri değerlendirip yapılacak bir genelleme ile, bölge ülkeleri arasında sürekli çatışmalara neden olan su kaynaklarının şu özelliklere sahip olduğu söylenebilir:

- Ortadoğu; coğrafi konumlanışı nedeniyle, yeraltı ve yerüstü su kaynakları kıt olan ve bu nedenle de ciddi bo-

yutta su sıkıntısı çeken bölgelerin belki de başında gelmektedir. Bölge ülkeleri, kısıtlı olan su kaynaklarını genişletebilmek için değişik yöntem ve tekniklere başvurumaktadırlar. Libya, derin yeraltı suyunu yeryüzüne çıkararak, bunları yapay ırmak biçiminde kıyı şehirlerine akıtmaktadır. Petrol zengini Arap ülkelerinin başvurduğu bir diğer yöntem ise; deniz suyunun arıtılması yoluyla içme suyu elde edilmesi yöntemidir. Ancak bu yöntem, birim maliyeti yüksek olan bir yöntemdir. Üretiminde harcanan enerji, petrol kullanılarak elde edildiği için, suyun birimi neredeyse petrolün birimiyle aynı fiyata gelmektedir. Petrol zengini olmayan ülkelerde enerji maliyetinin yüksek oluşu ve yarttığı çevre sorunları, bu yöntemin yaygın olarak kullanımını engellemektedir.

Su kaynaklarını arttırma yöntemlerinden bir diğeri ise, İsrail'in başvurduğu yöntemdir. İsrail, Ulusal Su Taşıma Şebekesi adını verdiği kuruluşu ile, özellikle gelişmiş sulama teknolojisini kullanarak suyu tarıma aktarabilmektedir. Nil sularının Sina yarımadasına taşınması önerisi, Manavgat ya da Barış Suyu Projesi gibi, bölgeye suyun dışarıdan getirilmesine dayalı projeler ise, politik nedenlerle uygulanamamaktadır.

- Var olan yerüstü su kaynakları (nehirler) birden fazla devlet topraklarına dağılmıştır ve kullanımında birden fazla devlet, hak sahibi olduğunu iddia edebilmektedir. Üstelik her bir ülkenin nüfus artışı ve sanayileşmesinin yol açtığı su gereksinimi bir yıl öncesinden daha fazladır. Bu da, doğal olarak kapasiteleri sınırlı olan su kaynaklarının kullanımının, her ülkenin kendi sınırları içerisinde daha da artırılması anlamına gelmektedir. Bölgede suyun ve-

rimli, hakça kullanımının sağlanması yerine, ileriye dönük planlarla su kaynakları üzerinde hakimiyet kurma isteği, su sorununun temel nedenini oluşturmaktadır.

Üstelik bölge dışı ülkeler de, bölge ile ilgili planları oranında sorunun içerisinde yer almaktadırlar.

- Bölge ülkeleri, yenilenebilir yerüstü sularının büyük bir bölümünü kullanmakta olup, yeraltı sularının büyük bir kısmı da, yenilenemeyen kaynaklar türündendir. Bu durum, özellikle sorunla karşı karşıya olan Ürdün, Filistin, İsrail ve Mısır gibi ülkelerin su kaynaklarını arttırmak için çeşitli arayışlara girmesine neden olmaktadır.
- Ortadoğu su kaynaklarının en önemli bölümünü oluşturan Nil, Dicle ve Fırat nehirleri aynı zamanda sınırtaşan su niteliğindedirler. Ürdün Nehri ise; bölgedeki tek bölge içi ırmak olmasına rağmen, Filistin sorunu nedeniyle uluslararası sorun olma özelliği taşımaktadır.

Bölgedeki Derin Yeraltı Suları Necef Akiferi

Necef Ben Gurion Üniversitesinden Arie S. Issar, Necef Çölü'nün altında, temiz ve acı su içeren bir ana akifer yer almakta olduğunu belirterek, bunun bölgesel su kaynağı olarak düşünülebileceğini ileri sürmektedir.⁽¹⁷⁾

a) Alt Cretaceus yaşında olan Nubian Kumtaş akiferi yaklaşık 250 m kalınlığındadır. Tuzluluğu 800-2000 mg/lit Cl arasında değişmektedir. Bu fosil suyun yaşının yaklaşık 20.000 yıl olduğu tahmin edilmektedir.

b) Kireçtaşı-dolomit akiferi'nin (Cenomanian-Turonian yaşımda) ortalama kalınlığı 500 m olup tuzluluğu ise 500-2000 mg/lit Cl dir. Bu fosil suyun yaklaşık 10.000 yıllık olduğu tahmin edilmektedir.

c) Rift vadisindeki alüvyonlu akiferin kalınlığı 30-40 m'den 200-300 m'ye kadar değişmektedir. Bu akiferi yeniden doldurmak mümkün olup, tuzluluğu da düşüktür.

Yukarıda sözü edilen ilk iki akifer Sina Çölü'nün altına doğru uzanan bölgesel akiferin parçalarıdır. Yeraltı suyu akımının genel yönü; Batı'da Güney Sina'dan Süveyş Körfezine doğru, Doğuda ise; Rift Vadisi ve Ölü Deniz'e doğrudur.

Necef Ben Gurion Üniversitesinden Arie S. Issar tarafından yapılan araştırmalar, Necef Çölü altındaki fosil su akiferlerinin bölgesel su kaynağı olarak dikkate alınabileceğini ortaya koymaktadır. Bu su potansiyelinin, yılda 300 milyon m³ çekim yapılması durumunda, yüzyıllarca yetecek miktarda olduğu belirtilmektedir.⁽¹⁸⁾

Doğu Akdeniz'e Boşalan En Stratejik Nehir; Nil Nehri

Bugün Doğu Akdeniz'in en stratejik nehirlerinden biri olan Nil nehri üzerinde, bundan yaklaşık 6000 yıl önce Kahire yakınlarında Memphis'te taşlarla kurulmaya çalışılan baraj, bu önemin bin yıllar öncesinde fark edildiğinin bir kanıtı olarak tarihi belgelerde yer almaktadır.

Dünyanın şimdiye kadar bilinen en eski barajlarından birinin Kahire yakınlarındaki Hulvan'da Nil üzerinde olduğu

iddia edilmektedir. M.Ö. 2950-2750 yılları arasında Vadi El Garavi'de yapıldığı tahmin edilen (Sadd-el-Kafara) "Putperesler Barajı"nın insan ve hayvanların içme suyu ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak inşa edildiği tahmin edilmektedir.⁽¹⁹⁾

Tarih boyunca olduğu gibi bugün de Nil, Akdeniz'in doğusunda yer alan nehirlerden belki de en önemlisidir. Çünkü dokuz kıyıdaşa sahip olmasına rağmen, Mısır ve Sudan'la ilgili bir iki anlaşma dışında, uluslararası platformlarda bu nehir üzerine yapılmış antlaşma yok denecek kadar azdır. Bölgede 19. yüzyıldan beri Nil üzerine bütün düzenlemeler, gerçekte İngiliz egemenliğinin projeleri olarak kendini dayatmaktadır. 1891'de Etiyopya adına İtalyanların ve bir İngiliz kolonisi olan Mısır adına da İngilizlerin getirdiği kullanıma ilişkin düzenlemeler, bütün kıyıdaşlar için de geçerli olarak kabul edilmiştir. Bu antlaşmaya göre: İtalya devleti, Mavi Nil'den Nil'e akacak su miktarını azaltabilecek hiçbir girişimde bulunmayacağı sözünü vermektedir. Bu hüküm, 1902'de Mısır adına İngilizlerin Etiyopya ile yaptığı ve Etiyopya'nın sınırlarını belirleyen antlaşmaya da konulmuş ve bu antlaşma 1905'te İngiltere, İtalya ve Fransa arasında bir kez daha yinelenmiştir.⁽²⁰⁾

Nil, Mısır'ın biricik yaşam kaynağıdır. Dünyanın en az yağış alan bölgelerinden birinde oturan Mısır, neredeyse bütünüyle Nil'e bağımlıdır. Bu nedenle Mısır ordusunun da neredeyse bütün görevi, Nil'in güvenliği ve düzenli akışının sağlanması olmuştur. Örneğin; Nil'in güvenli akışıyla ilgili bir sorun olması durumunda, Mısır ordusu, parlamento onayını beklemezsizin askeri bir karşılık verme yetkisine sahiptir.⁽²¹⁾

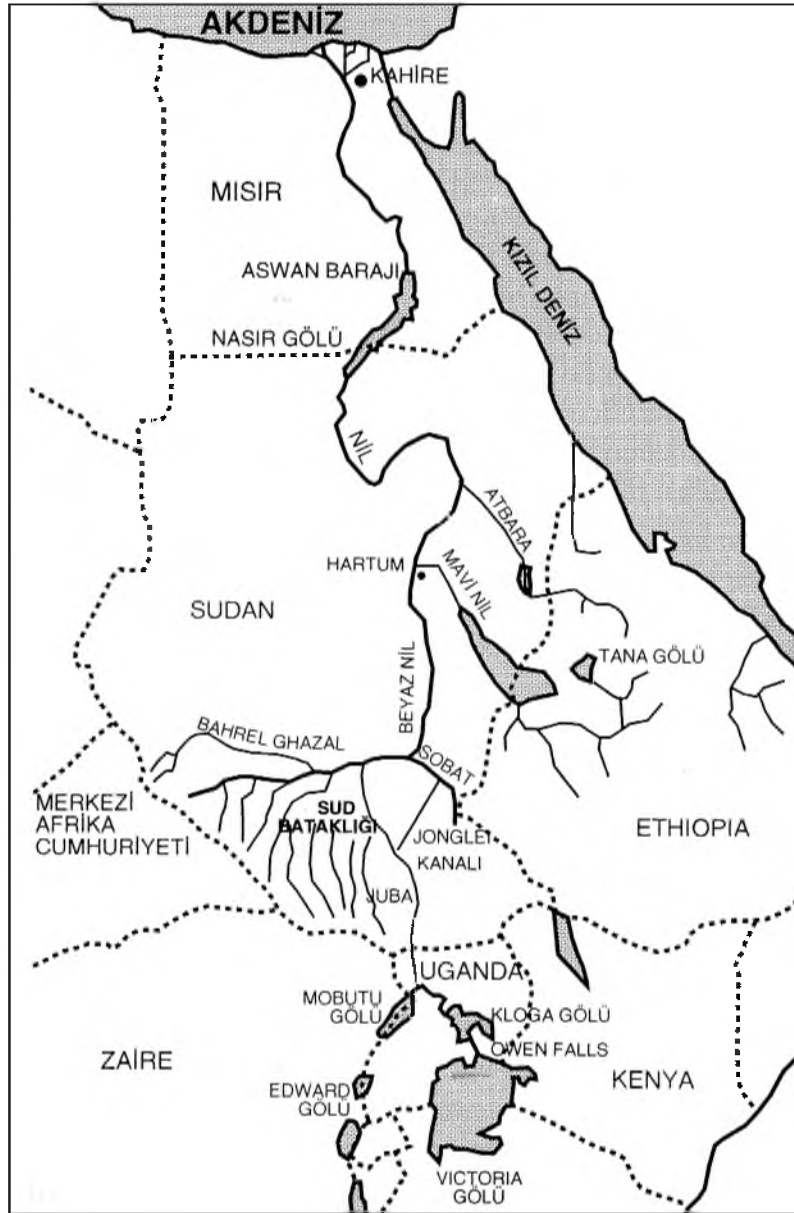
Nil üzerinde Mısır egemenliği, Mayıs 1929 yılında imzalanan Sudan-İngiltere (Mısır) Antlaşması ile gerçekleştirilmiştir. Dünya'nın yaşadığı ekonomik krizlerin en büyüğü olan 1929 Dünya Ekonomik Krizi döneminde, tekstil pazarında atılım yaparak krizden sıyrılmaya çalışan İngiltere, tekstilin ana hammaddesi olan pamuk üretimini Mısır'da geliştirebilmek için, Mısır'a, Nil nehrinin olanaklarını daha fazla aktarmak istemiştir. Bu antlaşmada: "Sudan ve İngiliz yönetimi altında bulunan diğer ülkelerde, Nil ırmağı ve kaynağını teşkil eden göller üzerinde, Mısır'a ulaşan suyun miktarını azaltacak, ulaşmasını geciktirecek veya su seviyelerini düşürecek hiçbir sulama enerji tesisi inşa edemez veya tedbir alamaz" denilmektedir. 1959'da Mısır ile Sudan arasında yapılan bir antlaşma ile Nil sularının yüzde 55,5 milyar metreküpü Mısır'ın ve 18,5 milyar metreküpü, Sudan'ın kullanımına bırakılmıştır. Diğer yedi kıyıdaş ülkeye Nil üzerinde hiçbir hak verilmediği gibi, bu yedi ülkeden biri eğer Nil'den yararlanmak isterse, Mısır ve Sudan devletlerinin oluşturduğu bir Ortak Teknik Komite'ye bilgi verme, danışma ve onay alma zorunluluğu altına sokulmuşlardır. 1950'li yıllarda, Nasır Hareketi'nin başladığı dönemde, bu ulusalcı hareketten hoşlanmayan ve yıkımını arzulayan ABD de bölgeyle fiilen ilgilenmiş ve su sorunundaki bu haksız düzenleme aleyhine kışkırtarak öne çıkardığı Etiyopya'yı desteklemiştir.⁽²²⁾

Sadece su kaynaklarının kullanımı değil, ama bu kaynaklar üzerinde gerçekleştirilen yatırımlar da su sorunu kapsamı içerisinde ortaya çıkan sorunlardandır. Örneğin; Mısır'ın Süveyş'i millileştirmeye kalkması üzerine ortaya çıkan 1956 Savası, esasında Nasır yönetiminin dünyanın en büyük yatırım projelerinden biri olan Asuan Barajını dış finansman yerine ulusal kaynakla yapma isteğinin bir sonucudur.

Bölgede, Nil kökenli fiili ve potansiyel sorunları barışçıl metotlarla çözebilmek için, Nil kıyıdaşlarının (Mısır, Sudan, Uganda, Zaire, Orta Afrika Cumhuriyeti, Burundi, Tanzanya ve Ruanda) oluşturduğu UNDOGO (Nil Nehri Havzası Ülkeleri Birliği) adlı uluslararası kurum, bir istikrar yaratmaya çalışmaktadır. Ne var ki, Nil kıyıdaşlarından Kenya ve özellikle Nil'in en büyük kaynağı Etiyopya'nın bu birlik içinde yer almaması, kurumun sorunların çözümüne ilişkin etkisini bir hayli daraltmaktadır.

Ürdün-Şeria

İsrail-Filistin savaşını anlayabilmek için biraz da İsrail, Ürdün ve Filistin Özerk Yönetimi açısından tek yerüstü su kaynağı olan Ürdün nehrinin, söz konusu bölge için önemini kavramak gerekmektedir. Bir Yahudi devletinin kurulmasına ilişkin ilk projelerin geliştirildiği 1897 Birinci Siyonist Kongresi'nde önerilen devletin sınırları, öncelikle Ürdün nehri olmak üzere, Ortadoğu'nun önemli su kaynaklarını içerecek bir genişlikte tasarlanmıştır. 1919 Paris Barış Konferansı'nda gündeme getirilen bu tasarı, 1848'de İsrail dev- letinin kurulması aşamasında da özenle gündemde tutulmuştur. Devletin kurulmasından sonra ise, toprak kav- gasının aslını su kaynaklarına sahip olma güdüsü biçimlemiştir. Bu anlamda, 1967 Savaşı'nın temel nedenle- rinden belki de en önemlisinin, su sorunu olduğunu söyle- yebiliriz. 1967 öncesi Ürdün havzasının sadece % 3'üne sahip olan İsrail, işgal ettiği Batı Şeria ve Golan tepeleri son- rasında, su payını %10'a çıkarmıştır. BM Teşkilatı'nın ra- porlarına göre İsrail, su tüketiminin %67'sini işgal altındaki topraklardan sağlamaktadır. Bu da, İsrail'in niçin işgalden

Şekil 1: Nil Nehri (Bilen, Özden (2000))

vazgeçmediği sorusuna yeterli yanıtları sunmaktadır. İsrail, Batı Şeria'yı işgal ettikten sonra, işgal bölgesindeki suyun kullanımını kurallara bağlamış; suyu "askeri kontrole tabi stratejik kaynak" olarak ilan etmiş ve Filistinlilerin kuyu açmasını yasaklamıştır.

Bölgedeki gerilim ve sıcak savaş için ayrılan bütçenin belirli bir bölümü ile, suyun ileri teknolojilerle daha verimli kullanılması ve kullanma suyunun arıtılarak yeniden kullanımının sağlanması mümkündür.

Litani ve Su Sorunu

1982'de İsrail'in Güney Lübnan'ı işgali ile fiilen İsrail'in de kullanımına geçen Litani Irmağı, aslında Paris Barış Konferansı sürecinde İsrail için düşünülmüş su kaynaklarından biri idi. 2000 yılında İsrail işgalinin sona ermesinden ve Lübnan'ın, suyun büyük bölümünü (%82) kuzey kesiminde kullanmasından dolayı, İsrail'e fazla yarar sağlamamıştır.

Litani Irmağı, sınır aşan veya sınır oluşturan bir niteliği olmamasından ötürü, bugünkü konumuyla Ortadoğu'daki en az sorunlu su kaynağıdır. Ama işgale konu edilebilmekte ve İsrail-Filistin çatışmasına ilişkin her barış görüşmesinde, Filistin'e su sağlayacak kaynak olarak daima tartışma gündemine getirilmektedir. Yıllık ortalama su miktarı 700 milyon m³ olan nehir, sürekli bir ülkenin sınırları içinde kalıp Doğu Akdeniz'e akmaktadır. Buna rağmen hala üzerine planlar yapılıyor olması nedeniyle, bu nehir bölgede karakteristik bir özellik taşımaktadır.

Doğu Akdeniz Ülkelerinde Mevcut Su Kullanımı ve Artan Sorunlar

21. yüzyıl boyunca, dünyanın güvenliğinde birinci dereceden belirleyici olacak olan bölge; Doğu Akdeniz, Doğu Akdeniz'in güvenliğinde en etkili olacak stratejik doğal kaynak ise su olacaktır.

Ulaşım ve iletişim alanında son yüzyılda yaşanan teknolojik gelişmeler, ülkelerin artan karşılıklı ilişki ve işbirliği ihtiyaçları ve havzada yaşanan ortak sorunlar, havzayı geçmişe nazaran göreceli olarak küçültmüş ve ortak bir kadere doğru daha da yaklaştırmıştır.

Doğu Akdeniz Havzası, ülkeler arasındaki ilişkilerin ve karşılıklı bağımlılığın daha da artacağı ve sorunlarına havza bazında da çözümler aranacağı bir coğrafya parçası olmalıdır. Ancak bu uzak bir olasılık olup, stratejik doğal kaynakları kontrol altında tutmak isteyen güçlerin etkisinin artarak devam ettiği bu havzanın kaderinde yine güç savaşlarının etkili olacağı görülmektedir.

Son dönemde, Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Orta Asya/Hazar petrolü ve doğal gazının Doğu Akdeniz'e çıkışı ile ilgili projeler havzanın stratejik önemini arttırmış, havzadaki güvenlik ve istikrarın sağlanmasını, eskiye oranla, daha öncelikli hale getirmiştir. Havzanın gelecekteki güvenlik ve istikrarını, bol olan stratejik doğal kaynak petrol yerine, kıt olan stratejik doğal kaynak su da tehdit edecektir. Bölgede su kıtlığı ile ilgili tehdit algılaması da artarak yerleşecektir.

Su Sıkıntısı, Su Kıtlığı Tanımları, Minimum Su İhtiyacı Kıtlık İndeksi ve Su Yoksulluk Ölçütü

Dünyadaki su kıtlığından söz edildiğinde aşağıda verilen üç ayrı su kıtlığı kavramı ortaya çıkmaktadır⁽²³⁾:

- a) *Tabii Su Kıtlığı*: Tabii su kıtlığı, sulu tarım için ihtiyaç duyulan ve yağmur suyu ile beslenen ekin için gerekli olan suyun kıtlığını belirtmektedir.
- b) *Demografik Su Kıtlığı*: Kullanılabilir su üzerindeki demografik baskı sonucu, suyun kişisel ve sektörel kullanım düzeyinin göstergesidir.
- c) *Teknik Su Kıtlığı*: Kullanım/kaynak (çekilen su/kullanılabilir su) oranıdır. Bu durum su kaynaklarını daha ileri düzeyde geliştirerek, artan su ihtiyacının karşılanmasında ortaya çıkan güçlüklerin bir göstergesidir.

Belli bir yörede ortaya çıkan su kıtlığının derecesini belirleyebilmek ve yaşamı ne denli tehdit ettiğini anlayabilmek için yapılan çalışmalarda, çeşitli ölçütler geliştirilmiştir. Bu ölçütlerin en çok dikkate alınan ikisi; Kıtlık İndeksi (Shortage Index) ile Yoksulluk Sınırı (Water Poverty Line)'dir.⁽²⁴⁾ Her iki ölçüt de kullanılabılır yenilenebilen su arzının, kişi başına talebe oranlanması temelinde hesaplanır. Hem su arzı hem de talebini etkileyen çok sayıda değişken olması ve bu konulardaki verilerin hala yeterli doğrulukta temin edilememesi gibi sorunlar yüzünden su kıtlığı kesin rakamlar yerine yüzdeler ile ya da kıyaslamalar ile tanımlanmaktadır.⁽²⁵⁾

Dört değişkene bağlı olarak dört ayrı indeksten oluşan Kıtlık İndeksi, Tomanbay⁽²⁶⁾ tarafından;

1. Tüketilen suyun, toplam yenilenebilir su potansiye-line oranı,
2. Nüfus artışı ile ilişkili, bir şekilde kişi başına düşen su miktarı,
3. Kişi başına, yılda 1000 m³ den daha fazla su tüketi-mine sahip olmak,
4. Ülke dışından gelen suyun, ülke içindeki su arzına oranı olarak, verilmiştir.

Doğu Akdeniz havzasındaki ülkelere ait veriler^(27, 28, 29, 30), bu indeksler kullanılarak incelendiğinde aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

İlk indekse göre; eğer bir ülkede su talebi sonucunda tüketilen su miktarı toplam yenilenebilir su kaynaklarının 1/3'ünü aşıyorsa, bu ülkede, bölgesel su kıtlığının olduğu ya da su kıtlığı tehlikesinin büyüdüğü kabul edilmektedir. Bu indekse göre; 27, 28 nolu dipnotta adı geçen kaynaklardaki veriler kullanıldığında, 3 Doğu Akdeniz ülkesinin (Kıbrıs, İsrail, Mısır,) su kıtlığı içinde yaşadığı ortaya çıkmaktadır. Hamdy⁽³¹⁾'nin verileri ile yapılan analizde ise, bu ülkelere Suriye de eklenmektedir. Tüm bu ülkeler, ya yeraltı sularını aşırı bir şekilde çekmekte, ya da atık suları ve deniz suyunu büyük maliyetlerle tuzdan arıtarak kullanmaktadırlar.

İkinci indekste ise; kullanılabilir suyun, var olan nüfusa oranı, zaman içinde artan nüfus dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Bu yöntemle Gardner⁽³²⁾ verileri kullanılarak yapılan hesaplama sonucu; 1995 yılından 2025 yılına kadar Doğu Akdeniz havzası ülkelerinde yılda kişi başına su tüketiminin 1000 m³'ün altına düşeceği tahmin edilen ülke-

ler belirlenmiştir. Bu indekse göre, 1995 yılı itibarıyla kişi başına düşen su miktarı 1000 m³'ün altında olan İsrail'e ilave olarak, Kıbrıs ve Mısır da su kıtlığına karşı en hassas ülkeler arasına girmektedir. Cordesman⁽³³⁾'ın verileri göz önüne alındığında bu ülkeler arasına Lübnan da dâhil olmaktadır. Örneğin Mısır'da 1995'de 1000 m³ civarında olan kişi başına kullanılabilir su miktarının, 2025 yılında 607 m³'e, Kıbrıs'ta 1995'de 1208 m³'den, 2025 yılında 907 m³'e düşmesi beklenmektedir.

Üçüncü indekse göre; Doğu Akdeniz havzasında 2005 yılı itibarıyla yılda kişi başına 1000 m³'den daha fazla yenilenebilir toplam su potansiyeline sahip olan dört ülke bulunmakta olup bunlar; Kıbrıs, Lübnan, Suriye ve Türkiye'dir.

Dördüncü indekse göre ise; üç Doğu Akdeniz Havzası ülkesinin kullanılabilir sularının 1/3'ünden fazlası, sınıraşan sular aracılığıyla ülke dışından gelmektedir. Bu ülkeler Mısır, İsrail, Suriye'dir. Bu ülkelerde sınır aşan sular aracılığıyla ülkeye gelen suların arzının, ülke içi su arzına oranı birden büyüktür. Bu da, suyun geldiği ülkelerin su politikalarının, bu ülkeler için önemli ve etkili olduğu anlamına gelmektedir.

Su Yoksulluk Sınırı ise; evsel gereksinimler ve gıda üretimi için gerekli olan, yıllık kişi başına en az su miktarını göstermektedir. Kuru tarım, yıllık toplam su gereksinmesi ve nüfus arzı gibi üç temel değişkeni dikkate alarak yapılan hesaplamalar sonucunda, su yoksulluk ölçeği (hydro-poverty scale) belirlenmekte ve bu indeks, su yoksulluğunu aşağıda görülen ve ülkeleri 1 ile 5 arasında derecelendiren bir ölçeğe göre tanımlamaktadır.⁽³⁴⁾

Bu ölçeğe göre de Ürdün, İsrail, Filistin ve Mısır su yoksulu ülkeler kategorisinde yer almaktadır.⁽³⁵⁾

	Yoksul	Çok Yoksul	Felaket Düzeyinde Yoksul
Su Yoksulu	1 – 0,75	0,75 – 0,5	0,25 – 0
	Kendine Yeterli	Varsıl	Çok Varsıl
Su Varsılı	1 – 1,5	1,5 – 2,0	2,0 – 5,0

Tablo 1: Su Yoksulluğu İndeksi

Su yoksulluğunun göstergesini daha da net bir şekilde rakamlaştırmak isteyen kimi çalışmalar, yukarıda belirtilen yaklaşım ve tekniklerin çok da dışına çıkamamaktadırlar. Özellikle Ortadoğu açısından su yoksulluk sınırı, Arap ve İsrail kaynaklarına göre az da olsa farklı miktarlarla tanımlanabilmektedir. Örneğin; bir Arap kaynağına⁽³⁶⁾ göre, su yoksulluğunun sınırı 1100 m³/kişi/yıl olarak belirtilmektedir. Bu rakam; evsel, kentsel, endüstriyel ve gıda güvenliğini sağlayabilecek düzeyde, tarımsal amaçlı su miktarlarını içermektedir. Öte yandan, İsrailli uzman Shuval⁽³⁷⁾'a göre ise; su yoksulluğunun genel kabul gören sınırı, temel insan gereksinimlerinin karşılanabilmesi için gerekli olan içme suyu ya da evsel kullanım suyu miktarına bakılarak saptanabilir. Yine bu uzmana göre, daha da doğru olanı kentsel tüketimin dikkate alınmasıdır. Kentsel tüketim, evsel kullanım ve içme suyu gereksinimlerinin yanı sıra, okullar, hastaneler, ticari işletmeler ve küçük ölçekli endüstri tesislerinde tüketilen suyu da kapsar. Sulama amaçlı su miktarını da içeren Arap kaynaklı ölçüt ile, sulama amaçlı su miktarını içermeyen İsrail kaynaklı ölçüt, bir anlamda birbirini doğrulamaktadır. Günümüzde tüketilen suyun yaklaşık %80'inin sulama amaçlı kullanıldığı düşünülürse, Haddad'ın kabul ettiği

1100 m³ suyun %80'ini ayırdığımız zaman, evsel-kentsel ve endüstriyel amaçlı kişi başına gerekli en az su miktarı, Shuval'ın belirttiği en az su miktarına yaklaşmaktadır.

Minimum Su İhtiyacı ve Tarımsal Sulama

İnsan vücudunun günlük su gereksinimi 2,5-2,7 lt/gün dolayındadır. Bu gereksinimin uygulanan beslenme düzenine göre yaklaşık 0,5-1,5 lt kadarı, alınan besinlerle karşılanır. Geri kalan 1-2 lt dolayındaki su ise, insanın yaşayabilmek için her gün düzenli olarak içerek tüketmek zorunda olduğu su miktarıdır.

1 kg ekmek üretebilmek için, yaklaşık 1,1 m³ suya, yetiştiren bir insanın bir günlük yiyeceğini yetiştirebilmek için yaklaşık 6,5 m³ suya gereksinim vardır.⁽³⁸⁾

İklim, teknoloji ve kültürel farklılıklardan bağımsız olarak hazırlanan, insanlar için tavsiye edilen günlük temel içme ve kullanma suyu ihtiyaçları aşağıda verilmiştir.^(39,40)

İhtiyaç Türü	lt/kişi/gün
İçme suyu*	5
Temizlik-hijyen	20
Banyo	15
Yemek hazırlama ve pişirme**	10
TOPLAM	50
* Ilıman iklim koşullarında ve ortalama aktivite seviyesi için minimum su ihtiyacı.	
** Bu değer, gıda maddesi yetiştirilmesi için gerekli suyu içermez.	

Tablo 2: Günlük Temel İçme ve Kullanma Suyu İhtiyacı

Bir kişinin günlük ortalama gıda maddesi ihtiyaçları için gerekli su miktarı; kabaca 2700 lt olarak tahmin edilmektedir. Ancak bu değer, beslenme alışkanlıklarına, yetiştirilecek ürüne, iklime ve tarım tekniklerine bağlı olarak büyük değişiklikler gösterir. Kuzey Amerika'da, bugünkü bu ortalama değer 5000 lt/kişi/gün iken, Afrika'da Sahra bölgesinde ortalama beslenme için gerekli su ihtiyacı 1800 lt/kişi/gün'dür.

Dünyanın 62 ülkesinde yaşayan yaklaşık 2,2 milyar kişi, dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri, günde kişi başına 50 lt'den daha az içme ve kullanma suyu tüketmektedir.⁽⁴¹⁾

İçme ve kullanma suyunun dışında, endüstriyel üretimde ihtiyaç duyulan su miktarı ise temel olarak üretilen ürün ve hizmetin üretim proseslerine bağlıdır. Örneğin; İkinci Dünya Savaşı'ndan önce bir ton çelik üretmek için ihtiyaç duyulan su miktarı 60-100 ton arasındayken, bu su miktarı günümüzdeki teknoloji ile yaklaşık 10 kat azalarak, 6 tondan daha aşağıya düşmüştür. Bunun yanı sıra, bir ton alüminyum üretimi için sadece 1,5 ton su kullanılmaktadır.⁽⁴²⁾ Otomobil endüstrisinde çeliğin yerine daha çok alüminyumun kullanılması, bu alandaki su kullanımını da azaltmıştır.

Halen dünyada üretilen besinin %40'ı sulu tarımla üretilmektedir. Doğru yöntemlerle yapıldığında sulamanın dünyanın beslenmesi için oynadığı çok önemli rolün devam edeceği görülmektedir. Ancak tarihte de çeşitli örneklerine rastlandığı gibi, sulu tarım, yanlış uygulanması halinde aynı zamanda çeşitli riskler de taşımaktadır.

Dünyada kullanılan suyun ortalama %65-70'i, tarım sektöründe kullanılmaktadır. Dünyanın gelecekteki gıda üreti-

mini karşılamak için yapılan projeksiyonlar 2025 yılında dünya nüfusunun 8 milyara ulaşacağını ve bu nüfusu beslemek için en az 192 milyar m³ ek suya ihtiyaç olacağını ortaya koymaktadır. Ancak, halen bu suyun nasıl karşılanabileceği konusunda tatminkâr açıklamalar yoktur. Halen dünyanın çok büyük bir bölümünde salma ve karık sulaması gibi su kaybı çok yüksek klasik sulama yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntemlerde çok verimsiz olarak kullanılan tarımsal sulama suyunun yaklaşık %50'si, bitkilere ulaşmadan, tarımsal ilaçlarla da kirlenerek, nehirlerle, akiferlere karışmakta veya buharlaşmaktadır. Bu yöntemle yapılan sulama, aynı zamanda toprak erozyonu ve tuzlanma problemleri de yaratmaktadır. İleri sulama teknikleri, sulama suyunda %50'ye varan su tasarrufu sağlamaktadır. Bu gelişmeler ve sulamada kullanılan su miktarının büyüklüğü göz önüne alındığında, bu alanda su tasarrufu için atılacak olan küçük adımlar bile büyük miktarda su kazanımları sağlayacaktır.

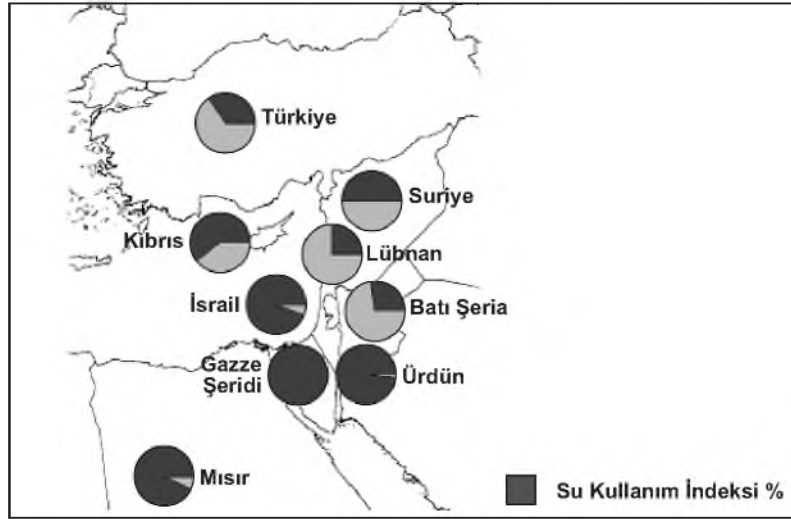
İleri sulama teknolojilerinden damla sulamasının, Doğu Akdeniz'de İsrail ve Ürdün'de yapılan uygulamalarında, su kullanımının salma sulamaya göre %30 ile %70 oranında azaldığı, ürün veriminin ise %20 ile %90 oranında arttığı tespit edilmiştir.⁽⁴³⁾

Su Potansiyeli ve Sektörel Kullanım

Doğu Akdeniz Havzası'ndaki ülkelerin büyüklükleri, coğrafi konumları ve özellikle, hâkim iklim koşullarına bağlı olarak; doğal ve yenilenebilir su potansiyeli, yılda ortalama milyon m³ mertebesinden, milyar m³ mertebesine kadar değişmektedir. Hem havza genelinde hem de ülkele-

rin coğrafi bölgeleri arasında suyun eşitsiz dağılımı, havza-
daki su sorununun karakteristik unsuru olup, ülkelerde su
sıkıntısının yanı sıra, yüksek maliyetli projelerin ve ülkeler
arası su transferlerinin gündeme gelmesine de neden ol-
maktadır.

Doğu Akdeniz ülkelerinde 2005 yılı itibariyle kişi başına
düşen yenilenebilir su kaynakları en düşük olan ülkeler; Fi-
listin Gazze, Filistin Batı Yakası (80 m^3), Ürdün (274 m^3),
İsrail (316 m^3), Mısır (830 m^3) olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2: Doğu Akdeniz Ülkelerinde, Yenilenebilir Toplam Yıllık Ortalama Su Potansiyeline Göre Su Kullanım İndeksi

Su Kullanım İndeksleri

Su kullanım indeksi; bir ülkede çekilen toplam su miktarının o ülkenin ortalama yenilenebilir toplam su potansiyeline oranı olarak tanımlanmaktadır. Çeşitli kaynaklardan elde

edilen su kullanım indeksleri değerlendirildiğinde İsrail, Mısır, Ürdün, Kıbrıs ve Filistin Özerk Yönetimi'nde hâlihazırda %50 oranını aşmış durumda olduğu görülmektedir. Bu durum, Benblidia⁽⁴⁴⁾ tarafından, bu ülkelerde su kaynakları konusunda bölgesel ve ekonomik sıkıntı göstergesi olarak açıklanmaktadır.

Bazı Doğu Akdeniz ülkelerinin su tüketimleri ve gelecekteki su ihtiyaçları incelendiğinde; Kıbrıs Adası hariç Ürdün, İsrail ve Mısır'ın yenilenebilir yıllık toplam akımlarının hemen hemen tümünü kullandıkları hatta yenilenemeyen su kaynaklarına başvurdukları ortaya çıkmaktadır. Kıbrıs Adası'nda da bu oranın %60 civarında olduğu görülmektedir. Doğu Akdeniz'de su sıkıntısı tehdidini en çok yaşayan İsrail, Ürdün ve Filistin'in yenilenebilir su kaynakları göz önüne alınarak, mevcut eğilimlerle ılımlı gelişme senaryosuna göre 2010 yılındaki su açıklarının toplam 1,5 milyar m³, 2025 yılında ise 3,3 milyar m³ olacağı tahmin edilmektedir. Mısır'da ise bu açığın 2010 yılında 31 milyar m³, 2025 yılında ise 56 milyar m³ civarında olacağı öngörülmektedir.⁽⁴⁵⁾

Doğu Akdeniz havzasında mevcut eğilimlerin ve gelişme trendinin ılımlı bir şekilde devam edeceği hipotezleri üzerine kurulan bu senaryoda, ulusal kalkınma planlarındaki hedeflerden de yararlanılmıştır. Senaryo hipotezlerinde, havzada orta hızda bir demografik artış, düzensiz ekonomik büyüme, yaygın ve hızlı bir kentleşme olacağı ve sulu tarımın diğer sektörler karşısında öneminin süreceği kabul edilmiştir.⁽⁴⁶⁾ Diğer taraftan, Kıbrıs'ın da 15-20 yıl içerisinde yenilenebilir doğal su kaynaklarının tümünü kullanma durumuna geleceği ve mevcut su sıkıntısının kronik boyutlara ulaşacağı ileri sürülmektedir.⁽⁴⁷⁾

Bu tabloya, Ürdün ve İsrail'e göç eden nüfus ile ileriki yıllarda Filistin'e gelebilecek göç dalgası da eklendiğinde, bu ülkelerin su bütçelerindeki açıkların daha da artması beklenmektedir. İsrail'e gelen göçmen sayısının 1 milyon ile sınırlı kalacağını ve Batı Şeria'ya göçmen gelmeyeceğini öngören iyimser senaryoya göre (bugünkü kişi başına su kullanımları baz alınarak hesaplandığında); üç ülkedeki toplam su açığının 2020 yılında 850 milyon m³ ile 1,4 milyar m³ arasında olacağı belirlenmiştir.⁽⁴⁸⁾ Bunun yanı sıra bu ülkelerdeki su kaynakları kirliliği de su sıkıntısını arttıran nedenler arasında yer almaktadır. Dünya Bankası'nın "Ortadoğu ve Kuzey Afrika Çevre Stratejisi: Sürdürülebilir Kalkınmaya Doğru" adlı planında; Mısır, Ürdün, Lübnan, ve Filistin de "çok ciddi su kirliliği problemi olan" ülkeler arasında sayılmaktadır.⁽⁴⁹⁾

Su Verimli Kullanılıyor mu?

Doğu Akdeniz ülkelerinin çoğunda, petrol gibi gıda ve suyun da politik bir silah olarak kullanılabileceği olgusu yer etmiştir. Bu nedenle bu ülkeler, hızla artan nüfuslarının hem gıda güvenliğini sağlamak için hem de istihdam amacıyla tarım sektöründeki sosyal politikaları sürdürmek için, yenilenebilir su kaynaklarının ortalama %80'lik bölümünü tarımsal sulamada kullanmaktadır.

Bu ihtiyaç ve ülkelerin az gelişmişlik düzeyleri, daha uzun bir süre suyun büyük bir bölümünün, teknik açıdan rasyonel olmayan bir şekilde tarımsal amaçlı olarak kullanımının devam edeceğini göstermektedir. Akdeniz tarımında, yıllık %4-%5 oranında gerçekleşen talep artışı, suyun tarıma tahsi-

sini ve mevcut su yönetimi politikalarıyla da verimsiz bir şekilde kullanımını ivmelendirmektedir. Ancak özellikle, Orta Doğu Akdeniz’de sürdürülen bu tarıma dayalı sosyo-politik tercihlerin, bölgenin özgün sosyo-ekonomik koşulları tarafından zorlanan politikalar olduğunu da gözönünde bulundurmak gerekmektedir.

Doğu Akdeniz Havzası’nın genelinde, su kullanımının sektörel dağılımı açısından, tarımsal kullanımı, kentsel kullanım ve endüstriyel kullanım izlemektedir.

Nüfus Artışı, Kentleşme ve Turizm’in Yarattığı Baskılar

Doğu Akdeniz Havzası’ndaki su baskısının artmasının önemli unsurlardan olan nüfus artışının, 2050 yılına kadar havza genelinde %0,9’luk bir oran ile nispi olarak önemini sürdürmesi beklenmektedir. 1950 yılında 50,7 milyon, 1995 yılında ise 151,8 milyon olan Doğu Akdeniz ülkeleri nüfusunun ortalama artış senaryolarına göre; 2025’te 234 milyona, 2050 de ise 282 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir.

Bu da, su kaynakları üzerindeki nüfus baskısının, su kaynakları kıt olan bu bölgede daha yoğun olarak oluşacağını ortaya koymaktadır. Özellikle, Orta Doğu Akdeniz bölgesinde öngörülen bu hızlı nüfus artışı ile oluşacak olan su talebi; su kaynakları ve suyun sektörel kullanımı üzerindeki baskıları yoğunlaştırarak arttıracaktır.

Doğu Akdeniz Havzası’nın su potansiyeli, bir yandan hızlı nüfus artışının baskısını yaşarken, diğer taraftan da havzanın Gayri Safi Milli Hâsılası’nın yaklaşık %7’sini oluşturan turizm sektörünün, yaz aylarında pik yapan, su talebinin baskısına maruz kalmaktadır.

Bunların yanı sıra, havzada 1985'te %60 düzeyinde olan kentleşme oranının, 2025 yılında tüm havza için %75 değerine ulaşması beklenmektedir. Bugün bile havzanın kent nüfusunun sadece yarısına sağlıklı içme suyu temin edildiği göz önüne alınırsa, artan kent nüfusunun kentlere su temini ve suyun sektörel tahsisi üzerindeki baskıları arttıracak görülmektedir. Yapılan çalışmalar, içme ve kullanma suyu talebinin 2010 yılında 30 milyar m³ olacağını, 15 yıl sonra ise bu talebin 6 milyar m³ daha artarak yaklaşık 36 milyar m³'e çıkacağını ortaya koymaktadır.

Bunun anlamı; Doğu Akdeniz havzasında sadece içme ve kullanma suyu için, gelecek 25 yıl içerisinde yaklaşık 7,5 milyar m³ ilave su kaynağı yaratılması gerekliliğidir.

Özetle; hâlihazırda su sıkıntısı yaşayan bu bölgede hızla artan nüfus, hızlı kentleşme ve turizm faaliyetleri sonucu oluşacak ek su talebinin, kısıtlı su kaynakları üzerindeki baskıyı daha da arttıracak ortaya çıkmaktadır.

Havzanın Kritik Dengesini Etkileyebilecek Önemli Bir Unsur;“Dış Su Kaynaklarına Bağımlılık”

Doğu Akdeniz Havzası'ndaki 8 ülkenin; Kıbrıs Adası, Türkiye ve Lübnan dışındaki hepsi, su potansiyeli açısından, çeşitli oranlarda memba ülkelerine bağımlı veya su kaynaklarını, kıyıdaş bir ülkeyle birlikte kullanmak durumunda olan ülkelerdir.

Bu karakteristik özellik, yani suların bir bölümünün komşu ülkelere gelmesi, havzada su sıkıntısı yaşanan bölgelerde su kullanımının bir sorun veya işbirliği potansiyeli olarak ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Doğu Akdeniz Havzası'nda, ada ülkelerinin dışında sadece Türkiye, Lübnan, gibi ülkelerin su potansiyelinin tümü veya çok büyük bir bölümü ülke içi kaynaklardır. Havzada su kaynaklarının kullanımı konusunda halen komşu ülkelerle çeşitli anlaşmazlıklar içerisinde olan Mısır, İsrail ve Suriye'nin problemlerinin geleceğe kalma ve ortamı gerginleştirme olasılığı mevcuttur.

Havzadaki mevcut gelişme trendi ile 2025 yılında su kullanım indekslerinin, İsrail, Mısır Filistin Gazze ve Ürdün'de %100'ü aşacağı, yani bu ülkelerin yenilenebilir su kaynaklarının tümünü kullanacağı ortaya çıkmaktadır.

Bu oranın %100'ü aşması, kaynaklardan aşırı çekim yapılacağı, suyun arıtılıp yaygın olarak tekrar kullanılacağı veya yenilenemeyen su kaynaklarının kullanılacağı anlamına gelmektedir. Bu durum dış su kaynaklarına bağımlı olan ülkeler ile memba ülkeleri arasındaki ilişkileri gerginleştirecek bir ortam yaratabilecektir.

Havzanın sorunlu bölgelerinde sosyo-ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilememesi ve mevcut su kaynaklarının daha verimli bir şekilde kullanılamaması durumunda, ülkeler arası veya bölgesel bazda su-politika ilişkilerinin gündemdeki yerini koruyacağı ve olası sorunların havzanın istikrarsızlığına dolaylı yansımalarının olabileceği görülmektedir.

Doğu Akdeniz'de İleriye Dönük Su Sorunu

Havza için yapılan çeşitli projeksiyonlar ve geliştirilen senaryolar^(50, 51, 52), yenilenebilir su kaynakları halen yetersiz düzeyde olan; Filistin-Gazze, İsrail ve Ürdün'de talebin karşılanabilmesi için kişi başına su kullanımını azaltacak ted-

birlerin alınacağını ve fosil yeraltı suyu, arıtılmış atık su veya deniz suyundan yararlanma veya su ithalatı gibi tedbirlere gereksinim duyulacağını ortaya koymaktadır.

Mısır, KKTC ve Kıbrıs Rum Kesimi gibi ülkelerin ise 2025 yılına kadar olan ihtiyaçlarını, ancak yeni kaynakları geliştirerek veya kişi başına su kullanımını bugünkü düzeyde tutarak ve bölgeler arasında su aktarımları yaparak sağlayabilecekleri ortaya çıkmaktadır. Havzada, Türkiye ve Lübnan'ın gelecekte kişi başına su kullanımındaki artışı karşılayabilecek ölçüde yeterli ek kaynağa sahip oldukları, ancak bu kaynaklarını gerek nicelik gerekse nitelik açısından koruma ve kontrol altında bulundurmaları gerektiği görülmektedir.

Halen çekilen suyun, toplam su kaynakları potansiyeli içerisindeki oranları (su kullanım indeksi) göz önüne alındığında ise; Akdeniz Havzası'nda yenilenebilir su kaynakları açısından su sıkıntısıyla ilk planda karşılaşacak olan ülkeler; Filistin-Gazze, İsrail ve Ürdün olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ülkeleri, Kıbrıs Adası ülkelerinin izleyeceği öngörülmektedir.

Bölgede nüfuslarının toplamı yaklaşık 15 milyon civarında olan, İsrail, Ürdün ve Filistin Özerk Bölgesi'nde, kişi başına düşen yenilenebilir su miktarı, su yoksulluğunun en düşük eşiği olan, yılda 500 m³ değerinin altında bulunmaktadır. Buna ek olarak bu ülkelerde yenilenebilir doğal su kaynaklarının tümü, hatta aşırı çekim nedeniyle daha da fazlası, kullanıma alınmaktadır.

İsrail, Ürdün ve Filistin Özerk Bölgesi için orta hızda bir gelişme trendi ve nüfus artışı, düzensiz ekonomik büyüme,

yaygın ve hızlı kentleşme kabulleri ile yapılan senaryoların sonuçları bu ülkelerde su açığının artacağını ortaya koymaktadır. Buna göre; bu ülkelerde 2010 yılında yıllık su açığı 1,5 milyar m³, 2025 yılında ise 3,3 milyar m³ olarak tahmin edilmektedir.⁽⁵³⁾

Yavaş nüfus artışı ve sabit su tüketimi kabulleri ile yapılan bir diğer senaryo'ya göre ise; bu açık 2020 yılında 0,85-1,4 milyar m³ arasında olacaktır.⁽⁵⁴⁾

İyimser ya da kötümser senaryoların tümü, bu bölgede ileriye dönük su sorununun oluşacağını ortaya koymakta, ancak yaratabileceği etkiler konusunda net sonuçlar ortaya koyamamaktadır. Bölgedeki su sorununun birdenbire değil de yavaş yavaş ortaya çıkması ve gelişen teknolojinin bu soruna nasıl olsa bir çözüm bulabileceği düşüncesi, alınması gereken acil önlemler konusunda rahat davranılması sonucunu doğurmaktadır. Bu bölgenin savaş yoğun çatışma ortamı içinde, zaman zaman ikincil plana düşen bu sorunun hafifletilebilmesi için kullanılabilecek alternatif kaynakların durumu da çok iç açıcı görünmemektedir.

Alternatif Kaynakların Durumu

Doğu Akdeniz Havzası'ndaki birçok ülkede su sorununu hafifletebilmek için; yenilenemeyen yeraltı suyu potansiyelleri kullanmanın yanı sıra, atık suların arıtılarak tekrar kullanımı da düşünülmektedir. Denize kıyısı olan ve su sorunu yaşayan ülkelerin başvurdukları çözümlerden biri de; deniz suyunun arıtılarak kullanılması olmaktadır.

Bunun yanı sıra, doğal olarak depolanıp yeraltında biriken su kaynakları da, sıkıntılı dönemler yerine, sürekli kul-

lanılarak ve kirletilerek nicel ve nitel açıdan alternatif su kaynağı olma özelliğini yitirmiş bulunmaktadır.

Yüzey sularının yanı sıra, atıklar ile kirletilen yeraltı suyu kirliliğinin, birçok Doğu Akdeniz ülkesinde ekonomik olarak arıtılabilme düzeyini aşmak üzere olduğu ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra özellikle denize yakın olan akiferlerden, Filistin Gazze Şeridi ve Kıbrıs Adası'nda yapılan aşırı çekimler ile yeraltı suyuna önemli miktarda deniz suyu girişimi olduğu bilinmektedir.

Bu durum, Doğu Akdeniz Havzası'nda gelecekte yenilenebilir su kaynaklarında miktar olarak yaşanacak su sıkıntısına, su kaynaklarının kalitesinin bozulmanın da ekleneceğini göstermektedir.

Doğu Akdeniz Havzası'nda bu şekilde alternatif tatlı su kaynağı yaratma çabaları, son 15 yılda artış göstermiştir. Ancak havza ülkelerine genel olarak bakıldığında, arıtılmış atık su ve deniz suyu kullanımının yıllık toplam su kullanımını içerisinde halen önemli bir orana ulaşmadığı görülmektedir. Akdeniz Havzası'nın tümünde; 2025 yılında toplam su talebinin 450 milyar m³ civarına çıkacağı, klasik olmayan su kaynaklarından elde edilebilecek su miktarının ise sadece 13 milyar m³ olacağı tahmin edilmektedir.

Havzada alternatif su kaynaklarının durumu düşünüldüğünde, ileriye dönük su sorununun çözümünün daha da zor olacağı ortaya çıkmaktadır. Bu durumda teknolojik gelişmelerin su sorununun hafifletilmesi konusunda sunduğu bir olanaktan yararlanılarak sorunun çözüleceği umudu öne çıkmaktadır. Bu çözüm uygulaması; havzada gittikçe artan deniz suyu arıtımı tesisleri ile H₂O üretme çözümüdür.

Deniz Suyu Arıtımı Çözüm Olabilir mi?

Bölgede deniz suyunu arıtarak kullanma çabalarına daha çok Lübnan, Malta, İsrail ve Yunanistan adalarında rastlanmaktadır.

Deniz suyu arıtımında üretim maliyetinin yaklaşık %30-45'ini enerji maliyetleri oluşturmaktadır.⁽⁵⁵⁾ Bu nedenle deniz suyu arıtma maliyetinin düşürülmesinde en önemli rolü, daha ucuz alternatif bir enerji kaynağının geliştirilmesi oynayacaktır. Böyle bir kaynak geliştirilene değin deniz suyu arıtımı ile su sıkıntısının ekonomik olarak çözülmesi ve arıtılmış deniz suyunun yaygın bir şekilde kullanılabilmesi zor görülmektedir. Bu durum, bölgenin bazı ülkelerindeki su sıkıntısının ekonomik olarak çözümü için arıtılmış deniz suyu kullanma alternatifini koşula bağlamaktadır. Maliyet ve çevresel kaygılar, bu alternatif su kaynağının büyük su ihtiyaçları için, gelecek projeksiyonlarında şimdilik önemli bir yer tutmasını engellemektedir.

Artan su sıkıntısı nedeniyle, Doğu Akdeniz bölgesinde deniz suyunu ve atık suları arıtarak alternatif tatlı su kaynakları yaratma konusundaki çabalarda, 1990 yılından bu yana bir artış göze çarpmaktadır. Ancak bölge ülkelerine genel olarak bakıldığında, arıtılmış atık su ve deniz suyu kullanımının yıllık toplam su kullanımı içerisinde halen önemli bir orana ulaşmadığı görülmektedir. Bu oran 2000 yılında, İsrail'de %16, Libya'da %7, Kıbrıs'ta %6, Lübnan'da %5, Suriye'de %3, Cezayir'de %1,5, Tunus'ta ise %1 civarındadır.⁽⁵⁶⁾

Halen mevcut teknolojilerle, çeşitli enerji kaynakları ve farklı arıtma teknikleri kullanılarak büyük hacimlerde arıtı-

lan deniz suyunun metreküp maliyeti 1-2 \$ arasında değişmektedir. Deniz suyu arıtım teknolojisinde son 25 yılda önemli gelişmeler sağlanmasına ve arıtılmış deniz suyu birim maliyetinde önemli bir düşüş gerçekleşmesine rağmen, bu maliyet halen yaygın su üretim maliyetlerinden yüksektir. Bu konudaki en önemli sorun, çevre kirliliği yaratmadan arıtılmış su maliyetlerinin düşürülmesi olarak gündemdeki yerini korumaktadır. Arıtılmış deniz suyu kullanımının, arıtma işlemindeki enerji maliyetinin düşürülmesi ve üretimin çevre kirliliği yaratmadan devam ettirilebilmesi ile bağlantılı olarak artabileceği düşünülebilir.

Ancak bu üretimin artan su ihtiyaçlarını sürekli ve yaygın bir şekilde ve uygun bir maliyetle karşılayabilme düzeyine hangi sürede erişebileceği halen bilinmemektedir. Bu nedenle, yakın gelecek için yapılan değerlendirmelerde, arıtılmış deniz suyu üretimi, bazı küçük adalar ve çok kurak bölgeler dışında, azgelişmiş ülkelerdeki su sıkıntısına yaygın bir şekilde çözüm olabilecek bir alternatif olarak ele alınmamaktadır.

Akdeniz Havzası'nda deniz suyu arıtımı daha çok adalarda temel su kaynağı olarak öne çıkmakta ve bu teknolojiyle su üretimi için Cezayir, Malta, Libya, İsrail, İspanya ve İtalya'nın daha hareketli olduğu görülmektedir. Bu ülkelerden İsrail, başka kaynak yaratamayacağı ve teknolojik, ekonomik zorlukla karşılaşmayacağını da dikkate alarak, 2010 yılına kadar deniz suyu arıtma tesisi toplam kapasitesini, yılda 400 milyon m³'e çıkartmayı planlamaktadır. Diğer taraftan denizden arıtılarak elde edilen madde, doğal su özelliğinde olmayıp bir kimyasal birleşim olan H₂O'dur. Bu maddenin arıtma sırasında, insan sağlığı için faydalı bir çok mineral-

den de arıtıldığı bilinmektedir. Bu nedenle bu kimyasal bileşimin (H_2O), uzun süre içme suyu olarak kullanılamayacağı, ancak kullanma suyu ihtiyacını karşılayabileceği gözden uzak tutulmamalıdır. Bu durumda teknolojik gelişmelerin su sorunu konusunda sağlayabileceği olanakların kısıtlı kalma olasılığının yüksek olacağı görülmektedir.

Büyük Hacimlerde Tankerle Su Taşınması, Gerçekçi Bir Alternatif mi?

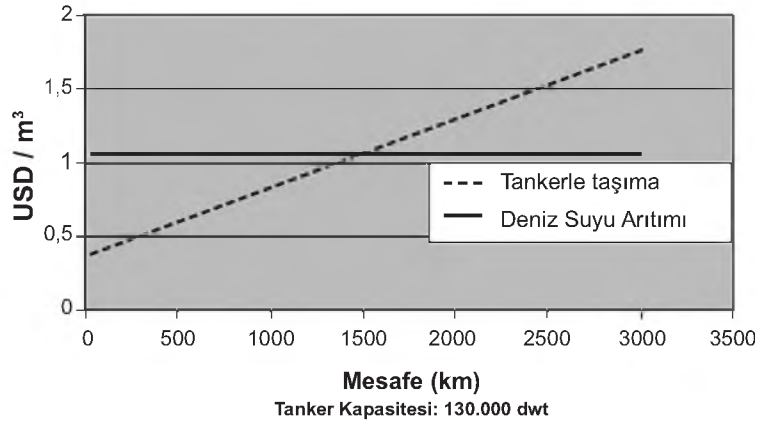
Havzada artan su talebinin karşılanması için; fosil yeraltı suyu, arıtılmış atık su ve arıtılmış deniz suyundan yararlanma gibi yöntemlerin yanı sıra, son dönemde boru veya denizden tankerlerle büyük hacimlerde su ithalatı alternatifi de gündemde yer almaktadır. Sorunun hafifletilmesi konusundaki çabaları havzada ülkelerarası ilişki ve işbirliğinin artmasına doğru yönelten bu alternatif, havzanın hidropolitikliğinin gelecekteki etkili unsurlarından biri olacaktır.

Tankerle Su Taşıma

Tanker ile büyük miktarda su taşınmasında, birim maliyet içerisindeki oranlar yaklaşık olarak aşağıdaki gibidir:

- Tanker işletme maliyeti: yükleme terminalleri işletme maliyeti, teslimat limanı rüsum ve harçlar; %10
- Tankerin modifiye edilme ve amortisman masrafları; %25
- Tankerin yakıt işletme ve bakım masrafları; %65
- 130.000 dwt'luk bir tankerin, 500-2500 km'lik bir alandaki yakıt giderinin toplam gider içerisindeki oranı %32-%44 arasındadır.

AKDENİZ'İN DOĞUSU

Şekil 3: Alternatif Su Kaynakları için, Karşılaştırmalı Fiyat Analizi

Deniz Suyu Arıtımı

- Denizden alınan birim suyun, ancak %75'i arıtılmış suya çevrilebiliyor. Diğer kısım, aşırı yoğun tuz konsantrasyonu taşıyan atık su oluyor.
- “Reverse Osmos” enerji maliyeti 2,4 - 4,5 kWh/m³
- Teknolojik gelişmelerle membran maliyeti ve enerji maliyeti düşüyor.

Su Dışalım

Zaman zaman ülkeler arasındaki ticari anlaşmalar ile dışarıdan çeşitli yollarla sürekli su ithali de, su sıkıntısının çözüm alternatiflerinden biri olarak ele alınmaktadır. Akdeniz Havzası'nın doğusunda, deniz yolu ile su dış ticareti konusundaki en ileri adım, Türkiye tarafından atılmıştır. Türkiye, Manavgat'tan deniz yolu ile yılda 180 milyon m³ su ihraç edebileceği tesisi tamamlamıştır. Bunun yanı sıra,

Türkiye, deniz altına döşenecek borularla KKTC'ye su taşınması projesinin çalışmalarını da sürdürmektedir. Bu proje devam ederken, KKTC'nin acil su ihtiyacını karşılamak için de, Soğuksu kaynağından plastik torbalarla su taşıma işlemi başlatılmıştır.

Manavgat Su Temin Projesi ve KKTC'ye Su Taşıma Projesi, Türkiye'nin Doğu Akdeniz Havzasındaki ülkelere deniz yolu ile su ihracı konusunda attığı ilk adımlar olmuştur. Türkiye, bu projelerle bu havzada hidropolitik dengeleri etkilemeye aday bir ülke konumunda olduğunu iddia etmiş ancak havzanın jeostratejik önemi ve ülkelerin su konusunda bağımlı olmaktan kaçınmaları ve Türkiye'nin izlediği tek yönlü politikalar, bu alanda sonuç alınmasını engellemiştir.

Manavgat tesislerinden su ihracı 2006 yılında askıya alınmış ve tesisler bölgenin içme ve kullanma suyu ihtiyacını karşılamak üzere Antalya Belediyesine devredilmiştir. Kıbrıs'a boru ile su götürme projesinin ilerleme hızında ise çok büyük bir azalma görülmektedir.

Orta Doğu Akdeniz'de Yangının Büyüdüğü Bölge; Filistin

Doğu Akdeniz'de Filistin Özerk Yönetimi'nin yer aldığı topraklarda giderek artan bir su sorunu yaşanmakta olup halen sadece büyük kent merkezlerinde içme suyu ve çevre sağlığı hizmetleri verilebilmektedir. Kırsal kesimin üçte ikisine ve mülteci kamplarına kısmen içme suyu verilmekte, üçte birlik bölümünde ise içme suyu şebekesi bulunmamaktadır.

Filistin Özerk Bölgesinde, kişi başına yıllık ortalama toplam su kullanımı 80 m³/kişi/yıl civarındadır. Bu da litera-

türde su kıtlığının en düşük sınırı civarındaki bir değerdir. Bu değer, komşu ülkelerdeki yıllık kişi başına toplam su kullanım değerinin yaklaşık dörtte birine karşılık gelmektedir.

Filistin Özerk Yönetiminin Doğu Akdeniz'de kıyısı olan bölgede, Gazze Şeridi'nde ise su sıkıntısı daha farklı bir özellik taşımaktadır. Filistin Gazze Şeridi, bölgedeki yenilenebilir doğal su kaynaklarının yetersizliği nedeniyle yaklaşık 30 yıldır su kıtlığının artarak yaşandığı çok özel bir bölgedir.

Filistin Gazze Şeridi'nde, tam bir doğal su kıtlığı mevcut olup, hızlı nüfus artışı ve kirlenen kaynaklar, bu sorunu derinleştirmektedir. Diğer bir deyişle; Filistin Gazze Şeridi'nde kalitesi bozulmuş olan yeraltı suyunun dışında, yenilenebilir yüzeysel su kaynağı yoktur. Bu nedenle ek su kaynakları geliştirilmedikçe, bu bölgedeki sorunun kriz haline dönüşmesi kaçınılmaz görünmektedir. Doğu Akdeniz'de su sorununu en kritik bölgesi Filistin Gazze Şeridi'dir.

Gazze Şeridine, öncelikle acil içme ve kullanma suyu temini için geliştirilecek her türlü proje, dünyanın kişi başına düşen su miktarı en düşük bölgelerinden birisi olan ve sağlıklı içme suyu bulunmayan bu bölgeye çok önemli bir insani yardım amacı da taşıyacaktır.

Dünyanın Kişi Başına Düşen Su Miktarı En Düşük Olan Bölgelerinden Birisi; Filistin Gazze Şeridi

Filistin Özerk Yönetimi, toprakları Ortadoğu Akdeniz ülkesi olarak adlandırılabilen bir coğrafyada yer almakta ve iki ayrı bölgeden oluşmaktadır. Batı Şeria ve Gazze Şeridi olarak adlandırılan bu iki bölgeden Batı Şeria, yaklaşık 155 km uzunluğunda, 60 km genişliğinde 5572 km²'lik bir yüz-

ölçüme sahiptir. Gazze Şeridi ise; Doğu Akdeniz kıyısında yaklaşık 41 km uzunluğunda ve 7-9 km genişliğinde, 367 km²'lik bir toprak parçasıdır. 2006 yılının ortalarında, İsrail yerleşimlerinde yaşayan Yahudilerin, kontrollü bir şekilde geri çekildiği Gazze Şeridi, Doğu Akdeniz Havzasındaki su sorunlarının en yoğun şekilde yaşandığı bölgedir. Bu nedenle hem bugün yaşadığı su kıtlığı hem de bu kıtlığın kriz seviyesine doğru gidişi, bu bölgenin özel olarak incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Özerk Filistin Yönetimi'nin Su Kaynakları

Filistin'de 3.450.000 kişi civarında olan nüfusun 2.150.000'i Batı Şeria'da, 1.300.000'i ise Gazze Şeridi'nde yaşamaktadır. Yaklaşık 6000 km² üzerinde yer alan Filistin Özerk Yönetimi topraklarındaki yağış 200 mm ile 600 mm arasında değişmektedir. Batı Şeria'daki tarım arazilerinin sadece %6'sı sulama sistemleriyle sulanmakta , %94'ü ise yağışlarla beslenmektedir.

Filistin'in yenilenebilir yıllık toplam su kaynakları yaklaşık 900 milyon m³ olarak belirlenmiştir. Batı Şeria ve Gazze Şeridi akiferleri ile Ürdün Nehri'nden oluşan bu su potansiyelinin, 845 milyon m³'ü Batı Şeria'da yer almaktadır. İsrail'in Batı Şeria'yı işgalinin en önemli nedenlerinden biri de; bu bölgedeki zengin yeraltı suyu kaynaklarıdır. İsrail kıyı bölgelerindeki yeraltı suyu kaynaklarının, Batı Şeria'dan beslendiğini belirterek, bu bölgedeki Filistinlilerin yeraltı suyu kullanımlarına sınırlama getirmiştir. Batı Şeria'daki kuyuların güvenli verimi, yıllık 640 milyon m³ olarak tesbit edilmiştir. Bu su potansiyeli, İsrail'in kontrolünde olup, bunun

yılda 70 milyon m³'lük bölümü, Batı Şeria'daki İsrailli yerleşimciler tarafından kullanılmaktadır.

Gazze Şeridi'nde depolanmaya elverişli miktarda yüzey suyu yoktur. Yeraltı suyunun yer aldığı kıyı akiferi, sığ kum/kumtaşı kıyı akiferinin devamıdır. Bu akiferin yıllık güvenli verimi; 65 milyon m³ olarak belirlenmiştir. Ancak, akiferden uzun yıllar, yılda ortalama 120 milyon m³ su çekilmek zorunda kalınmış ve yeraltı suyu seviyesi, deniz seviyesinin altına düşmüştür. Bu durum, birçok bölgede yeraltı suyuna denizsuyu karışması problemini doğurmuştur.

Gazze Şeridi Su Potansiyeli ve İçme Suyu Temini

Gazze Şeridi'nde yıllık güvenilir verimi yaklaşık 65 milyon m³ olan yeraltı suyunun, 1970'li yıllarda, Gazze Şeridinde 600.000 kişi olan Filistinli nüfusun içme-kullanma, tarım ve küçük endüstriyel su talebini karşıladığı bilinmektedir.

Ancak hızla artan nüfus ve su kullanma alışkanlıklarındaki değişme nedeniyle, özellikle son 20 yıldır yeraltı suyundan aşırı çekim yapılmıştır.

Filistin Yönetimi Su İdaresi Su Kaynakları Bölümü Müdürü Hidrojeolojist Ahmat al-Yakubi, halen Gazze şeridindeki akiferden yılda 150 milyon m³ su çekildiğini belirtmiştir.⁽⁵⁷⁾ Bir diğer deyişle; bu akiferden yılda yaklaşık 90 milyon m³'lük bir aşırı çekim yapılmakta ve bu da, yeraltı suyunun kalitesini doğrudan etkilemektedir. Al-Yaqubi, Gazze şeridindeki yeraltı suyunun yenilenebilir potansiyelinin, yıllık 6-8 milyon m³'e düştüğünü de ileri sürmektedir.⁽⁵⁸⁾

Gazze kıyı şeridinde, 2 km genişliğindeki bir bant içinde yeraltı suyu seviyesi, deniz seviyesinden 9 m aşağıya düşmüş ve hidrostatik denge bozulmuştur. Gazze Şeridi'nin genişliği ortalama 10 km olarak alındığında, bu şeridin % 20 sinin deniz suyu girişiminden etkilendiği ortaya çıkmaktadır.⁽⁵⁹⁾

Gazze Şeridinde yeraltı suyunun kalitesi hem deniz suyu girişiminden hem de evsel atık sularının karışımından dolayı bozulmuştur. Bundan 10 yıl önce, kuyuların yaklaşık yarısında 90 ml/l'ten daha yüksek nitrat konsantrasyonu ölçülmüştür.⁽⁶⁰⁾ Gazze'deki konutların yaklaşık %40'ının kanalizasyon şebekesi ile bağlantısı yoktur. Bu konutların kullandığı fosseptik kuyularından sızan atık sular da yeraltı suyunu kirletmektedir. Bu kirlilik belirli bölgelerde şebeke borularının tıkanmasına ve su tanklarının diplerinde yoğun birikimlere neden olacak kadar artmıştır.⁽⁶¹⁾

Yeraltı suyu kalitesinde oluşan bu bozulma nedeniyle, evlerde ve kurumlarda özel damıtma ve filtrasyon sistemleri kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu sistemleri satın alma gücü olmayan çok geniş bir kesim ise, şebekeden gelen düşük kaliteli suyu kullanmaktadır.

İçme Suyu Temini

Gazze Şeridinde yaşayanlar, içme sularını arıtılmış su satan özel şirketlerden satın almaktadır. Gazze Şeridi boyunca açılan ve sayıları 36'ya ulaşan bu özel su arıtma şirketlerinin ilk yatırım maliyetleri 10.000 \$ olarak belirtilmektedir. Bu tesislerin en küçüğü günde 10-20 m³, en büyüğü ise 50 m³'lük kapasiteye sahiptir. Gazze Şeridinde 1 m³ çeşme suyunun bedeli 1 NIS (New Israel Shickel) (0,21 \$) iken, arıtılmış suyun m³ satış fiyatı ise 50 NIS (10.7 \$)'dır.⁽⁶²⁾

Ancak Gazze şeridinde % 60'ı insani yardım programlarından, yardıma muhtaç ve yoksulluk içinde yaşayan birçok ailenin bu bedeli ödeyerek arıtılmış su tüketmesi mümkün değildir.

- Gazze'de hane halkı aylık geliri: 260 USD'dır.
- Hane halkının % 72'si insani yardım programlarına muhtaçtır.

Bu hane halkının;

- %60'ı :50 USD
- % 27'si :40 USD
- % 13'ü :20 USD aylık insani yardım almaktadır.⁽⁶³⁾
- İnsani yardımın %28'i nakit para, %72'si yiyecek yardımı olarak sağlanmaktadır.

Bu kesim, içme suyu ihtiyacını islami yardım kuruluşlarının ve belediyelerin ücretsiz olarak dağıttığı arıtılmış sudan karşılamaktadır.⁽⁶⁴⁾

Halkın bir bölümü de, içme suyu ihtiyacını karşılamak için belediyelerin yaptırdığı çeşmelerden yararlanmaktadır.

Bazı bölgelerde ise; bu çeşmelerden alınan sular genellikle çocuklar tarafından at ve eşeklere yüklenererek sadece taşıma bedeli karşılığında evlere iletilmektedir.

Gazze Şeridi'nin kuzeyinde, Fransız yardımı ile kurulan deniz suyu arıtım tesisi, savaş koşulları nedeniyle işletme dışı kalmış, Filistinlilerin bu alana giriş yasağı nedeniyle de tekrar işletmeye alınamamıştır. İsrail'in çekilmesinden sonra bu tesisin tekrar işletmeye alınması çalışmaları başlamıştır. Ancak bu çalışmalar, bu kez de Gazze Şeridi'nde süren iç çatışmalar nedeniyle durmuştur.

Yukarıda belirtilen koşullar altında, Gazze Şeridinde kişi başına günlük su tüketimi 60-70 litre olarak tahmin edilmektedir. Bu değer; sağlıklı bir ortamda yaşayabilmek için minimum 100 lt olarak tespit edilen değerin çok altında bir değerdir.

Su Üzerindeki İsrail Denetimi Sorunu Ağırlaştırıyor

Gazze Şeridi ve Batı Şeria'da, İsrail, Filistinlilerin sadece 170 milyon m³ yeraltı suyu kullanmasına izin vermektedir. Bu miktar da, toplam emniyetli kapasitenin ancak %18'ine karşılık gelmektedir.⁽⁶⁵⁾ Doğal su kıtlığı yanında yapılan bu kısıtlama da, bölgede yaşanan su krizini derinleştirmektedir.

Filistin Özerk Bölgesindeki nüfusun sadece %26'sı içme ve kullanma suyu şebekesine bağlıdır. Bu bölgedeki yerel yönetimlerde, su kota usulü ve kesintili olarak aralıklarla verilmektedir. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'ndeki bazı Filistin su hizmeti kurumları ve köyler, teknik nedenlerden dolayı İsrail'den yılda yaklaşık 11 milyon m³ su ithal etmektedir.

Aslında 1995 yılında, İsrail Filistin Özerk yönetimi arasında yapılan Oslo B Anlaşmasına göre; İsrail'in sadece Gazze Şeridine yılda 10 milyon m³ su satması gerekirken, bu miktar yaklaşık 5 milyon m³ ile sınırlı kalmıştır. Bunun nedenleri; mevcut altyapının yetersizliği ve Filistin yönetiminin suyun 3 NIS olan m³ maliyetini karşılayamaması olarak açıklanmaktadır.⁽⁶⁶⁾ Aynı Oslo anlaşmasına göre; İsrail tarafından sağlanması kabul edilen yılda 28.6 milyon m³ acil içme ve kullanma suyunun, 1998-2000 yılları arasında sadece dörtte biri sağlanmıştır.⁽⁶⁷⁾ Ancak İsrailli uzmanlar, bunun kurak

periyot nedeniyle olduğunu ve 2003 yılında anlaşmadaki miktarın da üzerine çıkılarak, Filistin'e 37 milyon m³ su sağlandığını ileri sürmektedir.⁽⁶⁸⁾

Doğu Akdeniz'in Susuz Şeridi: Gazze

Doğu Akdeniz Bölgesindeki ülkeler arasında, Filistin-Gazze Şeridi tam bir su kıtlığı içerisinde bulunmaktadır. Bugün 367 km²'de, yaklaşık 1,3 milyonu aşkın Filistinlinin yaşadığı bu bölgede km²'ye yaklaşık 3500 kişi düşmektedir. Bu bölge, hem dünyadaki nüfus yoğunluğunun en fazla hem de su kaynaklarının en yetersiz olduğu bölge özelliği taşımaktadır. Uzmanlar tarafından minimum içme-kullanma ve hizmet sektörü su ihtiyacının, yılda kişi başına 100 m³ olduğu kabul edilmektedir. Bahçe içindeki sınırlı alanlarda yetiştirilecek bazı ürünler için ise yılda kişi başına 25 m³ suya gereksinim olduğu ve minimum toplam su ihtiyacının kişi başına yılda 125 m³ olduğu belirtilmektedir. Bu miktar tarım ve sanayi suyu ihtiyacını içermemektedir. Gazze Şeridi'nde 1998 yılında kişi başına tüketilen içme kullanma suyu 45 m³ olmuştur.

Halen Filistin Özerk Yönetimi Bölgesi'nde tüm sektörlerde, yılda yaklaşık olarak toplam 295 milyon m³ su kullanılmakta olup, bu suyun 50 milyon m³'ü İsrail kolonilerince tüketilmektedir. Filistin'de su kaynaklarının %71'i tarımda, %26'sı içme kullanma suyu olarak, %3'ü ise endüstri suyu olarak kullanılmaktadır. 2010 yılı için yapılan projeksiyonlar ise toplam su talebinin; Gazze'de en az 194 milyon m³'e tüm Filistin'de ise en az 524 milyon m³'e çıkacağını ortaya koymaktadır.⁽⁶⁹⁾

Bölgede nüfus artış hızı; Batı Şeria ve Gazze’de %3,4, İsrail’de ise %1,6 olarak verilmektedir. Doğal nüfus artış hızı komşusu Arap ülkelerine göre düşük olan İsrail, bu açığı göçlerle kapatmaya çalışmaktadır.

Ağustos 2000’de, İsrail Resmi makamlarınca açıklanan bir raporda; İsrail nüfusunun göçlerle birlikte 2020 yılına kadar 8,6 milyona ulaşacağı tahmini yer almaktadır. Artan bu nüfusun su taleplerini karşılayacak çözümler araştıran İsrail, deniz suyu arıtma tesisleri kapasitesini 2010 yılına kadar yılda 400 milyon m³’e çıkarmayı planlamaktadır.⁽⁷⁰⁾

Bölgede uzun bir dönemdir süregelen sıcak çatışma ortamı ve yukarıdaki koşullar dikkate alındığında, İsrail’in mevcut veya geliştireceği su kaynaklarından Filistin’e daha fazla su ayırma olasılığının çok düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle Filistin Özerk Yönetimi’nin ihtiyacı olan asgari su miktarının karşılanmasının, bölgedeki su kaynaklarını verimli kullanmanın yanı sıra, ek su kaynaklarının geliştirilmesine de büyük oranda bağlı olduğu görülmektedir.

Gazze Şeridi İçin Çözüm Var mı?

Gazze Şeridi’nde yaşanan su kıtlığı için, orta ve uzun vadede;

- Bölgede siyasi istikrarın ve güven ortamının oluşması ile mevcut su kaynaklarının daha hakça tahsisine;
- Akabe Körfezi ve Akdeniz’in Ölü Deniz’e bağlanması projeleri ile üretilecek düşük maliyetli arıtılmış deniz suyunun kullanılması ile bölge geneli için sağlanacak su miktarındaki artışa (100 milyon m³/yıl - 0,64\$);

- Lübnan'ın Litani nehrinden Ürdün Nehri su kaynağı bölgesine çevrilecek su ile artacak su miktarının bir bölümünün Gazze Şeridi için tahsis edilmesine

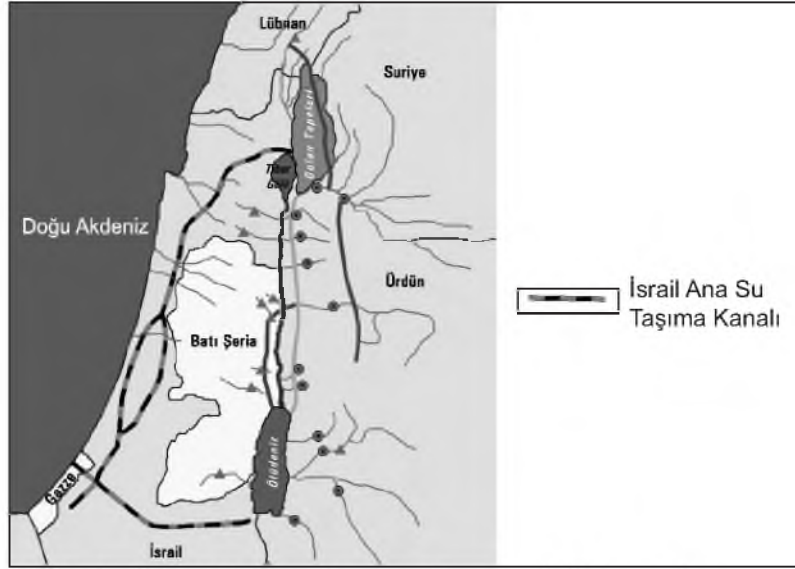
yönelik çözümler tartışılmaktadır.

Bu olasılıkların yanı sıra sulama verimliliğini arttırmak, suyun sektörler arasındaki tahsisini yeniden düzenlemek, şebeke kayıplarını azaltmak, tarımsal sulamada arıtılmış atık su kullanmak ve su kaynaklarının entegre yönetimi gibi çalışmalar da yapılabilir. Bu alanlarda, AB ve ABD tarafından desteklenen bazı projeler de mevcuttur. Ancak bu projelerden; bölgede istikrar sağlanmadan ve su yönetimi için gerekli kurumsal yapı ve ekonomik güç oluşturulmadan kısa vadede etkili çözümler elde edilmesinin zor olduğu görülmektedir. Bu durumda, Gazze Şeridi'nde yaşanan su kıtlığı için kısa vadeli acil çözüm yöntemlerine ihtiyaç bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Acil Çözüm İçin Ne Yapılabilir?

Gazze Şeridi'ndeki mevcut yenilenebilir su potansiyelinin çok yetersiz olması nedeni ile bu bölgenin asgari su ihtiyacını karşılayabilmenin tek yolu; ek su kaynakları için çözümler üretmektir. Bu alternatifler aşağıya sıralanmıştır.

1. Türkiye'den Barış Suyu Boru Hattı Projesi ile bölgeye su nakli
2. Deniz suyu arıtma tesisleriyle su temini
3. İsrail'in Ulusal Su Kanalı'ndan Gazze'ye Su Temini
4. Deniz yolu ile su nakli
5. Batı Şeria'dan Gazze'ye kanal ile su nakli

Şekil 4: İsrail Ana Su Taşıma Kanalı ve Gazze Şeridi ile Batı Şeria

Bu alternatifler tek tek ele alınıp incelendiğinde:

- Barış Suyu Boru hatları ile Gazze'ye su temininin önünde halen politik ve finansman engelleri bulunmakta ve bu projelerin kısa vadede uygulanması zor görünmektedir.
- Deniz suyu arıtma tesisleri ile su temini alternatifi ise; ilk yatırım ve işletme maliyetlerinin yüksek olması ve uzun dönemde ciddi çevre problemleri yaratması dezavantajlarına rağmen destek görmektedir.
- İsrail'in ana su taşıma hattı olan Ulusal Su Kanalı'ndan Gazze Şeridi'ne su temini ise, İsrail'in mevcut planları içinde yer almamaktadır. İsrail Ulusal Altyapı Hizmetleri Bakanlığı Su Komisyonu, Ağustos 2000 tarihinde "Gazze Şeridi'ne su temininin İsrail'in su sistemine bağlı olarak gerçekleşmeyeceğini" açıklamıştır.

- Deniz yolu ile su ithali'nin önünde ise; Orta doğu Barış Sürecindeki aksama, uluslararası güçlerin bölgeyi yeniden düzenleme çabalarının yarattığı kaos ortamı, su konusunda dışa bağımlılık, deniz suyu arıtma tesisleri lobisi ve Ortadoğu su denkleminin karmaşık hidropolitigi yer almaktadır. Ancak bu çözüm, bölgedeki kıt su kaynaklarının paylaşımı yerine, suyun bölge dışından getirilecek olması nedeniyle göreceli bazı avantajlar taşımaktadır.
- Batı Şeria'dan Gazze'ye kanal ile su nakli, sorunun, bölgenin su sistemi içinde çözümü açısından uygun bir alternatiftir. Bu suyun doğrudan içme suyu olarak kullanılması, Gazze'de kalitesi düşmüş yeraltı suyunun da tarımsal amaçlar için güvenilir çekim limitlerini aşmadan kullanılması olanağını yaratacaktır. Bu durumda kalitesi bozulan yeraltı suyunun, beslenerek kalitesinin iyileştirilmesi de mümkün olabilecektir. Ancak Batı Şeria'daki su kaynaklarının %80'inin İsrail'in kontrolünde olması ve yapılacak kanalın İsrail topraklarından geçmesi nedenleriyle, proje büyük oranda İsrail muvafakatına bağlıdır. Bunun yanı sıra, İsrail'in Batı Şeria'daki kaynakları kendi kontrolünde tutması ve burada yaşayan Filistinliler'in bile su haklarını kısıtlayarak suyu kendisinin kullanması, bu alternatifi de kısa sürede uygulanabilir bir çözüm olarak değerlendirilmesinin zor olduğunu ortaya koymaktadır.

Ek su temini alternatifleriyle elde edilecek suyun birim maliyetleri ise çeşitli kaynaklarda;

- Lübnan'ın Litani nehrinden 280 km'lik kanal ile su taşınması (0,61 \$/m³)

- Manavgat'tan acil içme suyu taşınması (0,95 \$/m³). (36 milyon m³/yıl)
- Deniz suyu arıtımı (1,0 - 1,4 \$/m³)
- Barış Suyu Projesi (Batı Hattı): 0,84 \$/m³ olarak belirtilmektedir.

Gazze'deki Yangın Nasıl Söndürülebilir...

Gazze Şeridi'nde depolanmaya elverişli yüzey suyunun olmaması, bölgenin tek su kaynağı olan yeraltı suyunun çok iyi korunmasını gerektirirken, bu kaynak, deniz suyu karışımı ve Nitrat karışımı ile kirlenmiştir. Çekilen yeraltı suyunun sadece %10'luk bölümü Dünya Sağlık Teşkilatı'nın içme suyu standardını karşılamaktadır.⁽⁷¹⁾

Tüm bu nedenlerle Gazze Şeridinde sağlıklı içme ve kullanma suyu ihtiyacının karşılanması büyük bir öncelik taşımaktadır. Kişi başına bu ihtiyacın günlük en az 100 lt olduğu kabulü yapıldığında, Gazze Şeridi'nin yıllık içme kullanma suyu ihtiyacının, kayıplar da dikkate alındığında, en az 38 milyon m³ civarında olduğu görülmektedir.

Gazze Şeridi'ne sağlıklı içme suyu temini, artık insani yardım kapsamında ele alınacak bir sorun olarak ortadadır. Filistin Bölgesinde 30 yıldır yaşanan su sorunu, sıcak çatışmanın gölgesinde kalmış ancak artık su krizi aşamasına gelmiştir. Sorunun çözümünü, bölgede çatışmaların sona ermesine ve Ortadoğu Barış Süreci'nin tekrar oluşmasına bırakmak, bu bölgede yaşayan bir neslin ömrünü su kıtlığı içinde geçirmesine seyirci kalmak anlamına gelecektir.

Gazze Şeridindeki sorunun çözümünün; suyun temini ve eski dağıtım şebekesinin yeniden tesis edilmesi şeklinde iki

aşamalı olarak ele alınması gerektiği ileri sürülmektedir. Bu kapsamda %40'a varan şebeke kayıplarının da önlenmesi gerekecektir.

Uluslararası sistemin ve dünyadaki su inisiyatiflerinin, uzun dönemdir Filistin topraklarında yaşanan trajedi'nin, özellikle Gazze'de yaşanan su kıtlığı ile daha da vahim duruma gelmesine seyirci kalmamaları için, ilgili tüm platformlarda konuyu gündeme getirmeleri gereklidir.

Sorunun kalıcı çözümü; bölgenin güvenlik ve istikrarının sağlanmasıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak acil içme ve kullanma suyu ihtiyacının karşılanması, artık buna endekslenmemeli ve çözüm arayışlarına başlanmalıdır. Doğu Akdeniz'de içme ve kullanma suyu temini için insani yardım kapsamında acil çözüm önerlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyan en kritik bölge, Filistin Gazze Şeridi'dir.

Halen Filistin Su Kurumu ve ABD Uluslararası Yardım Kuruluşu (USAID), acil içme suyu ihtiyacının karşılanmasına yönelik çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar daha çok deniz suyu veya fosil yeraltı suyunun arıtılması için gerekli tesis ve altyapı yatırımlarına yönelik plan ve programları kapsamaktadır. United States Agency for International Development (USAID) tarafından Gazze'de deniz suyu arıtım tesisi kurulmasına yönelik bir program kabul edilmiştir. Bu tesisin, başlangıçta yılda 22 milyon m³ su arıtacağı ve 70 milyon \$'a mal olacağı planlanmıştır. Ancak bu program intifada hareketinin başlamasıyla kesintiye uğramıştır.

Bu tesisin de dâhil olduğu geniş kapsamlı yatırım planındaki yatırım bedeli ise 1,5 milyar \$ olarak tahmin edilmiştir.⁽⁷²⁾ Ancak Al-Yaqubi, Gazze Şeridi'nde deniz suyu

arıtım tesisi kurulsa bile, bu ekonomik koşullarda tesisin işletme masraflarının karşılanması zor olacağını ileri sürmektedir. Bunun yanı sıra, arıtılmış deniz suyunun pahalı olacağını ileri süren Al-Yaqubi, böyle bir tesisin Gazze Şeridinde kurulması ve işletilmesinin maliyet ve halkın satın alma gücü açısından uygun olmayacağını ileri sürmektedir. Bu açıklamalardan da görüldüğü gibi; Filistin yönetimi Su İdaresi yetkilileri, deniz suyu arıtım tesisi alternatifine çok olumlu bir şekilde yaklaşmamaktadır.

Yukarıdaki tüm açıklamalar ve gelişmeler dikkate alınarak, Gazze Şeridi'ne, acil içme ve kullanma suyu temini, Türkiye tarafından da detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Türkiye 2007 yılında, Gazze'de sanayi bölgesi kurma konusunda çok üst düzey girişimlerde bulunmuş ve sonuç almıştır. Bu çok önemli dış politika atağı, Filistin Gazze Şeridi'ndeki diğer hayati ihtiyaçlar için devam edebilir.

Deniz yolu ile su taşınması da dâhil, Gazze Şeridi'ne içme ve kullanma suyu temini için yapılacak tüm çalışmalar ve çözüm arayışları, dünyanın kişi başına düşen su miktarı en düşük bölgelerinden biri olan ve sağlıklı içme suyu bulunmayan bu bölgede, çok önemli bir insani yardım amacı da taşıyacaktır.

Bir neslin yaşamını sağlıklı içme ve kullanma suyundan yoksun olarak su kıtlığı içerisinde geçirmesine, dünyanın artık seyirci kalmaması gerekmektedir. Çünkü özellikle Gazze Şeridi'ndeki su sorunu, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasını bekleyemeyecek şekilde ciddi bir su krizi aşamasına doğru ilerlemektedir.

Doğu Akdeniz Adalarında Su Sorunu

Doğu Akdeniz'de yer alan tüm adalar, su sorununu en üst seviyede yaşamakta ve gelecekte artması beklenen bu sorun için çeşitli tedbirleri ilk olarak alan ülkeler olmaktadır. Kıbrıs ve Malta Adası'nın dışında, sorunun en fazla yaşandığı adalar Yunan adalarıdır. Yunanistan'ın ana karasının güney doğusunda yer alan popüler Cicalades takımadalarında, su sıkıntısı uzun dönemdir yaşanmaktadır. Bu sıkıntı, genellikle Attika'dan deniz yolu ile taşınan su ile giderilmektedir. Ancak bu yıl bu adalardaki nehirlerin hemen hemen kuruduğu açıklanmıştır. Yunanistan'ın İngilizce baskı yapan uluslararası "Kathimerini Gazetesi"nde, bu yıl kurak geçen kış mevsiminden sonra, adalarda su sıkıntısının yaz döneminde artarak yaşanacağı ileri sürülmüştür.⁽⁷³⁾

Cyclades adalarının en büyükleri; Milos, Myconos, Paros, Sifnos ve Santorini adaları olup, diğer küçük adaların çoğunda insan yerleşimi yoktur. Büyük adaların su açığını da karşılamak üzere bu yıl deniz yoluyla taşınacak suyun, adalara geçen yıl taşınanın iki katından fazla olması beklenmektedir. Su açısından kendi kaynakları yeterli olan Sifnos adasının da, bu yıl başka ilave kaynaklar bulmaya zorlanacağı tahmin edilmektedir.⁽⁷⁴⁾

Kış aylarında haftada üç kez 1200 m³ su temin edilerek su ihtiyacı karşılanan Milos adasında, bu ihtiyaç yaz dönemi boyunca her iki günde bir 2000 m³'e çıkmaktadır. Sifnos adasının da su taşıma programı içine alınması için müracaat ettiği belirtilmektedir.

Son altı yılda Milos adasında özellikle yaz aylarında artan turist sayısı, su kaynakları üzerinde bir baskı yaratmıştır.

Aynı bölgede, 2000-2001 yıllarında da benzer su sıkıntısı yaşanmasına rağmen, depolama olanaklarının geliştirilmesi için yeterli çaba gösterilmemiştir. Bu durum benzer bir kurak periyodun yaşanması halinde, sıkıntının atlatılmasını zorlaştırmaktadır.

Yetkililer son iki yılda taşınan su için harcanan para ile bu adalara deniz suyu arıtma tesisinin yapılabileceğini ileri sürmektedir.

Bu adaların su ihtiyacı deniz yolu ile taşıma yapılarak karşılanırken, Kıbrıs ve Malta adalarındaki artan ihtiyacın karşılanmasında, daha çok deniz suyu arıtma tesislerinin tercih edildiği görülmektedir.

KIBRIS ADASI'NDA SU SORUNU

9251 km² yüzölçümüne sahip Kıbrıs Adası'nın her iki bölgesinde de su sorunu yaşanmaktadır.

Tüm adada yıllık yağış ortalaması 503 mm'dir. Tüm ada için yapılan bir su bütçesi hesabı yılda 900 milyon m³'lük bir yenilenebilir su potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu değerin 600 milyon m³'lük bölümü nehirlerle diğeri ise yeraltı sularına karşılık gelmektedir. Yapılan araştırmalar tüm adadaki su ihtiyacının 2020 yılına kadar yaklaşık 95 milyon m³ artacağı ve bu miktarın da mevcut toplam ihtiyacın %31'ine karşılık geldiği tespit edilmiştir.

KKTC'de Durum

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin 3355 km²'lik yüzey alanı üzerinde sürekli akımı olan akarsu bulunmamaktadır.

KKTC'ne yılda 382 mm ortalama yağış düşmektedir. Genellikle kışın akan derelerin debisi yaklaşık 70 milyon m³'tür. Yeraltı suyu potansiyeli ile birlikte KKTC'nin toplam yıllık su potansiyeli 110 milyon m³'tür. KKTC'nde belli başlı yüzeysel ve yeraltı suyu kaynakları Güzelyurt Bölgesinde yer almaktadır. Bu bölgedeki Güzelyurt akiferi ve Gazimagosa akiferi de aşırı çekimler dolayısıyla deniz sularının girişimi yüzünden hızla tuzlanmıştır.

KKTC'ndeki nehirlerin birçoğu Rum Kesiminde kalan Torodos dağlarından doğmaktadır. Kıbrıs adasındaki 40 adet ana nehrin %70'i Kıbrıs Rum Kesiminde yer almakta olup KKTC'nde akan nehirlerin birçoğu da Rum kesiminden doğmaktadır.

KKTC'ndeki öncelikli olarak içme ve kullanma suyu talebinin karşılanması gerekmektedir. Bu talebin 2030 yılında yılda 35 milyon m³ olacağı öngörülmektedir. 2030 yılına yönelik yapılan bir projeksiyonda, içme ve kullanma suyu açığının yılda 15,6 milyon m³'e ulaşacağı hesaplanmıştır. Ayrıca halen yeterli su kaynağı olmaması nedeniyle KKTC'nde tarıma elverişli 187 000 ha arazinin sadece 8500 ha'ında sulu tarım yapılabilmektedir.

GKRY'de Durum

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi bölgesinde gittikçe artan su sorununun çözümü için acil, orta vade ve uzun vade çözümlere yönelik bir planın uygulamaya konulması kararlaştırılmıştır. 1 Şubat 2007 tarihinde Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Tarım Bakanlığı'nın yayınladığı bir genelge ile kendi bahçelerinde kuyu açarak suyu depolamak isteyen kişilere 400 sterlin yardım yapılması bu kuyulardan evlere bağlantı yap-

mak isteyenlerin de yine 400 sterlinlik bir para yardımı ile desteklenmesi kararı alınmıştır. Ancak yeraltı suyu ve çevre uzmanları bu kararı eleştirerek, özellikle kıyı kesiminde çok fazla kuyu açılması halinde deniz suyu girişi olacağını ve yeraltı suyunun tuzlanacağını belirtmiştir. Güney Kıbrıs Rum Kesimi yönetimi yakın geçmişte yaşanan kurak dönem gibi dönemlerdeki su ihtiyacını yeni deniz suyu arıtma tesisleri yerine bu tip önlemlerle aşmayı planlamaktadır.

Su uzmanları, ilki 20 yıl önce kurulan deniz suyu arıtma tesislerinin adadaki su sıkıntısını çözmek için yeterli olmayacağını belirtmektedir. Bu yöntem ile arıtılan her ton su için 3 litre petrol kullanıldığını ileri süren uzmanlar bu durumun CO₂ emisyonu azaltma çabalarına ters düştüğünü ifade etmektedir. Bunun yanı sıra bu tesislerin bulunduğu bölgenin 200 m çevresinde canlı organizma yaşayamadığı ve deniz tabanının da tuz artıkları ile dolu olduğu ileri sürülmektedir. Arıtılmış sudan arta kalan ve tuz yoğunluğu çok yüksek olan atık suyun denize verildiği bölgedeki ekolojik dengenin tümüyle bozulduğu ve canlı yaşamın sona erdiği de ifade edilerek bu tesislere karşı durulmaktadır. Ancak tüm bu karşı duruşa rağmen hükümet Limasol'un ve Paphos'un artan su ihtiyaçlarını karşılamak üzere iki adet daha deniz suyu arıtma tesisi yapmayı önermektedir. GKRY 'de uygulanacak su politikasının ana unsurları su tasarrufu, arıtılmış atık su kullanımı ve deniz suyu arıtma tesislerinin daha az ve verimli kullanılması olarak açıklamıştır.

III. BÖLÜM - DİPNOTLAR VE KAYNAKÇA

- (1) PRYOR, H.John. 2004. "Akdeniz'de Coğrafya Teknoloji ve Savaş. Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler" Çev: Füsun Tayanç, Tunç Tayanç. Kitap Yayınevi İstanbul 2004.
- (2) a. g. e.
- (3) Krş Foster "Aspects of Maritime Activity" s:15, 210.
- (4) GUILMARTIN "Gunpowder and Galleys". s.62-63.
- (5) PRYOR, H.John. (2004).
- (6) Archivo di Stato di Genova, Antico Comune ,Galearum Introitus et Exitus, No.690
- (7) PRYOR, H.John. (2004).
- (8) OATES Joan. 2004. "Babil" Çev: Fatma Çizmeli. Arkadaş Yayınevi. Ankara. 2004.
- (9) II. Asurnasirpal döneminin sonunda 859'a kadar olan Asur Kraliyet Yazıtları. Grayson 1972,1976'dan alıntıdır.
- (10) PRYOR, H.John. (2004).
- (11) a. g. e.
- (12) ÖZİŞ, Ü., TÜRKMAN, F., BARAN, T. (2006). "Su Kaynaklarının Geliştirilmesi" Su Yapıları Cilt I. 9 Eylül Üniversitesi. SUMER İzmir. 2006.
- (13) MATVEJEVIĆ Predrag. 1999. "Akdeniz'in Kitabı". Çev: Tolga Esmer. Yapı Kredi Yayınları. İstanbul. 1999.
- (14) BİLEN, Özden. 1996. "Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye". TESAV Yayını. Ankara.1996.
- (15) a. g. e.
- (16) a. g. e.
- (17) ISSAR, S. Arie. 2004. "The Forecasted Negative Impact of Global Warming on the Water Resources of the Middle East and How to Mitigate It"
- (18) a. g. e.
- (19) a. g. e.
- (20) YILDIZ, Dursun. (2000). "Akdeniz Havzasının Su Potansiyeli ve Hidro-politiği". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara. Temmuz 2000.
- (21) a. g. e.
- (22) a. g. e.

- (23) FALKENMARK, M ve J. LUNDQVİST. 1997. Comprehensive Assessment of the Freshwater Resources of the World .Stocholm Environment Institute s:103-104.
- (24) NAFF, Thomas. 1993. "Water That Peculiar Substance". Research and Exploration .. Water Issue November 1993 s: 6-17.
- (25) TOMANBAY, Mehmet. 1998. "Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği". Gazi Kitabevi. Ankara. 1998.
- (26) a. g. e.
- (27) WORLD RESOURCES. 1998. "A Guide to the Global Environment" World Resources Institute Oxford University Press United Kingdom. 1998.
- (28) B, Mohamed ve MARGAT, Jean. 1997. Water in the Mediterranean Region Blue Plan for the Mediterranean. Regional Activity Centre (BP/RAC). Sophia Antipolis France. July 1997.
- (29) HAMDY, A ve C. LACIRIGNOLA. 2000. "Towards Effective Water Policy Management in the Mediterranean Region". Zebidi H. (Ed.) Water: A looming Crisis. Proceedings of Int. Conf. On World Water Resources at the Beginning of the 21st Century p.393-400 Unesco-Paris, 3-6 June 1998.
- (30) GARDNER, T ve R. ENGELMAN. 1999. "Sustaining Water, Easing Scarcity". A Second Update. Population Action International Report. 1120 19th St NW Suite 550 Washington DC/USA. 1999.
- (31) HAMDY, A ve C. LACIRIGNOLA. (2000).
- (32) GARDNER, T ve R. ENGELMAN. (1999).
- (33) CORDESMAN, Anthony. 1998. Middle East Economic Digest .March 1 996:2 ve January 24 1997:8
- (34) TOMANBAY, Mehmet. (1998).
- (35) a. g. e.
- (36) HADDAD, Marvan. 1994. "An Approach for Regional Management of Water Shortages in the Middle East" Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East. Prof. Dr. Ali İhsan Bağış (Ed.) Hacettepe University and Friedrich Nauman Foundation. Ankara:. 1994. s.67-80.
- (37) SHUVAL, Hillel. 1994. "Proposal for Cooperation in the Management of the transboundary Water Resources Shared by Israel and Her Neighbours" Water as an Element of Cooperation and Development in the Middle East Prof. Ali İhsan Bağış (Ed.) Hacettepe University and Friedrich Naumann Foundation, Ankara, 1994. s.289-300.

- (38) TOMANBAY, Mehmet. (1998).
- (39) GLEICK, H. Peter. 1993. "Water in Crisis". A Guide to the World's Fresh Water Resources. Oxford University Pres. Oxford. U.K. 1993.
- (40) GLEICK, H. Peter. 2002. "The Worlds Water 2002-2003". The Biennial Report of Freshwater Resources Island Pres. Washington D.C /U.S.A. 2002.
- (41) a. g. e.
- (42) a. g. e.
- (43) POSTEL, Sandra. 1996. "Sürdürülebilir Bir Su Stratejisi Yaratmak"1997 (Çev. Sinem Gül) Dünyanın Durumu-1996, Ankara: Tubitak-Tema Vakfı Yayınları-3. 1996. s.47-70.
- (44) B., Mohamed ve MARGAT, Jean. (1997).
- (45) MARGAT, J. ve D. VALLEE. 2002. "Mediterranean Vision on Water, Population and the Environment for the 21st Century" Global Water Partnership (GWP/MEDTAC) January. Stockholm, Sweden. 2002.
- (46) a. g. e.
- (47) CORREIA, N. Francisco. 1999. "Water Resources in the Mediterranean Region". WRA, Water International, Volume 24.
- (48) PAMUKÇU, Konuralp. 2000. "Su Politikası". Bağlam Yayınları. İstanbul. 2000. s:151,161.
- (49) a. g. e.
- (50) MARGAT, J. ve D. VALLEE. (2002).
- (51) MARGAT, J. 2004. "Mediterranean Situation and Perspective" Athens MAP Technical Report Series No: 158. www.unepmap.gr.
- (52) MARGAT, J. ve D. VALLEE. (2002).
- (53) Plan Blue 2005. A Sustainable Future for the MEDITERRANEAN The Blue Plan's Environment & Development Outlook Water and Sustainable Development. www.planbleu.org., www.planbleu.org/red/.
- (54) PAMUKÇU, Konuralp. 2000. "Su Politikası". Bağlam Yayınları. İstanbul. 2000. s:151,161.
- (55) SEMIAT, Raphael. 2001. "Desilnation: Present and Future", Water International. Vol:25, No:1, 54-65, March. International Water Resources Association.
- (56) YILDIZ, Dursun. 2003. "Akdeniz Havzasında Su Sorunları ve Türkiye" TMMOB İMO Ankara Şubesi Yayını. Ankara. Mart 2003.
- (57) AL-YAQOUBİ, S. Ahmed. 2004. "Domestic Water Demand Management

In Terms of Quality and Quantity In Gaza Strip/Palestine". 2nd Israeli-Palestinian-International Conference on "Water for Life in the Middle East 10-14 October 2004. Antalya, Turkey I.P.C.R.I. 2004.

(58) HASS, Amira. 2005. "The Settlers Are Gone, The Polluted Water Remains". www.haaretz.com. 25.08.2005.

(59) MELLOLUL, A., ve COLLIN, M. 1994. "The Hydrological Malaise of the Gaza Strip" Israel Journal of Earth Science 43,105-116.

(60) a. g. e.

(61) FAYEQ, I. El Madhoun. 2004. "Drinking Water Quality: Evaluation of Chloride and Nitrate Concentrations of Wells' Supplies-Gaza Governorates (1990-2002) - Palestine". 2nd Israeli-Palestinian-International Conference on Water for Life in the Middle East 10-14 October 2004. Antalya, Turkey. I.P.C.R.I. 2004.

(62) PCBS (Palestinian Central Bureau of Statistics) Survey. October 2004.

(63) a. g. e.

(64) a. g. e.

(65) BİLEN, Özden. 2000. "Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye" Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Baskı. GAP İdaresi Başkanlığı Yayını. Ankara. 2000.

(66) HASS, Amira. (2005).

(67) BURAK, Selmin 2000. "Water Politics in Mediterranean Countries" Monographs Blue Plan. Sophia. Antipolis. May 2000.

(68) GUTTMAN, J., PERCİA, C. 2004. "Educated Water Management Under Hydrological Stress In the West Bank" 2nd Israeli-Palestinian International Conference on "Water for Life in the Middle East" 10-14 October 2004. Antalya, Turkey I.P.C.R.I. 2004.

(69) VALLE, Margat. 2000. "Mediterranean Vision on Water , Population and Environment for the 21st Century". Blue Plan. Sophia. Antipolis. 2000.

(70) Transitional Master Plan for Water Sector Development in the Period 2002-2010 Executive Summary State of Israel Ministry of Infrastructures. Water Commission-Planning Division June 2002.

(71) AL-YAQOUBİ, S. Ahmed. (2004).

(72) a. g. e.

(73) KATHIMERINI "Water Shortage Worries- Cycladic Islands must resort to summer shipments after low winter rainfall" Greece's International English Language Newspaper. 22 May 2007.

(74) a. g. e.

BÖLÜM IV

DOĞU AKDENİZ'DE SUYUN GELECEĞİ VE BÖLGENİN HİDROPOLİTİĞİ

Doğu Akdeniz Havzası'ndaki mevcut durum ve gelişme eğilimleri ile ilgili yapılan incelemeler; nüfus artışı, hızlı ve çarpık kentleşme, kırsal nüfusun içme suyu ve tarımsal sulama suyu talebindeki artış ve turizmdeki gelişmelerin havzada kişi başına su tüketimi talebini arttıracak olan temel faktörler olduğunu ortaya koymaktadır.

Yukarıda sayılan bu faktörlere karşın, havzada kişi başına su talebinin düşürülmesi ya da artış nedenlerinin azaltılabilmesi olasılıkları analiz edildiğinde, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmaktadır;

- Havzanın, su kaynakları en kısıtlı olan, güney ve doğu kesiminde, tarımda su tasarrufu sağlayan ileri sulama tekniklerinin yaygın bir şekilde uygulanması, bu ülkelerin çoğunda ekonomik ve sosyo-kültürel faktörler nedeniyle, kısa vadede mümkün görünmemektedir.
- Atık suyun ve deniz suyunun arıtılarak kullanılmasındaki mevcut gelişme eğilimi gelecek 25 yıl içinde sürdürülse bile, klasik olmayan bu su kaynakları, havzadaki toplam su ihtiyacının ancak %5 ila %10'u gibi küçük bir oranını karşılayabilecektir.
- Havzanın özellikle güney ve doğu bölgelerinde, nüfusun artış hızında azalma olacağı beklentilerine rağmen, nüfus artışı su kaynaklarını baskılayacak şekilde sürecektir.

- Özellikle Güney ve Doğu Akdeniz ülkelerinde yüksek olan iletim ve kullarımdaki kayıp ve kaçakların azaltılması için gereken finansmanın sağlanmasıdaki güçlükler nedeniyle, bu alanda önemli miktarda su tasarrufunun sağlanması, kısa vadede mümkün görünmemektedir.
- Havzanın güney ve doğusunda, suyun gerçek ekonomik değeri ile ilgili düşünce ve davranış biçimlerinin değiştirilmesi ve daha verimli bir su yönetimi ve kullanımı anlayışının yerleştirilmesinin, mevcut ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme eğilimi ile kısa vadede güç olacağı görülmektedir.
- Doğu Akdeniz'deki ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmelerinin ve barış içinde yaşamalarının önünde halen büyük oranda dışa bağımlılığın ve "Yeni Dünya Düzeni" politikalarının yarattığı siyasi ve ekonomik engeller bulunmaktadır. Bu durumda, sürdürülebilir su yönetimi politikalarının uygulanabilmesi ve havzada kişi başına su talebinin artış nedenlerinin azaltılabilmesi, bu engellerin aşılması ile doğrudan ilişkilidir. Ancak, bu ülkelerin kendi iç dinamikleri ile böyle bir gelişmeyi yakın bir gelecekte başarabilmeleri zor görünmektedir. Avrupa-Akdeniz Ortaklığının yavaş ilerleyişi ve bölgeye yapılan teknik ve ekonomik yardımların da yetersiz ve daha çok AB'nin bölgedeki etki alanını genişletmeye yönelik olduğu göz önüne alındığında; Doğu Akdeniz'de suyun özellikle tarımda verimli bir şekilde kullanımının ve su kaynaklarının sürdürülebilir yönetiminin yakın bir gelecekte istenilen düzeyde gerçekleşmesinin mümkün olmayacağı ortaya çıkmaktadır.

- Doğu Akdeniz Havzası'nın azgelişmiş ülkelerinde etkili bir kaynak ve çevre koruma politikası ile birlikte gerçekleştirilecek orta hızdaki bir ekonomik büyüme süreci, su yönetimi ve hizmetler, atık su arıtımı ve suyun ortama geri dönüşü, su arzı ve katma değer arasında daha iyi bir denge sağlayabilecektir. Ancak, havzanın azgelişmiş ülkelerindeki dışa bağımlı mevcut kalkınma ve gelişme politikaları ile kısa ve orta vadede bu gelişmelerin sağlanması güç görünmektedir.

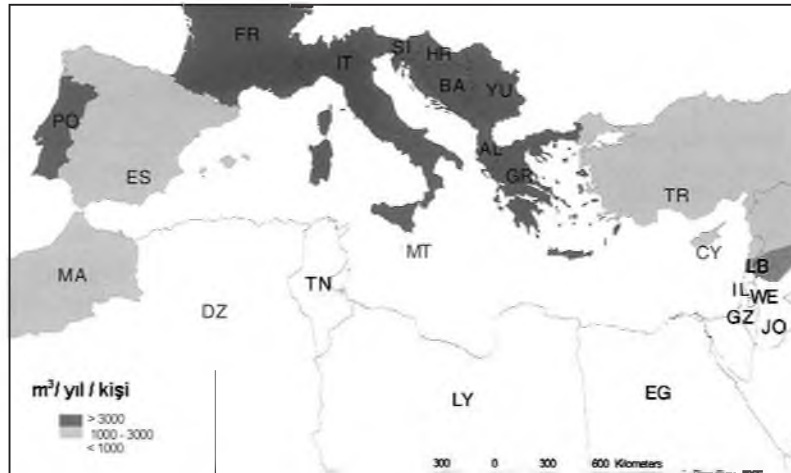
Yukarıda belirtilen bu şartlar altında, özellikle Doğu ve Güney Akdeniz ülkelerinde mevcuda ilave olarak su temin edebilmek için alternatif yöntem arayışları artacaktır. Bu durumda;

- a) Deniz suyu arıtımı ve kullanılan suyun geri kazanımı teknolojileri,
- b) Boru, tanker ve su torbaları ile yabancı ülkelere su ithal etmek yöntemleri ön plana çıkacaktır.

Bu alternatif yöntemlerle temin edilecek su miktarları, toplam ihtiyacın karşılanmasında yetersiz kalacak olmasına rağmen, bu arayışların daha çok içme-kullanma suyuna yönelik acil ihtiyaçları karşılamak için artacağı görülmektedir. Akdeniz Havzası nüfusunun yaklaşık %40'ının sahil kesiminde ve bu kesimdeki büyük kentlerde yaşadığı göz önüne alınırsa; bu bölgelerde artacak olan su talebinin karşılanması öncelik taşıyacaktır.

Turizm aktivitelerinin de sahil kesiminde yer aldığı düşünüldüğünde, özellikle su ihtiyacının yoğun olduğu dönemlerde bu talebin kesintiye uğratılmadan karşılanması gerekecektir. Turistik bölgelerde özellikle yaz aylarında artacak bu talebin, daha çok alternatif su kaynaklarından yararlan-

Akdeniz havzasının kuzeyi ve güneyi arasında, yenilenebilir su potansiyeli açısından büyük fark bulunmaktadır. Doğu Akdeniz ise; havzanın su sıkıntısını en yoğun ve sorunlu yaşayan bölgesi durumundadır. (Şeki-5)

Bölgenin Karakteristik Özellikleri

- Doğu Akdeniz'i de içine alan Ortadoğu Bölgesi dünyada su kıtlığının en yoğun yaşandığı, en kurak bölgelerden birisidir.

- Bu bölge, dünya nüfusunun %5'ini barındırırken, dünyanın tüm yenilenebilir su kaynaklarının ancak %1'ine sahip bulunmaktadır.
- Bölgedeki yenilenebilir su kaynakları en üst seviyede çekilerek kullanılmakta olup, Ürdün, İsrail ve Filistin Gazze Şeridinde su kullanım indeksleri %100 oranına yaklaşmış ve yenilenemeyen su kaynakları kullanılmaya başlamıştır.
- Bölgedeki ülkelerin birçoğu yakın gelecekte ciddi bir su kıtlığı tehdidi ile karşı karşıya bulunmaktadır.
- Bölgedeki hızlı nüfus artışı su talebini arttırmakta olup, tarım ve endüstri alanındaki su ihtiyaçları da artmıştır.
- Kirlilik, bölgedeki kullanılabilir su kaynaklarının bozulmasına ve su kalitesinde genel bir düşüşe neden olmuştur.
- Bölgede yaşanan su krizi, doğal su kıtlığı ve artan su ihtiyacının bir sonucu iken, bölgedeki sınır oluşturan ve sınır aşan suların verimli kullanılmasını düzenleyen anlaşmaların olmaması su sorununun artmasına neden olmaktadır.
- Orta Doğu Akdeniz bölgesindeki su kaynaklarının birçoğu sınır aşan sular olup iki ana suyolundan oluşmaktadır. Bunlar Fırat ve Dicle ile Ürdün Nehri sistemleridir.
- Bu kaynakların birlikte kullanımında yaşanan anlaşmazlıklar, bölgede suyu bir sorun kaynağı haline getirmiştir.
- Bölgede sınır aşan su kaynaklarının kıyıdaş ülkeler arasındaki mevcut kullanımı, müzakerelerin sonucunda ortaya çıkan optimum kullanım prensibine göre bir kullanım değildir.

Doğu Akdeniz’de Anlaşmazlık Yaratan Su Kaynakları

- İsrail-Filistin: Batı Şeria akiferleri ve Ürdün Nehri
- İsrail-Suriye: Yarmuk ve Tiberias Nehirleri
- İsrail-Lübnan: Hasbani, Litani Nehirleri
- Suriye-Ürdün: Yarmuk Nehri
- Türkiye-Suriye: Fırat Nehri
- Türkiye-Irak: Fırat ve Dicle Nehirleri
- Filistin-Ürdün: Ürdün Nehri
- Suriye-Irak: Fırat Nehri
- Ürdün-Suudi Arabistan: Dissi fosil yeraltı suyu
- Mısır-Sudan ve (Etiyopya, Uganda, Tanzanya, Kenya, Kongo, Rwanda, Burundi, Eritre) Nil Nehri

Ülkeler Arasındaki Anlaşmazlıklar

SURİYE-TÜRKİYE

- Fırat Nehri Türkiye’den doğarak Suriye ve Irak’tan geçmektedir.
- 1990’ların başında Türkiye’den gelen sudaki azalma Tabka Barajı’ndaki 10 türbinin 7’sinin işletmeye alınamamasına ve ülkede ciddi bir elektrik sıkıntısının yaşanmasına neden olmuştur.
- 1997’de Türkiye GAP Projesinin bir bölümünü tamamlamış ve bu da Suriye ve Irak’a giden sularda azalmaya neden olmuştur. Suriye, Fırat Nehri’ni ülkesinin ana su kaynağı olarak ele almakta ve bu nehirden mansaba daha az su bırakmayı istemektedir.

SURİYE-IRAK

- Suriye, 1974 yılında, Fırat Nehri üzerine Al-Thawrah Barajı'nı inşa etmiştir. Suriye, bu barajın rezervuarını doldurmaya başladığında, Irak'a bırakılan su ortalama 920 m³/s den 197 m³/s'ye düşmüştür. Bu nedenle iki ülke arasında sıcak askeri çatışmaya doğru giden gerginlik, dönemin Sovyetler Birliği'nin ve Suudi Arabistan'ın devreye girmesi ile azaltılmıştır.
- Irak, bırakılan suyun kendi sınırlarına ulaştığında düşük kalitede ve az miktarda olduğunu iddia etmektedir.

TÜRKİYE-SURİYE-IRAK

- Savaştan sonra Türkiye, Suriye ve Irak'ın su uzmanlarının 1992 yılının Eylül ayında Şam'da yaptıkları ilk toplantıda, Irak'ın Türkiye'den bırakılan suyun 500 m³/s'den 700 m³/s'ye çıkartılması önerisi, Türkiye tarafından reddedilmiştir.
- Irak'a ulaşan suyun kalitesinde ve miktarında düşüş olduğu ve bunun en açık göstergesinin Basra'da sulanan alanların büyük bir bölümünün aşırı tuzlanma nedeniyle tarım yapılamaz duruma geldiği ileri sürülmüştür.
- Türkiye mansaba bıraktığı suyun verimsiz kullanıldığını ileri sürerek, bölgede öncelikle bir su ve toprak kaynakları envanterinin çıkartılmasını talep etmektedir.
- Suriye'nin suyun önemli bir miktarını, petrol kuyularındaki üretim esnasında verimsiz olarak kullandığı ileri sürülmektedir.

Ortadoğu Akdeniz'in Temel Su Sistemi Ürdün Nehrinde Durum

Ürdün Nehir Sistemi bir ana nehir ile bu nehre bağlanan yan kollardan oluşmaktadır. Ancak bu sistem bazı girişimlerle ayrılmaya ve parçalanmaya çalışılmaktadır. Örneğin Sistem Hulleh yan kolunu kaybetmiş duruma getirilmiştir. Bunun yanı sıra Ürdün ve Yarmuk nehirlerinin, yıllık 1,35 milyar m³ olan yıllık ortalama akımının⁽¹⁾, yaklaşık yarısı İsrail tarafından kullanılmaktadır. Nehir sisteminin çevresi mayınlı arazi haline getirildiğinden, insanların bu bölgeye gelip mevcut durumu gözlemeleri zorlaşmıştır. Nehir sistemi aynı zamanda biyolojik olarak da çeşitliliğini yitirmiştir.

Ürdün ve Yarmuk Nehirlerinden su kullanımı aşağıdaki tabloda verilmiştir. Mevcut kullanımda, özellikle Ürdün aleyhine oluşan durum açıkça görülmektedir.

ÜLKELER	Johnston Planı 1955	Mevcut Durum	Değişiklik
Suriye	132	153	+21
Lübnan	35	7	-28
Ürdün	720	480	-240
İsrail	400	647	+247
Toplam	1287	1287	

Tablo 3: Ürdün ve Yarmuk Nehirlerinin Kullanımı, Milyon m³, (BİLEN, Özden (2000); JAD, Isaac (2004))

Ürdün Havzasındaki Su Sorunları

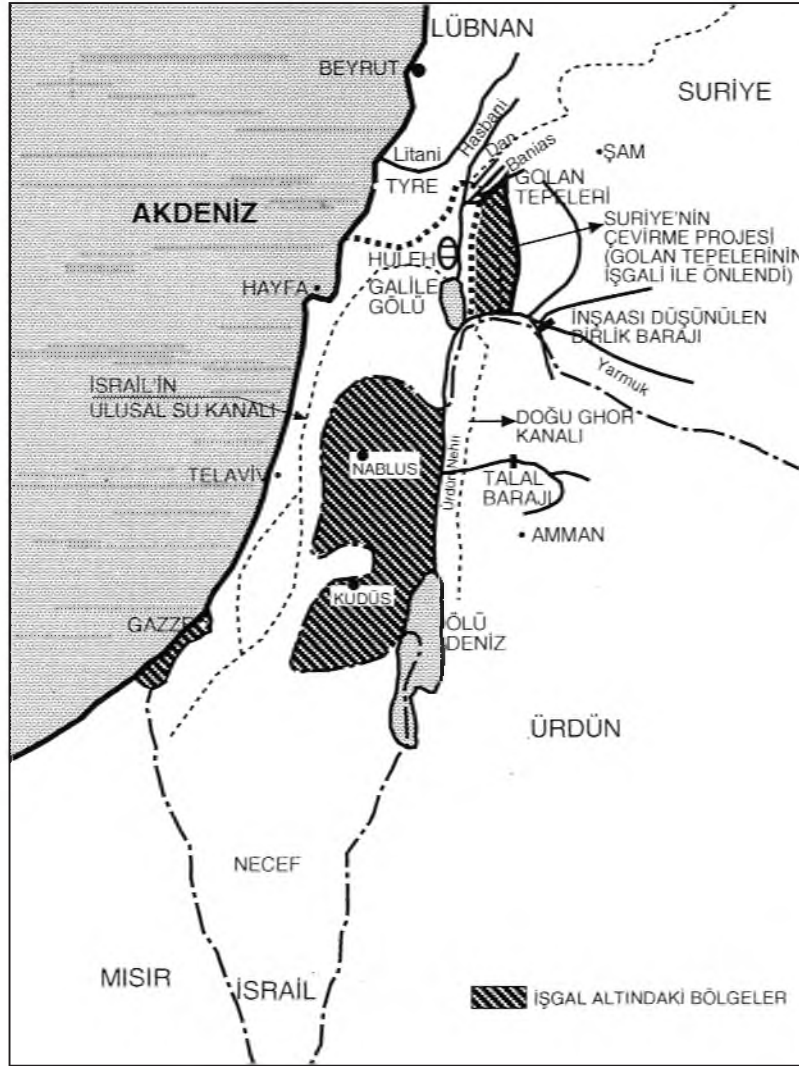
Ürdün Nehri, beş ayrı ülke arasında akmakta olup, bu nehir bu ülkelerden ikisinin ana su kaynağını teşkil etmektedir. 1950'lerin başında kıyıdaş ülkeleri zarara uğratmadan

nehirnin çok taraflı geliştirilmesi için çalışmalar başlatılmıştır. 1950'lerin ortalarında ABD Cumhurbaşkanı Eisenhower'ın özel temsilcisi Eric Johnston'un girişimleriyle "Johnston Planı" olarak isimlendirilen ayrıntılı bir su tahsis planı hazırlanmış, planın hazırlanma süresi içindeki müzakerelere Arap Dünyası'nın içindeki itibarı yüksek olan Mısır da katılmıştır. Müzakerelerde başlangıç konusu Ürdün Nehri'nin sularının kıyıdaş ülkeler arasında eşit bir şekilde tahsis edilmesi idi. (Tablo 1) Bölgedeki su sorununu çözmek için 1950'lerin ortalarına doğru başlatılan Johnston Planı müzakereleri, 1960'ların sonlarına doğru, sorunu nükleer enerji kaynaklı deniz suyu arıtma tesisi ile çözmeye çalışan "water for peace" girişimi, 1970 ve 1980'lerde Yarmuk Nehri üzerinde yapılan müzakereler ve 1991'deki "Global Water Summit Initiative" çalışmalarının tümü çeşitli seviyelerde tıkanmış ve sonuç alınamamıştır. Bunun en önemli nedeni, bu sorunların makro politik tartışma ve değerlendirmelerden ayrı olarak ele alınmış olmasıdır. Bölgedeki su ile ilgili sorunların uygulanabilir ve geçerli bir çözüme ulaşabilmesi, Arap-İsrail barış sürecinin yanı sıra, Büyük Ortadoğu Projesi'nin ve Doğu Akdenizdeki hegemonya mücadelesinin ilerleyişi ve sonuçları ile doğrudan bağlantılı görünmektedir.

Sorunun Geçmişi de Var!

1951 yılında Ürdün Nehri havzası çok taraflı planı, birçok ülke tarafından açıklandı. Arap ülkeleri kuzeydeki Hasbani ve Banias nehirlerinden belirlenen çekim miktarlarını tartışmaya başladılar. İsrailliler ise, planı tümüyle kendi planları haline getirdiler. İsrail'in bu planı, Hulleh gölü ve bataklığını kurutmak, kuzey Ürdün Nehri'ni çevirmek,

sahil ovasına ve Necef Çölü'ne su taşınması için bir hat inşa etmek gibi, bölgede ilk kez havza dışına su transferini içermekteydi. (Şekil-6)

Şekil 6: Ürdün Nehri Su Kaynaklarının Geliştirilmesi Projeleri

1953 Temmuz'unda İsrail, İsrail ve Suriye arasında askerden arındırılmış bölgede Galile Gölü'nün kuzeyinde "Ulusal Su Taşıma Sistemi"nin su alma ağzının inşaatına başladı. Suriye bu sınıra asker yığdı ve şantiye alanına ateş açtı; ayrıca bu durumu BM nezdinde protesto etti. 1954 Anlaşması İsrail'in işe devam etmesine izin vermesine rağmen bu anlaşma SSCB tarafından veto edildi. Daha sonra İsrail, su alma ağzını Galile Denizi'nin kuzeybatı sahiline, şimdiki yerine, ötele-di. Bölgedeki gerilimin artması üzerine ABD Başkanı Eisenhower, Ürdün Nehri Sistemi'ni incelemek ve bir bölgesel gelişme planı hazırlamak üzere özel temsilcisi Eric Johnston'u gönderdi.

Sorunun Çözümü İçin Girişimler Yapıldı

Johnston, ABD, Arap ve İsrail önerilerini alarak, bütün bölge ülkelerinin içinde yer aldığı birleşik bir plan hazırlamak için 1955 yılının sonuna kadar çalıştı. Johnston'un çalışmaları ABD'nin projenin geliştirme maliyetinin 2/3'ünü karşılayacağını açıklaması ile desteklendi. Ancak bu plan, hem Arapların hem de İsrail'in eleştirileri ile karşılaştı ve yeraltı suyunu hiç ele almamasına rağmen hiçbir uzlaşma sağlayamadı. Bu müzakerelerde yüz yüze görüşmeler gerçekleşmedi. Bütün ülkeler bölgesel bir yaklaşımla çözümün gerekliliğine inanmışlardı. İsrail, Litani'nin birleştirilmesinden vazgeçti ve Arap Ülkeleri de bu havza dışına su transferi konusundaki itirazlarını kaldırdı. Araplar önce, suyun inşa edilecek Maqarin Barajı'nda ve Galile Gölü'nde depo edilmesine karşı çıktı, ancak daha sonra bu yaklaşımı kabul etti. İsrail, önce su çekimi ve inşaat konularında uluslararası danışmanlık alınmasını reddetmesine rağmen daha sonra kabul etti.

Ancak, Johnston Planı onaylanmamasına rağmen, her iki taraf da teknik detaylara ve su tahsisine bağlı kaldı. Anlaşma ABD tarafından, sadece Johnston Planı'ndaki tahsislere bağlı kalınması kaydıyla, bu bölgedeki su kaynakları geliştirme projelerine destek vereceğini açıkladı. O günden bu güne kadar İsrail ve Ürdün'ün su uzmanları, kritik yaz aylarında, her iki haftada bir olmak üzere yılda birçok kez bir araya gelip, Piknik Masası Konuşmaları (Picnic Table Talks) adı verilen görüşmeleri gerçekleştirmiştir. Bu görüşmelerde Ürdün ve Yarmuk Nehirleri'nin debileri ve tahsisleri konusundaki anlaşmazlıklar tartışılmıştır.

Bu güne değin Ürdün Nehri için yapılan anlaşmaların listesi ve özeti EK bölümünde verilmiştir.

Ürdün Havzası Bazında Su Yönetimi ve Öneriler

- Havzada etkili bir su kaynakları yönetimi ve kıyıdaş ülkelerin karşılıklı yarar sağlayacakları konularda işbirliği içerisinde olmaları bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.
- Ürdün Nehri Havzası, bütün kıyıdaş ülkelerin katılma gereksinimi duyduğu "*Havza Çapında Bölgesel bir Kuruluş*"un oluşturulması için ideal bir bölge olabilir.

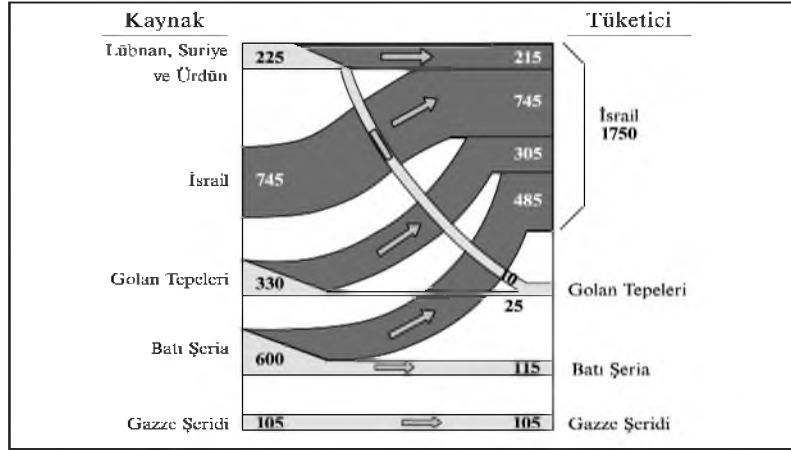
Bu Kuruluş;

- Kıyıdaş ülkeler arasındaki iletim sistemlerinin ve mevcut su şebekesinin verimli bir şekilde kullanılması için bir altyapı oluşturabilir.
- Demografik artış ve iklimsel değişim, suyun verimli kullanımı gibi konuları gündeme taşıyarak tartışılmasını sağlayabilir.

- Havzalar ve bölgeler arasında olası su dış ticaretini kolaylaştırır.
- Su kaynaklarının çevresel olarak korunması için temel ihtiyaçların karşılanmasını sağlar.
- Su Yönetimi ve diğer konularda bölgesel bir işbirliğinin yaratılmasına altyapı hazırlayarak katkıda bulunur.

Ortadoğu Akdeniz Bölgesinde Su Kullanımında Ortaya Çıkan Sorunlar

Bölgede yaşanan su sorununda, İsrail'in su kaynaklarının bulunduğu bazı bölgeleri işgali ve İsrail kontrolü altında bulunan kaynakların hakça dağıtılmamasının ortaya çıkardığı tablo önemli bir rol oynamaktadır. Bu adil olmayan kullanım Şekil 7'de şematik olarak verilmiştir.

Şekil 7: Bölgedeki su kaynaklarının kullanımının dağılımı, (JAD, Isaac (2004))

Şekil 3'de görüldüğü gibi; Golan Tepelerindeki, Lübnan, Suriye ve Ürdün'den beslenen su kaynağının (225 milyon

m³/yıl) 215 milyon m³'ü İsrail tarafından tüketilmektedir. Bunun yanı sıra İsrail işgali altındaki Golan Tepeleri'nde bulunan 330 milyon m³ suyun 305 milyon m³'ü yine İsrail tarafından kullanılmaktadır. Yine Batı Şeria'daki 600 milyon m³/yıl'lık su kaynağının sadece 115 milyon m³/yıllık bölümünün Batı Şeria'da kullanılmasına izin verilmektedir.

Ortadoğu Barış Sürecinde Su

Ortadoğu'daki barış süreci "İkili Müzakereler" ve "Çok Taraflı Görüşmeler" olarak iki ana eksenle sürdürülmüştür. Bu İkili Müzakereler, İsrail ile Ürdün, Lübnan, Filistin ve Suriye arasında ayrı ayrı barış anlaşmaları imzalamaya yönelik olarak sürdürülen müzakereler olmuştur. Çok taraflı görüşmeler ise bölgesel işbirliğini öne çıkartarak "İkili Müzakereleri" tamamlayıcı ve destekleyici bir işlev üstlenmiştir. Su, Ortadoğu Barış Müzakereleri sürecinde çok ciddi bir konu olarak ortaya çıkmış ve bu çok taraflı görüşmeler süresinde su kaynakları için özel bir çalışma grubu kurulmuştur.

Doğu Akdeniz Ülkeleri Arasında, Su Konusunda İkili İlişkiler

İSRAİL-ÜRDÜN

- 1994 yılında imzalanan barış anlaşması, İsrail ve Ürdün arasındaki su sorunlarını, Ürdün ve Yarmuk Nehirlerinden her iki tarafa da "suyun hakça, doğru tahsisi"nin karşılıklı olarak tanınması temelinde çözüme ulaştırmıştır.
- Bu anlaşma, Tiberias Gölü'nün, Ürdün'ün Yarmuk Nehri'nden gelen fazla yağış akımlarının depolanması

ve yaz döneminde de çekilmesi için kullanılmasına olanak tanımaktadır.

- Anlaşmaya göre; Ürdün sınırları içinde Araba Bölgesi'ndeki Nubian kumtaşı akiferinden İsrail'in tarımsal amaçlı su çekim hakkı bulunmaktadır.
- Ürdün ve İsrail, Ürdün'ün yılda 50 milyon m³'lük ilave içme suyu ihtiyacının karşılanması için yeni kaynaklar bulunması konusunda işbirliği yapacaktır.
- İsrail ve Ürdün, Adasiya Bölgesi'nde bir çevirme barajı yapımı için anlaşmaya varmıştır.
- 1999 yazında İsrail çok kurak bir dönem yaşamıştır. Bu olağanüstü koşulları öne sürerek bu yaz boyunca Ürdün'e olan taahhütlerini yerine getirmeyeceğini açıklaması iki ülke arasında politik bir kriz ortamı yaratmıştır. Bu kriz, iki ülkenin liderleri arasındaki görüşmelerle, anlaşma yara almadan çözümlenmiştir.

ÜRDÜN-SURİYE

- Ürdün ve Suriye Yarmuk Nehri Üzerinde tartışmalı Al Wihdah Barajı'nın yapılması için anlaşmaya varmıştır.
- Diğer Ortadoğu ülkeleri gibi Ürdün de, kurak dönemlerde ciddi boyutta su kıtlığı yaşamıştır. Suriye bu dönemlerde Ürdün'e, yıllık ortalama 8 milyon m³ su sağlamıştır.

İSRAİL-SURİYE

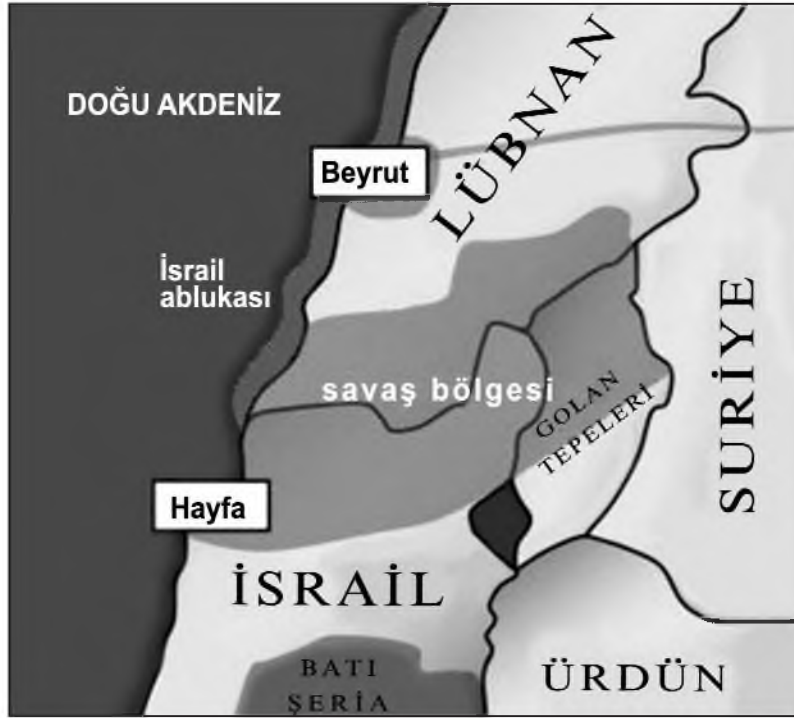
- 1958 yılında, İsrail "Ulusal Su Taşıma Projesi"ni başlatmıştır.

- Bu projeye Arap Ülkeleri, Ürdün ve Yarmuk Nehirleri'ne dökülen yan kollar üzerine barajlar yaparak İsrail'e gidecek olan suyun azaltılması şeklinde bir reaksiyon göstermiştir.
- 1965 yılında Suriye, Golan Tepeleri'ndeki Banias ve Dan Nehirleri'ndeki suyu çevirmek için barajlar yapmaya başlamıştır.
- İsrail bu inşaatları bombalayarak ilerlemesini önlemiştir.
- 1967 yılında İsrail Golan Tepeleri'ni işgal ederek aynı zamanda yılda 330 milyon m³ suyu da kontrol etme olanağı elde etmiştir.

İSRAİL-LÜBNAN

- Hasbani Nehri'nin yıllık ortalama akımı 157 milyon m³'tür.
- Johnston Planı'na göre Hasbani Nehri akımının 35 milyon m³'ü Lübnan'a tahsis edilmiştir.
- Ancak Lübnan, bu miktarın yılda 70 milyon m³ olması gerektiğini iddia etmektedir.
- Lübnan Hasbani Nehri'nden yılda sadece 7 milyon m³ su kullanmaktadır.
- Lübnan kullanma suyu ihtiyacı için bu nehirden 2-3 milyon m³ ilave su çekmek istemektedir.
- İsrail, askeri müdahale tehdidinde bulunmaktadır.
- 2006 yılında tekrar Güney Lübnan'a giren İsrail, Litani nehrine kadar ilerledi. Daha sonra geri çekilmesine rağmen

men, bu stratejik atakla, bölgedeki su kaynaklarına yönelik denetimini de sağlamlaştırdı. (Şekil-8)

Şekil 8: 2006 yılında İsrail'in Güney Lübnan'da geçici işgal ettiği bölge

İSRAİL-FİLİSTİN

Ürdün Nehri:

- Johnston Planı'na göre; Batı Ghor Kanalı, Ürdün Nehri'nden Filistinlilere yılda 250 milyon m³ su sağlamak için plana dâhil edilmişti. Ancak bu proje uygulanmadı.
- Filistinliler, Ürdün Nehri Havzası ile tam kıyıdaş bir konumda bulunmakta olup tarihsel olarak da bu nehri

Ürdün Vadisi'nde tarımsal sulama yapmak için kullanmışlardır. 1967 savaşıdan önce Filistinliler, Ürdün Nehri suyunu 140 adet pompa istasyonu yardımıyla çekerek kullanmaktaydı.

- 1967 savaşıdan sonra İsrail, bu bölgede Filistinlilerin tarım yaptıkları alanları kapatarak Ürdün Nehri'nden su kullanımlarını engellemiş ve Filistin su kaynaklarını kontrol altına almak için çeşitli askeri kısıtlamalar getirmiştir.

Örneğin; Batı Şeria'daki üç havza arasında en büyük havza batı havzası olup yıllık 362 milyon m³'lük yıllık su verimi bulunmaktadır. Filistinliler bu miktarın yalnızca %7,5'ini kullanmaktadır.

Kuzey doğu havzası ise yıllık 145 milyon m³'lük bir havza verimine sahip olup, Filistinliler bu miktarın yaklaşık %18'ini kullanmaktadır.

Doğu havzasının yıllık havza verimi 172 milyon m³ olup, Filistinliler bu havzadaki suyun %50'sini kullanmaktadır.

Gazze Kıyı Akiferi, sık kum/kumtaşı kıyı akiferinin devamıdır. Bu akiferin yıllık güvenli olarak çekilebilecek su miktarı 55 milyon m³'tür. Ancak akiferden uzun yıllar yılda 110 milyon m³ su çekilmiş ve yeraltı suyu seviyesi deniz seviyesinin altına düşmüştür. Bu durum, birçok bölgede yeraltı suyuna deniz suyu karışımı problemini doğurmuştur.

İsrail-Filistin Su Anlaşması (Oslo II)

İsrail ile Filistin arasındaki en önemli su anlaşmalarından olan Oslo (II) anlaşmasının temel içeriği şöyle özetlenmiştir:⁽²⁾

- İsrail, Filistinlilerin Batı Şeria'daki su haklarını tanır. Bu haklar daimi statüdeki müzakere kapsamı içinde müzakere edilecek ve çeşitli su kaynakları ile ilgili daimi statüdeki anlaşmaya koyulacaktır.
- İsrailliler, Batı Şeria'da sadece Filistinlilerle ilgili olarak, halen askeri yönetim ve bağlı kurumlar tarafından yürütülmekte olan, atık su ve su kapsamındaki sorumlulukları ve yetkiyi, müzakerelerde tartışılacak konular hariç olmak üzere, Filistinlilere transfer edecektir.
- Filistinlilerin Batı Şeria'da gelecekteki su ihtiyacı artışı yılda 70-80 milyon m³ olarak tespit edilmiştir.
- İsrail, Filistinlilere, başlangıçta acil ihtiyaçlarını karşılamak için, daha çok Doğu Akiferi'nden çekilmek üzere, yıllık 28,6 milyon m³ su vermeyi taahhüt etmiştir.

Ancak, Filistinliler bu anlaşmanın gereklerinin yerine getirilmediğini ve su sıkıntılarının arttığını iddia etmektedir. Ortak Su Komite'si Filistinliler tarafından sunulan su projelerinin dörtte birinden daha azını kabul etmiş olup, Filistin halkının %25'i halen su şebekesiz olarak yaşamaktadır.

İsrail'in Oslo II Anlaşması'nda, Filistinliler'in acil ihtiyaçlarını karşılamak için 28,6 milyon m³ ilave su sağlamayı taahhüt etmesine rağmen, anlaşmanın imzalanmasından bu yana Filistinliler'in sadece yılda 13 milyon m³ su kullanabildiği ileri sürülmektedir. Ayrıca, Filistinliler'in Doğu Akiferi'nden anlaşmada belirtilen miktarda suyu çekip çekemeyecekleri konusunda ciddi kuşkular bulunmaktadır.

Yeraltı su tablasında yılda ortalama 15 m'den daha fazla bir düşüş gerçekleşmekte ve bu durum akiferin sürdürülebi-

lir verimi ile ilgili ciddi kuşkular doğurmaktadır. Bu akiferden çekilecek yıllık maksimum su miktarının 13 milyon m³ olduğu düşünülmektedir.

Nihai müzakerelerle ilgili hazırlık konuşmalarında, İsrail, Filistinlilerin su haklarının tartışılmasını reddetmiş ve Filistinliler'e bir miktar ilave su sağlanabileceğini belirtmiştir. İsraili müzakereciler Filistin'in Ürdün Nehri'ndeki su hakları talebini çok sert bir şekilde geri çevirmiştir.

İsrail'in Su Kullanım Projeksiyonları

Ulusal Altyapı Hizmetler Bakanlığı Su Komisyonu'nun, Ağustos-2000'de yaptığı bir çalışmanın sonuçlarında, aşağıdaki açıklamalar yer almaktadır⁽³⁾:

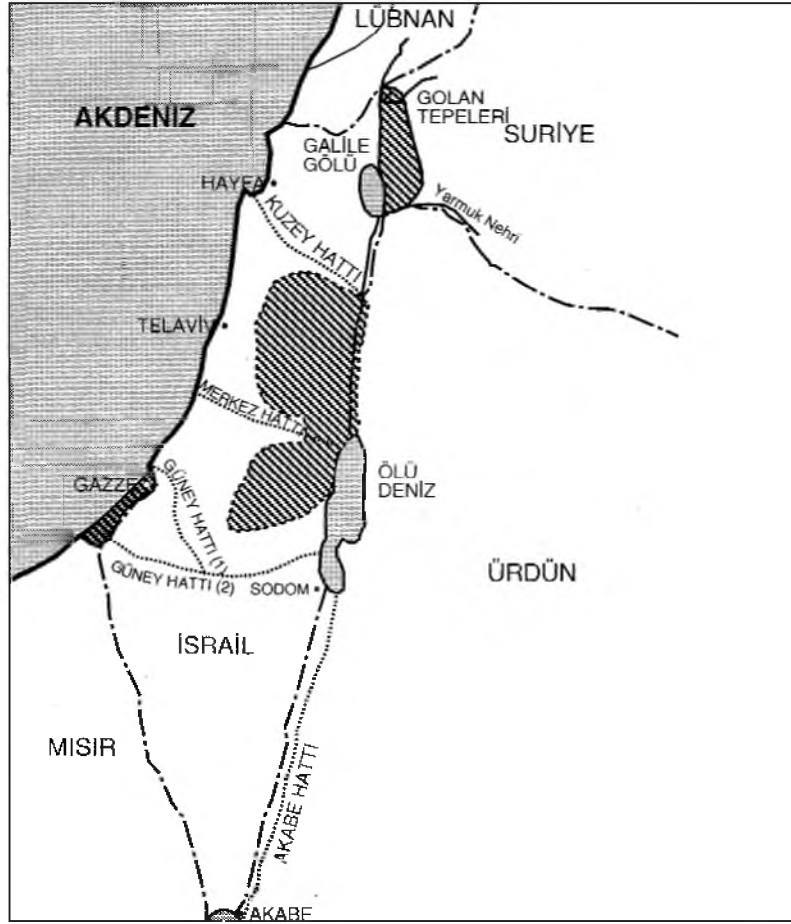
- İsrail'in nüfusunun 2020 yılına kadar 8,6 milyon kişiye ulaşması beklenmektedir. Batı Şeria'daki Filistinlilerin nüfusunun ise 3 milyon kişi olacağı tahmin edilmektedir.
- 2003 yılında kişi başına tüketilen içme- kullanma suyu (domestic water consumption) İsrail için yılda 128 m³ iken, Filistin için bu miktar yılda 45 m³ olarak gerçekleşmiştir.
- Gazza Şeridine su temini, İsrail'in su sistemine bağlı olarak gerçekleşmeyecektir.
- 2020 yılına kadar Yahudi kesiminde içme-kullanma suyu tüketimi yılda kişi başına 130 m³ olacaktır.
- 2020 yılına kadar Batı Şeria'da yaşayan Filistinlilerin kişi başına yılda içme-kullanma suyu tüketiminin ise 70 m³'e çıkacağı tahmin edilmektedir.

Bölge İçin Öneriler ve Ek Su Kaynaklarının Geliştirilmesi

- Dünyadaki su kaynaklarının birçoğu birlikte kullanılırken özgün yapısından dolayı Ortadoğu Akdeniz’de bu gerçekleştirilememektedir. Bölgedeki suların yönetiminin verimlilik anlayışı ile ele alınması ve buna ilgili tüm kesimlerin katılımının sağlanması, çözüm için oldukça ileri bir adım olacaktır.
- Su yönetimi, sadece suyun miktar olarak tahsisini içermez, bunun yanı sıra su kaynaklarının korunmasını ve sürdürülebilir bir şekilde kullanılmasını da içerir.
- İkili anlaşmalar, Ürdün Nehri havzasındaki tüm kıyıdaş ülkeleri kapsayan bir anlaşma yerine geçemez. Bu nedenle konu daha geniş kapsamlı olarak yeniden ele alınmalıdır.
- Geçtiğimiz yıllarda Dünya, Su Egemenliğinden (Hydro-sovereignty), Su Dayanışmasına (Hydrosolidarity) doğru yol almaya başlamıştır. Doğu Akdeniz /Ortadoğu havzasında da bu yaklaşımın başlatılması ve su sorunlarının çözümünün hakça, makul ve optimum kullanım anlayışıyla suyun tahsisi temelinde gerçekleşmesi gerekirken, mevcut şartlar içinde, bu konuyu kurumsallaştırabilecek herhangi bir mekanizma ve uygun ortam bulunmamaktadır.
- Kapsamlı ve kalıcı bir anlaşma ancak, hakça yaklaşım ve adalet kavramları üzerine inşa edilebilir. Bölgedeki tüm taraflar “suyun hakça (equitable) kullanımı” prensibi üzerine anlaşmış olmakla birlikte bu terimin tanımlanmasında ve yaşama geçirilmesinde problemler ortaya çıkmaktadır.

Bölgede ek su kaynaklarının geliştirilmesi için getirilen öneriler ana hatlarıyla aşağıda verilmiştir;

- Genellikle kullanacağı hidroelektrik enerji üretimini de kapsayan büyük ölçekli deniz suyu arıtma tesisi projeleri,
 - Kızıldeniz-Ölüdeniz Kondüvisi (Ürdün önerisi)
 - Akdeniz-Ölü Deniz Kondüvisi (İsrail önerisi)

Şekil 9: Akdeniz ve Kızıldeniz'in Ölüdeniz'e bağlantı seçenekleri, Murakami (1994)

- Su Çevirme Projeleri
 - Lübnan'ın Litani Nehri'nden Ürdün Nehri su kaynağı bölgesine su nakli
 - Süveyş Kanalı'nın altından geçen bir boru hattı ile Nil Nehri'nden İsrail'e veya Gazze'ye su nakli
 - Türkiye'den boru hattı ile su nakli (Barış Suyu Uzun ve Kısa hatlar ve Göksu Nehri Boru Hattı Projesi)
- Su Taşıma Projeleri
 - Türkiye veya eski Yugoslavya'dan tankerlerle su taşınması
 - Türkiye veya Norveç'ten çok büyük su torbaları ile (Medusa Bag) su taşınması

Bu projelerin tümünün önünde çevresel, politik, hidro-politik ve küresel ölçekli denetim engelleri yer almakta olduğundan somut sonuçlara ulaşılabilmesi çok zor olacaktır.

İsrail-Filistin İlişkilerinde Su Paylaşımı

Filistin Özerk Yönetimi, suyun dağıtımının İsrailiiler ile Filistinliler arasında nüfus dikkate alınarak eşit bir şekilde yapılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu nedenle, Filistin Bölgesi içerisindeki 2,086 milyar m³ suyun bu yaklaşıma uygun olarak tahsis edilmesini ve halen kullandıkları yılda 238 milyon m³ su yerine 698 milyon m³ su verilmesi gerektiğini iddia etmektedir. Bu tahsiste İsrail'in payı ise, halen kullandıkları yılda 1,959 milyar m³ su yerine 1,388 milyar m³ su olacaktır. Bu durumda İsrail ve Filistin'de yılda kişi başına kullanılacak su miktarı 241 m³ olacaktır. Ancak bu tahsisin yanı sıra akiferleri korumak ve iklim koşullarındaki

değişim ve nüfus artışı ile oluşacak ek taleplerde yeniden tahsis için su kaynaklarını izleme ve bu kotalara uyulmasını gözleme konularında bir Ortak Yönetim Yapısının oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Yukarıda önerilen bu sistemin, İsrail'in halen kullandığı su miktarını azaltacak olması nedeni ile en azından yakın gelecek için uygulanabilme pratiği yoktur. Ancak, Filistin tarafı aksi taktirde bu konunun nihai müzakerelerde engel teşkil edeceğini açıklamaktadır. Yine Filistin Özerk Yönetimi bu sistemin bölgede ilk kez entegre su yönetimi planı sunduğunu ve Suriye, Lübnan, İsrail, Filistin ve Ürdün arasındaki su sorunlarının çözümüne büyük katkıda bulunacağını ileri sürmektedir. Su sorunu, Doğu Akdeniz'in en sıcak bölgesinde, barış için başat bir rol oynamaya devam edecektir.

Yakın Geçmişteki Anlaşmalar ve Sonuçları

1991 yılına kadar, Ortadoğu'da "Su Sorunu" (hydro-conflict)'nin, "Su İşbirliği" (hydro-cooperation)'ne doğru yönlenebilmesi için birçok neden varken, bu gelişme sağlanamamıştır. 1990 yılındaki Körfez Savaşı ve Sovyetler Birliği'nin dağılması Ortadoğu'da yeni politik işbirliği olanakları yaratmış ve 1991 yılında Madrid'te İsrail ve Araplar karşılıklı olarak masaya oturup görüşmelere başlamıştır. İsrail ile kıyıdaş-komşu ülkeler arasındaki ikili görüşmelerin ikinci aşamasındaki çok taraflı görüşmelerde bölgesel bazda ele alınacak beş konudan birinin su kaynakları olması konusunda anlaşmaya varılmıştır. 1992 yılında çok taraflı görüşmelerin başlangıcı Moskova'da yapılmıştır. Aynı yıl içinde

gerçekleştirilen üçüncü toplantıya kadar, bölgesel su paylaşımı anlaşmaları veya su kaynaklarını içeren herhangi bir politik anlaşmanın çok taraflı görüşmelere konu edilmeyeceği, bu görüşmelerle ilgili olmadığı, açık olarak ortaya çıkmıştır. Bu konunun çok taraflı görüşmelerden daha fazla “karşılıklı ilgi duyulan ve politik olmayan konular” çerçevesinde ele alınması ve böylece ikili ilişkilerin güçlendirilmesi kabul edilmiştir. Su Kaynakları Çalışma Grupları’nın amacı, barışın hâkim olacağı bir bölge için plan yapmak ve bu planın uygulanmasını karşılıklı ikili görüşmelere bırakmak olarak tespit edilmiştir. Ancak bu konuda planlama ve uygulama arasındaki fark büyük olmuş ve gelişme sadece iki ülke arasında arabulucular tarafından sürekli olarak ötelenen sınır konusunda sağlanmıştır.

Bunun yanı sıra sürdürülen çok taraflı ilişkiler, karşılıklı müzakerelerde resmi hale getirilen anlaşmalar için birer aşama olmuştur. Bunlar 1994 yılında İsrail-Ürdün arasındaki barış anlaşması ve 1993 ve 1995 yılında İsrail-Filistin arasındaki iç anlaşmalardır. Bu ülkeler bir araya geleli ilk kez, İsraili-Ürdün Barış Anlaşması’nda resmi olarak su tahsisinin karşılıklı tanındığı belirtilmiştir. Bu anlaşmada “Bu ülkeler arasındaki sınır boyunca su konularının bütünsel olarak ele alınması gerektiği” vurgulanmış, Ürdün ve Yarmuk Nehri’nden ve Arava/Araba yeraltı suyundan su tahsisi konusu belirtilmiş ve su kaynaklarının kirlenmesini önlemek için ortak çaba sarf edilmesi kabul edilmiştir. Ayrıca, ülkeler birbirlerinin su kaynaklarının yetersiz olduğunu kabul ederek, karşılaşılabilecek su sıkıntısını bölgesel ve uluslararası işbirliği projeleri ile aşılması için çaba gösterilmesini de karara bağlamıştır. İsrail ve Filistin arasındaki iç anlaşma da her iki ülkenin su haklarını tanımakta ancak,

bunların miktarlarının tespitini nihai müzakereye bırakmaktadır. Bu durum, Ortadoğu Akdeniz’de su konusundaki nihai çözümün bölge politikasıyla doğrudan ilişkili olduğunu gösterse bile, bu konuda nihai çözümün ihtiyaç duyacağı kısmi ilerlemelerin de gerekli ve yararlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Yapılması Gereken Diğer Çalışmalar

- Lokal su kaynaklarını daha verimli kullanmak,
- Yağmur suyu ile yapılan tarımı desteklemek ve bu sistemin risklerini ek sulamayla azaltmak,
- Sulama verimliliğini arttırmak,
- Şebeke kayıplarını azaltmak,
- Tuzlu suyla yapılan tarımı desteklemek,
- Tarımsal sulamada arıtılmış atık su kullanımını teşvik etmek,
- Entegre su kaynakları yönetimi’ni uygulamak.

Bu politikaların kısa sürede uygulamaya girmesi ve sonuç alınması beklenemez. Bu yaklaşım, kıyıdaş ülkeler arasında iyi ilişkilere, karşılıklı güvene ve bölge ülkelerinin belirleyici olduğu çeşitli Bölgesel İşbirliği Projeleri’ne ihtiyaç göstermektedir. Bu işbirliği, bölgenin daha önceki bölümlerde uzun uzun açıklanan özellikleri nedeniyle, hala uzak bir olasılık olarak görülebilir. Ancak buna rağmen, böyle bir yaklaşımın oluşturulması için, sürecin durmaması ve inisiyatifin bölge dışındaki güçlere bırakılmaması önem taşımaktadır.

DOĞU AKDENİZ'DE SU İLETİMİ İÇİN PROJELER

Doğu Akdeniz nüfusu 1950 yılından bu yana hızlı bir şekilde artmıştır. Halen yaklaşık 175 milyon civarında olan Doğu Akdeniz nüfusunun ortalama artış senaryolarına göre 2025 yılında 234 milyon'a 2050 yılında ise 283 milyona çıkması beklenmektedir. Bölgede yıllık ortalama nüfus artış hızı %0,9 olarak belirlenmiştir. Bu hızlı artış bölgede içme-kullanma suyu talebindeki artışı da beraberinde getireceği ve talebin 2010 yılında 27 milyar m³'e, 2025 yılında ise 35,7 milyar m³'e çıkacağı tahmin edilmektedir.

Doğu Akdeniz Bölgesinde 2010 yılından sonra 15 yıl içinde, içme-kullanma suyu talebinde 8,8 milyar m³ artış beklenmektedir. Türkiye ve Mısır hariç toplam 2 milyar m³ olacağı tahmin edilen bu artış, Doğu Akdeniz'de halen su sıkıntısı yaşayan ülkelerin gelecek 20 yıl içerisinde, yılda 2 milyar m³'lük ilave su kaynağı geliştirmesi anlamına gelmektedir.

Doğu Akdeniz ülkeleri bugün de su bütçelerindeki açıkları kapatmak için öncelikle deniz suyu arıtımı tesisleri kurmayı düşünmüşler, bunu gelecek plan ve projeksiyonlarına da dâhil etmişlerdir.

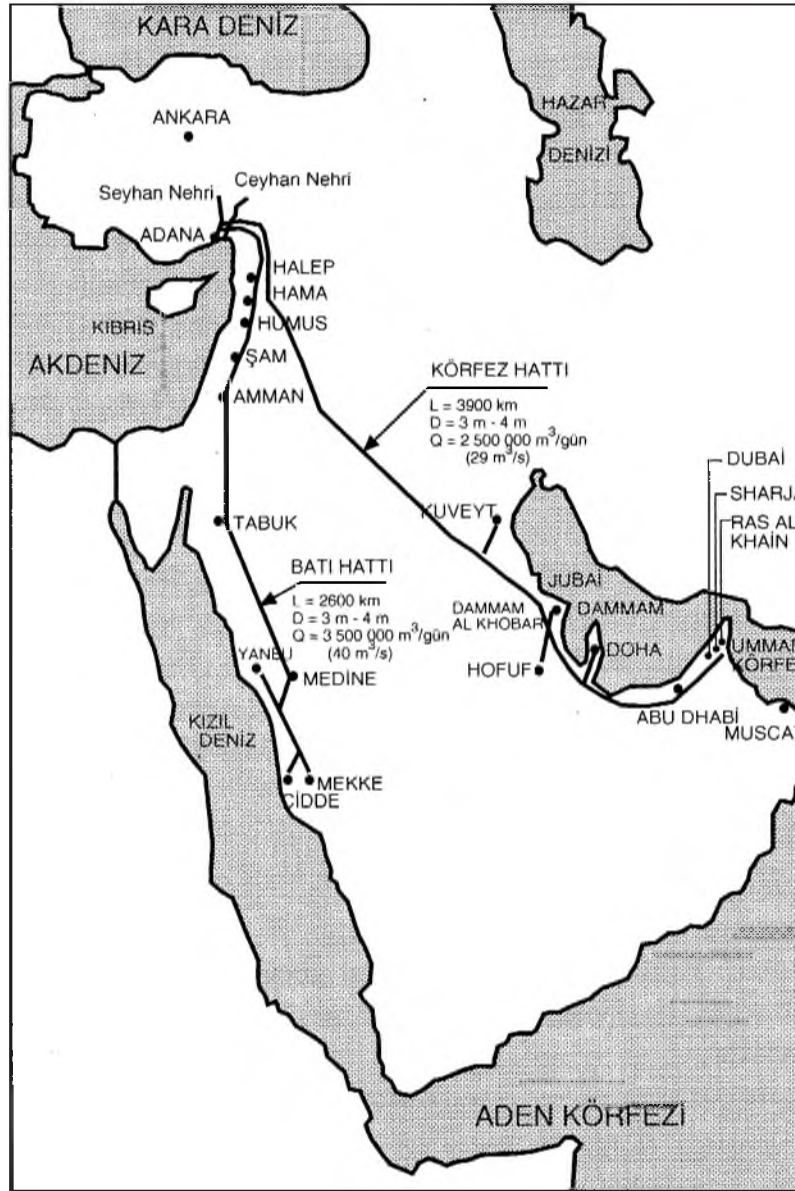
Doğu Akdeniz; su sıkıntısını hafifletmek için büyük hacimlerdeki suyun tankerlerle ve/veya deniz altına döşenecek borularla taşınması için bazı projelerin yapıldığı ancak, uygulamada zorluklarının yaşandığı karakteristik bir alandır. Bölge ülkelerinin su ihtiyacını karşılayabilmek için uzun süredir tamamlanmış durumda bekleyen Manavgat Çayı Su Temini Tesislerinden gerçekleştirilemeyen su dış ticareti buna en karakteristik örneği oluşturmuştur.

İsrail'in 2006 yılının başlarında bu projeden su almayacağını resmi olarak açıklamasından sonra bu tesis daha çok turizm bölgesindeki iç ihtiyaçların karşılanması amacıyla kullanılmak üzere değerlendirilmeye başlanmıştır. İsrail'in uzun dönemdir incelediği Manavgat tesislerinden tankerlerle su alımı projesi, Göksu Nehrinden Boru ile Su Götürme Projesi'ne dönüşmüş ve görüşmelerin bu yönde yapılacağı açıklanmıştır.

KKTC'ye Boru ile Su Götürülmesi Projesi'nin hazırlıkları yavaş da olsa devam etmekte olup, bu proje Doğu Akdeniz'de önemli bir başlangıç projesi olacaktır. Halen KKTC'nin su ihtiyacını karşılamak için su torbaları ile KKTC 'ye su taşınması, bölgede su taşınması açısından uygulamada olan tek proje özelliği taşımaktadır.

Türkiye'nin Seyhan ve Ceyhan nehirlerinden alınacak suyu karadan kısa ve uzun boru hatları ile, Doğu Akdeniz sahilindeki bazı ülkeler ve Arabistan' a taşımak üzere planlanmış olan Barış Suyu Projesi de hidropolitik engeller nedeniyle şimdilik uygulama alanı bulamamıştır. (Şeki-10)

AKDENİZ'İN DOĞUSU

Şekil 10: Barış Suyu Projesi

Sonuç ve Değerlendirme

Doğu Akdeniz havzası, farklı kültür ve uygarlıkların, ticari ilişkilerin sürekli iletişim içinde olduğu, petrol ve doğalgaz terminallerinin ve okyanusa açılan bir suyunun yer aldığı bir kavşak noktasıdır. Bu nedenlerle de stratejik açıdan dikkatleri sürekli üzerinde toplamaktadır.

Bu stratejik havza ülkelerinde; su kaynaklarının kısıtlı, eşitsiz dağılmış ve kirlenme tehdidi altında bulunduğu ve genelde verimsiz olarak kullanıldığı görülmektedir. Havzada yağışların yıl içi ve yıllar boyunca dağılımının düzensiz oluşu yaşanan su sorununu dönemsel olarak da arttırmaktadır. Diğer taraftan havzadaki kısıtlı su kaynakları, özellikle hızlı nüfus artışı, kentleşme, turizm, minimum gıda güvenliğini sağlamaya yönelik tarım politikaları ve çevre kirliliğinin baskısı altında bulunmaktadır. Havzanın yenilenebilir su kaynaklarında miktar olarak yaşanan bu sıkıntıya, su kaynaklarının kirlenmesi ile gelen problemler de eklenince problemin çözümünün daha zor hala geleceği görülmektedir.

Bütün bu gelişmeler ve kabul edilmiş kıtlık göstergeleri göz önüne alınarak yapılan değerlendirmeler sonunda Doğu Akdeniz ülkelerinden; KKTC, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, İsrail, Ürdün ve Filistin kıtlık indekslerinin birçoğuna göre su kıtlığı tehdidi altındaki ülkeler olarak ortaya çıkmaktadır.⁽⁴⁾

Doğu Akdeniz Havzası'nın bir diğer özelliği de, havza ülkelerinin yarısından fazlasının su potansiyeli açısından memba ülkelerine bağımlı veya su kaynaklarını membadaki bir ülke ile paylaşmak durumunda olan ülkelerden oluşmasıdır.

Doğu Akdeniz özel fiziki koşulları nedeniyle uluslararası ilişkiler, kalkınma ve su arasındaki etkileşimin çok özgün ni-

telikler taşıdığı bir bölgedir. Bölgede artarak yaşanacak olan su sıkıntısı sosyo-ekonomik gelişmeyi de olumsuz yönde etkileyecektir. Bu durum doğal olarak zaten istikrar ve güvenliğin yıllardır sağlanamadığı bu bölgedeki sorunları daha da arttıracaktır. Bu koşullar altında, bu bölgenin gelişmesinde ve istikrarında, su kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde kullanımının ve bölgesel işbirliğinin önemli bir role sahip olacağı ortaya çıkmaktadır.

Az gelişmiş bölge ülkelerinin siyasi, ekonomik, demografik ve kültürel gelişme trendleri ve bölge genelinde başarılabilen işbirliği programları, havzada su kaynaklarının sürdürülebilir kullanımında etkili olacaktır.

Özet olarak su, Ortadoğu Akdeniz Havzası'ndaki en değerli doğal kaynaklardan biri olması nedeniyle, aynı zamanda anlaşmazlıkların veya işbirliğinin de potansiyel kaynağıdır. Kısıtlı olan su kaynakları konusunda yapılacak işbirliği, ulusal ve bölgesel ölçekte ekonomik ve sosyal gelişmenin yaratılmasına ve güçlendirilmesine olanak sağlayacak yolları açabilir.

Yukarıda belirtilen tüm bu koşullar göz önüne alındığında, stratejik önemi yüksek olan bu havzada su potansiyeli göreceli olarak daha fazla olan ve su kaynaklarını, kıyıdaş ülkelerle makul, hakça ve optimal ölçütte birlikte ve verimli kullanmak durumunda olan ülkelerin uygulayacağı strateji ve hidropolitikaların önemi daha da artmaktadır.

Doğu Akdeniz Havzası'nda, suyun bölge ülkeleri arasında transferine ve satışına yönelik bazı projelerin uygulamadaki ilk adımı, Türkiye tarafından Manavgat'ta kurulan tesisler ve KKTC'ne su transferi projesi ile atılmıştır. Türkiye bu

uygulamaları ile özellikle Doğu Akdeniz Havzası'nın Hidropolitikine ağırlığını koyma açısından önemli bir süreci başlatmıştır. Bu sürecin, bölge barışına ve istikrarına katkıda bulunmasının yanı sıra, Türkiye'nin avantaj sağlayacağı bir süreç olması, kapsamlı teknik, ekonomik ve stratejik araştırmalar temelinde şekillenmiş hidropolitikalarla da doğrudan bağlantılı olacaktır. Manavgat suyunun İsraille satışı için yapılan görüşmelerin olumsuz sonuçlanması, bu kapsamlı araştırmaların ve stratejik öngörü çalışmalarının gerekliliğini ve önemini açıkça ortaya koymuştur.

DOĞU AKDENİZ'İN STRATEJİK SİYAH ALTINI: PETROL

Petrolün ve Doğalgazın Ömrü Uzuyor mu?

Petrol kaynaklarının hızla tükendiğine dair birçok açıklamaya karşı İTÜ Enerji Enstitüsü Müdürü, petrol ve doğalgazın ömrünün düşünülenden daha uzun olacağını ileri sürüyor. Bahçeşehir Üniversitesi'nin Türk-Asya Stratejik Araştırma Merkezi TASAM'la birlikte düzenlediği Türkiye'de Enerji ve Kalkınma 1. Ulusal Sempozyumu'nda konuşan İstanbul Teknik Üniversitesi Enerji Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Abdurrahman Satman'a göre; petrolde ve doğalgazda hem tüketim, hem de rezervler artıyor.

Prof. Satman'a göre dünyadaki bugün bilinen petrol rezervi 2,2 trilyon varil ve bugüne kadar yaklaşık 800 milyar varil petrol tüketilmiş. Bugün mevcut sahalarda, 1,2 trilyon varil üretilebilir petrol rezervi var. Henüz keşfedilmemiş sahalarda ve mevcut sahalarda yeni teknolojilerin uygulanma-

sıyla ek 1 trilyon varil petrol rezervi olası (Kaynak USGS - ABD). Nitekim 1994'e göre 2004'te petrol üretimi %20 arttığı halde, rezervlerde de %17'lik artış olmuştur. Dahası petrolde üretilebilir rezerv, 2001 sonu itibarıyla 140 milyar ton iken, 2004 sonu itibarıyla 162 milyar tona yükselmiş bulunuyor. Doğalgaz üretim ve rezervinde de paralel bir durum göze çarpmaktadır. 1994'le karşılaştırıldığında 2004'te petrol üretimi %28 arttığı halde, petrol rezervinde de %26'lık artış olmuştur.

Prof. Satman, dünyada enerjinin yaklaşık 20 yıllık geleceği incelendiğinde, herkesin kabul ettiği ve öngördüğü şu iki gerçeğin varlığına işaret ediyor:

- 1) Doğalgazın önemini arttıracak
- 2) Petrolün en çok tüketilen kaynak olarak kalacak

Bugün dünya enerji tüketiminin %60'tan fazlasını petrol ve doğalgaz, %80'den fazlasını fosil yakıtlar karşılıyor. Prof. Satman'a göre *"Enerjiye talep arttığı halde, önümüzdeki 20-30 yıl bu tablo değişmeyecek."*

Kömür, odunu yok etmedi.

Dünyada enerji kaynaklarının tarihçesi de Prof. Satman'ı teyit ediyor aslında:

- Odun (16.-17. yüzyıl)
- Kömür (18. yüzyılın 2. yarısı)
- Petrol (19. yüzyılın 2. yarısı)
- Doğalgaz (20. yüzyılın 2. yarısı)
- Hidrojen (21. yüzyıl)

Aslında hiçbir enerji kaynağı tükenmedi ki petrol ve doğalgaz tükensin diyen Prof. Satman açıklamalarına şöyle devam ediyor;

“odun bitti diye kömüre geçilmedi; tıpkı kömür bitti diye petrole geçilmediği gibi... Kömür bugün hala dünyada en fazla bulunan enerji kaynağıdır. Doğalgaz daha da yaygınlaşacak, ama ne petrol tükenecek, ne de kömür ve odun! Odundan hidrojene tüm enerji kaynaklarının bir diğer ortak özelliği de, bir sonrakinin hep bir öncekinden daha temiz, karbon oranının daha düşük olması. Hidrojene geçildiğinde karbon oranı sıfırlanacak.”

DOĞU AKDENİZ'DEKİ SİYAH ALANLAR

Petrol Arama Platformları

2003 yılında Mısır'la Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasında Akdeniz'de petrol aramak için deniz yataklarının paylaşımı konusunda bir anlaşma imzalanmıştır. Türkiye'nin anlaşmayı protesto için Mısır'a nota vermiştir. Ancak buna rağmen Mısır'ın petrol aramalarına başladığı ve Suriye, Ürdün, Lübnan ve İsrail'in de proje ile yakından ilgilenmekte olduğu bilinmektedir.

2001 yılının Haziran ayında yapılan Mısır-Kıbrıs Rum Yönetimi görüşmelerinin ardından Mısır'ın Rum kesimi büyükelçisi Ömer Metwally'nin “Hükümetimiz İsrail, Suriye, Mısır ve Kıbrıs arasında bulunan geniş petrol havzalarına ait ciddi tespitleri var” şeklinde açıklaması olmuştur.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Maliye Bakanı Takis Klerides, Eylül 2002'de New York'ta yaptığı bir konuşmada hükümetinin açık deniz petrolcülüğü ile ilgili projeleri

desteklediğini ifade etmiştir. Middle East Times'ın 23 Haziran 2001 tarihli haberine göre; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Hükümet sözcüsü Mickalis Papapetrou Kıbrıs açıklarında petrol ve Doğal Gaz yatakları bulunduğunu ifade etmiştir. Tüm bu açıklamalara daha önceki bölümlerde sözünü ettiğimiz Rauf Denktaş ve Serdar Denktaş'ın açıklamaları da eklenmiş ancak yine de sürece erken müdahale açısından önemli bir etkisi olmamıştır.

O dönemde yaptığı açıklamalarda Rauf Denktaş, bütün bunların bilindiğini ancak diğer tartışmaların yanında gözden kaçtığını söylemiştir. Güney Kıbrıs Rum Yönetimi Meclisi 2007'nin Ocak ayının başında petrol yataklarını arama, araştırma ve çıkarmayı düzenleyen yasayı kabul etmesi ve petrol ve doğalgaz yataklarından yararlanma amacıyla Lübnan'la ortak ekonomik bölge sınırlandırma anlaşması imzalaması Ankara'yı tekrar harekete geçirmiştir. Türkiye bu kez Lübnan ve Mısır'a nota vermiş, bunun bir oldubitti olduğunu açıklamış ve kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Türkiye'nin bölgede askeri güç göstermesine de neden olan bu hızlı gelişmeler, bölgede daha önce yaşanan süreçlerin anlaşılmasına da katkıda bulunmuştur. Petrol bölgelerinde yaşanan gerilim sıcaklığı, Doğu Akdeniz'e daha bugünden egemen olmaya başlamıştır.

DOĞU AKDENİZ'DE PETROL SUYU TAŞIYAMIYOR!

Bölgede bol bir doğal kaynak olan petrolden, Doğu Akdeniz'deki su sorununa kısmi de olsa bir çözüm getirmesi konusunda yeterince yararlanılamamaktadır.

Ortadoğu ve Hazar Petrol yollarının çıkış bölgesinde olan Doğu Akdeniz, petrol taşınımı konusunda oldukça hareketli bir bölge olmasına rağmen, tankerle büyük hacimlerde su taşınması açısından herhangi bir harekete sahip değildir. Bunun hidropolitik nedenleri olduğu gibi belirgin bir diğer nedeni de; sürekli dalgalanan petrol fiyatlarıdır. Petrol fiyatlarındaki dalgalanma, Akdeniz’de suyun taşıma maliyetindeki dalgalanmayı da arttırarak su sorunu yaşayan belirli sahil kesimlerinde kısmi çözümlerin uygulanmasını da engellemektedir. Bu durumda, bölgede bol olan doğal enerji kaynağı petrol, kıt olan doğal yaşam kaynağı suyun taşınarak iletilmesine gerekli katkıyı sağlayamamaktadır.

“Siyah Altın”ın değeri ve önemi, Doğu Akdeniz maviliklerinde “Mavi Altın”ı taşıma konusunda şimdilik yetersiz kalmaktadır. Bugün için siyah altının en büyük katkısı; Doğu Akdeniz’in maviliklerinden alınan tuzlu suyun arıtılması için enerji kaynağı olmaktan ileri gidememektedir.

SU KİTLİĞİ’NDAN H₂O BOLLUĞUNA DOĞRU

Dünyada su sorunu yaşayan bölgelerdeki alternatif çözümlerden biri de deniz suyunun veya derin yeraltı suyunun arıtılarak kullanıma sunulmasıdır. Üçte biri Arabistan yarımadasında olmak üzere dünyanın çeşitli yerlerinde kullanılan deniz suyu arıtma tesislerinde elde edilen madde, tuzdan ve çeşitli minerallerden arındırılmış bir kimyasal bileşim olup, adı H₂O’dur.

Membran teknolojisindeki gelişmeler ve enerjinin daha ucuza mal edilmesi konusundaki ilerlemeler deniz suyu arıtım tesislerinde arıtılmış birim su maliyetini de aşağıya çekmektedir. Ancak kimyasal bir reaksiyondan geçirilerek çeşitli yöntemlerle üretilen madde H_2O olup doğal su'dan çok ayrı fiziksel ve kimyasal özelliklere sahip bulunmaktadır. Bu kimyasal maddenin elde edildiği deniz suyu işlemden geçerken doğal suda bulunan ve insan sağlığı için faydalı olan minerallerin çok büyük bir bölümü de tuzla birlikte ayrıştırılmaktadır.

Su sıkıntısı çeken birçok bölgede deniz suyu arıtma tesisleri ile yapılan H_2O üretimi, özellikle sahil kesimlerinde kullanma suyu açısından yaşanan sıkıntıyı belirli oranlarda hafifletmektedir. Ancak bu rahatlamayı yaratan ilave doğal su olmayıp üretilen H_2O kimyasalıdır.

Günümüzde su konusunda yaşanan sorunlar da dâhil olmak üzere gelişen teknolojinin insanlığın karşılaştığı veya karşılaşacağı her türlü sorunu çözeceği yanılsanmasına kapılanlar bulunmaktadır. Bu durum doğal kaynaklarımızın sürdürülebilir kullanımında bazı zaafiyetlere neden olmakta ve yaşam çevremizdeki doğal çemberin yapay bir ortamla yer değiştirmesine neden olmaktadır.

Suni yağmurlar, suni çim, suni su, gibi üretimler suni organ yapımına kadar hızla ilerleyen bir sürece girmiştir. Yaşamsal bir kaynak olan suyun kıtlık çekilen bölgelerde suni olarak üretiminin uygun olmadığını söyleyebilmek mümkün değildir. Ancak üretilen mamulün su olmadığının benimsenmesi, sürdürülebilir su kullanımı hassasiyetinin artması ve doğal su kaynaklarını koruma bilincinin geliştirilmesi açısından uygun bir yöntem olarak düşünülebilir.

Aslında deniz suyu arıtımı birim maliyetinin yaklaşık yarısını oluşturan enerji maliyetlerinde teknolojik gelişmelerle oluşabilecek düşüşler, dünyanın sahildeki çeşitli bölgelerinde su kıtlığından H₂O bolluğuna doğru yaşanacak bir süreci yaratacaktır. Bu da gerek atık tuzlarla kirletilmiş bir çevre gerekse suni su kullanmak durumunda kalan insanlardaki artış anlamına gelecektir.

Teknolojik ilerlemeler ancak su kıtlığından H₂O bolluğuna giden bir sürecin yaratılmasına olanak tanıyabilecek, doğal su kaynaklarının artmasını sağlayamayacaktır. Doğu Akdeniz bölgesinde de, başta İsrail olmak üzere Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Lübnan ve Mısır'da deniz suyu arıtım tesisleri işletilmektedir. Gazze Şeridindeki su sıkıntısının çözümü için USAİD'in kredi desteği ile bir deniz suyu arıtım tesisinin kurulması çalışmaları yürütülmektedir.

Bütün gelişmeler Doğu Akdeniz'de suyun iyi yönetilmesi gereken, doğada alternatifi olmayan, başka bir şeyle ikame edilemeyen, kıt, önemli ve stratejik bir hayat kaynağı olduğu gerçeğini algılamamız için yeterlidir.

Gerisi, Doğu Akdeniz'in masmavi sularının kıyılarında ve altın sarısı güneşinin altında tarihsel birçok mirası taşıyarak yaşayanların özgün düşünce ve davranış biçimine kalmıştır.

IV. BÖLÜM - DİPNOTLAR VE KAYNAKÇA

- (1) BİLEN, Özden. 2000. "Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye". Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 2. Baskı. TESAV Yayını. Ankara. 2000.
- (2) JAD, Isaac. 2004. Chromo-Hydropolitics in the Eastern Mediterranean Applied Research Institute-Jerusalem ARIJ Bethlehem, Paletsine. www.arij.org.
- (3) Transitional Master Plan for Water Sector Development in the Period 2002-2010. Executive Summary State of Israel Ministry of Infrastructures. Water Commission-Planning Division. June. 2002.
- (4) YILDIZ, Dursun. 2003. "Akdeniz Havzasında Su Sorunları ve Türkiye". TMMOB İMO Ankara Şubesi Yayını. Ankara. Mart 2003.

EKLER

ÜRDÜN NEHRİ HAVZASI İÇİN YAPILAN
ANLAŞMA ÖZETLERİ

Tablo-1

Anlaşmanın Adı	İsrail ve Ürdün arasında Arava/Araba sınır noktasında yapılan barış anlaşması
İlgili havza	Ürdün, Yarmuk, Arava/Araba yeraltı suyu havzası
Ana havza	Ürdün
Anlaşma imza tarih	10.26.1994
İmzalayan taraflar	İki taraflı, İsrail-Ürdün
Ana konu	Su temini
Gözlem	Var
Su tahsisi	Yarmuk Nehri-Yaz: İsrail 12 milyon m ³ , Ürdün geriye kalan suyu alıyor.
	Kış: İsrail 13 milyon m ³ , Ürdün ise geriye kalan suyu alıyor. İsrail ayrıca daha sonra geriye gönderilmek üzere 20 milyon m ³ su alıyor.
	Ürdün Nehri -Yaz: İsrail Ürdün'ün kullanımına eşit olan mevcut su kullanımını koruyacak.
	Kış: Ürdün Taşkın akımlarının 20 milyon m ³ 'ünü kullanacak ve gelen suyun depolama kapasitesini aşan bölümünü de pompalayabilecek
Ek açıklamalar	Ürdün ayrıca yılda 10 milyon m ³ deniz suyu, yaklaşık 20 milyon m ³ de tuzlu yüzey sularını arıtmaktadır. Her iki taraf ek olarak 50 milyon m ³ içme suyu bulabilmek için işbirliği yapacaktır. İsrail mevcut yeraltı suyu çekimini yılda yaklaşık 10 milyon m ³ arttırabilir. Ancak bu çekimin hidrojeolojik olarak uygulanabilir olması ve Ürdün'ün mevcut kullanımına zarar vermemesi şartı vardır.

Tarihi Geçmişi, Stratejik Önemi ve Su Sorunu Açısından

Tablo-2

Anlaşmanın adı	Yarmuk Nehri sularının kullanımı konusunda Ürdün ve Suriye arasındaki anlaşma
İlgili havza	Yarmuk
Ana havza	Ürdün Nehri Havzası
Anlaşma imza tarih	06.04.1953
İmzalayan taraflar	İki taraflı anlaşma-Suriye-Ürdün
Ana konu	Su temini
Açıklamalar	Suriye (15 Nisan-15 Ekim arası 3 MW tan daha az olmamak üzere) Hidroelektrik enerjinin %75'ini almaktadır.
Su tahsisi	Su seviyesi, ortalama seviyeden 10 cm daha düşük değilse, barajdan Ürdün'deki sulama alanları ve Ürdün'ün diğer projeleri için su bırakılacak. Suriye, sınırları içindeki suları bahar ayları boyunca, kullanma hakkına sahip olacak, barajın üzerinde 250 m seviyesinin altındaki suların kullanımı (welling up) hariç.
Müzakereler	Suriye Maqarin Barajı'nın maliyetinin %5'ini üstlenmeyi ve barajda çalışacak işçilerin % 20'sini karşılamayı önerdi
Ek açıklamalar	Ürdün Maqarin Barajı'nda depolanan suları ve enerji santralini ve kendi sınırları içindeki Adasiya istasyonunu kullanma hakkına sahiptir. Ayrıca Ürdün, Suriye'nin ihtiyacı olan fazla suları kendi sınırları civarında planladığı amaçlar için kullanma hakkına sahiptir.

AKDENİZ'İN DOĞUSU

Tablo-3

Anlaşmanın adı	İsraillilerle Filistinliler arasında Batı Şeria ve Gaza Şeridi üzerine geçici anlaşma
İlgili havza	Ürdün Havzası
Ana havza	Ürdün Havzası
Anlaşma imza tarihi	09.28.1995
İmzalayan taraflar	İki taraflı, İsrail-Filistin Özerk Yönetimi
Ana konu	Su temini
Açıklamalar	İsrail yeni su dağıtımı için ana hat geliştirme maliyetlerini üstlenmiştir.
Su tahsisi	İsrail Filistin'in su haklarını tanımıştır.
Müzakereler	Filistin İsrail'den aşağıda verilen miktarlarda ilave su alacaktır. Hebron: 1 milyon m ³ , Ramallah: 0,5 milyon m ³ , Salfit: 0,6 milyon m ³ , Nablus: 1 milyon m ³ , Jenin: 1,4 milyon m ³ , Gaza: 5 milyon m ³ , Filistinliler kendileri için halen Nablus'a 2,1 milyon m ³ , Doğu Akiferinden Hebron, Bethlehem ve Ramallah'a da 17 milyon m ³ su sağlamaktadır.
Ek açıklamalar	Yeraltı suyunun aşırı çekiminden dolayı 17 milyon m ³ lük su bütçesinin sürdürülebilir bir şekilde kullanılması mümkün olamayabilir. Bu nedenle bu kullanım için mühendislik çözümleri üretilmelidir.

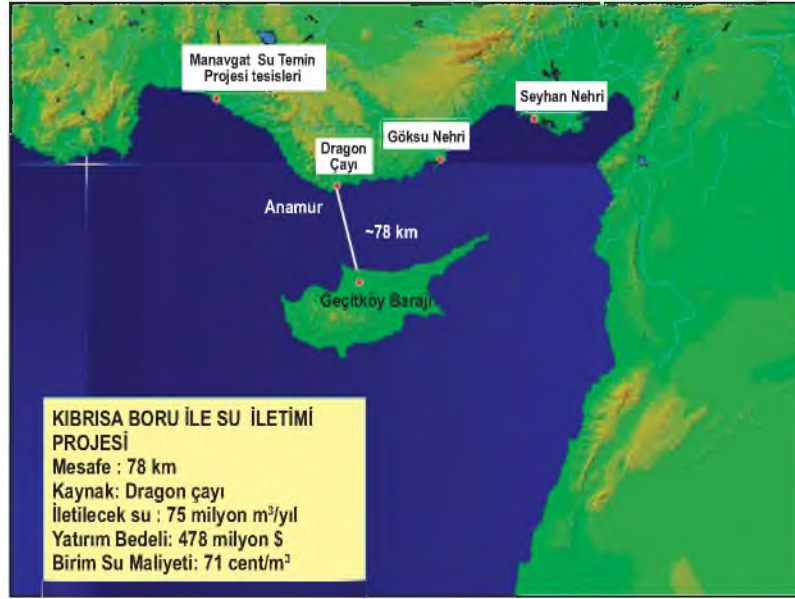
Tarihi Geçmişi, Stratejik nemi ve Su Sorunu Açısından

Filistin'de içme suyu kıtlığından manzaralar...

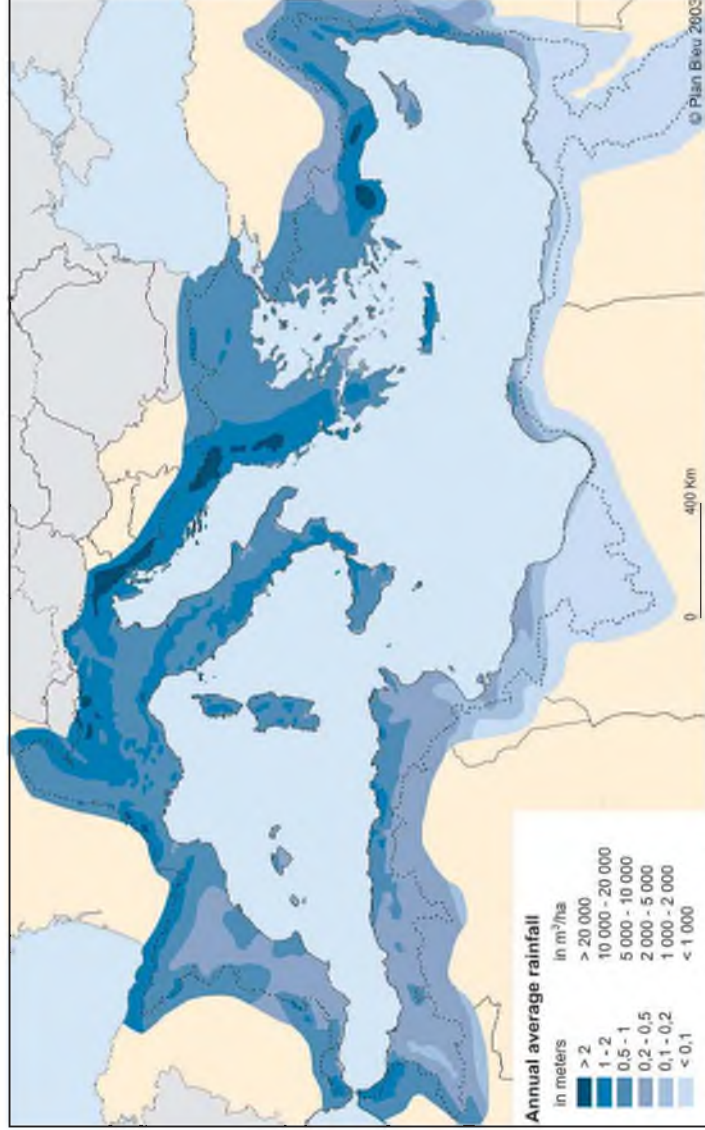
AKDENİZ'İN DOĞUSU

Şekil 1: Kıbrıs'a boru ile su iletimi projesi

- KKTC'ye Boru ile Su İletme Projesi için, 27 Mayıs 1998 tarih ve 98/11202 sayılı Bakanlar Kurulu kararı çıkartılmıştır. Daha sonra 28 Haziran 1999 tarihinde, projenin Fizibilite raporu onaylanmıştır. Projenin Uygulama Projesi yapımı ihale edilmiştir.
- Türkiye tarafında Su kaynağı olarak Anamur-Dragon Çayı seçilmiştir. Bu kaynaktan alınan 75 hm³/yıl su (2,38 m³/s Debi) denizden yüksek yoğunluklu polietilen borular yardımıyla KKTC'ye taşınacaktır. Taşınan bu suyun 60 milyon m³'ü sulama, 15 milyon m³'ü de içme suyu için kullanılacaktır.

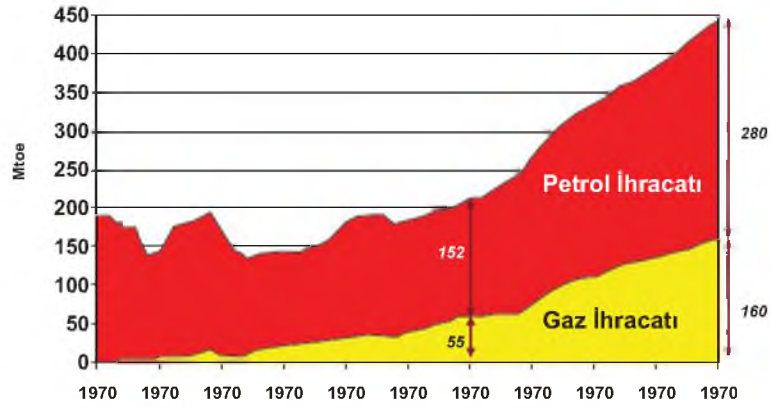
Şekil 2: Akdeniz bölgesinde yıllık ortalama yağışlar

A Sustainable Future For Mediterranean - The Blue Plan's Environment & Development Outlook, Water and Sustainable Development, www.planblue.org

AKDENİZ'İN DOĞUSU

Grafik 1: Güney ve Doğu Akdeniz Ülkelerinin Petrol ve Gaz İhracatı

AKDENİZ'İN DOĞUSU

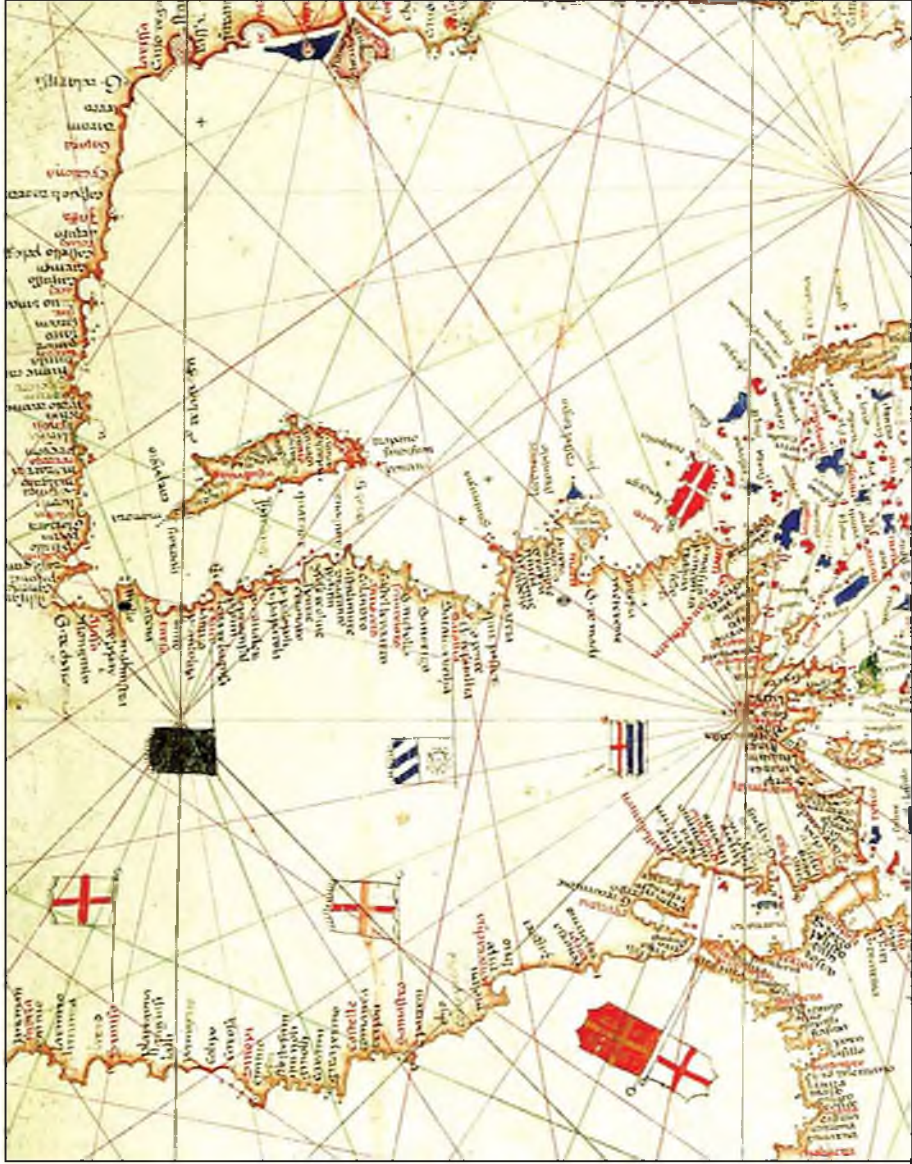
Şekil 4: ALİ MACAR REİS ATLAS'ında Doğu Akdeniz ve Ege Havzası Haritası

Kâzım Çeçen, Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu 16. Yüzyıl Teknolojisi

şekil 5: Doğu Akdeniz'in Portulanı

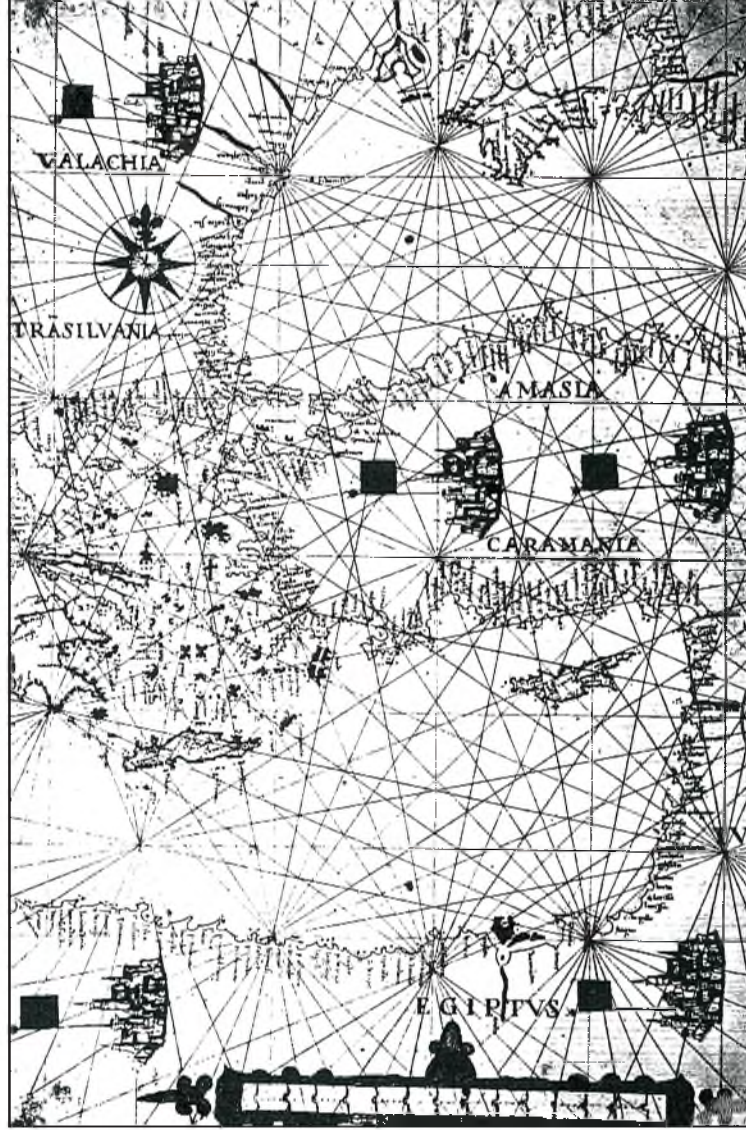
AKDENİZİN DOĞUSU

Ŗekil 6: Doğu Akdeniz'in Portulanı

AKDENİZ'İN DOĞUSU

Şekil 7: Doğu Akdeniz'in Portulanı

Ŗekil 8: Bir Osmanlı Kalyonu (Göke)

Kâzım Çeçen, Osmanlı İmparatorluğu'nun Doruğu 16. Yüzyıl Teknolojisi

Dursun YILDIZ

1958 yılında Samsun'da doğdu. 1981 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'nden mezun oldu. 1983 yılında askerlik sonrasında DSI 'de göreve başladı. Bu görevi devam ederken, Su Mühendisliği konusunda Hollanda'da ve Amerika Birleşik Devletlerinde'de lisan üstü mesleki eğitim ve uygulama programlarına katıldı.

1998 yılında Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Araştırma ve Uygula Merkezinde önce "AB Temel Eğitimi" daha sonra da "Uluslararası İlişkiler Uzmanlık" Programlarına katıldı. 2000 yılında Hacettepe Üniversitesi Hidropolitik ve Stratejik Araştırma Merkezinde, Su Politikaları alanında Yüksek Lisans (Msc) eğitimini tamamladı. DSI'de çeşitli bölümlerde 5 yıl Şube Müdürlüğü ve 12 yıl boyunca Daire Başkan Yardımcılığı görevinde bulundu. Bu süre içinde 100'ü aşkın Teknik ve bilimsel rapor, makale ve bildiri yayınladı. 2007 yılında emekli oldu.

DSİ'deki çalışma dönemi içerisinde aynı zamanda öğretim görevlisi olarak Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümünde, Su Yapıları, Hacettepe Üniversitesi Hidropolitik ve Stratejik Araştırma Merkezinde de Su Kaynakları ve Hidropolitik dersleri, UMAG'da su ve enerji politikaları konusunda konferanslar verdi.

TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası ve Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği İkinci Başkanlığı görevlerinde de bulundu. İnşaat Mühendisleri Odası'na 2006 yılında düzenlenen "Su Politikaları Kongresi"nin Yürütme Kurulunda görev aldı.

Su Mühendisliği ve Su Politikaları alanında yurtiçi ve yurtdışındaki dergilerde, gazetelerde yayınlanmış ve kongrelerde sunulmuş çok sayıda teknik bildiri, makale, teknik raporlarının yanısıra, Akdeniz Havzasında Su Sorunları ve Türkiye, Barajların Mansabındaki Oyulmalar ve Ulusal Su politikası İhtiyacımız-Su Raporu adlı üç adet de kitabı bulunmaktadır.

Halen USİAD Genel Başkanı Özel Danışmanı olup, kendi Mühendislik ve Müşavirlik firmasını yürütmektedir.

İngilizce bilmektedir.
Evli ve iki çocuk babasıdır.